

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (10)

Чернігів 2017

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 6 від 29.05.2017). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – № 2 (10). – 196 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону; фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М. П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І. М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С. М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І. Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І. І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л. Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т. В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В. П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л. Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М. І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2 (10)

Chernihiv 2017

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 6 dated 29.05.2017). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2017. – № 2 (10). – 196 p.

The articles on theoretical problems of the development of the national economy, sectorial aspects of the development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, financial resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Кичко І., Горбачова О.</i> Інноваційні методи підбору та оцінки персоналу	7
<i>Льчук В., Деркач А., Пчельнікова К.</i> Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств України	15
<i>Дубина М.</i> Наукові підходи до визначення сутності неформальних чинників	22
<i>Іванова Т., Болото А.</i> Зовнішня трудова міграція в Україні: проблеми та наслідки	29
<i>Гонта С.</i> Науково-концептуальні засади реалізації структурної політики держави	34
<i>Мельник О.</i> Ключові аспекти трудової соціалізації інвалідів в Україні	42
<i>Махненко М.</i> Сучасний аспект економічного націоналізму	51
<i>Пієнко Р., Козунєтс Ю.</i> Comparative characteristics of staff motivating at the enterprises of Ukraine and Poland	61
<i>Литрова Т.</i> Metainformation components of the classifier of economic indicators in information systems	66
<i>Шышкіна О., Садчук І.</i> Theoretic and methodological basis of functioning and development of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economy	78

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Барабаш Н., Баранюк Ю.</i> Аудит економічної безпеки підприємств торгівлі: необхідність та особливості проведення	88
<i>Лісіца В.</i> Омніканальні продажі: тенденції, проблеми та перспективи розвитку в українському ритейлі	100
<i>Сич О., Німман І.</i> Аналіз впливу інституційного середовища на розвиток малого та середнього підприємництва	111
<i>Шномер Т.</i> Аналіз стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування	118
<i>Shastun S.</i> The legal regulation of energy efficiency of enterprises in Ukraine	125
<i>Bondarchuk M.</i> Status and trends of the world market of caviar	133

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Худолей В. Ю.</i> Напрями дії організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК	140
<i>Дергалюк М. О.</i> PEST-аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів	148

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Rybchuk A., Levkivskyi V.</i> Prospects for forming the investment potential of global infrastructure projects	153
<i>Zharii Ya., Krasnianska Yu.</i> Problems and prospects of the deposit base modernization of the banking system of Ukraine	160
<i>Zelensky S., Kovinko D., Pedorenko D.</i> Venture financing in Ukraine	171
<i>Povna S.</i> Institutional foundations for successful implementation of innovation and investment projects	177

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	185
---	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kychko I., Horbachova O.</i> Innovative methods of selection and evaluation of the personnel	7
<i>Ilchuk V., Derkach A., Pchelnikova K.</i> Innovation and investment activities of industrial enterprises of Ukraine	15
<i>Dubyna M.</i> Scientific approaches to essence definition of informal factors	22
<i>Ivanova T., Boluto A.</i> External labour migration in Ukraine: problems and consequences	29
<i>Gonta S.</i> Scientific-conceptual principles of the state structural policy implementing	34
<i>Melnik O.</i> Key aspects of work socialization disabled in Ukraine	42
<i>Makhnenko M.</i> Modern aspect of economic nationalism	51
<i>Iliencko R., Kozynets Yu.</i> Comparative characteristics of staff motivating at the enterprises of Ukraine and Poland	61
<i>Lumpova T.</i> Metainformation components of the classifier of economic indicators in information systems	66
<i>Shyshkina O., Sadchykova I.</i> Theoretic and methodological basis of functioning and development of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economy	78

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Barabash N., Baraniuk Yu.</i> Audit of economic security of trade enterprises: necessity and features of carrying out	88
<i>Lisitsa V.</i> Omnichannel sales: trends, problems and prospects in ukrainian retail	100
<i>Sych O., Nitman I.</i> Analysis of the impact of institutional environment on the development of SME	111
<i>Shpomer T.</i> Analysis of condition financial support of innovation development of agricultural engineering	118
<i>Shastun S.</i> The legal regulation of energy efficiency of enterprises in Ukraine	125
<i>Bondarchuk M.</i> Status and trends of the world market of caviar	133

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Khudolei V.</i> The direction of the organizational and economic mechanism for ensuring the development of regional aic	140
<i>Dergaliuk M.</i> PEST – analysis of factors of external influence on development of aic regions	148

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Rybuchuk A., Levkivskyi V.</i> Prospects for forming the investment potential of global infrastructure projects	153
<i>Zharii Ya., Krasnianska Yu.</i> Problems and prospects of the deposit base modernization of the banking system of Ukraine	160
<i>Zelensky S., Kovinko D., Pedorenko D.</i> Venture financing in Ukraine	171
<i>Povna S.</i> Institutional foundations for successful implementation of innovation and investment projects	177

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	185
--	------------

УДК 331.5

*Ірина Кичко, Олена Горбачова***ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДБОРУ ТА ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ***Ірина Кичко, Елена Горбачов,***ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПОДБОРА И ОЦЕНКИ ПЕРСОНАЛА***Iryna Kychko, Olena Horbachova***INNOVATIVE METHODS OF SELECTION AND EVALUATION
OF THE PERSONNEL**

У статті узагальнено сутність поняття «інтерв'ю». Виявлено сучасні особливості інтерв'ю як інноваційного методу підбору та оцінки персоналу. Проаналізовано особливості використання інтерв'ю як у зарубіжному, так і вітчизняному досвіді. Проведено компаративний аналіз визначення поняття інтерв'ю та надано приклад його класифікації. Визначено та обгрунтовано ефективність використання інтерв'ю як методу підбору та оцінювання персоналу.

Ключові слова: інтерв'ю; співбесіда; метод підбору персоналу; оцінка персоналу; персонал.

Табл.: 2. Бібл.: 17.

В статье обобщено сущность понятия «интервью». Выявлены современные особенности интервью как инновационного метода подбора и оценки персонала. Проанализированы особенности использования интервью как в зарубежном, так и отечественном опыте. Проведено компаративный анализ обозначения понятия интервью и подан пример его классификации. Определена и обоснована эффективность использования интервью как метода подбора и оценки персонала.

Ключевые слова: интервью; собеседование; метод подбора персонала; оценка персонала; персонал.

Табл.: 2. Библ.: 17.

In this article the “interview” definition was proposed. The contemporary peculiarities in domestic and foreign experiences were shown. The comparative analysis of “interview” definition was conducted and the example of classification was proposed. The effectiveness of interview implementation as selective and evaluating method of the personnel was defined and valued.

Key words: interview; the selective method; personnel evaluation; human resources; personnel.

Tabl.: 2. Bibl.: 17.

JEL Classification: J63

Постановка проблеми. У теорії менеджменту є велика кількість термінів відносно людей, зайнятих у виробництві: трудові ресурси, людський капітал, кадри, персонал тощо. На рівні суб'єктів господарювання ефективно використання та формування стабільних кадрових ресурсів, які здатні виконати стратегічні й тактичні цілі та завдання із високим рівнем професіоналізму, є головною умовою ефективної діяльності.

За таких умов набуває актуальності проблема формування, використання, розвитку професійно-кваліфікованих якостей працівників та використання різних методів роботи з персоналом, його оцінки. Для досягнення цієї мети використовують новітні методи пошуку та підбору персоналу на підприємстві. Від ефективності методу підбору персоналу залежить продуктивність функціонування підприємства його успішність та конкурентоспроможність. Інтерв'ю – засіб добору людських ресурсів є популярною персонал технологією, яка використовується в усьому світі, для того щоб раціонально укомплектувати підприємство належними кадрами. Це дослідження інтерв'ю виходить на міждисциплінарний рівень, адже особливостями його змісту, провадженням займаються психологи, філологи, соціологи та економісти. Тому актуальним є дослідження сучасних особливостей інноваційних методів підбору та оцінювання персоналу, зокрема інтерв'ю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інтерв'ю як методу пошуку та оцінювання персоналу досліджені такими вітчизняними науковцями, як С. В. Іванова, Т. Баскина, М. В. Чорна, Т. В. Перегудова, О. С. Дронова, К. Д. Гордієнко та закордонними науковцями, а саме: Тереза Мекен, Дж. Кемпбел, М. Кемпбон, С. Хафкат та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак проблема застосування інтерв'ю як методу підбору й оцінювання персоналу мало досліджена вітчизняними фахівцями в галузі економіки та потребує подальших досліджень.

Мета та завдання статті. Метою статті є доведення доцільності застосування інтерв'ю як інноваційного методу підбору та оцінки персоналу в методичному та практичному плані, використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід. Для досягнення зазначеної мети вирішено такі завдання:

- визначено особливості використання інтерв'ю як методу підбору та оцінювання персоналу в теоретичному та практичному планах;
- здійснено компаративний аналіз існуючих видів інтерв'ю та розроблено його класифікацію;
- виділено та обґрунтовано ефективність використання інтерв'ю як методу підбору та оцінки персоналу.

Виклад основного матеріалу Сучасний етап вітчизняного економічного розвитку потребує підвищення ефективності управління підприємством на основі використання всіх його ресурсів, серед яких важливе місце належить персоналу і потребує визначення нових підходів та методів. Персонал у всьому світі розглядають як найцінніший виробничий ресурс і є важливою рушійною силою економічного розвитку [5].

Для суб'єктів господарювання першорядною метою є забезпечення стабільними кадровими ресурсами, які відповідають професійним та кваліфікаційним вимогам та мають потенціал для подальшого внутрішнього професійного розвитку. Для забезпечення цієї мети потрібно застосовувати інноваційні методи підбору та оцінювання персоналу. Ефективність діяльності будь-якої організації визначається ступенем відповідності персоналу до визначеної посади. Ефективний добір кадрів являє собою одну з форм попереднього контролю якості людських ресурсів [7].

Підбір персоналу – це процес вивчення психологічних і професійних якостей працівників, з метою встановлення його відповідності до вимог робочого місця та вибір претендентів тих, що найбільше підходять, з врахуванням характеру та інтересів організації. Тому перед тим як починати підбір персоналу, треба чітко виявити стратегічні та тактичні завдання організації та зрозуміти, які люди будуть оптимально відповідати для цієї роботи в цій організації та колективі. У разі неправильного визначення цілей та пріоритетів є можливість великого ризику діяти в неправильному напрямі [1].

Інтерв'ю – це один із найпопулярніших персонал технологій при підборі персоналу. Зарубіжний досвід вказує, що ця технологія використовується вже більше 100 років [12]. Популярність за кордоном підтверджує той факт, що є безліч праць які присвячені темі інтерв'ю. У свою чергу вітчизняні автори розглядають його як спосіб добору та оцінки персоналу, але замало наукових праць, які б доводили доцільність використання цього методу.

Аналізуючи наукову літературу вітчизняних та зарубіжних авторів можна визначити розбіжності в розумінні самого терміна «інтерв'ю». Виходячи із загального визначення «інтерв'ю» (від англ. interview) – це бесіда, вибудована за певним планом через безпосередній контакт інтерв'юера з респондентом з обов'язковою фіксацією відповідей. У соціології інтерв'ю використовують як один з основних методів збору первинної соціологічної інформації. У журналістиці є самостійним жанром, що представляє суспільно вагомому новину у вигляді відповідей особи на запитання журналіста.

Поряд з інтерв'ю використовують поняття «опитування» та «співбесіда». «Опитування» – це метод збору соціологічної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (усне опитування, інтерв'ю) або опосередкованого (письмове опитування, анкетування) спілкування того, хто опитує, з респондентом. Опитування бувають соціологічні, політологічні, маркетингові, психологічні – залежно від предмета дослідження [11].

Співбесіда – один із етапів прийому на роботу, членства в різних організаціях і партіях. Проходить у вигляді опитування. Метою є визначення здатності людини обіймати певну посаду, виконувати певну роботу. Співбесіда є основним методом відбору та

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оцінки персоналу, що являє собою процес обміну інформацією між представниками кадрової служби або керівником підрозділу та кандидатом на вакантну посаду [11].

У свою чергу, в англійських країнах, крім поняття “interview”, існують поняття “job interview” та “employment interview” – словники дають таке визначення інтерв’ю – це зустріч двох або більше людей, де одна людина опитує іншого або інших з метою публікації в газеті або передаванню по телебаченню [17]. А визначення “job interview” “employment interview” є більш вузькими і збігаються із визначенням українського терміна «співбесіда», тому є правомірним зауважити, що саме «співбесіда» є загальним методом підбору та оцінки персоналу. Для розуміння розбіжності наведено аналіз поняття інтерв’ю на основі тлумачень цього терміна різними дослідниками (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація поглядів учених стосовно категорії «інтерв’ю»

Автор	Визначення	Системоутворюючий фактор
Баскіна Т. [2]	Інтерв’ю – це ефективне використання різноманітних технік завдання питань із метою здобуття необхідної інформації та досягнення цілей зустрічі	Використання технік завдання питань
Іванова С. В. [1]	Інтерв’ю – це встановлення контактів, з метою одержання інформації. Це переговори, у процесі яких обидві сторони мають рівні права або приблизно рівні, зацікавлені один в одному, з метою передачі та отримання потрібної інформації	Встановлення контактів, переговори
Перегудова Т. В., Рубежанська В. О. [6]	У загальному розумінні інтерв’ю – це бесіда з однією чи декількома особами з будь-яких актуальних питань. Під інтерв’ю при підборі персоналу варто розуміти метод відбору претендентів на вакантну посаду в основу якої покладена бесіда за такими питаннями, які дають змогу оцінити професійні, ділові, соціальні, особистісні якості претендента	Бесіда, метод відбору претендентів на вакантну посаду
Крушельницька О. В. [4]	Співбесіда – це одержання інформації за допомогою словесних комунікацій	Словесні комунікації
Гордієнко К. Д. [3]	Інтерв’ю – це «стандартний процес, через який повинний пройти кожен прийнятий на роботу	Стандартний процес, при прийомі на роботу
Чорна М. В. [7]	Інтерв’ю – це спрямована на оцінку професійно важливих якостей претендента бесіда. У вітчизняній практиці менеджменту персоналу застосовується дуже рідко. Визначає співбесіду – кваліфікаційну (оцінка професійних якостей) та дисциплінарна (визначення відповідності з особливими умовами роботи)	Оцінка професійних якостей
Мекен Т. [12]	Інтерв’ю (співбесіда) – це форма відбору персоналу та його оцінки, є взаємодія, як соціальний процес між інтерв’юером та респондентом, з метою визначення компетенції останнього	Форма відбору персоналу, взаємодія, визначення компетенції
Кемпйон М. [14]	Інтерв’ю – це найпоширеніший метод відбору персоналу за останні 100 років, це структурований та стандартизований процес який побудований задля досягнення цілей організації	Структурований процес, для досягнення цілей організації
Левашина Ю. [16]	Інтерв’ю – є особистий інтерактивний процес між однією чи більшою кількістю людей які ставлять усні запитання та оцінюють і вирішують відповідність його кваліфікацій вибраної посади	Інтерактивний процес, оцінювання і вирішення відповідності до посади
Кейбл Д. [13]	Інтерв’ю – це найпоширеніший метод найму працівників на обрану посаду. Сконструйований для спеціальних цілей обміну інформацією між інтерв’юером та респондентом, які є в нерівноцінних положеннях	Обмін інформацій між інтерв’юером та респондентом

На основі аналізу вітчизняних наукових досліджень з’ясовано, що тема підбору персоналу методом інтерв’ю мало досліджена. У працях науковців С. О. Кушильницької, В. М. Данюка та Л. В. Балабанової визначено, що ця технологія з підбору персоналу та йо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

го оцінці мало застосовується і навіть є недоцільною. Водночас існує багато публікацій в інтернет-ресурсах, автори яких стверджують, що метод інтерв'ю є широко розповсюдженим. Так, автори С. В. Іванова (теоретик і практик) та Т. Баскіна у своїх дослідженнях описали методичну та практичну доцільність використання інтерв'ю [1; 2]. У зарубіжних джерелах ця тема досліджена більш широко. Тереза Макан (професор університету св. Луї м. Міссурі) одна із науковців, яка досліджує «імплімент інтерв'ю» (employment interview), стверджує, що це найпоширеніший метод підбору та оцінювання персоналу. Є. Хафкат та Калбертсон визначили, що це дуже рідкісна справа, навіть неправдоподібна, що хтось буде прийнятий на роботу без використання будь-якого виду інтерв'ю [16].

Зарубіжні автори приділяють велику увагу різниці між структурованим інтерв'ю та неструктурованим (простим), визначають міру «валідності» (відповідності того чи іншого методу меті відбору) та надійності прийнятих рішень. Тому що на основі результатів інтерв'ю базується певні управлінські рішення з підбору кадрів, оцінювання професійних та кваліфікаційних якостей працівника [12].

Інтерв'ю як метод підбору та оцінювання персоналу буває багатьох типів та видів. Аналізуючи існуючі джерела з цього питання в табл. 2 наведено приклад класифікації інтерв'ю за різними категоріям.

Таблиця 2

Класифікація інтерв'ю

Класифікація інтерв'ю	Автори
1) За структурою: - структуроване інтерв'ю - неструктуроване інтерв'ю (вільне) - комбіноване інтерв'ю - інтерв'ю за шаблоном - критеріальне інтерв'ю	Іванова С. [1], Баскіна Т. [2], Гордієнко К. [3] ... Левашина Ю. [16]
2) За форматом проведення: - Кейс-інтерв'ю - Панельне інтерв'ю - Стресове інтерв'ю - Майстерне інтерв'ю (technical) - Особисте інтерв'ю - Послідовне (multiple) - Критичних інцидентів - Біографічне інтерв'ю - Мета-програмне інтерв'ю	Іванова С. [1], Баскіна Т. [2] Мостова І. [8], Макан Т. [12], Левашина Ю. [16]
3) За цільовим призначенням: - Попереднє інтерв'ю (screening) - Інформаційне інтерв'ю - Основне інтерв'ю - Кінцеве інтерв'ю	Мостова І. [8]
4) За способом комунікації: - Ситуаційне інтерв'ю - Біхевіористичне інтерв'ю (за способом поведінки) - Стресове інтерв'ю - Проективне інтерв'ю - Інтерв'ю за компетенціями	Іванова С. [1], Баскіна Т. [2], Макан Т. [12], Левашина Ю. [16]
5) За місцем проведення: - традиційне інтерв'ю (у приміщенні підприємства) - нетрадиційне (брекфаст або ланч інтерв'ю, в більш спокійному місці)	Іванова С. [1], Баскіна Т. [2]
6) за формою проведення: - телефонне інтерв'ю - відеоінтерв'ю (інтерв'ю із застосуванням Інтернету – Skype, ICQ та ін.)	Іванова С. [1], Баскіна Т. [2], Левашина Ю. [16] Мостова І. [8]

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Найпоширеніші питання, які ставлять перед собою дослідники методу інтерв'ю, – це його валідність та достовірність. Також є велика проблема визначення чіткої структури інтерв'ю та його компонентів. Так, автори Є. Хафкат, Чепмен, Цвайг, Дипбой, Вутен та Халверсон визначили, що необхідно більше звертати увагу на аспекти структури інтерв'ю його елементи, виходити за межі форми запитань та використовувати рейтингові шкали за поведінкою (BARS). Саме запитання «Що ж насправді таке «структуроване інтерв'ю»?» стоїть на першому місці [10; 12].

Також важливо визначити доцільність методом інтерв'ю оцінити: пізнавальні можливості кандидата; виміряти чесність; демографічні чинники, які впливають на рішення інтерв'юера (стать, вік, раса, інвалідність, вагітність, ожиріння та ін.); вплив нервування перед інтерв'ю та можливість підготовки до нього [16].

Експерти рекрутингового агентства Penny Lane Personnel, на базі їх багаторічної практики, з'ясували, що всі підходи до оцінки при підборі персоналу, крім структурованого інтерв'ю, не дають повної характеристики кандидату. У процесі структурованого інтерв'ю розкривають специфіку професійних знань, особистих характеристик, мотивацію, тобто все, що необхідно для максимально докладної оцінки. Крім того, успішне використання цього методу базується на тому, що під впливом інтернет-ресурсів змінюється парадигма людського мислення. Наприклад, спілкуючись електронною поштою, ICQ, людина вже змішує високий та низький жанри. Тому мислення стає вже фрагментарним. А структуроване інтерв'ю дозволяє урахувати цю особливість. Тому доцільно зазначити, що цей метод забезпечує 100-відсотковий результат у процесі оцінювання персоналу [3].

З проблемами підбору персоналу стикається кожне підприємство, і кожен вирішує їх по-своєму. Помилки при підборі персоналу коштують дорого, тому не слід зневажати розробленими прийомами відбору кандидатів на вакансію [3]. Тому на сучасному етапі розвитку економіки є доцільним використати досвід зарубіжних учених з метою покращення системи підбору та оцінювання персоналу, що надасть можливість ефективно працювати суб'єктам господарської діяльності.

З метою адаптації зарубіжного досвіду порівнюємо опис ефективного інтерв'ю вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Вітчизняні науковці, такі як Т. Баскіна, С. Іванова, К. Гордієнко, визначають, що інтерв'ю – це добре підготовлений експромт, невимушена, доброзичлива розмова, але таке є можливим, якщо людина, яка проводить співбесіду (інтерв'юер), добре підготовлена. Це запитання та відповіді, які перехрещуються. Те саме запитання можна задати різними способами, в той же час кожний з них може викликати різну реакцію [1]. Тому важливими компонентами інтерв'ю є: запитання за допомогою різних методик, перевірка відповідей; запитання, які чергуються; запитання у швидкому темпі (темп встановлює інтерв'юер); нотатки, які кандидат не повинен бачити, тощо.

Також виділяється така тематична побудова інтерв'ю, як: встановлення контакту; запитання на нейтральні теми; вивчення особистої ситуації кандидата; визначення мотивації професійного відбору; аналіз професійного шляху; виявлення професійних очікувань; переговори про умови роботи; обмін інформацією [3].

Вітчизняні науковці також визначають такі важливі компоненти [2]:

- підготовлені запитання;
- специфіка вербальної та невербальної поведінки;
- коментарі по ходу інтерв'ю;
- структура інтерв'ю.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У свою чергу зарубіжні науковці М. Кемпбон, Р. Бітті, Т. Макан, Ю. Левашина та ін. зазначають, що інтерв'ю повинно бути більш структурованим та розробленим з метою оцінки поведінки кандидата стосовно минулого та теперішнього досвіду.

Запитання інтерв'ю повинні будуватися з метою збору «доказів» спроможності виконувати роботу за дійсно тими важливими елементами, які продемонструють ефективно та успішне досягнення цілей організації.

М. Кемпбон та інші дослідники виявили 15 компонентів інтерв'ю за двома критеріями: змістом та оцінкою [13; 14]. За змістом виділяють: запитання, які аналізують професію; запитання «однакові» для кожного кандидата; обмежені підказки, послідовність запитань, уточнення по питанням; використання відповідних типів запитань; використання довгих інтерв'ю та більшої кількості запитань; контроль додаткової інформації; заборона кандидату ставити запитання, доки інтерв'ю не закінчиться. За оцінкою: оцінювати за рейтингом кожен відповідь, використовуючи множинну шкалу; використовувати рейтингові шкали за поведінкою; робити нотатки; використовувати множинні інтерв'ю; використовувати того ж самого інтерв'юера для всіх кандидатів; не обговорювати кандидатів з іншими респондентами; надавати інтерв'юерам тренування; використовувати статистичну інформацію ніж клінічну та прогнозовану. Дослідник з теми структурованого інтерв'ю Деніел Кейбл у своїх працях зробив розподілення структури інтерв'ю за категоріями з коротким описом цілей та здобутих результатів. Структуру інтерв'ю було розбито на такі групи: 1) психометричні властивості; 2) шляхи покращення проведення інтерв'ю, а також структурованого інтерв'ю через виявлення індивідуальних особливостей у валідності (обґрунтованості рішень та значущості наданих результатів) інтерв'юера; 3) процедурні питання стосовно управління самопрезентацією здобувача та процесом прийняття рішення інтерв'юером; 4) дві нові сфери дослідження «особистість – організація», їх відповідність (person – organization P-O fit) та вплив інтерв'ю на здобувача. Цю тему стосовно «employment» інтерв'ю розглядають більшість зарубіжних науковців з 1989 року [13]. Річард Беті у своєму дослідженні «Interviewing and selecting high-performers» зазначає, що для успіху компанії важливим є відбір людей, які можуть планувати, організувати, контролювати джерела бізнесу, його дохідність та успіх і це буде більшою мірою залежить від відповідного відбору провідних та цінних працівників [15].

Також визначаються додаткові три компоненти за критерієм оцінки [16]: побудова взаємної довіри та симпатії; запис (аудіо чи відео); прозорість інтерв'ю.

Аналізуючи вищевказане, можна зробити висновок, що використовуючи зарубіжний досвід можна розширити теоретичні знання щодо робочого інтерв'ю та адаптувати його до вітчизняного досвіду, використовуючи на сучасних підприємствах.

Висновки. Інтерв'ю – це найпоширеніший метод у всьому світі. У процесі глобалізації є важливим використовувати досвід різних країн для того, щоб бути конкурентоспроможними на глобальному ринку праці. Тому на основі аналізу здійснена систематизація наукових поглядів, присвячених темі інтерв'ю, визначено особливості використання інтерв'ю як методу підбору та оцінки персоналу в теоретичному та практичному планах; здійснено компаративний аналіз існуючих видів інтерв'ю та розроблено класифікацію; виділено та обґрунтовано ефективність використання інтерв'ю як методу підбору та оцінки персоналу.

Інноваційний підхід до процесу прийому та оцінювання персоналу зумовлює більш інтенсивне використання інтерв'ю, що дозволить розширити погляди та теоретичну базу стосовно підбору та оцінки персоналу, що допоможе підвищити ефективність роботи вітчизняних суб'єктів господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. *Иванова С.* Искусство подбора персонала. Как оценить человека за час / С. Иванова. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 160 с.
2. *Баскина Т.* Техники успешного рекрутмента / Т. Баскина, П. Суворов. – М. : Альпина Паблшер, 2014. – 280 с.
3. *Гордієнко К. Д.* Прийняття на роботу: співбесіда, анкетування : практичний посібник / К. Д. Гордієнко. – Вид. 2-ге, стер. – К. : КНТ, 2008. – 181 с.
4. *Крушельницька О. В.* Управління персоналом : навч. посіб. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 293 с.
5. *Головко Л. С.* Людський капітал як ресурс економічного розвитку [Електронний ресурс] / Л. С. Головко. – Режим доступу : <http://econforum.duan.edu.ua/images/stories/Files/2014/17.pdf>.
6. *Перегудова Т. В.* Сутність, види та принципи стрес-інтерв'ю в системі підбору персоналу [Електронний ресурс] / Т. В. Перегудова, В. О. Рубежанська. – Режим доступу : www.nbuu.gov.ua.
7. *Чорна М. В.* Підбір персоналу на підприємстві [Електронний ресурс] / М. В. Чорна. – Режим доступу : <http://irbis-nbuu.gov>.
8. *Мостовая И.* Изучение личности в процессе собеседования: структурируем интервью и правильно задаем вопросы [Электронный ресурс] / И. Мостовая. – Режим доступу : <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=727>.
9. *Сучасні проблеми підбору персоналу і механізм їх реалізації // Економіка та держава.* – 2009. – 5. – С.110–112.
10. *Дронова О. С.* Психологічні особливості пошуку та підбору персоналу [Електронний ресурс] / О. С. Дронова. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuu.gov.ua>.
11. *Словник української мови : у 11 т.* – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 4. (І-М). – С. 1–840.
12. *Macan Therese* (2009). The employment interview: a review of current studies and direction for future research – Human Resources Management Review, 19 (2009), 203–218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mavweb.mnsu.edu>.
13. *Timothy A. Judge Chad A. Higgins, Daniel M. Cable* The employment interview: a review of recent research and recommendations for future research – Human resource Management Review Vol.4, 2000, 383–406 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pdfs.semanticscholar.org>.
14. *Michael A. Campion, David K. Palmer, James E. Campion* A review of structure in the selection interview – Personnel Psychology 1997, 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.krannert.purdue.edu/faculty/campionm/Review_Structure_Selection.pdf.
15. *Beatty R. H.* Interviewing and Selecting High Performers / R. H. Beatty. – New York : John Wiley & Sons, Inc., 1994. – 213 p.
16. *Levashina Julia* (2014). The structured employment interview: narrative and quantitative review of the research literature – Personnel Psychology 2014, 67 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://msu.edu/~morgeson/levashina_hartwell_morgeson_campion_2014.pdf.
17. *Macmillan* Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com>.

References

1. *Ivanova, S. (2004). *Iskusstvo podbora personala. Kak otsenit cheloveka za chas [The art of personnel selection. How to evaluate the person in an hour]*. Moscow: Alpina Biznes Buks (in Russian).*
2. *Baskina, T., Suvorov, P. (2014). *Tekhniki uspeshnogo rekrutmenta [Techniques of successful recruitment]*. Moscow: Alpina Pabliher (in Russian).*
3. *Hordiienko, K.D. (2008). *Pryiniattia na robotu: spivbesida, anketuvannia [Job placement: interview, questionnaire]* (2nd ed., stereot). Kyiv: KNT (in Ukrainian).*
4. *Krushelnytska, O., Melnychuk, D. (2003). *Upravlinnia personalom [Personnel Management]*. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).*
5. *Holovko, L.S. *Liudskiy kapital yak resurs ekonomichnoho rozvytku [Human capital as a source of economic development]*. Retrieved from <http://econforum.duan.edu.ua/images/stories/Files/2014/17.pdf>.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Pehudova, T.V., Rubezhanska, V.O. *Sutnist, vydy ta pryntsypy stresinterview v systemi pidboru personalu [Essentiality, kinds and principles of stress interview within the system of personnel selection]*. Retrieved from www.nbu.gov.ua.
7. Chorna, M.V. *Pidbir personalu na pidprijemstvi [Personnel selection in the organization]*. Retrieved from <http://irbis-nbu.gov>.
8. Mostovaia, I. *Izuchenie lichnosti v protsesse sobesedovaniia strukturiruem interview i pravilno zadaem voprosy [Character research during the interviewing: make structured interview and ask right questions]*. Retrieved from <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=727>.
9. Suchasni problemy pidboru personalu i mekhanizm yikh realizatsii [Current issues of the personnel selection and the mechanism of their realization] (2009). *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, no. 5, pp. 110–112 (in Ukrainian).
10. Dronova, O.S. *Psykhologichni osoblyvosti poshuku ta pidboru personalu [Psychological characteristics search and selection]*. Retrieved from <http://www.irbis-nbu.gov.ua>.
11. *Slovyk ukrainskoi movy [Ukrainian dictionary]* (Vols. 11) (1973). Kyiv: Nauk. dumka, vol. 4, pp. 1–840 (in Ukrainian).
12. Macan Therese (2009). The employment interview: a review of current studies and direction for future research – *Human Resources Management Review*, 19 (2009), 203–218. Retrieved from <http://mavweb.mnsu.edu>.
13. Timothy A. Judge Chad A. Higgins, Daniel M. Cable The employment interview: a review of recent research and recommendations for future research – *Human resource Management Review*, vol. 4, 2000, 383–406. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org>.
14. Michael A. Campion, David K. Palmer, James E. (1997). Campion A review of structure in the selection interview – *Personnel Psychology*, 50. Retrieved from http://www.krannert.purdue.edu/faculty/campionm/Review_Structure_Selection.pdf.
15. Beatty R. H. (1994). *Interviewing and Selecting High Performers*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
16. Levashina Julia (2014). The structured employment interview: narrative and quantitative review of the research literature – *Personnel Psychology*, 67. Retrieved from https://msu.edu/~morgeson/levashina_hartwell_morgeson_campion_2014.pdf.
17. *Macmillan Dictionary*. Retrieved from <http://www.macmillandictionary.com>.

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Кичко Ірина Івановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Кучко Ірина – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@rambler.ru

Горбачова Олена Юрійвна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Горбачова Елена Юрьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Horbachova Olena – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: elenahorbachova@gmail.com

УДК 658.583:658.15(477)

*Валерій Ільчук, Анна Деркач, Катерина Пчельнікова***ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ***Валерий Ильчук, Анна Деркач, Екатерина Пчельникова***ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ***Valerii Ilchuk, Anna Derkach, Kateryna Pchelnykova***INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITIES OF INDUSTRIAL
ENTERPRISES OF UKRAINE**

Розкрито роль інвестицій та інновацій у відтворенні підприємств, а також їхню економічну суть, зміст і взаємозв'язок. Проведено аналіз інноваційно-інвестиційної активності промислових підприємств України за 2005–2015 роки. Розглянуто структуру загального обсягу витрат промисловими підприємствами на інноваційну діяльність. Проаналізовано становище інноваційної діяльності за видами економічної діяльності в Україні. Запропоновано заходи щодо створення належних прогнозованих, прозорих умов для інвестиційної діяльності промислових підприємств. Виконано порівняльний аналіз статистичних даних промислових підприємств, що розробляли та впроваджували інновації. Досліджено основні проблеми активізації повноцінного розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств і визначено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність; промисловість; інноваційно-інвестиційна активність; впровадження інновацій; інноваційно-інвестиційний процес.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Раскрыта роль инвестиций и инноваций в воссоздании предприятий, а также их экономическую сущность, содержание и взаимосвязь. Проведен анализ инновационно-инвестиционной активности промышленных предприятий Украины за 2005–2015 годы. Рассмотрена структура общего объема расходов промышленными предприятиями на инновационную деятельность. Проанализировано положение инновационной деятельности по видам экономической деятельности в Украине. Предложены меры по созданию надлежащих прогнозируемых, прозрачных условий для инвестиционной деятельности промышленных предприятий. Выполнен сравнительный анализ статистических данных промышленных предприятий, занимавшихся инновациями и их внедрением. Исследованы основные проблемы активизации полноценного развития инновационной деятельности промышленных предприятий и определены пути их решения.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная деятельность; промышленность; инновационно-инвестиционная активность; внедрение инноваций; инновационно-инвестиционный процесс.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 8.

The role of investments and innovations in the reconstruction of enterprises and their economic essence, content and relationship are determined. The investment and innovative activities of the industrial enterprises in Ukraine during 2005–2015 years are analysed. The structure of total expenditures on innovative activity made by industrial enterprises is observed. The situation of innovation activity depending on the economic activity in Ukraine is analysed. The suggestions for creation proper predictable conditions for the investment activity of industrial enterprises are made. A comparative analysis of statistical data of industrial enterprises, which are connected with innovations is performed. The basic problems of full development of innovation activity of industrial enterprises are determined and the ways of their solution are defined.

Key words: innovation and investment activity; industry; innovation implementation; innovation and investment process.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 8.

JEL Classification: O14; E22

Постановка проблеми. Проблема активізації інноваційної діяльності промислових підприємств з проголошенням Україною євроінтеграційного курсу набуває особливої актуальності. Без інноваційної переорієнтації державної політики, без підвищення інноваційної активності промислових підприємств неможливо досягнути основної мети економічного регулювання – підвищення ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва.

Проблемами організації та реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств як суб'єктів ринку присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Александрова, Ю. Бажал, В. Геєць, О. Лапко, Б. Маліцький, С. Онишко, Л. Федулова, Д. Черваньов, С. Бейкер, Р. Бургелман, Т. Бернс, Р. Дафт, Ф. Даманкур, П. Дракер, Б. Лундвалл, С. Маєрс, Р. Нельсон, Е. Робертс, М. Тушман, С. Уінтер, С. Харрисон та ін.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Метою статті є аналіз інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств України, визначення проблем та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Промисловість є могутнім сектором української економіки, що забезпечує фактично всі галузі господарства і всі верстви населення промисловою продукцією, сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і підвищенню якості життя населення.

На 2015 рік в Україні нараховується близько 42 564 промислових підприємств, що становить 12,4 % від їх загальної кількості [7]. У 2015 р. обсяг реалізованої промислової продукції становив 1 776 603,7 млн грн, найбільшу питому вагу в її обсязі займала продукція переробної промисловості: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (23,9 %); виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (22,4 %); металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів (15,7 %); машинобудування (6,5 %) [3; 4] (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційно-інвестиційна активність промислових підприємств за 2005–2015 рр.

Рік	Кількість інноваційно активних підприємств		Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, млн грн		
			Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками	
	Кількість підприємств, що займалися інноваціями, од.	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %		Витрати на дослідження і розробки (внутрішні і зовнішні НДР)	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення
2005	1193	11,9	5751,6	612,3	3149,6
2006	1267	11,2	6160,0	992,9	3489,2
2007	1297	14,2	10 850,9	986,5	7471,1
2008	1376	13,0	11 994,2	1243,6	7664,8
2009	1411	12,8	7949,9	846,7	4974,7
2010	1462	13,8	8045,5	996,4	5051,7
2011	1679	16,2	14 333,9	1079,9	10 489,1
2012	1758	17,4	11 480,6	1196,3	8051,8
2013	1715	16,8	9562,6	1638,4	5546,3
2014	1609	16,1	7695,9	1754,6	5115,3
2015	824	17,3	13 813,7	2039,5	11 141,3

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1].

Згідно зі статистичними даними у 2015 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 824 підприємства, або 17,3 % загальної кількості промислових підприємств. У структурі загального обсягу витрат найбільше коштів промисловими підприємствами було витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (11 141,3 млн грн, або 80,7 %). На дослідження і розробки припадає 14,7 % витрат, на внутрішні НДР – 13,3 %, зовнішні НДР – 1,4 %, придбання інших зовнішніх знань – 0,6 % (рис. 1) [1].

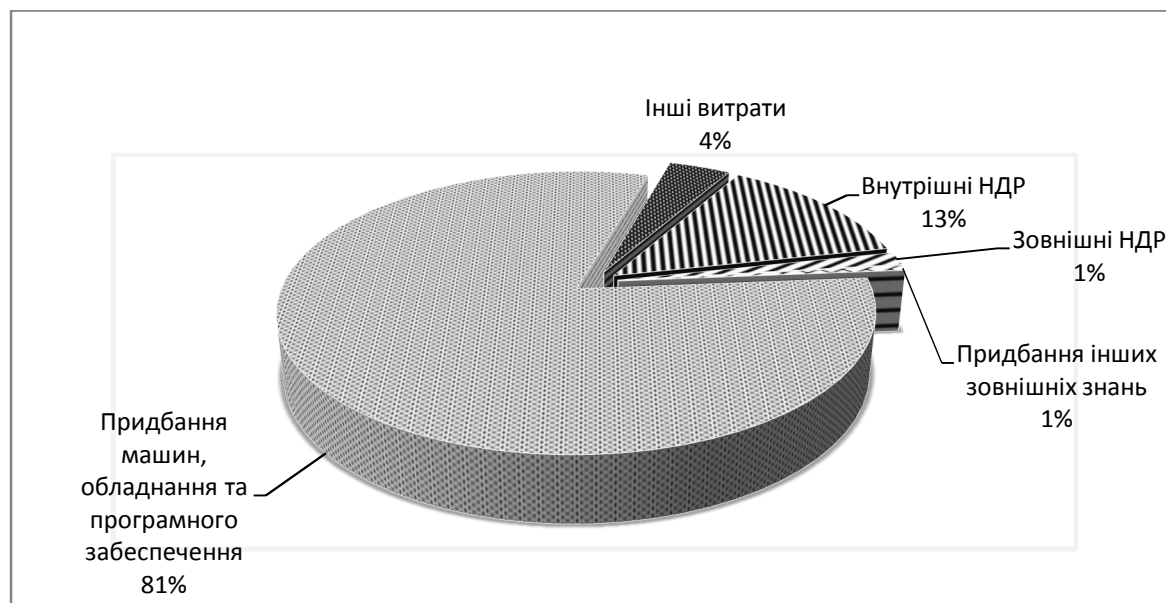

Рис. 1. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні у 2015 році

Джерело: побудовано авторами на основі даних джерел [1].

Кількість інноваційних підприємств не може в повному розмірі відтворити ступінь інноваційної активності, тому що крім інноваційної продукції, обсяг реалізації охоплює весь перелік товарів їх виробничої програми, які не є інноваційними. Саме обсяг реалізації інноваційної продукції є найхарактернішим показником ефективності інноваційної діяльності, що одночасно характеризує і спроможність продукції до конкуренції.

У розвинених країнах, які забезпечують через виробництво та експорт наукомісткої продукції до 85–90 % приросту ВВП, наша держава поки що недостатньо використовує результати наукових досліджень. Частина вітчизняної наукомісткої продукції становить близько 0,1 % на світовому ринку високотехнологічної продукції [5].

У 2015 р. на інновації підприємства витратили 13 813,7 млн грн, у т. ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 11 141,3 млн грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2039,5 млн грн (табл. 2).

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2005–2015 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів	У т. ч. мало-відходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, одиниць	З них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 13 427,0 млн грн (або 97,2 % загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримало 11 підприємств, місцевих бюджетів – 15, загальний обсяг яких становив 589,8 млн грн (0,7 %); кошти вітчизняних інвесторів отримали 9 підприємств, іноземних – 6, загалом їхній обсяг становив 132,9 млн грн (1,9 %); кредитами скористалося 11 підприємств, обсяг яких становив 113,7 млн грн (0,8 %) [1].

Протягом останнього десятиріччя інноваційна активність вітчизняних промислових підприємств балансує в межах 8,2–15,2 % (рис. 2).

Рис. 2. Частка підприємств України, що займалися впровадженням інновацій та впроваджували їх за 2005–2015 роки

Джерело: побудовано авторами на основі даних джерел [1].

Кількість підприємств, що впроваджували інновації, за 2005–2015 роки була незначною з досить слабкою тенденцією до їх зростання. Політичні, законодавчі, економічні, енергетичні проблеми в державі зумовили різке падіння інноваційної активності промислових підприємств у 2005 році. І хоча в 2006–2015 роках відбувалося деяке покращення інноваційної діяльності завдяки впровадженню нових технологічних процесів та освоєнню нових видів техніки, однак стан інноваційної активності залишався доволі низьким.

Протягом 2005–2015 років частка підприємств, що займалися інноваціями, мала коливаючий характер. Пік припадає на 2012 (17,4 %) та 2015 роки (17,3 %). Мінімальна активність промислових підприємств припадає на 2006 рік (11,2 %). Після 2006 року спостерігається певне збільшення частки підприємств, що займалися впровадженням інновацій, аж до 2012 (з 11,2 до 17,4 %), а потім знову активність зменшується.

Аналізуючи динаміку активності промислових підприємств, які впроваджували інновації протягом 2005–2015 років, можна побачити, що пік активності припадає на 2015 рік (максимальна частка 15,2 %).

Провідним видом інновацій, які здійснювались на українських підприємствах, було освоєння виробництва нових видів продукції. Водночас найбільш рентабельним у довгостроковій перспективі є не створення нової продукції, а впровадження технологічних інновацій, які сприяють економічному зростанню не лише у теперішній час, а дозволя-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ють підвищити конкурентоспроможність підприємства на суттєво більший період у порівнянні з виробництвом лише нової продукції.

В українській промисловості інноваційна діяльність переважно фінансується за рахунок власних коштів підприємств. Разом з тим обсяги фінансування коштами держбюджету відносно незначні. Це пов'язано з моделлю розвитку економіки – орієнтація на внутрішнє споживання, нераціональний розподіл потенційних інвестицій.

Наявність загальноекономічних (напружений стан економіки) та загальносуспільних проблем (демографічні, соціальні, екологічні) указує на відсутність належних умов для подальшого зростання та стабільності економіки [6].

Україна належить до числа країн із високим науковим потенціалом, тому пріоритетом для діяльності органів державної влади має бути створення умов, що забезпечують не тільки збільшення такого потенціалу, а насамперед його максимальну реалізацію в інтересах суспільства. Держава має стати безпосереднім провідником інноваційно-інвестиційного розвитку, замовником і організатором досліджень та розробок на найсучасніших напрямках науково-технічного прогресу та сприяти їх упровадженню в усі сфери економічної діяльності.

В Україні існують певні проблеми, що гальмують інноваційну діяльність:

- неузгодженість законодавства в інноваційній та інвестиційній сферах;
- значне зниження інноваційної активності підприємств та загальне погіршення інноваційної культури суспільства;
- неефективність механізмів правового захисту інтелектуальної власності;
- не створено належної системи прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку;
- поширення практики ігнорування законодавства або призупинення дії статей законів, які стосувалися фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Для вирішення проблем державного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю необхідно виділити такі стратегічні напрями:

- адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача;
- створення привабливих умов для творців інновацій;
- підвищення статусу винахідників, раціоналізаторів і визнання їх значущості для суспільства;
- застосування системного підходу в управлінні інноваційним розвитком у галузі промисловості та інформатизації суспільства.

Унаслідок непослідовного проведення та низької ефективності державної інноваційно-інвестиційної політики наша країна відстає в технологічному розвитку від розвинутих країн. Зменшується кількість інноваційно активних підприємств, гальмується розвиток високотехнологічних галузей промисловості. Це призводить до зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Особливого значення інноваційно-інвестиційні процеси набувають у країнах з перехідною економікою, якою є Україна. Ринкові відносини, з їхньою жорсткою конкуренцією, ставлять більшість існуючих підприємств перед необхідністю зміни виробничого апарату, технологічних змін, упровадження конкурентоспроможних наукомістких виробництв, управлінських нововведень за рахунок енергійної інноваційно-інвестиційної діяльності [5].

Перехід суб'єктів господарювання на інноваційний шлях розвитку можливий лише за умови формування та реалізації інноваційного потенціалу як основи цього розвитку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, інноваційно-інвестиційний розвиток передбачає неперервні впровадження інновацій у діяльність підприємства (техніка, технології, продукція, управління, збут та ін.) за рахунок створення та підтримки інвестиційної привабливості, інтенсифікації інвестиційної діяльності та використання інвестиційного потенціалу підприємства.

Розвиток підприємства повинен здійснюватися так, щоб усі зміни, що відбуваються на підприємстві, в його технологічному комплексі, виробничій, інноваційній, організаційній і управлінській діяльності дозволяли зберігати та покращувати рентабельність і стабільність, а також інші характеристики, що відповідають розвитку підприємства [3].

Прийняття рішення про визначення шляху розвитку підприємства передбачає оцінку існуючого потенціалу підприємства, можливостей його вдосконалення та ефективного використання в майбутньому. В зв'язку з цим актуальним є створення або вибір інструментальних засобів, які надають можливість виявити та оцінити потенціал підприємства, що буде використано як база для розробки шляху розвитку підприємства.

Висновки і пропозиції. Розглядаючи ситуацію у країні, що склалася нині навколо вітчизняного інноваційного процесу, можемо зауважити, що для повноцінного розвитку інновацій в Україні потрібно:

- створення урядом досконалої інноваційної платформи, яка б забезпечила розвиток і втілення в життя новітніх технологій;
- залучення іноземних досягнень у вітчизняну промисловість;
- покращення умов для підприємств у податковій сфері;
- вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку інноваційної системи України.

Для стимулювання інноваційної діяльності у промисловій галузі необхідні: мотивація працівників до інноваційної діяльності, зменшення міграції висококваліфікованих кадрів; законодавчі зміни у галузі інноваційної діяльності щодо пільг і стимулів (зниження податків до підприємств, які розвиваються; удосконалення амортизаційної політики); розширення джерел фінансування; тісне співробітництво з зарубіжними підприємствами, обмін досвідом; розширення практики надання інноваційним підприємствам середньострокових кредитів із зниженням процентної ставки.

Список використаних джерел

1. *Впровадження інновацій на промислових підприємствах* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
2. *Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/34837.html>.
3. *Інноваційно-інвестиційна діяльність підприємства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ekonomikam.com/ecfin-1760.html>.
4. *Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2015.htm.
5. *Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2015 році* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/org/org_u/org1215_u.htm.
6. *Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2015 роках* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/org_rik/org_rik_u.htm.
7. *Особливості інноваційно-інвестиційної політики в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lobas.pdf>.
8. *Оцінка інноваційного розвитку в промисловості України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/9_87231.doc.htm.

References

1. *Vprovadzhennia innovatsii na promyslovykh pidpriemstvakh [Introduction of innovative technologies in industrial]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
2. *Innovatsiino-investytsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Innovation and investment activity of the industrial enterprises of Ukraine]*. Retrieved from <http://disser.com.ua/contents/34837.html>.
3. *Innovatsiino-investytsiina diialnist pidpriemstva [Innovation and investment activities of the company]*. Retrieved from <http://www.ekonomikam.com/ecfin-1760.html>.
4. *Kilkist pidpriemstv za yikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Number of companies according to their size by economic activity]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2015.htm.
5. *Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti u 2015 rotsi [Volume of industrial products by activity in 2015]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp1215_u.htm.
6. *Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2015 rokakh [The volume of industrial products (goods and services) by economic activity in 2010–2015]*. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm.
7. *Osoblyvosti innovatsiino-investytsiinoi polityky v Ukraini [Features innovative investment policy in Ukraine]*. Retrieved from <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lobas.pdf>.
8. *Otsinka innovatsiinoho rozvytku v promyslovosti Ukrainy [Evaluation of innovation development in industry of Ukraine]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/9_87231.doc.htm.

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Ilichuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp5@ukr.net

Деркач Анна Олегівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Деркач Анна Олеговна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Derkach Anna – student, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: annateylor@mail.ru

Пчельнікова Катерина Анатоліївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Пчельникова Екатерина Анатольевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Pchelnikova Kateryna – student, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: katerina.pchelnikova@mail.ru

УДК 330.1:061

Максим Дубина

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
НЕФОРМАЛЬНИХ ЧИННИКІВ**

Максим Дубина

**НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ
НЕФОРМАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ**

Maksym Dubyna

**SCIENTIFIC APPROACHES TO ESSENCE DEFINITION
OF INFORMAL FACTORS**

У межах статті розглянуто теоретичні засади визначення сутності неформальних інститутів, що функціонують у межах національної економіки, обґрунтовано важливість врахування зазначених інститутів при пізнанні об'єктів різної природи у соціальних науках. Через аналіз підходів до пізнання сутності окреслених інститутів, які вже на сьогодні сформульовані у працях учених, запропоновано авторське трактування їх змісту. Також у статті визначені та обґрунтовані основні ознаки вказаних інститутів, що притаманні їм як окремим об'єктам дослідження.

Ключові слова: неформальний інститут; формальний інститут; національна економіка; неформальний чинник; національне господарство; інституціоналізм.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

В рамках статті розглянуто теоретичні основи визначення сутності неформальних інститутів, функціонуючих в рамках національної економіки, обґрунтовано важливість їх урахування при пізнанні об'єктів різної природи в соціальних науках. Через аналіз наукових підходів до пізнання сутності таких інститутів, які вже сьогодні сформульовані в трудах учених, запропоновано авторське визначення їх змісту. Також в статті ідентифіковані та обґрунтовані основні ознаки неформальних інститутів, притаманні їм як окремим об'єктам дослідження.

Ключевые слова: неформальный институт; формальный институт; национальная экономика; неформальный фактор; национальное хозяйство; институционализм.

Рис.: 1. Библ.: 13.

Within the article, theoretical grounds of essence defining of the informal institutions functioning in the frames of national economy are considered, importance of their considering by understanding the objects of different nature in social sciences is grounded. Through the analysis to understanding the essence of such institutions that are already at the present moment are formulated in the scientists' works, author definition of their content is offered. As well, within the article, main peculiarities of informal institutions characteristic for them as for separate objects of investigation are identified and grounded.

Key words: informal institution; formal institution; national economy; informal factor; national economy; institutionalism.

Fig.: 1. Bibl.: 13.

JEL Classification: E02

Постановка проблеми. Останнім часом у науковій літературі все частіше досліджуються концепції синтезу економічних та психологічних чинників та їх впливу на розвиток окремих секторів, галузей, суб'єктів національного господарства. Безпосередньо логічно припустити, що будь-яка діяльність, де людина знаходиться у центрі вивчення, буде пов'язана з психологічними аспектами розвитку об'єктів, що вивчаються. Це зумовлено тим, що в економічних процесах вагому роль відіграє процес прийняття рішень фізичними особами, керівниками підприємств, державними службовцями. Безпосередній вплив психологічної компоненти на розвиток економічних явищ складно ігнорувати у сучасних умовах розвитку національних господарств, де часто особливості поведінки саме людей мають найбільший вплив на подальше функціонування галузей та сфер національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього часу підвищується роль та значущість психологічних чинників у пізнанні економічних явищ та процесів. На сьогодні такі дослідження вже мають потужний масив напрацювань, однак у порівнянні з масштабами традиційних економічних досліджень залишаються незначними. Проте інтерес учених до зазначеного поля наукової діяльності з кожним роком зростає, що дає підстави стверджувати про зміну структури економічного знання у майбутньому-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

му і розробку нової методології економічної теорії, оскільки сформовані знання часто не відповідають реальним закономірностям розвитку економічних об'єктів.

Найбільшу увагу дослідженню зазначених інституцій присвятили такі науковці: О. Г. Григор, О. Ю. Гулевич, Ю. М. Коваленко, Ю. Лисенко, О. М. Моїсеєнко, Г. І. Рибак, Н. П. Риждова, О. Ю. Сидорович, Ю. О. Укіс, А. Чухно, І. С. Шавкунова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт у сфері пізнання сутності неформальних чинників, природа таких чинників не до кінця вивчена, а особливості їх впливу на інші об'єкти залишаються малодослідженими.

Мета статті. Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення сутності неформальних чинників розвитку систем різної природи та формування власної позиції щодо розуміння їхньої природи.

Виклад основного матеріалу. Класична економічна теорія більшою мірою ігнорує психологічну складову процесу прийняття економічних рішень і в центр свого вивчення ставить людину раціональну, обмежуючи та визначаючи особливості її поведінки, основні аспекти якої можуть бути визначені досить ґрунтовно у таких пунктах: максимізація до отримання доходу, прибутку; мінімізація витрат; кореляційна залежність між ризиком та доходом; прагнення до постійного збагачення і т. ін. Такий підхід досить спрощує сам процес пізнання особливостей функціонування та розвитку економічних явищ, процесів та об'єктів, ігноруючи у більшості випадків складний світ психологічних чинників та специфічних рис їх впливу. У цьому випадку складно не погодитися з А. Колот та О. Кравчук, які зазначають «суто економічні постулати дедалі менше постають у вигляді будівельного матеріалу, з якого можна мурувати сучасне і майбутнє економічне життя країни, домогосподарства, кожної людини. Водночас як будівельний матеріал дедалі більше мають постачати позаекономічні чинники – морально-духовні, пов'язані зі свідомістю, вічними людськими цінностями як індивідуального, так і колективного, суспільного характеру» [4, с. 18].

Підтвердженням зростання наукового інтересу до вивчення неекономічних чинників, що впливають на розвиток економічних процесів, також є передові дослідження, що визнані світовою науковою спільнотою. Зокрема, у 2015 році Нобелівська премія з економіки була присуджена Анґусу Дітону, який присвятив свої дослідження питанням споживання, бідності та добробуту. Учений зауважує, що «для формування економічної політики, яка сприяла б добробуту і знижувала рівень бідності, нам для початку необхідно зрозуміти, як обирає кожен окремий споживач, – йдеться в повідомленні шведської Королівської академії наук» [7]. Отже, значну увагу в дослідженнях присвячено не лише економічній складовій, але і психологічним, поведінковим аспектам, що вже змінює вектор самого дослідження і вимагає формування нової методології вивчення таких явищ, окреслених взаємодій та кореляцій, поглиблення теоретичної бази їх пізнання.

Незважаючи на досить тривалу історію розвитку інституціоналізму як наукової течії в економічних дослідженнях, у межах якої найбільшу увагу приділяють аналізу неформальних чинників, їх впливу на різні об'єкти та явища, саме неформальним інститутам відводиться у наукових роботах незначна увага, а більше науковці зосереджуються на пізнанні формальних інститутів. Це цілком є логічним, враховуючи, що формальні інститути за своєю природою є більш зрозумілими та являють собою виражені у практиці дії самих людей (закони, норми, інститути влади). Такі інститути простіше досліджувати і їх вплив є більш раціональним та зрозумілим і, що важливо для наукових досліджень, піддається якісному й кількісному виміру. У роботах учених неформальні фактори здебільшого розглядають у контексті саме обґрунтування закономірностей створення та підтримки формальних інститутів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досить складною ситуацією у сфері пізнання неформальних факторів, їх впливу на розвиток різних об'єктів є ідентифікація сутності категорії «неформальний фактор», її відмінностей від таких понять, як «неформальний інститут», «неформальне правило», «неформальна норма». У більшості наукових робіт такі категорії розглядаються як ідентичні, проте, розуміючи відмінність між фактором та інститутом як універсальними категоріями науки, логічно припустити, що неформальний фактор та неформальний інститут також мають відмінності. Однак у межах статті, враховуючи її тематичну направленість, не вбачаємо за доцільне поглиблювати цей напрям наукових досліджень і неформальний інститут розглядатимемо як неформальний фактор також. На рисунку наведено основні концептуальні підходи до трактування категорії «неформальний інститут».

Аналізуючи дані рисунку, зауважимо, що потенціал вивчення неформальних інститутів на сьогодні є значним. Його сутність проявляється у наступному.

1. Вивчення зазначених інститутів з позиції їх системного дослідження, розгляду як єдиної сукупності чинників, які реалізують значний тиск на сучасні соціальні, в тому числі економічні, відносини і процеси. Такі дослідження дозволили б створити єдиний простір вивчення неформальних інститутів, сформуванню методологічний базис їх пізнання. Ці питання є недостатньо вивченими не лише з позиції методології, але й у теоретичному плані: не сформовано концепцію системи неформальних чинників, систему неформальних економічних чинників, невивченими залишаються особливості впливу такої системи на розвиток різних соціальних компонентів, у тому числі й національного господарства. Вважаємо, що зазначені вище питання є актуальними, враховуючи сучасні тенденції розвитку національних економік, підвищення ролі людини в системі економічних відносин та збільшення кількості наукових праць, у яких індивід розглядається вже не лише з примітивної позиції постійного бажання максимізувати власний дохід, а як складний суб'єкт, якому притаманні і раціональні, і ірраціональні дії.

2. Вивчення конкретних неформальних інститутів та обґрунтування їх впливу на розвиток макроекономічних систем і окремих їх компонентів. У такому випадку акцент робиться на дослідженні кореляції між двома об'єктами дослідження, одним з яких виступає певний неформальний інститут. При цьому акцент робиться на особливостях його впливу на розвиток економічних процесів, явищ, об'єктів. Особлива увага приділяється факторам розвитку такого інституту, специфічним рисам його виникнення та функціонування. Важливо значну увагу приділити механізмам, реалізація яких дозволила б підвищити позитивний вплив неформального інституту на розвиток економіки або її окремих компонентів. У такому випадку наукове дослідження набуває більш мікроекономічного характеру, але лише з позиції вивчення неформального інституту, оскільки відбувається його конкретизація та наукова обґрунтованість. Проте його вплив може розширюватися не на окремі мікроекономічні об'єкти, а і на значні макросистеми, включаючи як національну економіку загалом, так і окремі її компоненти: галузі національного господарства, ринки продуктів, товарів, послуг і т. ін.

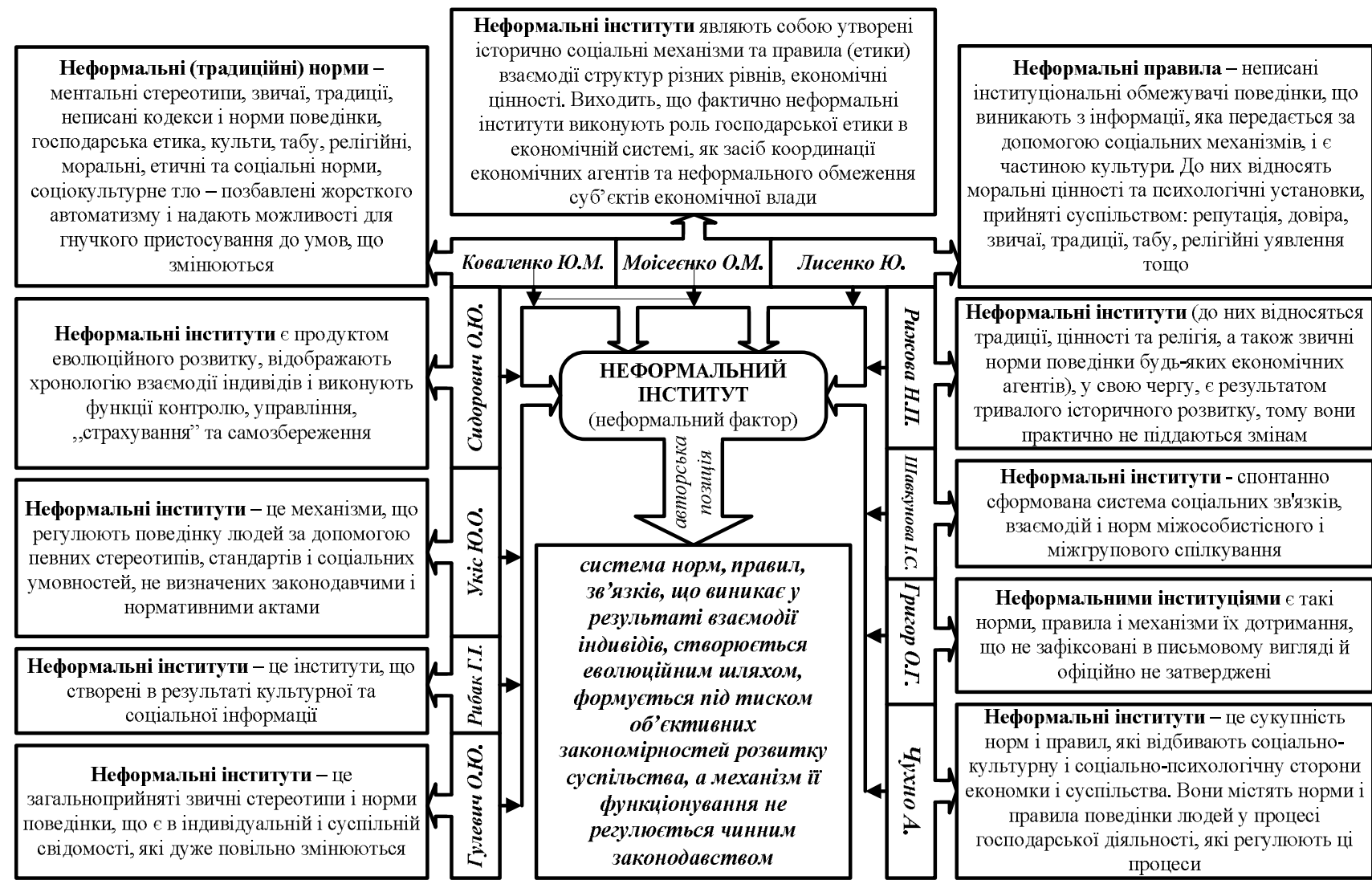

Рис. Сутність категорії «неформальний інститут»

Джерело: складено автором на основі [1, с. 132; 2, с. 36; 3, с. 58; 5, с. 50; 6; 8, с. 183, 9, с. 76; 10, с. 122; 11, с. 5–6; 12, с. 5; 13, с. 17–18].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Використовуючи авторську концепцію визначення сутності неформального інституту, що наведена на рисунку, варто ідентифікувати основні характерні ознаки неформальних інститутів, що їх відрізняють від іншої сукупності таких об'єктів. До основних із таких ознак варто віднести такі.

1. Неформальні інститути формуються еволюційним шляхом під тиском різних об'єктивних обставин, що виникають у суспільстві і визначають його розвиток. У багатьох випадках неформальні інститути виникають на протидію існуванню формальних інститутів, які за своєю природою виявляються неефективними.

2. Неформальні інститути є частиною суспільних норм та правил і тому виникають серед людей, які починають їх підтримувати, і величина цієї підтримки визначає масштаб існування такого інституту та його вплив на розвиток суспільства загалом.

3. Неформальні інститути є сукупним поняттям, яке містить у собі значну кількість різних за своєю природою чинників, що мають здатність впливати на розвиток суспільства. Ідентифікувати такі чинники повністю неможливо, оскільки вони різняться між суспільствами і постійно перебувають у трансформаційних процесах, адаптуючись під основні напрямки розвитку країн.

4. Існування неформальних інститутів є загальновідомим явищем, однак, переважно функціонування таких інститутів не регулюється чинним законодавством або іншими нормативними та кодифікованими нормами. У випадку регламентації особливостей функціонування неформальних інститутів вони перетворюються на формальні.

5. Неформальні інститути за своєю природою формують обмеження різної природи на поведінку окремих суб'єктів і тим самим становлять частину системи чинників, що впливають на процес прийняття рішень окремими індивідами. Особливого значення у цьому процесі набувають стійкі неформальні інститути, які реалізують вплив на людину з її дитинства, формуючи міцний фундамент її світосприйняття, що є основною подальших її дій у різних сферах, у тому числі і в економічних відносинах.

6. Неформальні інститути є стійкими нормами, які формувалися у межах суспільства тривалий час і тому процес їх змін є також тривалим і складним. Фактично навіть введення формальних інститутів для нівелювання сили впливу неформальних у багатьох випадках лише посилюють роль останніх. Саме тому реалізовувати вплив на неформальні інститути варто обережно, поступово, дотримуючись обдуманого алгоритму таких дій, не розраховуючи на швидкий результат.

Зміна неформальних інститутів, їх трансформація є процесом довготривалим і вимагає виваженого підходу до його впровадження. Така зміна може і повинна бути лише визначена у стратегічних засадах розвитку національної економіки. Стратегічний підхід є найбільш прийнятним у процесі зміни неформальних інститутів, або зменшення їх негативного впливу на розвиток окремих сфер суспільства.

7. Неформальні інститути досить складно піддаються логічному опису та визначенню. Здебільшого описати такі інститути за допомогою кількісних показників дуже складно, що, як наслідок, ускладнює процес вивчення їх динаміки та пізнання закономірностей трансформації. Якісний опис переважно містить у собі досить суб'єктивні думки та підходи самого дослідника і не завжди відображають об'єктивну реальність функціонування та дії таких інститутів. З іншого боку, лише через суб'єктивне світосприйняття вченого і його підхід на сьогодні можна пізнати такі інститути, їх зміну та сучасний стан впливу на різні системи. У цьому випадку сподіватися можна лише на закон переходу кількості в якість, що дозволяє стверджувати, що зростання кількості наукових праць у сфері пізнання неформальних інститутів з часом переростає в якість таких досліджень, підвищуючи ступінь об'єктивності їх результатів.

8. Неформальний інститут у науковій площині є категорією міждисциплінарною і притаманною фактично всім наукам, які вивчають суспільство, окремі його складові, індивідів та їхню поведінку. Така позиція часто вимагає уточнення сутності та законо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мірностей прояву неформальних інститутів у межах різних наукових досліджень та різних наук. Наприклад, у політології розглядаються одні неформальні інститути, в економіці – інші, але це не означає, що між ними немає кореляції. Така взаємодія є за своєю сутністю складною, оскільки досить часто, виникаючи у політичній площині, неформальні інститути починають здійснювати свій вплив на розвиток економічних процесів, і навпаки. Такий складний перетин формування, розвитку та впливу неформальних інститутів у поєднанні з їх досить слабкою теоретичною та методологічною сферами дослідження лише поглиблюють рівень складності їх вивчення та використання у процесах моделювання складних систем різної природи.

Таким чином, спектр видів неформальних факторів може бути досить широким і їх вплив не завжди є явним та видимим. Однак у порівнянні між різними національними економіками їхня роль значно зростає, що зумовлює необхідність врахування цих чинників у процесі дослідження різних об'єктів та явищ. Варто зауважити, що специфічність неформальних чинників впливає на їх дослідження, вимагає застосування іншого апарату дослідження. Вивчення неформальних чинників також пов'язано з можливістю побудови систем їх ідентифікації, виміру, оцінювання та реалізації певного рівня управління формуванням та їх впливом на досліджувані об'єкти. Проте природа неформальних факторів обумовлює досить складний процес їх формування і, відповідно, корекції з метою посилення позитивного впливу на економічні процеси.

Висновки. У статті розглянуто теоретичні засади визначення сутності неформальних інститутів, що функціонують у межах національної економіки. Через аналіз наукових підходів до пізнання природи окреслених інститутів запропоновано їх розглядати таким чином: неформальний інститут – система норм, правил, зв'язків, що виникає у результаті взаємодії індивідів, створюється еволюційним шляхом, формується під тиском об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, а механізм її функціонування не регулюється чинним законодавством. Також у статті визначені та обґрунтовані основні ознаки зазначених інститутів, що притаманні їм як окремим об'єктам дослідження.

Список використаних джерел

1. Григор О. Г. Некоторые институциональные аспекты трансформационного периода / О. Г. Григор // Вестник КРСУ. – 2014. – Т. 14, № 3. – С. 131–133.
2. Гулевич О. Ю. Трудовой менталитет як інституціональний індикатор соціально-економічного розвитку суспільства / О. Ю. Гулевич // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2015. – № 1. – С. 35–41.
3. Коваленко Ю. М. Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра / Ю. М. Коваленко // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 58–68.
4. Колот А. Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та домінант розвитку / А. Колот, О. Кравчук // Економічна теорія. – 2015. – № 1. – С. 5–25.
5. Лисенко Ю. Сучасна парадигма інституціональних пасток / Ю. Лисенко, Г. Стрижак // Економічна теорія. – 2014. – № 4. – С. 48–60.
6. Моїсеєнко О. М. Роль формальних та неформальних інститутів економічної влади трансформаційної економіки [Електронний ресурс] / О. М. Моїсеєнко. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-412/economic-theory-and-history-412/15330-412-0477>.
7. Нобелівська премія-2015: портрети лауреатів [Електронний ресурс] // Офіційна сторінка журналу «Кореспондент». – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/tech/science/3575429-nobelivska-premiia-2015-portrety-laureativ>.
8. Рибак Г. І. Інституціональні фактори підвищення якості життя населення регіонів України / Г. І. Рибак // Комунальне господарство міст. – 2013. – № 108. – С. 181–187.
9. Рыжова Н. П. Роль институтов в международной экономической интеграции / Н. П. Рыжова // Пространственная Экономика. – 2013. – № 1. – С. 72–88.
10. Сидорович О. Ю. Концептуалізаційна сутність неформальних інститутів оподаткування / О. Ю. Сидорович // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки. – 2016. – Вип. 16, ч. 4. – С. 120–124.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

11. Укіс Ю. О. Роль неформальних інститутів у перехідній економічній системі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Ю. О. Укіс ; ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 16 с.

12. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 4–13.

13. Шавкунова И. С. Институты и их роль в жизни общества : учеб. пособие для студентов, магистрантов / И. С. Шавкунова. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2015. – 72 с.

References

1. Grigor, O.G. (2014). Nekotorye institutsionalnye aspekty transformatsionnogo perioda [Some institutional aspects of transformational period]. *Vestnik KRSU – Journal of Kyrgyz-Russian Slavic University*, vol. 14, no. 3, pp. 131–133 (in Russian).

2. Hulevych, O.Yu. (2015). Trudovyi mentalitet yak instytutsionalnyi indyktor sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva [Labor as the institutional mentality indicator of socio-economic development of society]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit*, no. 1, pp. 35–41 (in Ukrainian).

3. Kovalenko, Yu.M. (2011). Neformalni normy finansovoho sektora ekonomiky: ekonomichna mentalnist ta instytutsiina dovira [Informal rules of the financial sector: economic mentality and institutional trust]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, no. 2, pp. 58–68 (in Ukrainian).

4. Kolot, A. & Kravchuk, O. (2015). Liudyna i nova ekonomika: teoretyko-metodolohichniy analiz vzaie-modii ta dominant rozvytku [Man and the New Economy: theoretical and methodological analysis of the interaction and landmarks]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, no. 1, pp. 5–25 (in Ukrainian).

5. Lysenko, Yu. & Stryzhak H. (2014). Suchasna paradyhma instytutsionalnykh pastok [The current paradigm of institutional traps]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, no. 4, pp. 48–60 (in Ukrainian).

6. Moiseienko, O.M. *Rol formalnykh ta neformalnykh instytutiv ekonomichnoi vlady transformatsiinoi ekonomiky [Role formal and informal institutes of economic power of transformation economy]*. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-412/economic-theory-and-history-412/15330-412-0477>.

7. Nobelivska premiia-2015: portrety laureativ [Nobel Prize 2015: portraits winners]. *Ofitsiina storinka zhurnalu „Korrespondent” [Site of journal “Correspondent”]*. Retrieved from <http://ua.korrespondent.net/tech/science/3575429-nobelivska-premiia-2015-portrety-laureativ>.

8. Rybak, H.I. (2013). Instytutsionalni faktory pidvyshchennia yakosti zhyttia naselennia rehioniv Ukrainy [Institutional factors improve the quality of life of Regions Ukraine]. *Komunalne hospodarstvo mist – Utilities city*, no. 108, pp. 181–187 (in Ukrainian).

9. Ryzhova, N.P. (2013). Rol institutov v mezhdunarodnoi ekonomicheskoi integratsii [The Role of Institutions in International Economic Integration]. *Prostranstvennaia Ekonomika – Spatial Economics*, no. 1, pp. 72–88 (in Russian).

10. Sydorovych, O.Yu. (2016). Kontseptualizatsiina sutnist neformalnykh instytutiv opodatkovannia [Conceptual essence of informal tax institutes]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya ekonomichni nauky – Scientific journal of Kherson State University. Series: Economic sciences*, issue 16, part 4, pp. 120–124 (in Ukrainian).

11. Ukis, Yu.O. (2005). Rol neformalnykh instytutiv u perekhidnii ekonomichnii systemi [The role of informal institutions in the transitional economic system]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University (in Ukrainian).

12. Chukhno, A. (2008). Instytutsionalizm: teoriia, metodolohiia, znachennia [Institutionalism: theory, methodology, significance]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 7, pp. 4–13 (in Ukrainian).

13. Shavkunova, I.S. (2015). Instituty i ikh rol v zhizni obshchestva: ucheb. posobie dlia studentov magistrantov [Institutes and their role in the life of society: Textbook. Allowance for students, undergraduates]. Irkutsk: Izd-vo BGUEP (in Russian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

УДК 331.556.4

*Тетяна Іванова, Альона Болуто***ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ***Татьяна Иванова, Алена Болуто***ВНЕШНЯЯ ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ***Tetyana Ivanova, Aliona Boluto***EXTERNAL LABOUR MIGRATION IN UKRAINE:
PROBLEMS AND CONSEQUENCES**

Розглянуто специфіку закономірностей трудової міграції робітників з України та визначено наслідки для соціально-економічного становища країни. Виявлено основні мотиви та чинники нелегальної трудової еміграції. Проаналізовано причини виїзду до країн, де найбільше зосереджена кількість українських емігрантів, з метою заробітчанства. Доведено необхідність ефективної міграційної політики та запропоновано заходи щодо її поліпшення.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція; трудовий мігрант; міграційна політика; інтелектуальна міграція; нелегальна трудова міграція.

Рис.: 1. Бібл.: 6.

Рассмотрена специфика закономерностей трудовой миграции работников из Украины и определены последствия для социально-экономического положения страны. Выявлены основные мотивы и факторы нелегальной трудовой эмиграции. Проанализированы причины выезда в страны, где больше всего сосредоточено количество украинских эмигрантов, с целью заработка. Доказана необходимость эффективной миграционной политики и предложены меры по её улучшению.

Ключевые слова: внешняя трудовая миграция; трудовой мигрант; миграционная политика; интеллектуальная миграция; нелегальная трудовая миграция.

Рис.: 1. Библ.: 6.

This article discusses the specific patterns of labor migration of workers from Ukraine and defines consequences for the socio-economic situation of the country. The main reasons and factors of illegal labor migration are found out. The reasons for going to countries where the biggest number of Ukrainian labor-emigrants are concentrated are analyzed. The need for effective migration policy and measures for its improvement is proven.

Key words: external labour migration; migrant worker; migration policy; intellectual migration; illegal labour migration.

Fig.: 1. Bibl.: 6.

JEL Classification: F22

Постановка проблеми. Актуальність проблеми трудової міграції в Україні пояснюється збільшенням кількості громадян, що виїжджають за кордон у пошуках роботи. Через це держава втрачає працездатне населення, на якому базується вітчизняний ринок праці. Тому виявлення причин міграцій та вживання заходів є необхідною умовою при проведенні міграційної політики країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню причин та наслідків трудової еміграції серед вітчизняних та зарубіжних учених присвячено праці Р. Адамса, Е. Лібанової, О. Малиновської, Д. Массея, С. Мочерного, А. Румянцева, М. Семікіної, Е. Тейлора, Т. Шульца та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення у вивченні трудових міграцій, є досить багато недостатньо досліджених сторін. Так, маловивченими і досі залишаються питання про нелегальне працевлаштування за кордоном, а також заходи покращення міграційної політики держави.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження особливостей виникнення передумов зовнішніх трудових міграційних процесів, їх вплив на соціально-економічний стан України та виявлення ефективних заходів у проведенні міграційної політики.

Виклад основного матеріалу. Однією з найголовніших соціально-економічних сфер будь-якої країни є зайнятість населення. Вона забезпечує підтримку економічного розвитку країни, відображає внесок живої праці в досягнення виробництва. Проте коли настають несприятливі умови в соціальному, економічному та політичному житті держави, починає зростати частка безробітних, які змушені емігрувати в пошуках роботи.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Міграційні процеси відомі людству здавна. Близько 3 % населення світу знаходиться за межами своєї Батьківщини. Це пояснюється тим, що в різних країнах різний рівень життя, тому міграції є постійним явищем.

Проблема міграційних процесів гостро постає перед Україною. Кожного року тисячі громадян емігрують до інших країн через безробіття. І хоча трудова міграція має свої позитивні моменти, але сьогодні все частіше українці залишаються за кордоном назавжди. В соціальному плані це призводить до зменшення населення України, що ще більше вказує на несприятливі умови всередині країни, які підштовхують людей до трудової еміграції.

Нині Україна вважається країною-експортером робочої сили. Частіше трудовими мігрантами стають особи, які за кордоном зайняті некваліфікованою роботою, навіть за наявності вищої освіти. В основному в таких випадках мігранти мають набагато нижчу заробітну плату, ніж корінні жителі, проте більшу, ніж в Україні. Вищевказане явище є негативним наслідком для економіки нашої країни, оскільки, по-перше, виїзд висококваліфікованих спеціалістів призводить до гальмування науково-технічного потенціалу, а по-друге, впливає на зниження темпів відновлення економіки.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» зовнішня трудова міграція – це переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування [1].

З 1 січня 2016 року набрав чинності Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», який визначає важливі аспекти у легальному працевлаштуванні українців. Так, ст. 8 ч. 2 вказує на те, що трудові мігранти та члени їхніх сімей можуть добровільно брати участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно із законами України. У ст. 19 вказаного Закону наголошується, що оподаткування доходів трудових мігрантів здійснюється в порядку та розмірах, встановлених державою перебування, якщо інше не передбачено міжнародними договорами. Резиденти України з урахуванням норм міжнародних договорів мають право на зарахування податків і зборів, сплачених за межами України, під час розрахунку податків і зборів в Україні згідно з нормами, встановленими Податковим кодексом України [1].

Цілеспрямовану діяльність країни щодо спостереження, регулювання і контролю здійснює міграційна політика, тобто система заходів, ресурсів та механізмів, завдяки яким держава і суспільство цілеспрямовано впливають на соціальні переміщення та соціальну мобільність як свого автохтонного (корінного) населення, так і всіх етноетників. Зовнішнє соціальне регулювання – це міжнародно-правові стандарти, які застосовуються щодо міграційних процесів і здійснюють регулюючий вплив, що має транснаціональний характер [2].

Для поліпшення законодавчої бази необхідно розробити нові законопроекти, які б вирішували питання міграційних процесів, посилювали відповідальність за порушення законодавства, визначали б порядок використання іноземної робочої сили з метою захисту національного ринку праці [3].

До основних мотивів виїзду громадян за кордон з метою працевлаштування відносять [4; 5]:

- 1) поліпшення житлових умов та задоволення життєвих потреб;
- 2) заробіток коштів для сплати навчання дітей;
- 3) отримання дозволу на постійне проживання в іншій країні;
- 4) розширення фахового досвіду;
- 5) створення своєрідної «суспільної моди» на заробітччанство;
- 6) підвищення свого соціального статусу за рахунок розширення партнерських контактів.

Оцінюючи специфіку трудової міграції українців, потрібно брати до уваги перспективи її розвитку. Спираючись на опитування, що проводилися в Україні останні декіль-

---

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ка років, соціологи дійшли висновку, що велика кількість українців виїжджають за кордон на постійне проживання. Особливо це притаманно тим, хто вже мав досвід трудової міграції. До того ж все частіше українці залучають виїзду до кордон своїх дітей.

Проте можна відзначити позитивні моменти у трудових міграційних процесах:

- 1) часткове вирішення проблеми безробіття;
- 2) фахівці, які набули досвіду за кордоном, впроваджують в Україні нові технології;
- 3) підвищення кваліфікації робітників;
- 4) накопичуючи капітал за рахунок праці за кордоном, громадяни розвивають власний бізнес в Україні;
- 5) поява стимулу до зростання деяких галузей виробництва;
- 6) збільшення валютних надходжень через перекази емігрантів.

Головним джерелом надання даних про трудові міграційні процеси в Україні є представництво міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні та державна служба статистики. Однак вони не надають реальних розмірів еміграції, що пов'язано з розповсюдженням нелегального перетину кордону. Це пояснюється великою корумпованістю робітників прикордонної служби та вигодою наймання підприємцями дешевої робочої сили з-за кордону.

За даними МОМ, більш поширеними є довгострокові трудові міграції. Так у 2014–2015 роках кількість осіб, які виїхали за кордон з метою працевлаштування на великий термін, становила 423 800 чол., а короткострокових мігрантів налічувалося 264 400 чол. Пояснюється це тим, що поїздки українців на роботу за кордон на короткі терміни є в багатьох випадках нелегальними, а тому такі поїздки офіційно не затверджені. Враховуючи це, важко дати точну оцінку переваги довгострокових трудових міграцій над короткостроковими.

Для чоловіків основними сферами зайнятості є будівництво, виробництво, транспорт та комунікація, а для жінок – домашнє господарство, готельний бізнес та сільське господарство. Зважаючи на те, що Україна залишається патерналістською державою, кількість чоловіків-мігрантів значно більша, ніж жінок [6].

Сьогодні можемо спостерігати зростання тенденції нелегальної міграції. Це пов'язано з обмеженням дозволів виїзду в іншу країну з метою працевлаштування та небажанням підприємців сплачувати додаткові кошти за оформлення робітника і податки. Так, заробітчани вже давно знайшли способи нелегальної трудової міграції: деякі оформлюють гостьову візу, аби перетнути кордон і нелегально почати працювати, а деякі взагалі перетинають кордон через спеціальних людей, які перевозять заробітчаних навіть у багажниках.

Але кожен нелегальний заробітчанин йде на великий ризик. Крім того, що це не дозволяється законом і потрібно переховуватися від органів правопорядку, є вірогідність потрапити до рук шахраїв, або попасти у трудове рабство. Є багато випадків, коли роботодавці закликають на нелегальну роботу, а після приїзду відбирають документи і змушують безкоштовно працювати.

Аналіз середньої заробітної плати країн-імпортерів української робочої сили представлено на рисунку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

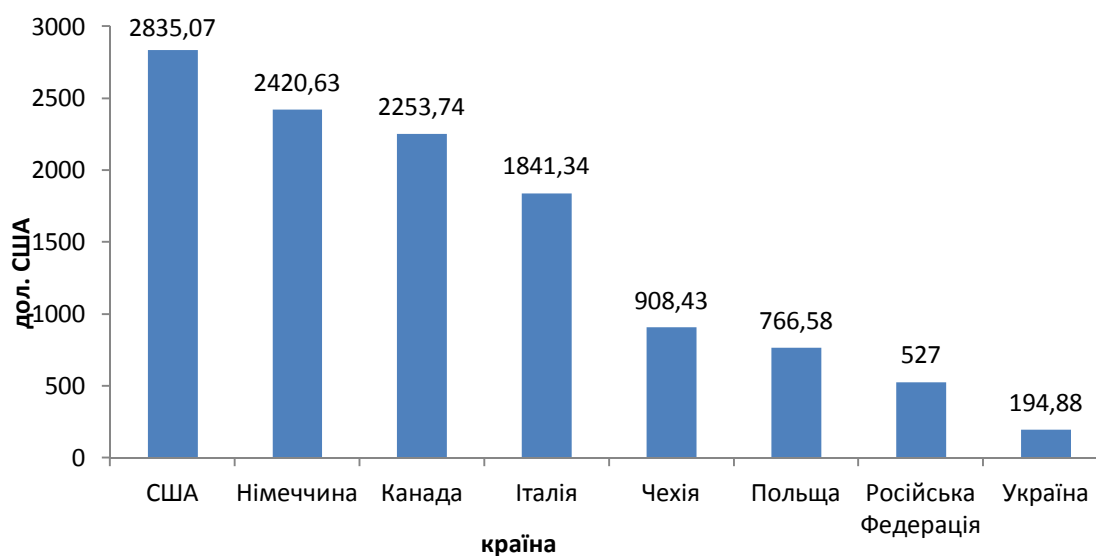

Рис. Середня заробітна плата в Україні та основних країнах-імпортерах української робочої сили в 2016 році

Джерело: [6].

Як бачимо, найбільший розмір зарплатні має Італія, що і пояснює попит на трудову міграцію в цю країну серед країн «не сусідів». Заробітна плата в Італії більша майже в 9,5 разу, ніж в Україні. Проте лідерами трудових міграцій залишаються Росія та Польща через свою територіальну близькість і можливість нелегального працевлаштування, хоча заробіток тут і коливається в межах 500–750 доларів. До четвірки лідерів довгострокових трудових міграцій, крім названих, входить Чехія, де заробітна плата трохи вища – 908 дол. Щодо таких країн, як США, Канада та Німеччина, за даними МОМ, можна стверджувати, що їх привабливість у довгострокових трудових міграціях зростає, тоді як рівень привабливості Російської Федерації, Польщі, Чехії та Італії поступово знижується [6].

Отже, збільшення кризових явищ в Україні пояснює зменшення зайнятості населення. В нашій державі нині панує диспропорція у розвитку ринку праці, неповне використання робочої сили, стабільно високий рівень малопродуктивної неформальної зайнятості, невідповідність галузевої структури зайнятості потребам інноваційного розвитку економіки. Для цього необхідно впровадити відповідні заходи щодо міграційної політики держави, побороти корумпованість, сприяти створенню нових робочих місць, полегшити відкриття власної справи, доступ до фінансових ресурсів та інші.

Висновки і пропозиції. Нині в Україні багато міграційних проблем, що останнім часом посилюються через економічну нестабільність та воєнні дії на Сході. Це загрожує втратою людського капіталу та дає сумніви щодо втілення інноваційної моделі розвитку. І хоча в 2015 році був прийнятий Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», цього наразі замало. Основними орієнтирами для міграційної політики з вирішення питань трудових міграцій повинні стати:

1. Стимулювання повернення громадян до України.
2. Забезпечення соціальної захищеності українців у країнах-реципієнтах.
3. Заохочення громадян до інвестицій в економіку України грошей, зароблених за кордоном.
4. Посилення уваги до легалізації працевлаштування за кордоном.

Крім цього, Україна повинна створити умови для покращення конкурентоспроможності національного ринку праці, аби в українців не зароджувалась думка про постійну роботу за кордоном, а отриманий там досвід громадяни застосовували в нашій країні для її зміцнення та процвітання.

Список використаних джерел

1. *Про зовнішню трудову міграцію* : Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII (зі змінами та доповненнями).
2. *Соснін О. В.* Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : навч. посіб. / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, О. Є. Постол. – К. : Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.
3. *Чехович С. Б.* Питання вдосконалення порядку нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні / С. Б. Чехович // *Державно-правова реформа в Україні* : матеріали науково-практичної конференції (листопад 1997). – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – С. 188–189.
4. *Зовнішні трудові міграції населення України* / за ред. Е. М. Лібанової, О. В. Позняка. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.
5. *Король Г. М.* Проблеми сучасної міграційної політики в Україні / Г. М. Король // *Вчені записки*. – К., 2005. – Вип. 12. – С. 89–94.
6. *Міграція як чинник розвитку в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

References

1. *Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu: Zakon Ukrainy vid 05.11.2015 r. № 761-VIII [Law of Ukraine “On external labor migration” from 11.05.2015 № 761-VIII]* (zi zminamy ta dopovnenniamy) (in Ukrainian).
2. Sosnin, O.V., Voronkova, V.H., Postol, O.Ye. (2015). *Suchasni mizhnarodni systemy ta hlobalnyi rozvytok (sotsialno-politychni, sotsialno-ekonomichni, sotsialno-antropolohichni vymiry) [Modern international systems and global development (socio-political, socio-economic, socio-anthropological measurements)]*. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury (in Ukrainian).
3. Chekhovych, S.B. (1997). *Pytannia vdoskonalennia poriadku normatyvno-pravovoho reguliuvannia mihratsiinykh protsesiv v Ukraini [The issue of improving the procedure of legal regulation of migration processes in Ukraine]*. Proceeding from *Derzhavno-pravova reforma v Ukraini – State-legal reform in Ukraine* (November 1997). Kyiv: In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, pp. 188–189 (in Ukrainian).
4. Libanova, E.M., Pozniak, O.V. (eds.) (2002). *Zovnishni trudovi mihratsii naseleння Ukrainy [External labor migration Ukraine]*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
5. Korol, H.M. (2005). *Problemy suchasnoi mihratsiinoi polityky v Ukraini [Problems of modern migration policy in Ukraine]*. *Vcheni zapysky – Scientists note*. Kyiv, issue 12, pp. 89–94 (in Ukrainian).
6. *Mihratsiia yak chynnyk rozvytku v Ukraini [Migration as a factor of development in Ukraine]*. Retrieved from http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

Іванова Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Іванова Татяна Николаевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченко, 95, г. Чернігів, 14027, Україна).

Ivanova Tatyana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivanova_feo@ukr.net

Болуто Альона Олексіївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Болуто Алёна Алексеевна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченко, 95, г. Чернігів, 14027, Україна).

Boluto Aliona – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aliona.yes@yandex.ru

УДК 338.2:351.82

Сергій Гонта

**НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Сергей Гонта

**НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ
СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА**

Serhiy Gonta

**SCIENTIFIC-CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE STATE
STRUCTURAL POLICY IMPLEMENTING**

У межах статті розвинуто науково-концептуальні засади реалізації структурної політики держави через пізнання її сутності та основних характерних рис її формування та впровадження. Аналіз різних наукових підходів та сутності таких категорій, як «структура» та «політика» дозволив визначити сутність цієї політики та описати її природу. Також розглянуто підходи до визначення мети структурної політики держави, запропоновано авторське її розуміння та сформульовані до її змісту основні завдання зазначеної політики. Вагома увага приділена методологічним основам формування та реалізації цієї політики, що було зроблено через з'ясування та опис базових її принципів.

Ключові слова: структура; політика; структурна політика; економічна система; принцип; економічна політика.

Бібл.: 9.

В рамках статті розвинуто науково-концептуальні засади реалізації структурної політики держави через пізнання її сутності та основних характерних рис її формування та впровадження. Аналіз різних наукових підходів та сутності таких категорій, як «структура» та «політика» дозволив визначити сутність цієї політики та описати її природу. Також розглянуто підходи до визначення мети структурної політики держави, запропоновано авторське її розуміння та сформульовані до її змісту основні завдання зазначеної політики. Вагома увага приділена методологічним основам формування та реалізації цієї політики, що було зроблено через з'ясування та опис базових її принципів.

Ключевые слова: структура; политика; структурная политика; экономическая система; принцип; экономическая политика.

Библ.: 9.

Scientific-conceptual principles of structural policy implementing of the state through cognition of its essence and main characteristic features of forming and introducing are developed within the article. Analysis of various scientific approaches and essence of such categories as "structure" and "policy" allowed determining the essence of this policy and describing its nature. Also, within the article approaches to defining the aim of the structural policy of the state are considered, its author understanding is offered and under its content main task of the defined policy are laid down. Considerable attention is paid to methodological bases of forming and implementing of this policy that was made through clearing and description of its basic principles.

Key words: structure; policy; structural policy; economic system; principle; economic policy.

JEL Classification: H11

Постановка проблеми. Національна економіка як об'єкт дослідження є складною макросистемою за своєю природою. Така система розвивається під дією значної кількості чинників, повністю ідентифікувати які та передбачити їх дію фактично, використовуючи сучасні методи наукового пізнання, не можливо. Однак вивчення національного господарства, пізнання основних економічних процесів, у межах яких держава виступає одним з головних суб'єктів, є важливою складовою розбудови таких відносин у майбутньому для підвищення соціально-економічного розвитку суспільства.

Дослідження національної економіки як об'єкта пізнання завжди вимагає реалізації двох глобальних процесів. Перший полягає у вивченні особливостей її функціонування до моменту пізнання, тобто реалізація аналізу сучасного стану національного господарства, що дозволяє виявити базові проблеми та загалом усвідомити стан досліджуваного об'єкта. Другий процес полягає у розробленні заходів корекції виявлених тенденцій у його функціонуванні для підвищення рівня розвитку національної економіки, що вимагає наявності ґрунтовних знань про неї.

Проте подальше функціонування національного господарства не завершується лише наявністю інформації про його сучасний стан розвитку. Дослідник повинен також зважати і на зовнішнє щодо економіки країни як окремої, цілісної системи середовище, яке

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

досить сильно впливає на майбутні детермінанти її розбудови. У такому випадку постає складне завдання: формування такої стратегії розвитку національної економіки, яка враховувала б існуючі потенціали до її розбудови у майбутньому, зважала на наявні ресурси, відповідала світовим тенденціям економічного функціонування, сприяла захисту внутрішнього ринку та створювала передумови для соціально-економічного процвітання нації. У підсумку без створення ефективної структурної політики досягти зазначеного завдання неможливо, оскільки саме держава у процесі його виконання, володіючи дійсно значною сукупністю інструментів та важелів різної природи, має можливість створити такі умови для функціонування різних економічних суб'єктів, які у підсумку дозволять обрати правильний шлях розвитку.

Цілком погоджуємося із О. А. Мельниченко та В. М. Миколюк, які зазначають, що національна економіка вирізняється певними змінами її кількісних і якісних параметрів, а також умов функціонування господарюючих суб'єктів під впливом ринкових механізмів і механізмів державного регулювання. Поточний її стан, з одного боку, є результатом тих процесів, що мали місце в національній економіці у попередні періоди, а з іншого – передумовою для подальших змін у майбутньому. При цьому слід зважати не лише на наявний ресурсний потенціал національної економіки, а і на ефективність його використання, що істотною мірою визначається результативністю державної структурної політики [6, с. 131].

Саме вищевказане дає підстави зрозуміти важливість створення у державі ефективної структурної політики, яка повинна цілеспрямовано впроваджуватися у життя у довгостроковій перспективі. Змінити структуру національної економіки досить швидко дуже важко. Тому постійне дотримання основних її напрямків є надзвичайно важливим з позиції отримання очікуваних ефектів. У цьому процесі економічна вигода та соціальний ефект повинні переборювати політичні амбіції та сприяти зменшенню прийняття неефективних рішень у національному масштабі. Повністю поділяємо думку Т. В. Романова, яка зауважує, що дослідження проблеми структурної перебудови економіки є важливим для визначення стратегії розвитку країни на довгострокову перспективу, особливо в умовах активізації глобалізаційних процесів. Проблема формування структурної політики, її методологічне та практичне обґрунтування повинно бути пріоритетом наукових досліджень в умовах інтеграційно-орієнтованої політики економічного розвитку [9, с. 134].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування ефективної державної структурної політики на сьогодні перебувають у фокусі дослідження багатьох учених. На сьогодні відбувається активна дискусія у науковому середовищі щодо як теоретичних та методологічних положень функціонування і розвитку цієї політики, так і практичних заходів її реалізації з метою отримання найкращих результатів для всіх економічних суб'єктів. До науковців, які досліджують проблеми поглиблення концептуально-наукових засад формування структурної політики держави, варто віднести таких: Ж. Д. Анпілогова, К. В. Баранов, В. Г. Бодров, О. Л. Кисельов, А. П. Кривак, О. Є. Крихтін, В. О. Луцков, О. А. Мельниченко, А. В. Невесенко, І. І. Пасінович, Н. М. Попадинець, Л. О. Потравка, О. М. Рехтета, Т. В. Романова та Ю. М. Чайка.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць у сфері пізнання особливостей розробки та реалізації державної структурної політики, на сьогодні не повністю обґрунтовані її науково-концептуальні засади. Додаткового дослідження вимагають питання ідентифікації та обґрунтування змісту принципів такої політики, поглиблення її функцій у межах розвитку ринкової економіки.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування науково-концептуальних засад реалізації структурної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Отже, проведення ефективної структурно політики держави є дійсно важливим кроком до формування сприятливих умов ведення бізнесу в країні, що у підсумку сприяє розбудові національної економіки. Фактично структурна політика має змогу формувати майбутню структуру національного господарства, змінювати пропорції розвитку між його окремими галузями та сферами, сприяти активізації розвитку пріоритетних та важливих з позиції наявного потенціалу напрямків економічної діяльності для закладення міцного фундаменту економічного процвітання країни у майбутньому. Структурна політика є важливою також і з позиції забезпечення державою належного рівня національної економічної безпеки, що є дуже важливим завданням, особливо у сучасних турбулентних умовах функціонування нашої країни. З іншого боку, цілком підтримуємо думку В. Г. Бодрова, що необхідність у проведенні структурної політики диктується наявністю так званих «провалів» ринку (market failures) або нездатністю ринку ефективно вирішувати структурні дисбаланси національної економіки. Також потребують активного державного захисту новостворені високотехнологічні галузі, оскільки несприятливі стартові умови роблять їх неконкурентними на світовому ринку. У згаданих випадках суспільні витрати від ринкового регулювання без державного втручання зазвичай бувають вищими [1, с. 84].

Таким чином, на нашу думку, подальший розвиток теоретичних засад формування ефективної структурної політики держави вимагає, насамперед, ідентифікації сутності такої політики та розуміння її природи. Фактично, зазначений термін можна пізнати за допомогою вивчення сутності категорій «структура» та «політика». У межах цієї статті структуру будемо розглядати як сукупність компонентів єдиної системи, які ієрархічно ідентифіковані, утворюють та розвивають стійкі зв'язки у процесі їх взаємодії між собою [2, с. 85].

Термін «політика» за своєю природою є досить складним з позиції його вивчення та розуміння. Вже на сьогодні напрацьовано значний масив знань у сфері пізнання сутності політики, особливостей її зародження та розвитку. Ця дефініція є за своєю природою універсальною та використовується у багатьох науках. У межах цієї статті не ставимо за мету детальний розгляд сутності зазначеної дефініції та пошук нових наукових аспектів поглиблення її теоретичної та методологічної основи існування. Політику пропонуємо розглядати як науку про державну владу, її цілі та завдання, а також про наявні у розпорядженні держави інструменти та важелі досягнення поставлених цілей.

Варто розуміти, що структурна політика є частиною економічної політики держави. Саме цей факт обумовлює необхідність визначення також у межах цього дослідження сутності цієї категорії. У статті 9 Господарського кодексу України зазначається, що у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому [4]. Таким чином, пропонуємо економічну політику розглядати як комплекс заходів, що реалізується державою у сфері її економічного розвитку з метою досягнення раніше визначених та конкретизованих завдань. У статті 10 вищевказаного законодавчого акта підтверджується теза про елементну природу структурної політики у складі економічної, оскільки зауважується, що основними напрямками економічної політики, які визначаються державою, є: структурно-галузева політика, інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституційних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна політика, бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, валютна політика, зовнішньоекономічна політика [4].

Зауважимо, що питання розуміння сутності структурної політики досить широко розглядаються і в науковій літературі. Зокрема, Т. В. Романова пропонує структурну політику розглядати як складову економічної політики держави, яка включає в себе на-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

уково обґрунтовані методи та заходи оптимальної перебудови економічної системи й створення збалансованої та ефективної пропорції її взаємопов'язаних елементів з метою забезпечення позитивної динаміки їх розвитку [9, с. 67]. І. І. Пасінович пропонує таке трактування: структурна політика – це комплекс державних заходів у контексті реалізації стратегії розвитку, які орієнтуються на раціональне використання ресурсного потенціалу, науково обґрунтованих прогнозів розвитку внутрішнього і міжнародних ринків (товарів, технологій і капіталу) і спрямована на формування структури економіки, яка б забезпечувала вирішення актуальних проблем, економічне зростання та інвестиційну привабливість економіки країни [7, с. 34]. У самому Господарському кодексі України зазначено, що структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу [4].

Проаналізувавши різні наукові підходи щодо трактування сутності структурної політики у межах статті цю категорію пропонуємо розглядати таким чином: структурна політика держави – це компонент економічної політики, комплекс заходів, реалізація яких спрямована на формування оптимальної (раціональної) структури національної економіки, яка б дозволяла вирішувати найбільш актуальні проблеми економічного розвитку держави.

Таким чином, враховуючи основні положення наведеного трактування визначимо основну мету структурної політики держави. Зауважимо, що у науковому середовищі на сьогодні немає чітко узгодженого її розуміння. Іноді вчені формулюють сутність мети досить деталізовано, що, на наше переконання, не варто робити, оскільки мета повинна відображати найбільш загальні положення того процесу, що пізнається. Її деталізація відбувається у завданнях, які необхідно виконати для досягнення ідентифікованої мети. Н. М. Попадинець зауважує, що метою структурної політики має бути приведення структури національних секторів економіки у відповідність до ринкової моделі господарювання; досягнення високого ступеня відкритості національної економіки й необхідності у зв'язку з цим забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках [8, с. 178]. В. Г. Бодров зазначає, що головна мета структурної політики спрямована на досягнення сталого економічного зростання завдяки структурній перебудові національного виробництва, підвищенню його продуктивності та конкурентоспроможності. [1, с. 84]. На наш погляд, основною метою структурної політики держави є формування оптимальної структури національної економіки.

Для досягнення визначеної мети необхідно реалізувати певні складні завдання, до основних з яких варто віднести такі:

- 1) ідентифікація пріоритетних напрямків трансформації структури національної економіки;
- 2) розробка заходів підтримки тих галузей та секторів економіки, які мають значний потенціал до розбудови і впливу на соціально-економічний розвиток держави;
- 3) виявлення структурних дисбалансів в економіці держави та розробка заходів щодо зменшення їх негативного впливу;
- 4) активізація внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію;
- 5) підтримка експортноорієнтованих галузей національного господарства;
- 6) зниження матеріало- та енергоємності виробництва;
- 7) сприяння вирівнюванню економічного розвитку між окремими територіями держави;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8) підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на світових ринках товарів та послуг;

9) формування ефективно діючої фінансової системи держави, яка мала здатність задовольняти потреби економічних суб'єктів у фінансових ресурсах.

Зауважимо, що у більшості наукових робіт, у межах яких досліджується структурна політика держави у складі завдань, досить рідко виділяють завдання, що пов'язані зі створенням ефективно фінансової системи у державі. Проте, на нашу думку, таке завдання є одним з найбільш важливих, оскільки без надійної фінансової системи, достатнього рівня фінансових ресурсів, реалізовувати заходи щодо зміни структури національної економіки дуже важко, а у більшості випадків неможливо. Саме тому повністю підтримуємо позицію В. О. Луцкова, що «...одним із основних завдань структурної політики є створення фінансової системи, яка б поєднувала потоки інвестицій та заощаджень в економіці, підвищуючи конкурентоспроможність держави та економічне зростання завдяки інноваційному прогресу. Її призначення полягає у сприянні досягнення такої структури національної економіки, за якої на даному історичному етапі забезпечуються економічне зростання та вирішення актуальних проблем сьогодення» [5, с. 142–143].

Методологічна основа структурної політики держави частково полягає у визначенні та описі базових принципів, яких варто дотримуватися у процесі реалізації такої політики. Принцип – це вихідне положення, правило існування певного економічного об'єкта [3, с. 31]. На наше переконання, до основних таких принципів варто віднести такі.

1. *Принцип науковості* – сутність цього принципу полягає в тому, що формування основних напрямків структурної політики повинно базуватися на наукового обґрунтованих принципах. Важливу роль у цьому процесі відіграє процес макроекономічного планування розвитку національного господарства загалом, у контексті якого і формуються напрямки структурної політики. Розробка зазначеного типу політики є складним процесом з позиції як формування її сутності та змісту, так і у процесі реалізації базових її детермінант. Саме тому принцип науковості пронизує всі етапи створення цієї політики, оскільки кожна її складова повинна бути обґрунтованою, тому що трансформація структури національної економіки є не лише довгостроковим процесом, але і стосується цілих її галузей та сфер, що у підсумку, впливає і на соціально-економічний розвиток суспільства та функціонування окремих територій.

2. *Принцип реалістичності* – структурна політика держави за своїм змістом повинна обов'язково враховувати наявні ресурси, інструменти та важелі і за своєю сутністю бути реалістичною з позиції її впровадження у країні. У межах цієї політики, на нашу думку, не є достатнім ідентифікувати та розписати заходи подальшої трансформації національної економіки, важливо також при їх розробці уявляти механізми їх впровадження у життя та, що найбільш важливо, усвідомлювати наслідки реалізації такої політики. В Україні на сьогодні можемо спостерігати якраз зворотню ситуацію, коли досить важливі та доцільні заходи, рекомендації щодо подальшого економічного розвитку держави залишаються виключно описаними в теорії, але їх впровадження у реальне життя постає перед значними труднощами різної природи, яким притаманний не завжди об'єктивний характер.

3. *Принцип системності* – цей принцип полягає у розгляді структурної політики держави системно, тобто у комплексі, досліджуючи не окремі її складові та впровадження конкретних заходів щодо трансформації структури національного господарства, а визначаючи загальні наслідки від впровадження всього комплексу розроблених заходів, пізнаючи їх кореляційні зв'язки та залежності взаємовпливу. Такий підхід є важливим з позиції забезпечення поступового та ефективного розвитку держави, оскільки дозволяє, вирішуючи вже існуючі дисбаланси в економіці, уникнути виникнення нових, що є вагомою складовою формування якісної структурної політики держави.

4. *Принцип цілеспрямованості* – структурна політика повинна ґрунтуватися навколо єдиної мети, досягнення якої є стратегічною метою реалізації структури національної економіки. Як зазначалося, мета може бути сформульована досить абстрактно, але вона обов'язково повинна бути конкретизована через формування кількісних та якісних критеріїв. Це дозволяє чітко усвідомлювати правильність обраної стратегії, проводячи періодичні оцінювання ефективності її впровадження. Звичайно, мета реалізації повинна співвідноситися з основними детермінантами економічного розвитку країни. Ці явища повинні бути суголосними і структурна політика держави завжди за змістом повинна відповідати стратегії економічної розбудови країни. Саме за дотримання цієї умови така політика може бути ефективною.

5. *Принцип адаптивності* – сутність цього принципу поглиблює лише зміст принципу цілеспрямованості. Структурна політика держави, як зазначалося, повинна відповідати основній концепції економічного розвитку держави. Фактично окреслена політика стає частиною економічної політики і її реалізація дозволяє досягти основних планових показників розвитку країни. Однак ця політика також повинна враховувати й основні концепції подальшого впровадження інших видів економічної політики і не суперечити їм за змістом.

6. *Принцип корекції* – цей принцип структурної політики держави полягає у постійному моніторингу реального стану національної економіки, її структури та порівняння її базових показників з прогнозованими напрямками економічної та, відповідно, структурної політики. Враховуючи надзвичайну складність формування ефективної та дієвої структурної політики держави при ідентифікації певних відхилень між запланованими заходами та реальними варто вносити корективи в її зміст. Такий підхід зумовлений також відкритістю національної економіки як макроекономічної системи до не завжди прогнозованих чинників зовнішньої природи. Досить часто складно визначити загрози внутрішнього характеру і передбачити їх всю сукупність. Це також вимагає розуміння можливості корекції основних заходів структурної політики держави у процесі її виконання. Цілком погоджуємося з думкою В. Г. Бодрова, що структурна політика також є циклічною і потребує постійного коригування, оскільки наявні структурні зрушення змінюють економічне середовище та умови господарювання [1, с. 84].

7. *Принцип альтернативності* – сутність цього принципу полягає у важливості в межах структурної політики держави розробляти декілька сценаріїв її впровадження. Це обумовлено тим, що чітко ідентифікувати основні детермінанти цієї політики та спрогнозувати її цілковиту ефективність фактично нереально у сучасних умовах функціонування національної економіки. Саме тому розробка альтернативних сценаріїв як самої політики з ідентифікацією різних механізмів впровадження створених заходів, так і їх впливу на макроекономічні показники розвитку держави, є дуже важливою складовою зазначеної політики та її ефективності.

8. *Принцип ефективності* – сутність цього принципу полягає в тому, що структурна політика держави як частина її економічної політики повинна реалізовуватися виключно з метою досягнення конкретних ефектів від її впровадження. Ефекти за своєю природою можуть бути різними, починаючи від суто економічних і завершуючи виключно соціальними. Однак розуміння очікуваних ефектів є важливим з позиції розробки самої стратегії. Це обумовлено тим, що різні заходи цієї політики можуть забезпечити отримання різних ефектів. Таким чином, варто впроваджувати ті напрямки трансформації структури національної економіки, реалізація яких вимагає використання менших ресурсів при отриманні максимально можливих прогнозованих ефектів. Цей принцип є одним із основоположних, оскільки пронизує всі стадії розробки стратегії структурної політики держави, впливає на формування її ключових параметрів.

9. *Принцип спадкоємності досвіду* – сутність цього принципу полягає у врахуванні досвіду країн, які перебували у подібних умовах функціонування, мали схожі проблеми еко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

номічного розвитку і спроміглися знайти ефективні шляхи їх подолання. Цей принцип вимагає реалізації ґрунтовних досліджень у сфері вивчення зарубіжного досвіду реформування держав. Особливу увагу варто, на наш погляд, приділяти досвіду тих країн, які змогли досить швидко реалізувати якісні перетворення у межах їх національних господарств і побудувати інноваційно розвинені економічні системи.

10. *Принцип ментальної конвергенції* – сутність цього принципу полягає в об'єктивній необхідності врахування не лише початкових економічних умов впровадження структурної політики держави, але і зважати на ментальний простір, у межах якого розроблені заходи будуть впроваджуватися. Різним націям притаманні свої унікальні особливості ведення господарства. Це є процес об'єктивний. Проте не врахування ментальних особливостей може значно загальмувати впровадження структурної політики в державі і значно вплинути на ефективність її дії. Тому важливою складовою розробки цієї політики є ідентифікація ментальних особливостей народу, які в цілому описуватимуть відношення та ролі економічних суб'єктів у розвитку національного господарства. На нашу думку, найбільш ефективною структурна політика держави буде тоді, коли економічний розвиток та базові його напрямки найбільш будуть зближені з ментальними національними рисами. Цілком логічно припустити, що в реальності досягти повної відповідності між двома економічними процесами неможливо. Однак те, що ментальність як узагальнений термін для характеристики ментальних рис функціонування народу впливає на його економічний розвиток не викликає сумнівів. Як зазначалося, ментальність є рисою об'єктивною, вже сформованою і змінюється досить тривалий проміжок часу, інколи протягом декількох поколінь. Економічний розвиток є також об'єктивним процесом існування суспільства, проте піддається швидшому впливу з боку держави для подальшого його направлення у необхідному напрямку. Значні економічні зрушення зарубіжні країни досягали протягом останніх 20–30 років. Отже, можна зробити висновок, що дотримання принципу ментальної конвергенції дає змогу отримати ефективно сформовану структурну політику держави, яка ґрунтуватиметься на основних особливостях економічного коду нації, що сприятиме її кращій реалізації.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у межах статті розвинуті науково-концептуальні засади реалізації структурної політики держави через пізнання її сутності та основних характерних рис її формування та впровадження. Зокрема, аналіз різних наукових підходів та змісту таких категорій, як «структура» та «політика» дозволив визначити сутність такої політики, яку запропоновано розглядати таким чином: структурна політика держави – це компонент економічної політики, комплекс заходів, реалізація яких спрямована на формування оптимальної (раціональної) структури національної економіки, яка б дозволяла вирішувати найбільш актуальні проблеми економічного розвитку держави.

Також у статті розглянуто підходи до визначення мети структурної політики держави, запропоновано авторське її розуміння та сформульовані до її змісту основні завдання зазначеної політики. Вагома увага була приділена методологічним основам формування та реалізації цієї політики, що було зроблено через з'ясування та опис базових її принципів, до числа яких віднесено такі: науковості, реалістичності, системності, цілеспрямованості, адаптивності, корекції, альтернативності, ефективності, спадкоємності досвіду, ментальної конвергенції.

Список використаних джерел

1. Бодров В. Г. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції / В. Г. Бодров, Р. І. Шепетько // Міжнародна економічна політика. – 2014. – № 2. – С. 78–98.
2. Гонта С. В. Аналіз наукових підходів до дослідження сутності структури економіки / С. В. Гонта // Проблеми та перспективи економіки та управління. – 2016. – № 2 (6). – С. 84–90.
3. Гонта О. І. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : монографія / О. І. Гонта, М. В. Дубина, Д. С. Пілевич. – Чернівці, 2013. – 184 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. *Господарський кодекс України* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1467667847344410>.
5. Луцков В. О. Структурна політика: сутність, категорії та функції / В. О. Луцков // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 141–147.
6. Мельниченко О. А. Структурні зрушення в національній економіці як об'єкт та результат державної структурної політики / О. А. Мельниченко, В. М. Миколюк // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 4. – С. 131–135.
7. Пасінович І. І. Структурна політика як системоутворюючий елемент соціально-економічної політики держави / І. І. Пасінович // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 4. – С. 31–36.
8. Попадинець Н. М. Стратегічні цілі державної структурної політики України / Н. М. Попадинець // Регіональна економіка. – 2014. – № 1. – С. 175–182.
9. Романова Т. В. Пріоритети формування структурної політики в сучасних умовах інтеграційних перетворень / Т. В. Романова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – № 1. – С. 133–136.

References

1. Bodrov, V.H., Shepetko, R.I. (2014). *Strukturna polityka v umovakh zahostrennia mizhnarodnoi konkurentsii* [Structural policy in the face of the deteriorating of international competition]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy*, no. 2, pp. 78–98 (in Ukrainian).
2. Gonta, S.V. (2016). *Analiz naukovykh pidkhodiv do doslidzhennia sutnosti struktury ekonomiky* [The analysis of scientific approaches to the study of the nature of the economic structure]. *Problemy ta perspektvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and Prospects of Economics and Management*, no. 2 (6), pp. 84–90 (in Ukrainian).
3. Gonta, O.I., Dubyna, M.V., Pilevych, D.S. (2013). *Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky* [Formation of complementary investment policy of Ukraine: the challenges of globalization and the requirements of economic security]. Chernihiv (in Ukrainian).
4. *Hospodarskyi kodeks* [The Commercial Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1467667847344410>.
5. Lutskov, V.O. (2012). *Strukturna polityka: sutnist, katehorii ta funktsii* [Structural policy: the nature, category and function]. *Visnyk SumDU. Serii Ekonomika – Bulletin of SSU. Economy Series*, no. 1, pp. 141–147 (in Ukrainian).
6. Melnychenko, O.A., Mykoliuk, V.M. (2012). *Strukturni zrushennia v natsionalnii ekonomitsi yak obiekt ta rezultat derzhavnoi strukturnoi polityky* [Structural changes in the national economy as a result of the state object and structural policies]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, no. 4, pp. 131–135 (in Ukrainian).
7. Pasinovich, I.I. (2015). *Strukturna polityka yak systemoutvoriuiuchy element sotsialno-ekonomichnoi polityky derzhavy* [Structural policy as a system element of social and economic policy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period Ukraine*, issue 4, pp. 31–36 (in Ukrainian).
8. Popadynets, N.M. (2014). *Stratehichni tsili derzhavnoi strukturnoi polityky Ukrainy* [The strategic goals of state structural policy Ukraine]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economics*, no. 1, pp. 175–182 (in Ukrainian).
9. Romanova, T.V. (2016). *Priorytety formuvannia strukturnoi polityky v suchasnykh umovakh intehratsiinykh peretvoren* [The formation of structural policy priorities in the current conditions of integration transformations]. *Problemy i perspektvy rozvytku pidpriemnytstva – Problems and prospects of the business*, no. 1, pp. 133–136 (in Ukrainian).

Гонта Сергій Володимирович – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Гонта Сергей Владимирович – аспірант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Gonta Serhiy — PhD student, Chernihiv national university of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: s.gonta7@gmail.com

УДК 331.101.262:316.344.6-056.26(477)

*Олександр Мельник***КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТРУДОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ***Александр Мельник***КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ТРУДОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ
ИНВАЛИДОВ В УКРАИНЕ***Oleksandr Melnik***KEY ASPECTS OF WORK SOCIALIZATION
DISABLED IN UKRAINE**

Проаналізовано актуальні проблеми процесу соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями на ринку праці України. Виокремлено ключові ракурси розгляду цієї проблеми з позицій можливостей працевлаштування, умов праці, рівнів оплати праці, регіональних пропорцій. Проблему досліджено крізь призму поточних підходів до державного регулювання процесів трудової соціалізації інвалідів.

Ключові слова: інваліди; трудова соціалізація; ринок праці; зайнятість; підприємства громадських організацій інвалідів; пільги в оподаткуванні.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 11.

Проанализированы актуальные проблемы процесса социализации лиц с ограниченными физическими возможностями на рынке труда Украины. Выделены ключевые ракурсы рассмотрения данной проблемы с позиций возможностей трудоустройства, условий труда, уровней оплаты труда, региональных пропорций. Проблему исследовано сквозь призму текущих подходов к государственному регулированию процессов трудовой социализации инвалидов.

Ключевые слова: инвалиды; трудовая социализация; рынок труда; занятость; предприятия общественных организаций инвалидов; льготы в налогообложении.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 11.

The article analyzes the current problems of the socialization process of disabled persons in labor market in Ukraine. The author identifies the key aspects of this problem in the context of employment opportunities, working conditions, wages, and regional proportions. The problem is researched on the bases of analysis of current approaches to state regulation of work socialization disabled.

Key words: disabled; work socialization; labor market; employment; public organizations of disabled persons; tax benefits.

Fig.: 3. Tabl.: 3. Bibl.: 11.

JEL Classification: H550

Постановка проблеми. Євроінтеграційні вектори України не повинні носити виключно декларативний характер, а мають підкріплюватись реальними кроками з впровадження та культивування європейських цінностей в українському суспільстві комплексно і системно. Пріоритетом розвитку країн Європейського Союзу є розбудова об'єднаної Європи із забезпеченням рівних прав і можливостей для всіх категорій громадян безвідносно їх соціального статусу, стану здоров'я, політичних чи релігійних поглядів, національності. З цього погляду можемо виокремити актуальну для України проблему соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями. Причому особливий акцент необхідно робити на підтримку, соціалізацію, адаптацію цієї категорії населення саме в реальному секторі економіки. Першочергово йдеться про працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями з гарантуванням гідної оплати праці та створенням спеціалізованих умов на робочому місці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці таких вітчизняних учених: Д. Богині, О. Грішнкової, А. Заярнюка, А. Колота, Я. Крушельницької, Е. Лібанової, Л. Лисогора, Ю. Маршавіна, І. Петрової, В. Савченко, Т. Семикіної, а також М. Авраменка, А. Іпатова, Т. Кір'яна, Л. Колешні, П. Коропця, Ю. Кулікова, В. Онікієнка, О. Паля, І. Терюханової, А. Шевцова, Л. Яскала та ін. Разом із цим проблеми державної підтримки процесу соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями потребують суттєвого наукового опрацювання, що, у свою чергу, обумовлює доцільність моніторингу стану і позицій цієї категорії населення на ринку праці зокрема та в національній економіці в цілому.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка завдання. Метою статті є визначення ключових аспектів трудової соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні. Завданнями статті є різнобічне дослідження проблем соціалізації інвалідів у реальному секторі економіки України; аналіз поточного стану ринку праці інвалідів; визначення векторів державної підтримки, регулювання процесів їх соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Питання створення прийнятних соціально-економічних умов соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями має розглядатись, базуючись на принципах рівності, комплексності, системності та цілісності з кількох логічно пов'язаних ракурсів. *Перший* – врахування потребує факт достатньо великої кількості осіб з фізичними обмеженнями в Україні – значно більше 2,5 млн осіб. Загалом, варто відзначити, що статистичний аналіз демонструє значні показники чисельності інвалідів у державі (рис. 1). Кількість людей з обмеженими можливостями в Україні зростає з 2597,5 тис. осіб у 2001 р. до 2614,1 тис. осіб у 2016 р. Так, згідно з даними Міністерства соціальної політики, Державної служби статистики, Міністерства охорони здоров'я і Пенсійного фонду України, станом на 2016 р. на тисячу населення припадає 61 інвалід (проти 53 – у 2006 р.) [11].

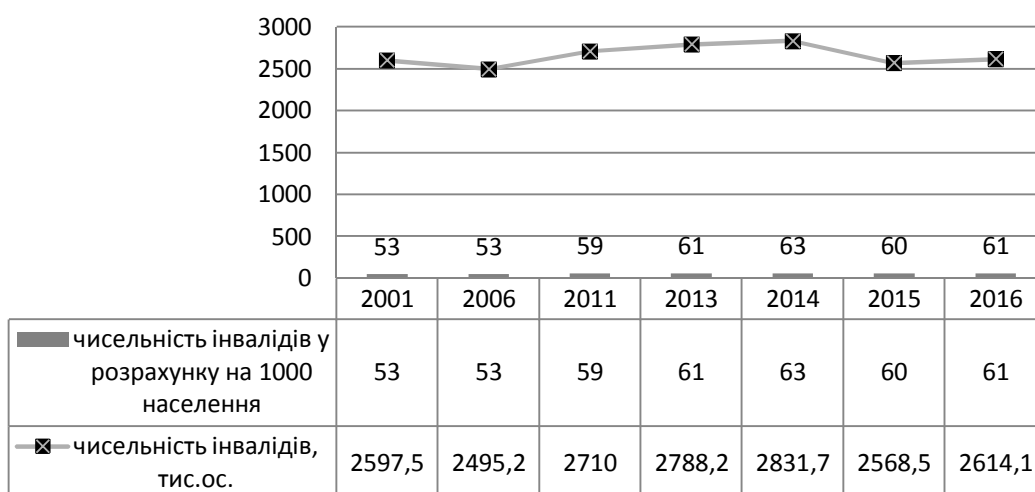

Рис. 1. Динаміка чисельності осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні
Джерело: побудовано автором на основі [9; 11].

Структурно чисельність інвалідів в Україні станом на 2016 р. представлена на рис. 2. За статистичною інформацією Міністерства охорони здоров'я України, із 2614,1 тис. осіб з обмеженими можливостями 153,5 тис. осіб є дітьми-інвалідами, що становить близько 5,87 % [11]. У цілому ж по країні:

- 8,7 % – осіб, визнаних у 2015 р. інвалідами, відносяться до категорії інвалідів з дитинства;
- 85,5 % – визнані інвалідами від загального захворювання;
- 4,4 % – визнані інвалідами з числа військовослужбовців;
- 1,4 % – визнані інвалідами від нещасного випадку на виробництві та через професійні захворювання [11].

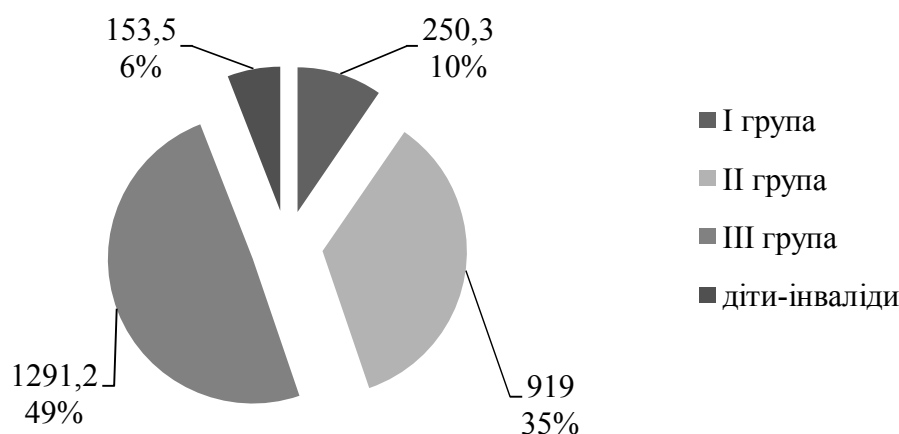

Рис. 2. Структура інвалідів в Україні за групами, 2016 р., осіб

Джерело: побудовано автором на основі [11].

З огляду на складну соціально-економічну ситуацію, проблеми геополітичного становища і перманентність стану політичної й економічної нестабільності в Україні, на нашу думку, необґрунтованим є неповне задіяння наявного трудового потенціалу в економічній діяльності, у формуванні валового внутрішнього продукту країни [3; 10]. Більше того, незалучення категорії осіб з обмеженими можливостями до суспільно корисної праці у сфері матеріального виробництва чи невиробничій сфері, як наслідок, лягає тягарем на державний бюджет – у плані фінансування заходів із соціального захисту і здійснення відповідних соціальних виплат зазначеним особам [4; 6; 7].

Другий ракурс досліджуваної проблеми, що нині особливо гостро постає і, відповідно, вимагає першочергового врегулювання – працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями. Слід підкреслити те, що вітчизняний ринок праці характеризується нестабільністю, обумовленою мінливим соціально-економічним і політичним середовищем, що супроводжується у тому числі проблемами безробіття, наявністю заборгованості із виплати заробітної плати, значною диференціацією рівнів оплати праці за професійними групами працівників, сферами економічної діяльності, регіонами [1]. Ці ж проблеми, проте у більшому ступені складності, проявляються і під час аналізу стану ринку праці осіб з обмеженими фізичними можливостями [2].

За офіційними даними Державної служби зайнятості України, у 2015 р. 11 912 осіб інвалідів, які не досягли пенсійного віку, були працевлаштовані (для порівняння: у 2013 р. – 12 182 особи). У регіональному розрізі (табл. 1) лідерами за чисельністю працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку, у 2015 р. виявились: Дніпропетровська (1026 осіб), Львівська (839 осіб) і Вінницька (776 осіб) області. Найгірші показники працевлаштування цієї категорії громадян в аналізованому періоді продемонстрували Луганська (187 осіб), Закарпатська (200 осіб) і Чернівецька (204 особи) області. Поряд із цим обчислення темпу приросту (2015 р. відносно базового 2013 р.) засвідчує найбільше скорочення по Луганській (зменшення на 68,25 %) і Донецькій (на 54,3 %) областях. Натомість позитивний темп приросту чисельності працевлаштованих інвалідів продемонстрували м. Київ (32,48 %), Київська (31,06 %) і Житомирська (29,35 %) області [11].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таблиця 1

Чисельність працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку, за рік (осіб)

Регіон	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Темп приросту 2015 р. до 2013 р., %
Україна	12 182	11 799	11 912	-2,22
АРК	342	–	–	–
Вінницька	643	749	776	20,68
Волинська	294	314	355	20,75
Дніпропетровська	823	935	1026	24,67
Донецька	906	642	414	-54,30
Житомирська	511	658	661	29,35
Закарпатська	238	209	200	-15,97
Запорізька	633	633	684	8,06
Івано-Франківська	327	262	331	1,22
Київська	293	338	384	31,06
Кіровоградська	345	342	328	-4,93
Луганська	589	291	187	-68,25
Львівська	669	791	839	25,41
Миколаївська	306	352	314	2,61
Одеська	485	464	451	-7,01
Полтавська	474	500	571	20,46
Рівненська	443	538	487	9,93
Сумська	323	354	380	17,65
Тернопільська	438	388	310	-29,22
Харківська	701	655	678	-3,28
Херсонська	267	289	292	9,36
Хмельницька	656	641	649	-1,07
Черкаська	639	585	661	3,44
Чернівецька	159	206	204	28,30
Чернігівська	397	410	424	6,80
м. Київ	231	253	306	32,47
м. Севастополь	50	–	–	–

Джерело: складено автором на основі [8; 11].

З вищепроаналізованого впливає *третій ракурс* проблеми соціалізації осіб з фізичними обмеженнями – оплата праці. Розмір середньомісячної заробітної плати інвалідів в еквіваленті повної зайнятості у третьому кварталі 2016 р. становив 2 527,4 грн (проти 3395,8 грн середньої заробітної плати інших категорій працівників), що є зростанням на 11 % у порівнянні з початком 2016 р. Деталізована інформація по середньомісячній заробітній платі працівників підприємств, громадських організацій інвалідів, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування, з конкретизацією даних окремо по групі робітників з інвалідністю, представлена в табл. 2 [5].

Таблиця 2

Розмір середньомісячної заробітної плати в еквіваленті повної зайнятості, грн

Назва громадської організації інвалідів	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
	працівників	інвалідів	працівників	інвалідів	працівників	інвалідів
УТОС	2533,7	1710,8	2854,1	1916,5	3345,8	2154,6
УТОГ	2354,6	1781,7	3029,8	2327,0	3193,3	2531,6
ВОІ СОІУ	2995,4	2361,6	2954,8	2967,0	4010,3	3164,5
ВГО УСІ	2144,1	2404,5	3463,7	2654,7	5566,7	3528,6
Інші	2450,7	2675,6	2692,2	2889,4	3280,7	3273,6
Усього	2519,7	1936,0	2949,1	2274,7	3395,8	2527,4

Джерело: [5].

Третій ракурс проблеми соціалізації інвалідів в Україні розкривається також у регіональних диспропорціях в оплаті праці цієї категорії працівників. У 2016 р. до п'ятірки

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лідерів серед областей країни за рівнями оплати праці людей з обмеженими фізичними можливостями ввійшли: Кіровоградська область (5175,1 грн), Черкаська область (3997,8 грн), Дніпропетровська область (3394 грн), Київська область (2712,9 грн), Рівненська область (2557 грн), для яких характерно перевищення середнього рівня заробітної плати інвалідів над середньоукраїнським рівнем [5].

В аналізованому контексті ще одним фактором, що потребує врахування при дослідженні проблеми соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями, є заборгованість із виплати заробітної плати. Сумарна величина заборгованості у 2016 р. на підприємства, громадських організаціях інвалідів досягла 9687,4 тис. грн. Структурно ця сума представлена таким чином:

- 53,8 % – підприємства УТОГ;
- 44,1 % – підприємства УТОС;
- 0,8 % – підприємства ВОІ СОТУ;
- 0,6 % – підприємства ВГО УСІ [5].

Згідно з підготовленою Міністерством соціальної політики «Інформаційною довідкою про основні соціально-економічні показники діяльності підприємств, громадських організацій інвалідів, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування», найбільші по країні рівні заборгованості з виплати заробітної плати інвалідам станом на кінець 2016 р. мали:

- Ужгородське учбово-виробниче підприємство № 2 (3061,1 тис. грн);
- Ужгородське ВП «Синевір» УТОГ (2068,7 тис. грн);
- Мукачівське УВП УТОС (1926 тис. грн);
- ПОГ «Мукачівське УВП № 2 УТОС» (1630,9 тис. грн) [5].

Четвертий ракурс досліджуваного питання соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями полягає у визначенні сприятливих умов реалізації цього процесу. Насамперед йдеться про пристосування кожного конкретного робочого місця під специфічні потреби працівників-інвалідів. Нерідко це вимагає додаткових інвестицій, через що підприємці не демонструють високої зацікавленості у робітниках такої категорії. Звідси логічно випливає важливість залучення держави – зокрема, в напрямі розробки дієвих механізмів, щоб стимулювали попит роботодавців на працівників з категорії осіб з обмеженими фізичними можливостями.

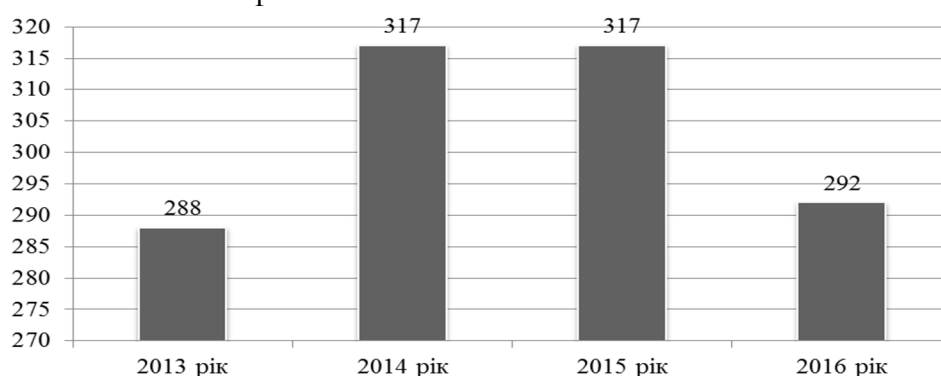

Рис. 3. Динаміка кількості підприємств, громадських організацій інвалідів в Україні, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Станом на кінець 2016 р., за даними Міністерства соціальної політики, в Україні налічувалось 292 підприємства, громадські організації інвалідів, що мали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування (рис. 3). Сукупно на цих підприємствах було задіяно 11 275 працівників, у тому числі 7014 інвалідів (табл. 3). Причому чітко про-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

стежується тенденція до скорочення чисельності працівників з інвалідністю, що відбувається на фоні скорочення кількості подібних підприємств та організацій. Останнє пояснюється, по-перше, припиненням діяльності певної їх частки; по-друге, закінченням терміну дозволів на право користування податковими пільгами [5].

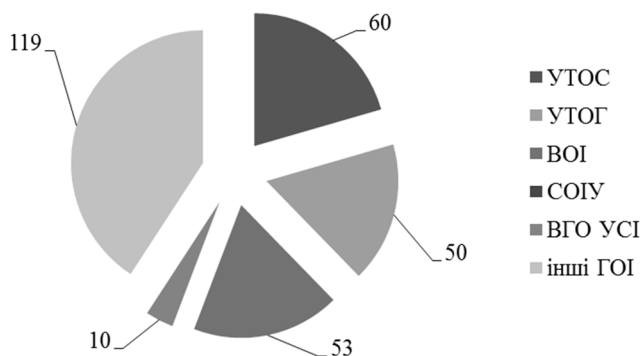

Рис. 3. Структура підприємств, громадських організацій інвалідів (ГОІ), що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування, в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Таким чином, за четвертим ракурсом проблеми соціалізації в національній економіці України можемо виокремити чотири ключові вектори державної підтримки і регулювання:

- підтримка діяльності підприємств та громадських організацій інвалідів;
- сприяння працевлаштуванню осіб з обмеженими фізичними можливостями в реальному секторі економіки;
- створення належних умов праці осіб з інвалідністю на робочих місцях;
- гарантування гідного рівня оплати праці інвалідів.

Таблиця 3

Чисельність зайнятих на підприємствах, громадських організаціях інвалідів, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування, в Україні

Назва	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
	усіх працівників	у т. ч. інвалідів	усіх працівників	у т. ч. інвалідів	усіх працівників	у т. ч. інвалідів
УТОС	6245	3938	5854	3715	5527	3532
УТОГ	3854	2320	3525	2150	3562	2112
ВОІ						
СОІУ	796	472	601	364	612	370
ВГО УСІ	265	157	227	130	130	75
Інші	1618	1037	1536	984	1445	925
Усього	12 778	7924	11 743	7343	11 275	7014

Джерело: складено автором на основі [5].

Згідно з чинним законодавством державний регулюючий вплив в аналізованому контексті охоплює надання податкових пільг роботодавцям, які працевлаштовують інвалідів, та укладення договорів з підприємствами громадських організацій інвалідів на поставку товарів, робіт, послуг за державні кошти. Так, за третій квартал 2016 р. було отримано податкових пільг на суму 133,8 млн грн, переважна частка яких припала на пільги по податку на додану вартість (загалом 98,3 млн грн), а також по податку на прибуток (23,2 млн грн) і по платі за землю (12,3 млн грн). Протягом вказаного періоду, крім цього, було отримано 36 млн грн соціально-економічних гарантій по сплаті єдиного соціального внеску [5].

Стосовно державних замовлень на підприємствах громадських організацій інвалідів варто відзначити, що наприкінці 2016 р. (третій квартал) було укладено договір на пос-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тачання товарів, робіт, послуг на суму 75,9 млн грн. У регіональному розрізі ситуація по Україні виглядає таким чином: за державні кошти укладено договорів:

1) найбільше у:

- Львівській області (23,4 млн грн);
- Одеській області (15,8 млн грн);
- м. Києві (10,8 млн грн);
- Дніпропетровській області (7 млн грн);
- Кіровоградській області (5,3 млн грн);
- Волинській області (3,8 млн грн);

2) найменше у:

- Херсонській області (5,8 млн грн);
- Чернівецькій області (10,7 млн грн);

3) не укладено договорів за державні кошти у:

– Вінницькій, Рівненській, Луганській, Донецькій, Київській, Сумській, Тернопільській областях [5].

Отже, можемо відзначити суттєві диспропорції в умовах соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями, що особливо яскраво проявляються при здійсненні компаративного аналізу по регіонах. З огляду на це одним із ключових завдань державного регулювання в аспекті сприяння соціалізації інвалідів у національній економіці є згладжування нерівностей і мінімізація розривів у рівнях забезпечення цієї категорії громадян передумовами та факторами інтеграції в економічну діяльність на мезоекономічному рівні.

Крім вищепроаналізованого, можна виокремити *п'ятий ракурс* проблеми трудової соціалізації інвалідів – узгодженість діяльності різних стейкхолдерів при виваженому й оптимізованому державному регулюванні протікання цих процесів. Йдеться про досягнення консенсусу, збалансованості інтересів усіх зацікавлених суб'єктів:

– осіб з обмеженими фізичними можливостями – зокрема, їх прагнення працевлаштуватися на належно оснащеному спеціалізованому робочому місці з гідною оплатою та задовільними умовами праці;

– роботодавців – зокрема, підприємств і громадських організацій інвалідів завдяки створенню системи стимулів для найму цієї категорії населення при збереженні зростаючих тенденцій нарощування обсягів виробництва та підвищення рівня прибутковості економічної діяльності;

– державного сектору – зокрема, з позицій регулювання та сприяння оперативній соціалізації осіб з інвалідністю на національному та регіональних ринках праці при оптимізації підходів до соціального захисту інвалідів відповідно до європейських стандартів і кращих апробованих світових практик.

В українських реаліях цей ракурс досліджуваної проблеми нерідко виявляється ключовим, зводячи нанівець деякі позитивні реформи та нівелюючи позитивний вплив вжитих заходів. Більше того, він обтяжується надмірною бюрократизацією та корупційністю, що можуть проявлятися на мікро-, мезо- та макрорівнях. На нашу думку, досягнення синергетичних ефектів від реалізації заходів з активізації трудової соціалізації інвалідів можливе лише на основі узгодження інтересів, діяльності та задіяння потенціалів усіх зацікавлених сторін.

На наш погляд, комплексність, системність і цілісність дослідження проблеми соціалізації інвалідів не можна обмежувати виключно економічною площиною – аналізом стану відповідного сегмента ринку праці України з розглядом становища і позицій інвалідів на ньому. У сучасних умовах розвитку економіки знань і формування інформаційної економіки конкурентоспроможність будь-якого працівника визначається рівнем його освіти, кваліфікації, професійного досвіду. Через це актуалізується доречність ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

окремлення *ще одного ракурсу* – професійної підготовки осіб з обмеженими фізичними можливостями – саме завдяки якому закладаються передумови та формуються фактори конкурентоспроможності особи на ринку праці.

Висновки. Статистико-економічний аналіз параметрів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в реальному секторі економіки дозволив виявити проблеми, що потребують вирішення на загальнодержавному рівні. Першочерговою та очевидною є група проблем, пов'язаних з працевлаштуванням інвалідів, багатоаспектність якої проявляється як у недостатності релевантних робочих місць, так й у складності створенні безпосередньо на робочому місці належних умов праці для інвалідів. Проведена аналітична характеристика продемонструвала наявність регіональних диспропорцій у рівнях зайнятості, оплати праці осіб з інвалідністю та в потужностях діяльності підприємств громадських організацій інвалідів.

Державне регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями варто спрямовувати, з одного боку, на забезпечення соціального захисту цієї групи осіб, а з іншого – на стимулювання їх зайнятості. Під останнім розуміється комплекс заходів з імплементації на державному та регіональному рівнях дієвих стимулів для роботодавців щодо працевлаштування інвалідів, створення найбільш прийнятних умов праці та гідної оплати праці. Активізація і полегшення процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в соціально-економічних реаліях України вимагає консолідації зусиль державного, підприємницького, неприбуткового й освітнього секторів на засадах рівності, інклюзії та збалансованості.

Список використаних джерел

1. *Гаврюшенко Г.* Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід та пропозиції щодо його запровадження в Україні / Ганна Гаврюшенко // Соціальний захист. – 2005. – № 11. – С. 27–28.
2. *Дерев'яно С.* Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки / С. Дерев'яно // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 12–16.
3. *Заярнюк О. В.* Діагностика мотивів зайнятості осіб з функціональними обмеженнями / О. В. Заярнюк // Сучасні економічні перспективи в умовах сталого розвитку : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 лютого 2007) / відп. ред. О. М. Барно. – Кіровоград : Вид-во КФ ВНЗ ВМУРОЛ «Україна», 2007. – С. 44–49.
4. *Заярнюк О. В.* Оцінка практичної реалізації прав соціального захисту інвалідів в Україні / О. В. Заярнюк // Соціальна політика: принципи и методы реализации в контексте мирового опыта : материалы II Международной научно-практической конференции (3-5 ноября 2011 г., Симферополь). – Симферополь : Крымский институт бизнеса, 2011. – С. 50–54.
5. *Інформаційна довідка* про основні соціально-економічні показники діяльності підприємств, організацій громадських організацій інвалідів, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua>.
6. *Кір'ян Т.* Рівень та можливості використання праці інвалідів на підприємствах окремих сфер економічної діяльності / Тетяна Кір'ян // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 13–19.
7. *Колешня Л.* Інтеграція людей з інвалідністю у сферу праці: перспективи і напрями / Л. Колешня, В. Пасічник // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 20–24.
8. *Офіційний сайт* Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.
9. *Офіційний сайт* Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. *Семикіна М. В.* Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / М. В. Семикіна ; відп. ред. В. В. Онікієнко. – Кіровоград : ПВД «Мавік», 2004. – 124 с.
11. *Соціальний захист* населення України [Електронний ресурс] : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 124 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Havriushenko, H. (2005). Pratsyevlashtuvannia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy: svitovi dosvid ta propozyzii shchodo yoho zaprovadzhennia v Ukraini [Employment of people with disabilities: international experience and proposals for its implementation in Ukraine]. *Sotsialnyi zakhyst – Social Protection*, no. 11. pp. 27–28 (in Ukrainian).
2. Derevianko, S. (2005). Sotsialno-ekonomichne stanovyshe invalidiv v Ukraini ta problemy yikh sotsialnoho zakhystu za umov transformatsiinoi ekonomiky [The socio-economic situation of disabled people in Ukraine and the problems of social security in the conditions of transformation economy]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, no. 4. pp. 12–16 (in Ukrainian).
3. Zaiarniuk, O.V. (2007). Diahnostyka motyviv zainiatosti osib z funktsionalnymy obmezheniamy [Diagnosis reasons of employment of disabled people]. Proceeding from *I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Suchasni ekonomichni perspektyvy v umovakh staloho rozvytku” – The First International Scientific and Practical Conference “Modern economic prospects in terms of sustainable development”* (ed. O.M. Barno). Kirovohrad: Vyd-vo KF VNZ VMURoL “Ukraina”, pp. 44-49 (in Ukrainian).
4. Zaiarniuk, O.V. (2011). Otsinka praktychnoi realizatsii prav sotsialnoho zakhystu invalidiv v Ukraini [Evaluation of the practical implementation of social protection of invalids in Ukraine]. Proceeding from *II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Sotsialnaia politika: printsipy i metody realizatsii v kontekste mirovogo opyta” – The Second International Scientific and Practical Conference “Social policy: Principles and methods in the context of the Peace Implementation Experience”* (3-5 November, 2011, Simferopol). Simferopol, Crimean Institute of business, pp. 50–54 (in Ukrainian).
5. *Informatsiina dovidka pro osnovni sotsialno-ekonomichni pokaznyky diialnosti pidpriemstv, orhanizatsii hromadskykh orhanizatsii invalidiv, shcho otrymaly dozvil na pravo korystuvannia pilhamy z opodatkuвання [Background of the main socio-economic indicators of enterprises and organizations of public organizations of disabled persons who have received permission to use tax-exempt status]*. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua>.
6. Kirian, T. (2008). Riven ta mozhlyvosti vykorystannia pratsi invalidiv na pidpriemstvakh okremykh sfer ekonomichnoi diialnosti [The level and employment opportunities to the disabled individual business sectors of economic activity]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, no. 2. pp. 13–19 (in Ukrainian).
7. Kolieshnia, L., Pasichnyk, V. (2009). Intehratsiia liudei z invalidnistiu u sferu pratsi: perspektyvy i napriamy [The integration of people with disabilities in employment: Prospects and Directions]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, no. 7. pp. 20–24 (in Ukrainian).
8. *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy [State Employment Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua>.
9. *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Semykina, M.V., Onikienko, V.V. (ed.) (2004). *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia pratsi: metodolohiia otsinky efektyvnosti ta pryntsyipy rehuliuвання [Socio-economic motivation of labor: efficiency assessment methodology and principles of regulation]*. Kirovohrad (in Ukrainian).
11. *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Social protection Ukraine: Statistical Yearbook]* (2016). Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.

Мельник Олександр Григорович – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Мельник Александр Григорьевич – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Melnik Oleksandr – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: o_melnyk@meta.ua

УДК 330.8

Микола Махненко

СУЧАСНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Николай Махненко

СОВРЕМЕННЫЙ АСПЕКТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛИЗМА

Mykola Makhnenko

ASPECT OF MODERN ON ECONOMIC NATIONALISM

У статті з позиції сьогодення наданий погляд на економічний розвиток країн у минулому – в епоху, коли в Європі зміцнилася узагальнена економічна думка про сутність і життєздатність існування такої економічної категорії, як «економічний націоналізм». Розглянуто перші ознаки формування і практичного застосування розуміння «нація», «економічний націоналізм». Економічний націоналізм свого часу був актуальним у всіх європейських країнах, і він надавав проблемі підняття соціально-економічного і політичного рівня окремої держави новий поштовх. Зроблена спроба проаналізувати можливий варіант застосування «економічного націоналізму» при глобальній кризі як рушійну силу динамічного процесу до економічних змін.

Ключові слова: економічна теорія; економічний націоналізм; єдність; нація; народ; протекціонізм; родина; суспільство.

Табл.: 4. Бібл.: 12.

В статье с позиции сегодняшнего дня предоставлен взгляд на экономическое развитие страны в прошлом времени – в эпоху, когда в Европе укрепилось обобщенное мнение о сущности и жизнеспособности существования такой экономической категории, как «экономический национализм». Рассмотрены первые признаки формирования и практического применения понимания «нация», «экономический национализм». Экономический национализм в свое время был действенным во всех европейских странах, и он придавал проблеме роста социально-экономического и политического уровня отдельной страны новый толчок. Сделана попытка проанализировать возможный вариант применения «экономического национализма» при глобальном кризисе как движущую силу динамического процесса к экономическим переменам.

Ключевые слова: экономическая теория; экономический национализм; единство; нация; народ; протекционизм; семья; общество.

Табл.: 4. Библ.: 12.

In clause with of position of the today the sight about economic development of the country is given during for the past of age – in epoch, when in Europe the is generalized opinion about essence and viability of existence of such economic category, such as “economic nationalism” has become stronger. The first attributes of formation and practical application of the understanding “nation”, “economic nationalism” are considered. Economic nationalism in old due time was effective in all European countries and he gave for a problem of growth of a socio economic and political level of the separate country a new push. Attempt to analyzed possible (probable) variant of application of the “economic nationalism” at global crisis, as driving force of dynamic process to economic changes.

Key words: the economic theory; economic nationalism; unity; nation; people; protectionism; family; society.

Табл.: 4. Библ.: 12.

JEL Classification: B10

Постановка проблеми Економіка окремої країни складається з позитивних зрушень, які ведуть до зростання соціально-економічного рівня народу, до розвитку продуктивних сил, до накопичення людського та інтелектуального потенціалу держави. Великим поштовхом до розвитку економічної теорії постала поява в економістів XVIII століття одностайного прийняття економічного націоналізму. І кожний економіст того часу вважав за обов'язок бути активним теоретиком у вивченні економічної теорії у питанні просування економічного націоналізму.

Економічний націоналізм не виник сам по собі. Передумовами будь-якої теорії завжди була і є економічна практика. З офіційних статистичних даних можна побачити про зрушення виробництва засобів виробництва і виробництва продуктів споживання, темпи зростання у порівнянні з минулим. Серед показників зростання економічного стану держави і соціально-економічного рівня населення можна простежити, як визначаються підвалини для визначення і констатації нового економічного поняття.

У межах статті ми розглянемо одну з економічних теорій – «економічний націоналізм», як теорію, що мала вплив на подальший розвиток державної економіки окремої країни та на її міжнародні відносини з іншими державами, і розпочнемо з минулого. Звідки народилося це поняття, чому воно народилося і що повинно було показати або підкреслити у більш широкому понятті «економіка». Особливо хочеться звернути увагу

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

на виникнення думок учених-економістів того часу про ідею націоналізації економіки, на появу першого узагальнення та пропозиції щодо ствердження про існування такої теорії в економіці, як «економічний націоналізм». Відомо, що поняття «економічний націоналізм» є складовою частиною поняття «національна економіка».

Аналіз досліджень і публікацій. У літературі дослідники економічних теорій розглядають історію виникнення лібералізму, консерватизму, демократизму й інших економічних напрямів. Але трапляються і підходи до розгляду різновиду окремих учень, наприклад, економічного націоналізму. Отже, можна за різними типами націоналізму розглядати і такі: ліберальний, традиційний, якобінський тощо. Але економічний націоналізм, що як новий напрямок з'явився не раніше XVIII століття, був привабливий у практичному застосуванні. Його економічна сила постала серед країн Європи як прискорення до нового руху і динаміки в економічних змінах у переліку країн, що не розташовувались поряд. Цьому сприяла різниця у розвитку політичної, економічної, інтелектуальної сфери окремих держав.

Вищою формою прояву націоналізму є цілеспрямованість нації до формування територіальних кордонів держав та до створення національних економічних державних програм, які надавали б стимули для багатостороннього розвитку народного господарства і швидкого зростання соціального рівня життя населення. У вирішенні таких проблем брали участь багато дослідників, зокрема Д. Родрік, Е. Хобсбаум, Е. Д. Сміт, Дж. Хатчинсон, Дж. Бройї та інші.

Метою статті є спроба дослідити шляхом аналітичних міркувань щодо формувань передумов на державному рівні форм теорії економічного націоналізму і перші кроки застосування його ще до визнання терміна за відомим економістом Ф. Лістом і його призначення як інструменту у справі покращання соціально-економічного рівня життя населення.

Виклад основного матеріалу. Національна економіка держави відтворює показники розвитку всіх галузей державного національного господарства окремо узятій країни, яку представляє народ, нація. Насамперед, треба усвідомити й інше, що просто так економіка не може існувати серед пустелі і без людського середовища, та за наявності хоча б однієї живої розумної істоти, здатної виконувати фізичну чи розумову роботу або діяльність, яка намагається завдяки своїй праці або іншій діяльності отримати результат у вигляді кінцевого продукту, виробу. В економіці існує зв'язок між початком виникнення праці і закінченням праці з отриманням кінцевого продукту та висновків про отриманий результат.

Економіка, економічні закони, економічні теорії можуть існувати тільки у людському середовищі. Треба зауважити, що кожний працюючий ставить собі за мету поліпшення свого соціально-економічного та побутового стану і створення сприятливих умов для подальшого існування.

А таки й справді, якщо людство – це сукупність індивідів, то немає потреби стверджувати, що кожен індивід відрізняється від іншого за належністю до визначеної нації, народу, культури, економічної державної системи, і щоб їх поєднати необхідна сила для закріплення єднання кожного з кожним, як однієї нації до іншої, одного народу до іншого, на підвалинах суспільного володіння узагальненою територією місцевості зі збереженням недоторканості кордонів, які обмежують окремі їхні національні, народні території.

Після утворення держави виникають інші питання: які наявні природні ресурси належать цій державі і на які може розраховувати окреме державне суспільство у майбутньому для економічного розвитку. Головне, щоб ці природні ресурси надавали можливість розвивати галузі народного господарства, впливати на розвиток технологічної й економічної культури, задовольняти соціальні і побутові потреби кожного і всіх взагалі.

Для цього необхідно мати чітке уявлення географічного положення країни, наявності та присутності найближчих країн-сусідів і про їхні природні ресурси для можливого обміну або торгівлі у найближчому майбутньому. Якщо запроваджуються сталі міжнародні економічні відносини, що засновані на торгівлі з усіма країнами, не має сенсу бу-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

дувати зайві перешкоди для спілкування із найближчими та найвіддаленішими сусідніми народами. Але історично склалось так, що кожна держава піклується про себе сама і забезпечує усім необхідним себе теж сама.

За часів національно-визвольної боротьби українського народу проти своїх поневолювачів гетьман Б. Хмельницький розумів усю складність злиденного економічного стану тільки-но сформованої та заявленої української держави. Йшлося про набуття всіх форм державності, таких як прийняття законів, Конституції, чіткої державної структури, побудови суспільного ладу, затвердження державних кордонів, планів розвитку господарства та ін.

Головне питання – визнання і сприйняття України як самостійної окремої держави, здатної підтримувати економічні зв'язки на умовах паритетних відносин з іншими країнами, спроможної розвивати свою державну політику й економіку. І тому на перше місце поставала проблема пошуку гаранта для визнання і прийняття України як самостійної та суверенної держави, а також надання рекомендаційних вірчих грамот про закріплення за державою права самостійно вирішувати політичні, економічні, релігійні, торговельні, соціально-правові справи з іншими окремими державами на договірних основах. Для цього Україна, як держава, повинна була мати чітко визначену структуру суспільства, фінансовий капітал, золотий запас, який дозволив би провадити незалежну державну політику.

Зовнішня торгівля з Кримським ханством, з Росією, Швецією і насамкінець з Польщею давала слабку надію у вирішенні цього питання. Б. Хмельницький переглядає митні угоди про торгівлю в інших країнах, обсяг торгівлі деяких держав поміж собою. Одна обставина заважала приймати конкретні рішення – Національно-визвольна боротьба проти феодалного поневолення шляхтою поступово переростала у громадянську боротьбу козацької бідної більшості проти меншості панівної польської шляхти і козацької старшини.

Питання миру і припинення бойових дій, підписання мирних угод і визнання української державності терміново вимагало прийняття одноосібного рішення. Б. Хмельницький також намагається вирішити й основні питання про стабілізацію і зростання економічного стану України. Це вимагає єдності народу, нації, єдиної релігії, рівного виборчого права, справедливого поділу землі, рівних прав козачої бідноти зі старшинами, розвитку сільського господарства, ремісного виробництва, торгівлі. Він розумів те, що необхідне жорстке керування з боку державних керівних органів через пряме втручання у розвиток господарств та у проведення економічної політики шляхом протекціонізму, накопичення державних коштів, ведення розумної митної справи.

Насамперед, економічні погляди були спрямовані на зростання української національної економіки, яка гарантувала б суверенність та самостійність держави і ставила б на один щабель з іншими європейськими країнами. Тобто у діях Б. Хмельницького можна побачити перші кроки на шляху формування економічних поглядів схожих з поглядами економічного націоналізму серед європейських економістів більш пізнього часу.

Кожна держава повинна мати свої власні ресурси для умов проживання свого народу під єдиними статутами і законами, що спричиняють відповідне ставлення з боку кожного індивіда до іншого індивіда та народу взагалі. Кожному дається розуміння у спілкуванні з іншими та узагальнені вимоги до спільного проживання у цій окремій державі.

Державна влада приводить свій народ до розуміння державного господарства, до державної економіки, в якому і в якій повинні брати участь все населення. І кожний повинен працювати не тільки за себе і для себе, але й для своєї держави, щоб тим самим забезпечувати суспільство і внутрішній ринок держави товарами і продукцією для продажу й реалізації, для реалізації споживчих потреб, для вирішення завдань у питаннях торгівлі та товарообміну.

Країна для успішного ведення народного господарства повинна мати чітке поняття наявного фінансового капіталу, людського потенціалу та природних ресурсів, родовищ корисних копалин, географічного місця знаходження не тільки свого, а своїх найближ-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чих і віддалених сусідів-країн. Також для існування і розвитку економічного стану країни необхідно мати сталий притік капіталу, тобто грошових коштів. Єдиний шлях для постійного отримання і надходження грошової маси – зовнішня торгівля з іншими державами. Це призводить до стимулювання розвитку міцних економічних і торгових відносин з країнами, що також мають зиск у таких відносинах з цієї країною. Але торгувати необхідно продукцією, товаром і виробами, що користуються великим попитом, які виробляються та створюються народом, який вимагає платню за свою роботу при активному впливі на митну політику з боку держави.

Питання про поповнення державної казни й утримання державного апарату, селянського і ремісного люду, армії були актуальними і в минулі часи. Щоб мати чим торгувати, треба мати виробничі об'єкти, якісну сировину і на чому виробляти, і вироби повинні витримувати конкуренцію на зовнішніх ринках та задовольняти потреби споживачів на внутрішньому ринку. А щоб дістатися до інших країн з їхніми ринками, необхідно мати гарно розвинуті державні транспортні схеми, торговельні шляхи для сполучення з торговими містами.

Тому великий вплив на розвиток зовнішніх торгових відносин має держава, як головний організатор і керівний орган, який відповідними указами надає розпорядження про розширення або припинення торгівлі з окремою країною або групою країн.

За часів існування Російської царської імперії, а саме при владі Петра I, а потім і після його смерті, влада надсилала військові розвідувальні експедиційні загони для визначення вільної нічийної землі з метою привласнення і зарахування її до своїх кордонів і до своєї майнової належності з існуючими там людськими та природними ресурсами, з родовищами корисних копалин, які придатні для здобування і використання у державних цілях. Це надавало змогу враховувати та зрощувати потенційний державний капітал, який необхідно було активізувати у державному господарстві. Петро I проводив державну політику в напрямку зростання російської економічної могутності й у справі становлення Росії як авторитетного торгового партнера у зовнішніх міжнародних відносинах.

Він передусім намагався створити та побудувати заводські й фабричні виробництва і запровадити розвинуті технології для отримання виробів кваліфікованими місцевими робітниками, щоб можна було витримувати конкурентні вимоги закордонних виробників таких самих товарів. Поставала проблема підготовки грамотного кваліфікованого і технічно культурного працівника. Відносини з іноземними державами у питаннях освіти і навчання та підготовки кваліфікованих робітників для роботи з новітніми технологіями з обробки сировини і матеріалів контролювались на високому державному рівні. Саме навчання коштувало недешево. Для доставки вироблених товарів на продаж до іноземних країн користувалися обозним транспортом і використовувався збудований торговий російський флот.

Виробництво сільськогосподарської продукції, суконних товарів, металевих і ювелірних виробів, будівництво торгових кораблів, будування нових портових міст, налагодження економічних стосунків з портовими містами та іноземними державами – все це вимагало підтримки з боку держави. Освітня політика, розуміння у необхідності розвитку продуктивних сил на новому європейському рівні, розумна державна митна політика, створення доброзичливих умов для зовнішньої торгівлі, цінової політики, збереження і накопичення державного капіталу, примноження золотого запасу вимагало вести кропіткі міждержавні відносини у стані миру і дружби з іншими країнами.

Тобто виховний протекціонізм Петра I відчувався у кожній державній справі, коли це стосувалось економічних відносин з Європою. Дуже ретельно вивчав торгову справу, митні закони, отримання дозволу на право ввозити і вивозити товари за новими митними тарифами, які не перешкоджали б інтересам держави. Веде також не тільки справи у напрямку прогресивного економічного зростання країни, дуже багато приділяється уваги та зростанню державної казни за рахунок завершення вдалих торгових операцій і отримання чистого прибутку. За рахунок руйнації застарілих боярських устоїв і законів, що заважа-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ють введенню й оновленню нової державної економічної політики. Контрольне надходження і витрати державних коштів, веде нещадну боротьбу з казнокрадством і корупцією. Проводить державні реформи у таких галузях, як освіта, медицина, юридична справа, митна справа, морська справа, військова справа тощо. Вболіває за свою національну державу.

Аналіз державних справ царя Петра I, який взяв собі за мету підняти соціально-економічний і технологічний рівень Росії на рівні європейських стандартів і вимог до якості товарів і продукції та отримання європейських сертифікатів для підтвердження якості продукції для завоювання європейських ринків у зовнішній торгівлі, надає можливість стверджувати, що ідеї європейських учених економістів, які майже через сто років почали розглядати такі питання, як націоналізм в економіці та економічний націоналізм, на практиці були перед передумовами для економічного розвитку країни і запроваджувалися в аграрній Росії набагато раніше, ніж в Європі, яка почала сміливу ходу до капіталістичного розвитку.

Аргументом для таких, можливо, сміливих і передчасних суджень є те, що сільсько-господарська Росія усвідомлювала свою відсталість від більш розвинутих європейських країн. Єднання землі всієї Російської імперії і керівна роль держави в особі царя, тобто в одних руках, надавала більш гнучкий підхід у прийнятті прискорених відповідних рішень для стимулювання і державної допомоги у розвитку обраних галузей державної економіки. Ці галузі надавали надію на випередження за термінами у порівнянні з існуючим ставленням відсталої країни до металоплавильної справи, до наукових пізнань, до вдосконалення ювелірної справи, побудов заводів, до надбання технологічної культури майстровому люду, а також до стрімкого соціально-економічного зростання (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Зіставлення ведучих країн до лідируючої країни

Роки	Країна-лідер	Друга країна	Третя країна	Четверта країна
ВВП				
1870	США – 117 %	Росія – 117 %	Англія – 100 %	Франція – 85 %
1830	Росія – 132 %	Франція – 105 %	Англія – 100 %	Франція – 87 %
Промислове виробництво				
1872	Англія – 100 %	Китай – 75 %	США – 51 %	Франція – 37 %
1830	Китай – 319 %	Індія – 185 %	Англія – 100 %	Росія – 59 %

Джерело: [4].

Німеччина не входила навіть до десятки країн. Заробітна платня не була високою, а керівництво заводів не обтяжувало себе обов'язками щодо осучаснення технологій на господарських об'єктах та намаганням підтримувати на відповідному кваліфікаційному рівні робітників.

Кожний індивід має право на безпечне життя для себе і своєї родини, на створення умов для зростання свого добробуту, для надання освіти своїм дітям, забезпечення спокійної старості своїм батькам. Недарма родину відносять до окремої держави зі своїми законами та статутами. Кожна родина забезпечує свої потреби результатами своєї праці та праці всіх членів родини. Кожний, хто увіходить до складу родини, намагається своєю участю у загальнодержавному господарському механізмі і економічній діяльності привнести до родини свою частку здобутого доходу. Щоб узагальнений родинний дохід надавав можливість створювати плани для подальшого існування і розвитку родини. Тобто родина підбиває підсумок всій господарській діяльності кожного та узагальнивши його стає власником фінансових накопичень. Вона привласнює свій власний капітал, який дає можливість купувати-продавати товари/послуги для задоволення власних соціальних побутових та інших потреб кожного члена родини.

Добре, коли у складі родини всі належали до однієї національності або до однієї релігійної віри, тоді у родинному колі не виникає суперечностей та розбрату. А коли в родину увійшли представники різних релігійних віросповідань або різних національностей, то виникає суттєва проблема збереження єдності і цілісності всієї родини.

Таблиця 2

Зіставлення промисловості та індустріалізації

Країни	Частка у світовому промисловому виробництві				Рівень індустріалізації на душу населення, в % до Англії			
	1750	1800	1860	1900	1750	1800	1860	1900
Європа	23,2	28,1	53,2	62,0	80	50	25	35
Англія	1,9	4,3	19,9	18,5	100	100	100	100
Австро-Угорщина	2,9	3,2	4,2	4,7	70	44	17	23
Франція	4,0	4,2	7,9	6,8	90	56	31	39
Німеччина	2,9	3,5	4,9	13,2	80	50	23	52
Італія	2,4	2,5	2,5	2,5	80	50	16	17
Росія	5,0	5,6	7,0	8,8	80	38	12	15
США	0,1	0,8	7,2	23,6	40	56	33	69
Японія	3,8	3,5	2,6	2,4	70	44	11	12
Третій світ	73,0	67,7	36,6	11,0	70	38	6	2
Китай	32,8	33,3	19,7	6,2	80	38	6	3
Індія	24,5	19,7	8,6	1,7	80	38	5	1

Джерело: [4].

На перший план такої проблеми постає питання про старшинство родини, хто стане поважним і шановним усіма іншими головою. Кого ставити за керманіча і яку сімейну політику проводити. Якщо всі мають однакові права, то фінансове питання на рівних правах вирішують усі, погоджують питання кому довірити родинний капітал.

Це маленька модель великої держави з багатонаціональним складом населення, з народом у дуже спрощеному вигляді продемонструвала наявні проблеми того часу у країнах Європи. І тому можна припустити, що модель повинна спрацювати і при розгляді більш важливих державних питань.

Держава повинна своєю економічною політикою забезпечувати життя свого народу на високому соціально-економічному рівні. На такому рівні, щоб він відповідав усім вимогам кожного індивіда та задовольняв потреби такого індивіда в питанні створення сприятливих умов життя, які необхідні для забезпечення як соціальних, так і побутових, матеріальних, людських, духовних, культурних потреб.

З множини таких родин складає суспільство окремої держави, яка повинна складати закони для узагальнюючої поведінки та стосунків окремих родин і між родинних відносин. Потім держава створює умови для всіх членів родини у питанні надання роботи, освіти, охорони здоров'я, відпочинку, розвитку культурних цінностей. Множина таких родин належить до державної спільноти, яка має назву нація, населення, народ. Від того виникає розуміння економічної політики забезпеченості народу, нації. Економічна політика у цьому сенсі становить національну економічну політику.

Могутність і сила народу в єдності всіх родин держави. Не у всіх родині внутрішні устами та рівень матеріального забезпечення та культурного співвідношення між членами родини однаковий. Також не у всіх родині однаковий рівень набутої членами родини освіти та професійної кваліфікації і відношення до оновлення та подальшого підвищення рівня освіти і кваліфікації різне. Але всі бажають жити на високому побутовому рівні суспільно-економічного життя суспільства. Виникає проблема з підготовки якомога більшої кількості кваліфікованого майстрового люду для подальшої роботи на збудованих верстатах заводів і фабрик. Всі технологічні операції на верстатах з виготовлення виробу повинні бути зведеними до виконання простих послідовних дій не вимагаючи великого досвіду у працівника. Тоді підготовка кваліфікованого майстра буде більш дешевою для державних коштів.

Гарантовані державою і законом права на отримання і користування послугами з вільного доступу до освіти, медичної допомоги, права на відпочинок, купівлі продуктів харчування, захисту від посягань на життя, здоров'я, житло, затверджуються законодавчою політикою країни. Потреби економіки вимагатимуть перегляду застарілих поглядів

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

на напрями соціально-економічного розвитку держави і внесення необхідних змін до державної політики.

Економіка з політикою держави йдуть поряд. Залежно від того, що випереджає цю ходу, те й становить керівну роль у створенні державності і зростанні соціально-економічного рівня країни. Якщо політика стає попереду, то виникають досить вагомі аргументи для створення умов керування політичними методами економікою країною.

Відіграє значну роль особистість, яка виконує функції керівника держави. І від нього залежить напрям розвитку економіки і формування стратегії у розвитку країни. Набувають чинності закони захисту панівних та владних прошарків населення і розбудови соціально-економічних переваг для владної та панівної еліти у питанні становлення пільгових важелів для сприяння додатковому збагаченню пануючої верхівки суспільства. Занепад розвитку і життя у нижчих і бідних верств населення непомітно, але суттєво впливає на стан національної економіки країни.

З побудовами мануфактурних фабрик та верстатобудівних, металообробних заводів технологічний рівень яких був дуже високим у порівнянні з станом промисловості, наприклад, тієї ж Німеччини, Англія вийшла на передові позиції по державній економіці. Надалі, побудова залізниць сприяла ще більшому піднесенню і зростанню капіталістичного стану англійській економіці.

Прорахунок пануючого класу перших капі ластів у залишенні бідної верстви населення один на один з проблемами бідності, привів до того, що відсутність державного впливу на існуючі суперечності між працівниками заводів і фабрик та малих виробничих форм призвело до руйнації тих здобутих вершин промисловості, які далися нелегким способом. Виробники-одинаки та малі за формою підприємці самостійно оволодівали всіма секретами виробництва суконної пряжі, металевих виробів, а на заводах і фабриках спрощені та механізовані операції могли виконувати навіть діти та жінки домогосподарки.

Потреби у здобутті більш підвищеної кваліфікації від знову найманих працівників не вимагалось. І рівень заробітної платні не був досить високим. Стрибок у економічному розвитку став не такий високий, на який розраховували керівники держави.

Але поряд з ними існували країни ще з більш нижчим рівнем промисловості. У багатьох економістів виникали думки про підняття суспільного життя своєї країни свого народу, своєї нації. І частіше розглядали питання про здобутки нації у питанні державної економіки.

Опрацьовуючи тогочасні погляди німецьких і англійських економістів над тими ідеями і міркуваннями про новітні економічні теорії, що здатні змінити суперечності у суспільно-економічному житті окремої країни, панував напрям оновленого погляду на розвиток економічних ідей, нового економічного напрямку в національній економіці з його надіями на одночасне збагачення і поліпшення господарського стану країни. Англія була на першому місці за ступенем розвиненості промислових галузей господарства.

Ф. Ліст спостерігав за економічним зростанням Англії. Він цікавився дослідженням національної економіки держави, звернув увагу на політико-економічний стан Німеччини і після порівняння спостережень у нього сформувалася пропозиція щодо зміни і поліпшення рейтингу Німеччини та її рівня економічного співвідношення з іншими Європейськими державами. Тим більше, що географічне положення країни вимагало прийняття сміливих рішень у питанні поліпшення національної економіки. Німеччина на той час була не у найкращому економічному стані, відсталість існувала не тільки у промисловому розвитку. Після поразки у війні від Франції, держава потерпала від руйнування промисловості і спаду соціально-економічного рівня населення.

Ф. Ліст відчував тогочасний напрям думок і поглядів всіх відомих економістів Англії, Франції, Німеччини, які розглядали ідеї націоналізму в економіці і намагалися пов'язати її у всіх напрямках економічних теорій та у питанні ствердження державності країни.

З великодержавних цілей Ф. Ліст пропонує об'єднати всі німецькі роздроблені за законами федеральності землі в єдину Німеччину, у єдину державу. Він вбачає у цьому ве-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ликий стимул для побудови сильної економіки, сильної за національним духом країни. Закликає до перегляду митних законів і тарифів, до великої розбудови залізничного транспорту по всій країні. До державного втручання і керування фінансовим, промисловим станом і впливом на розвиток галузей народного господарства, до протекціонізму у справі розвитку головних важливих для національної економіки виробників. А також з боку держави у справі управління внутрішнім ринком пропозицій та попиту товарів і продукції і виходу їх на зовнішні ринки.

У протекціонізмі при обраному напрямку економічного націоналізму він вбачає велику дієву сутність у створенні чисельного середнього класу німецького суспільства, яке буде по-новому впливати на державну політику і владу. Залізничний транспорт спонукає до розбудови нових міст з новими заводами і фабриками, з новими виробниками товарів призначених на продаж.

Зі збільшенням забезпечених робочими місцями громадян Німеччини, що гарантувало б матеріальну і соціально-побутову задоволеність не тільки середнього класу, а й бідного прошарку суспільства. Це мало вплив на устанавлення міжгалузевих відносин у справі економічного зиску від запровадження державного протекціонізму для державних замовлень і попиту нових виробів і продукції для ведення зовнішньої торгівлі. Створена державою і поширена на всю територію країни схема працюючого залізничного транспорту надасть економію у часі для отримання необхідної сировини для заводів і фабрик, для налаштування нових технологічних ліній з випуску необхідної продукції і виробів текстильної мануфактури, заводської продукції, побудови новітніх промислових заводів, виробничих цехів ремісництва, а головне притоку в державу великого капіталу. Це дасть змогу більшій кількості населення привласнити і зібрати грошову масу й отримати спонукальну властивість для подальшого розвитку і підвищення кваліфікації і для капіталізації більшої частини національної спільноти.

Одним з наслідків цієї ідеї у питанні об'єднання всіх роздроблених земель і громадян є проголошення єдиною нацією всього німецького народу та надання цьому єднанню головного джерела у питанні становлення державної влади. Класична політична економія обґрунтувала космополітичну теорію, що розглядає індивідуальний інтерес кожної особи як основи розвитку суспільства, а саме суспільство – як загальносвітову спільноту людей.

Справді, якщо людство – це сукупність рівноправних індивідів, то немає потреби вносити якісь зміни у принципах об'єднання, крім одного – треба брати однаковий соціально-економічний рівень розвитку, щоб жодна нація не потрапляла в залежність до іншої і щоб навіть релігійні різні віросповідання не робили перешкоди для їхнього спілкування. Але історично склалось так, що кожен індивід відрізняється від іншого своєю належністю до конкретної спільноти: нації, держави, тому реалізація інтересів індивідів залежить від можливостей нації та держави, а вони розвиваються нерівномірно.

Ф. Ліст підтримує ідею романтизму та національної єдності німецького народу і викладає цю ідею у новій теорії – теорії економічного націоналізму. Якщо взяти за правило, що нація тим багатша і могутніша, чим більше вона експортує промислових виробів, чим більше вона імпортує сировини і чим більше вона споживає тропічних продуктів, як зазначає науковець, то його намагання поєднати німців у цілеспрямованому русі до поступового зростання національно-економічного рівня держави передбачає, що країна, яка бажає досягти успіху, просто приречена на застосування мобілізаційної моделі, яка базується на економічному націоналізмові.

Автор економічного націоналізму пропонує внести зміни до законодавчої бази митного кодексу країни, для того щоб імпорт був набагато меншим і дешевшим за експорт. А імпортована сировина після переробки і виготовлення продукції задовольняла внутрішній попит країни, а рештою продукції через експортні операції частково задовольняла попит зовнішніх споживачів у торговельних відносинах держави з позитивним прибутком.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висновок. Економічними підвалинами національної ідеї є економічний націоналізм, який в різні часи, в різних умовах виконував і виконує одну функцію – захист економічних інтересів нації.

Ф. Ліст – засновник історичного методу дослідження в політичній економії. Саме державна влада покликана координувати, спрямовувати розвиток і функціонування всіх ланок народного господарства, роблячи акцент на національних інтересах. Нація для вченого є цілісним живим організмом, який концентрує в собі людський, розумовий та духовний капітал. Її основною метою має стати розвиток продуктивних сил. Важливу роль при цьому відіграє, на думку Ф. Ліста, промислове виховання нації, покликане створювати умови для підйому продуктивних сил. Його суттю є ігнорування особистих, суто егоїстичних інтересів індивідів для порятунку і збереження нації. Ціле покоління нації має і може жертвувати своїм добробутом, для того щоб продуктивні сили країни розвивалися швидше й ефективніше. При цьому перевагу мають отримувати такі галузі виробництва, які в поточний період не можуть витримати конкуренції з відповідними закордонними галузями.

Німецький економіст Фрідріх Ліст у 1841 році у праці «Національна система політичної економії» обґрунтував націоналізм як окрему економічну систему і дав визначення «економічній нації» – об'єднання людей на одній території для захисту своїх інтересів. Він вважав, що саме «національна економіка творить націю», а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації. Положення про регулювану державою національну ринкову економіку справили відчутний вплив на економічний і політичний розвиток США, Італії, Чехії, Індії, Японії (табл. 3, 4).

Таблиця 3

Питома вага деяких країн у світовому промисловому виробництві (%)

Країни	Роки					
	1860	1870	1880	1890	1900	1913
Англія	36	32	2	22	18	14
Франція	12	10	9	8	7	6
Німеччина	16	13	13	14	16	16
США	17	23	28	31	31	36

Джерело: [4].

Таблиця 4

Зіставлення середньорічних доходів на душу населення в міжнародних доларах (за паритетом купівельної здатності)

Країна	1000 р.	1600 р.	1800 р.	1870 р.
Китай	600-700	480-580	470-530	370-430
Індія	570-650	450-550	410-470	360-420
Бразилія	-	-	610-680	490-540
Індонезія	-	-	-	310-360
Японія	250-300	310-390	410-480	430-490
Британія	350-400	520-620	1050-1130	2180-2280
Франція	350-400	520-620	670-720	1260-1320
Німеччина	350-400	520-620	710-780	1050-1130
Італія	350-400	520-620	700-770	1050-1130
США	-	-	770-830	1450-1550
Росія	350-400	450-550	550-620	700-800

Джерело: [4].

Якщо в результаті економічної політики власного уряду країна починає спеціалізуватися на експорті палива і сировини – значить, політика ця веде до вічної відсталості й убогості. Значить, потрібна прямо протилежна політика.

Список використаних джерел

1. Андреев Б. Ф. Системный мир глобальной экономики. Исторический филогенез и космический онтогенез / Б. Ф. Андреев. – М. : Европа, 2012. – 528 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Енгоян А. П.* Стаття націоналізм в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / А. П. Енгоян. – Режим доступу : <http://studik.net/stati-nacionalizm-v-usloviyakh-globalizacii>.
3. *Кормич Л. И.* История Украины от древнейших времен и до XXI вв. / Л. И. Кормич, В. В. Багацкий. – Днепропетровск, 2003.
4. *Мельянцева В. А.* Восток и Запад во втором тысячелетии: уровни, темпы и факторы экономического развития / В. А. Мельянцева // Восток. – 1991. – № 6. – С. 68.
5. *Миронов Б. Н.* Внутренний рынок России второй половины XVIII – первой половины XIX в. / Б. Н. Миронов. – Л., 1981. – С. 3–82.
6. *Мицик Ю. А.* Історія України / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. – К. : Академія, 2003. – 365 с.
7. *Тощенко Ж.* Экономический национализм / Ж. Тощенко // Общество и экономика. – 2002. – № 1. – С. 114–123.
8. *Лист Ф.* Национальная система политической экономии / Фридрих Лист ; [пер. с немецкого под редакцией, с его вступлением, примечаниями и биографическим очерком Ф. Листа]. – М. : Европа, 2005. – 452 с.
9. *Фюре Ф.* Постигание Французской революции / Ф. Фюре. – СПб., 1998. – С. 43.
10. *Хобсбаум Э.* Трансформация национализма (1870-1914) / Э. Хобсбаум // Нации и национализм. – СПб.: Алетейя, 1998. – С. 118–122.
11. *Хобсбаум Э.* Принцип этнической принадлежности и национализм в современной Европе / Э. Хобсбаум // Нации и национализм. – СПб. : Алетейя, 1998. – С. 332–346.
12. *Johnson H.* Economic Nationalism in the New States // Smith A. and Hutchinson J. (eds.) Nationalism. – P. 239.

References

1. Andreev, F.V. (2012). *Sistemnyi mir globalnoi ekonomiki Istoricheskii filogenez i kosmicheskii ontogenez [The system world of global economy. Historical filogenez and space ontogenez]*. Moscow: Europe (in Russian).
2. Engoyan, A.P. (2002). *Stati natsionalizm v usloviakh globalizatsii [Clause nationalism in conditions of globalization]*. Retrieved from <http://studik.net/stati-nacionalizm-v-usloviyakh-globalizacii>.
3. Kormich, L.I., Bagatsky, V.V. (2003). *Istoriia Ukrainy ot drevneishikh vremen i do XXI vv. [History of Ukraine from most ancient times and up to XXI]*. Dnepropetrovsk (in Russian).
4. Melyantsev, V.A. (1991). Vostok i Zapad vo vtorom tysiacheletii urovni tempy i faktory ekonomicheskogo razvitiia [East and West in second thousand years: levels, rates and factors of economic development]. *Vostok –East*, no. 6, p. 68 (in Russian).
5. Mironov, B.N. (1981). *Vnutrennii rynek Rossii vtoroi poloviny XVIII pervoi poloviny XIX v. [A home market of Russia of second half XVIII – first half XIX]*. L., pp. 3–82 (in Russian).
6. Mytsyk, Yu.A., Bazhan, O.H., Vlasov, V.S. (2003). *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
7. Toshchenko, Zh. (2002). *Ekonomicheskii natsionalizm [Economic nationalism]*. *Obshchestvo i ekonomika – Society and economy*, no. 1, pp. 114–123 (in Russian).
8. List, F. (2005). *Natsionalnaia sistema politicheskoi ekonomii [National system of political economy]*. Moscow: Europe (in Russian).
9. Fure, F. (1998). *Postizhenie Frantsuzskoi revoliutsii [Comprehension of the French revolution]*. Sankt Petersburg (in Russian).
10. Hobsbaum, E. (1998). Transformatsiia natsionalizma [Transformation nationalism (1870–1914)]. *Natsii i natsionalizm – Nation and nationalism*, pp. 118–122 (in Russian).
11. Hobsbaum, E. (1998). Printsip etnicheskoi prinadlezhnosti i natsionalizm v sovremennoi Evrope [A principle of an ethnic accessory and nationalism in modern Europe]. *Natsii i natsionalizm – Nation and nationalism*, pp. 332–346 (in Russian).
12. Johnson H. Economic Nationalism in the New States. *Smith A. and Hutchinson J. (eds.) Nationalism*. P. 239.

Махненко Микола Миколайович – 02068, м. Київ, вул. Кошиця, 4, кв. 47, Україна.

Махненко Николай Николаевич – 02068, м. Київ, вул. Кошиця, 4, кв. 47, Украина.

Makhnenko Mykola – fl. 47, 4, Coshitsa Str., 02068 Kyiv, Ukraine.

E-mail: 1611m@ukr.net

UDC [005.32:331.101.3](438:477)

*Rostislava Ilienکو, Yuliia Kozynets***COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF STAFF MOTIVATING
AT THE ENTERPRISES OF UKRAINE AND POLAND***Ростислава Ільєнко, Юлія Козинець***ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ
СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ***Ростислава Ильенко, Юлия Козинец***СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНИЗАЦИИ
СТИМУЛИРОВАНИЯ ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ**

The article considers characteristic of staff stimulation at the enterprises of Poland and Ukraine. Investigation main constituents and terms of forming of the effective stimulate system. Justified objective necessity of introducing foreign experience stimulation staff at enterprises of Ukraine, which will be provide efficient job the whole of enterprises.

Key words: staff; staff stimulation; incentives; motivation; efficiency.

Tabl.: 3. Bibl.: 7.

Розглянуто особливості стимулювання персоналу на підприємствах Польщі та України. Досліджено основні складові та умови формування ефективної системи стимулювання. Обґрунтовано об'єктивну необхідність запровадження закордонного досвіду стимулювання персоналу на підприємствах України, які в подальшому забезпечать ефективну діяльність підприємства загалом.

Ключові слова: персонал; стимулювання персоналу; стимули; мотивація; ефективність.

Табл.: 3. Бібл.: 7.

Рассмотрены особенности стимулирования персонала на предприятиях Польши и Украины. Исследованы основные составляющие и условия формирования эффективной системы стимулирования. Обоснованно объективную необходимость внедрения зарубежного опыта стимулирования персонала на предприятиях Украины, которые в дальнейшем обеспечат эффективную деятельность предприятия в целом.

Ключевые слова: персонал; стимулирование персонала; стимулы; мотивация; эффективность.

Табл.: 3. Библ.: 7.

JEL Classification: M54; O52

Problem setting. In the activity of any enterprise staff stimulation plays a huge role, as to the motivation of an employee to perform its work effectively and efficiently. This work will cover the cost of the employer to organize economic activity, labor and get some profit. But profits are not used only for the needs of the employer, and goes to the payment of taxes to the budget, the expansion of activities, etc. Thus, staff stimulation plays an important role for the whole economy. This system of stimulation that is used on domestic enterprises should be built first and foremost on the interests of workers, because create it for them.

Analysis of recent publications. The significance of the problem of motivation of professional activity defined scope and intensity of the theoretical and practical research in management, where great attention was paid to the study of nature motifs, patterns of motivational sphere of personality, motivation connection with the results of the company and so on. The problem of stimulating labour abroad and in Ukraine has been studied by many researchers and scientists. In particular, these aspects have been reflected in the works of I. Demko, N. Kabushkyn, A. Kolot, I. Kulinich, A. Szegdy, R. Shackleton. The works of these scholars laid the methodological foundation for understanding the motivations and staff stimulation.

Singling out of previously unsolved parts of the general problem. Nowadays in the current conditions of the economy and society the issue implementing an effective system staff stimulation of companies that really can motivate the employee to effectively and efficiently carry out their duties, facilitate the coordination of their personal goals and industry, and help keep highly skilled staff. But in our country has accumulated enough theoretical and practical experience to build a motivational system based on individual needs and motivations and desires of a particular employee and the company.

The purpose of the article is to review existing approaches and methods for staff stimulation Ukrainian and Polish enterprises to enhance creative incentive systems aimed at domestic enterprises.

Presenting main material. "Motivation" and "stimulation" two close concepts, however, if the notion of "stimulus" is used mainly to refer to material or moral incentives, the "motive" is used more broadly and covers all aspects of employee behavior [1]. It should be noted that the West understood the problem of employee motivation is much broader than in Ukraine. On the domestic enterprises to assume that people work only for money. Of course, the issue of wages to be important, but if the company gives the employee the opportunity to attend training to improve their professional knowledge and skills or subscription to a fitness club, the more likely the employee will take advantage of this offer, while his loyalty increase. It should be noted that the development time in the world there are many changes in management personnel: every year the practice introduced or that innovation. Of course, changes occur in encouraging staff, new methods and tools.

Thus, stimulation of labour is external prompting, that affect human behavior at work, there are shell personnel motivation both material and non-material, performing at the same three functions: regarding to the economic function, it contributes to improving production efficiency, which is expressed in increasing productivity and product quality. Moral function is directed at forming an active life position by means of labour stimulus, creating high moral social climate in the society. The social function manifests itself in the formation of the social structure of the society through various levels of income, which, in its turn, depends on the effects of incentives on different people [2].

Traditionally material and non-material stimulation are distinguished. So, if we consider the foreign and our experience stimulation staff in Poland and Ukraine, experience in Poland will be more developed. Non-material stimulation allows the employee to feel their importance, confidence and professional competence. Material stimulation improves intensity, productivity and quality of work, which results in money [3].

To increase the intensity of labor in Ukraine material and non-material stimulation were implemented and constantly improved the During last decades enterships in Ukraine are actively working on implementing motivation system, which is one of the important directions inside the enterprise, which allows to develop not only the staff but also the company as a whole.

Table 1 include the methods of material and non-material staff motivation in Ukraine (Table 1).

Table 1

Features of staff stimulation at the enterprises in Ukraine

Types of stimulation	Components
Material	<ul style="list-style-type: none"> – bonus (monthly bonuses to official salary, individual bonuses, for accomplishing the most important work and others); – premium (in connection with the personal anniversary, for accomplishing the finished tasks and etc.); – excess fare (combination of professions, work at night, irregular day, being the leader of the activity and etc.); – encouragement (promotion, salary increase, training, rewarding and etc).
Non-material	<ul style="list-style-type: none"> – awarding the title "The Best ..."; – address invitation on corporate celebration; – public gratitude, a commemorative gift to the employee on behalf of the leadership; – diplomas and certificates; – contests, tournaments; – birthday congratulations and others

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

It should be noted that the construction of the motivation system in domestic enterprises often do not take into account individual priorities of people belonging to different groups depending on age, gender, status, nature, different situations, etc. [4].

Quite often not taken into account the fact that after a while there comes a point at which even the most perfect mechanism of motivation may be outdated and encourage employee ceases to perceive a threat or that become routine for him [5].

Poland also has its secrets, principles and ways in stimulation staff. Polish enterprises exists the most common principle of formulating factory payment systems. The main essenced this principle to assign the law to enterprises (at its own cost and under specific economic conditions) to rebuild the system of salary, so that most of the earnings depends on the labour effectiveness. Gradually, the increase of minimum wage rate per hour takes place in Poland, them 1 January 2017 throughout all enterprises the rate is 13 gross / h. Gross salary represent wages received and indiceted in civil contracts. The salary after deducting all amounts, this is net salary.

In terms of material and non-material stimulation in Poland, can distinguish certain features (Table 2).

Table 2

Features of staff stimulation at the enterprises in Poland

Types of stimulation	Components
Material	<ul style="list-style-type: none"> - bonus (setting a clear labor norms of plan accomplishing during the shift (each of them lasts 8 hours). If the norm exceeds, the workers will receive an additional wage premium); - premium (setting a clear norm for every worker at some workplaces. If the worker needs 1 hour to prepare 20-25 TV parts, and he significantly exceeds and does it carefully, he gets a reward/increased wages); - excess fare (the workers are proposed to work during their days off, such employees will be offered the payment at a double rate, but each worker must work 1 Saturday per a month); - employees who work overtime hours are paid at a twice rate; - due to the term of service and age; - the optimal wage differentiation. For example, a salary of top executives at "LG Electronics" exceeds the new hired employees' salary in 7-8 times; - giving valuable gifts, etc.
Non-material	<ul style="list-style-type: none"> - using privilege system for permanent workers: bonus for a family, fare to the place od work, medical and social insurance, payment on social needs and others; - at a certain working workplace, every worker, can become the "leader" of the line/process, for whom the material rewards and moral incentives are used to solve the problem of unfair assessment; - using the practice of privacy protection the privilege system. Thus it solves the problem that occurs at work, namely the feeling of an unfair assessment

Based on these table, we can say that our neighbors more effectively solve the problem that occurs on their workers' sense of unfair assessment. Comparative characteristics of staff stimulation in Ukrainian and Polish enterprises includes Table 3 [6; 7].

Table 3

Comparative characteristics of staff stimulation at the enterprises of Ukraine and Poland

Factors	Similarity / Distinction	
	Ukraine	Poland
1	2	3
Salary	In the Ukrainian enterprises to salary as stimulate factors added premium or bonuses added	In Polish enterprises this factor is similar
Staff obligation	Only few enterprises have worker, who perform not only your obligation gets extra charge to basic wades	All enterprises had establishment extra charge behind each obligation

Continuing table 3

Premium reduction	It is established for the following reasons: delay, not to execute a plan, problems with work behavior and others	Firstly worker is made a note then from wages remain is taken from punishment (depending on the type of violation)
Benefits	Fare to the workplace, health insurance, social insurance, etc.	Only for permanent workers
Bonuses	In Ukrainian enterprises such bonuses are available: monthly bonuses to the base salary, individual bonus, performance-especially important work by level drivers for work outside the settlements on experience in the enterprise	As for Polish enterprises, it also has developed a system of bonuses, as in Ukraine
Regular schedule	In the Ukrainian enterprises, although by law established 8-hour day, but many businesses ignore it. Although clearly established working time is one method of stimulation staff	Clearly defined working hours, is 8 hours a day. Also scheduled work schedule changes with the establishment of workers
Premium	Paid in connection with the personal anniversary, according to the performance of supervisors, for the performance of the finished tasks, the provision Director of branch and field, etc.	Installed as on the material level and non-material. Premiums can be expressed not only in material terms, but also in the interest of workers to a particular process, career and more

Currently, in Polish enterprises as well in Ukrainian enterprises the great important is material stimulation particularly the salary. Also it is very essential to set the minimum level of the wages in the country. If we cooperate the minimum wages in Poland and Ukraine it will be consequently: 2000 PLN (approximate 13000 grn) for Poland and 3200 grn for Ukraine. Even if we compare this material factors at staff motivation in the enterprises the polish enterprises will be on the top. So it follows the workers who work for Polish enterprises will be more interested in non-material factor at stimulation, because with material stimulation is everything good.

Conclusions and suggestions. The effectiveness of any enterprise depends on the properly created system of motivation. Taking into account the foreign and native experience it is necessary to develop new means of using an individual approach for each worker starting from their workplace and finishing by the employees' interests, depend on the type of his/her character, age, gender, skills, relationships material and non-material stimulus, situation on the labor market and so on.

References

1. Shegda, A.V. (2014). *Menedzhment [Management]*. Kyiv: Znannia (in Russian).
2. Kolot, A.M. (2012). *Stymuliuvannia personalu [Personnel motivation]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
3. Kabushkin, N.I. (2010). *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of management]*. Moscow: Novoe znanie (in Russian).
4. Kulinich, I.O. (2012). *Psykhologhiia upravlinnia [Psychology of management]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
5. Shekton, R. (2011). Stymuliuvannia – minlyvyi pidkhid [Stimulation - changing approach]. *Personal-Miks*, no. 5, 149 p. (in Ukrainian).
6. Klemyn, T. (2014). Hnuchki systemy vynahorody personalu za kordonom [Flexible reward system personnel abroad]. *Personal-Miks*, no. 1, 175 p. (in Ukrainian).
7. Demko, I.I. (2013). Zarubizhnyi dosvid vdoskonalennia protsesiv formuvannia ta vykorystannia trudovoho potentsialu [Foreign experience improvement processes of formation and use of labor

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

potential]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Ekonomika APK – Bulletin of Lviv State Agrarian University. Economy AIC*, no. 16, pp. 255–260 (in Ukrainian).

References (in language original)

1. *Шегда А. В.* Менеджмент : учебник / А. В. Шегда. – К. : Знання, 2014. – 645 с.
2. *Колот А. М.* Стимулювання персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2012. – 337 с.
3. *Кабушкин Н. И.* Основы менеджмента : учебное пособие / Н. И. Кабушкин. – М. : Новое знание, 2010. – 335 с.
4. *Кулініч І. О.* Психологія управління : підручник / І. О. Кулініч. – К. : Знання, 2012. – 415 с.
5. *Шеклтон Р.* Стимулювання – мінливий підхід / Р. Шеклтон // *Персонал-Мікс*. – 2011. – № 5. – 149 с.
6. *Клемин Т.* Гнучкі системи винагороди персоналу за кордоном / Т. Клемин // *Персонал-Мікс*. – 2014. – № 1. – 175 с.
7. *Демко І. І.* Зарубіжний досвід вдосконалення процесів формування та використання трудового потенціалу / І. І. Демко // *Вісник Львівського державного аграрного університету. Економіка АПК*. – 2013. – № 16. – С. 255–260.

Iliencko Rostislava – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Ільєнко Ростислава Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ильенко Ростислава Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: avushka@ukr.net

Kozynets Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Козинець Юлія Вікторівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Козинец Юлия Викторовна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: jul_217@mail.ru

UDC 303.064

Tetyana Lumpova

**METAINFORMATION COMPONENTS OF THE CLASSIFIER
OF ECONOMIC INDICATORS IN INFORMATION SYSTEMS**

Тетяна Лумпова

**МЕТАІНФОРМАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ПІДТРИМКИ
КЛАСИФІКАТОРА ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ
У ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ**

Татьяна Лумпова

**МЕТАИНФОРМАЦИОННЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПОДДЕРЖКИ
КЛАССИФИКАТОРА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ
В ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМАХ**

Use of "big data" and data store room in analytical investigations requires review of the approaches to forming meta-information description of economic indexes to submit them to the users of comprehensive information concerning these indexes and opportunity to evaluate their quality. Within the article, considering providing the data quality, the hierarchy structure and content of meta-information environment of the economic data Classifier, its main functions and measures on preparing its forming are defined, content of the main information objects to support descriptions of economic indexes is considered, as well individual problem aspects that are necessary to be considered by practical implementing are lightened. Of metainformational environment is offered within the article that shall provide creation of comprehensive information concerning the data of analytical researches and will be useful by forming repository of metadata, data store room, informational portal.

Key words: "big data"; classifier of economic indicator; meta-information; repository of the metadata; data store room; data quality.

Fig.: 1. Bibl.: 8.

Використання «великих даних» та сховищ даних в аналітичних дослідженнях вимагає перегляду підходів до формування метайнформаційного опису економічних показників для надання користувачам всеохоплюючої інформації щодо цих показників та можливості оцінки їхньої якості. У статті з погляду забезпечення якості даних визначено ієрархічну структуру та склад метайнформаційного середовища Класифікатора економічних показників, його основні функції та заходи з підготовки його створення, розглянуто склад основних інформаційних об'єктів для підтримки описів економічних показників, а також висвітлено окремі проблемні аспекти, які потрібно враховувати у процесі практичної реалізації. Запропонована у статті структура метайнформаційного середовища забезпечить формування всебічної інформації щодо даних для аналітичних досліджень та буде корисною при створенні репозитарію метаданих, сховища даних, інформаційного порталу.

Ключові слова: «великі дані»; класифікатор економічних показників; метайнформація; репозитарій метаданих; сховища даних; якість даних.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Использование «больших данных» и хранилищ данных в аналитических исследованиях требует пересмотра подходов к формированию метайнформационного описания экономических показателей для предоставления пользователям всеохватывающей информации об этих показателях и возможности оценки их качества. В статье с точки зрения обеспечения качества данных определена иерархическая структура и состав метайнформационной среды Классификатора экономических показателей, ее основные функции и мероприятия по подготовке к ее созданию, а также освещены отдельные проблемные аспекты, которые необходимо учитывать при практической реализации. Предложенная в статье структура метайнформационной среды обеспечит формирование всесторонней информации о данных для аналитических исследований и будет полезной при создании репозитария метаданных, хранилища данных, информационного портала.

Ключевые слова: «большие данные»; классификатор экономических показателей; метайнформация; репозитарий метаданных; хранилище данных; качество данных.

Рис.: 1. Библ.: 8.

JEL Classification: D83

Problem setting. Addressing to "big data" (hereinafter – BD) as for compulsory source of information with the purpose of deepening analytical researches and using for them data warehouse (DW) as aggregated information resource comprising consolidated information from all problematic sphere, requires reviewing the approaches to creating meta-information concerning economic indicators (hereinafter – indicators) for it further submitting to the users that will be able on its base evaluate data quality. BD are considered as data that are characterized by very big amount, high speed of their accumulating and variability, that require efficient and consumable innovative methods of processing, and are used as additional to tradi-

tional sources of information (statistic or administrative data, data of own production systems) and are received from open data sources, for instance such social data sources “Twitter”, “Facebook” and others) and searching engines (search in the Internet, reviewing web sites). BD comprise new information, facts and interrelations that were not possible to research before by practical means. Integration of indicators and identifiers received from this information for DW with the purpose of creation high quality products shall require deep details of data context to compare such indexes and indicators with the results received by using target methods of information collecting. Metadata concerning consolidated in DW information should give opportunity to evaluate the level of completeness, integrity, consistency and adequacy of the received from it information model of problematic sphere with the purpose of efficient use by analytical researches. For their unambiguous definition, coding in the documents (reports, publications and others) and IS objects (files, data base tables and others), information exchange, the Classifier of economic indicators (hereinafter – CEI) has got an important role.

The core of modern information system (hereinafter – IS), targeted for conducting grounded and comprehensive social and economic research of the society state, usually data fund is accepted, in which indicators are coordinated under CEI. Data integration out of various types of information resources complicates the work with CEI implementing, since the same indicators in various sources can be named in different ways, and various indicators can have the same names. To solve efficiently the problem with providing IS functioning, submitting for the users access to clear comprehensive information concerning the indicators and opportunity to evaluate their quality, an important role is played by creating detailed metadata referring indicators content as information environment of CEI (hereinafter – MIE of CEI) as a complex of information objects (hereinafter – IO), that are usually comprised in metadata repository (hereinafter – MDR). With this purpose, it is necessary to define structure and content of MIE of CEI addressing to the experience of international statistics, in particular, to use of the type model of statistic information (Generic Statistical Information Model, hereinafter – GSIM) [1], under the specification of which [2], it is possible to determine main requirements to meta-information which is necessary for the user and IS functioning considering methods of information technologies implementing (hereinafter – TI).

Analysis of the recent researches and publications. There is a detailed report in the Specification GSIM [2] of principles of informational environment creation, as analogue to MIE of CEI, that are used in production organized by definite process scheme, under which the classifiers are considered in interaction with other IO, participating in implementing process components (hereinafter – PC) of this scheme. National statistic organizations (hereinafter – NSO) have significant experience of implementing and using these environment. Their infrastructure of supporting in various NSO is grounded on active IS that have their own historic specifics, and, correspondingly, problematics of the development of meta-informational components such as IS in different countries has as well its peculiarities, that should be considered by elaborating own decisions. Considering the issues connected with forming MIE of CEI, it is feasible to analyze and take into consideration experience of D.W. Gillman [3], point of view of M. Scanu and C. Casagrande [4], M. Eriksson [5], specialists of the Statistic Bureau of Sweden (hereinafter – SBS) [6] and NSO of Slovenia [7], and providing quality control by means of MIE of CEI using – relevant manual of the European Statistical System [8].

D.W. Gillman [3] offers the approaches to standardization of the term system considering increasing efficiency of search engines in IS and on the web sites, defining on the base of conducted taxonomic analysis group of characteristics under which the user can make search of the statistic indicators.

M.Scanu and C.Casagrande [4] consider advantages in using IS in standard of GSIM concerning description and access providing to the classifiers and variables. Herewith, they study variables as an association between integrity unit and concepts connected with these charac-

teristics complex. As well in [4], there is a conclusion concerning some classifiers versions and samples of used algorithms of connecting in the IS inquired by the user micro and macro data with reference metadata. Data context is researched in connection with statistic program, process method, PC as a process step, input information and the results of PC performing.

M. Eriksson in [5] considers applied aspects of implementing searching functions to receive statistic data and providing with metadata that allow to study and harmonize received data. As well, within the work, principles used while research of accumulating detailed metadata registration as the means of providing the base of evaluating the quality of received data, are submitted.

From the point of view of practical metadata using connected with the indicators, the experience of SBS using MDR for creating production environment with high standardization level, is very important [6]. In SBS, the based on GSIM data model is used, that is oriented for description of input and output information flows for PC, recognizing different levels of detailed information of the variables description as the identifiers of statistic indicators and input information for their settlement.

NSO of Slovenia within the frames of creating the metadata base has elaborated the infrastructure scheme of statistic metadata available for outside user as reference information to understand statistic data and other aspects of statistic production. In [7], principles of using accepted standards, methodology of creating and controlling reference metadata implemented in the prototype of programmed using to coordinate metadata base are researched, also complex view for the process of creating and using reference data is submitted – from producing questionnaires and receiving under them survey results to dissemination the processed results as statistic publications.

Defining of not solved before parts of general problem. Adapting the solutions of GSIM Specification [2] to the problematic issues of the schemes of MIE of CEI producing is not fully lightened in the domestic scientific sources.

Target setting. Aim of the research is considering this problem in part of the main aspects of MIE of CEI using to provide data quality control in IS controlled by metadata, also provision for the users MDR information with the purpose of analytical research and evaluation of received data.

Statement of the main material. MIE of CEI providing the access to necessary meta-information has to fulfill in IS double function: providing automation of production process and support of quality control conducting of the produced data by interested users. The latter is an objective of the article. In practical sphere this function of MIE of CEI can be specified as the following: providing data control quality the result of which can be considered definition of data as relevant ones, accurate and safe, timely and punctual, unambiguous and comparative, accessible and clear. Supporting on the provision stated in [8], let's study these characteristics through the prism of possibility their further definition with the help of metadata concerning economic indicators as qualitative-quantitative description of the analysis object.

1. *Relevance* is a qualitative estimation of suitability for use by the users received indicators at the current moment for potential use in future. Data can be considered relevant if they are actual and refer to one set of objects. To analyze data relevance, the user should have the access to information that could give the opportunity to define data correspondence to the needs of use. For this information, in first turn, indicators definition and methodology description of their creation, is related.

2. *Accuracy* – is the level under which data correctly evaluate or describe figures and characteristics that should be measured. By consolidating in IS information out of different sources, there can arise the problem of accuracy evaluating. Mechanisms of problem solving are opportunities to fix expert estimation, methodology of accuracy evaluation, formalizing the process of accuracy estimation, definition of rules and means of cross data analysis by information consolidation out of different sources to avoid considerable discrepancies in indicators with the same names, related to one object of observation or analysis on the definite time period. Moreover, there in the IS should exist descriptive part with information under which

the user has opportunity to conduct estimation on his own, and for automatized processes of estimation – formalized part. *Reliability* envisages that primary data, intermediate results and output data are regularly estimated and checked as for accuracy; sampling errors and other deviations are estimated, fixed and documented, corrections are analyzed for further improvement of production process.

3. *Timeliness* of data manifests time period starting from the event of phenomenon that are described by it and within the period of which this information is left to be actual and requires time complexity of all selected data sources. *Punctuality* of data envisages existence of general acceptable list of the produced products and represents the level of timeliness of data issue. Periodicity of the goods production should correspond to the requirement of users, information about that should be provided in beforehand mentioning possible deviations from the estimated term of their providing. To provide timeliness and punctuality, there in the IS should exist the graphics of works execution on collecting, proceeding, analysis and dissemination data/information.

4. *Coherence* and *comparability* represent connection of data as a level of their logic combination, sequence, mutual coordination and its storing. Correspondence to these characteristics means: 1) absence of conflicts among data and availability of obligatory connections between them; 2) data collecting under single standards concerning the definitions, covering the units, rules of classification; 3) data comparing that are submitted from various sources and with different periodicity, and their coordination in correspondence in the process of treatment; 4) providing coordination and uniqueness of definitions concerning the researched objects, indicators, used terms and descriptive information relating possible data limiting. Comparability can also envisage data continuity as presented in their history for the required period of time, and constituency means absence of data duplication and their unique identification, as well impossibility to use without explanations the same term for various definitions or data elements (for instance, indexes, inquiries and feedbacks for them) and different conditions for one and the same term or element of data, to input without explaining changes that shall influence on the indicators meaning. The role of metadata by explaining possible changes that can arise within time in concepts and methodologies, is defining.

5. *Accessibility and clarity* represent simplicity with what the user can understand appropriately use and analyze submitted to him in economic data type. Accessibility envisages following data by metadata and explanations to make easier correct interpretation and using the received information, and clarity–availability of syntaxes rules of creating metadata description, definition of nick names, supporting various versions of meta descriptions in correspondence with changes of the defined indicators. Providing the accessibility and clarity demands metadata standardization, their descriptions unification, glossary availability appointed for the users with explanations and comfortable navigation tools and search in the accessible for the user segment of MDR.

Definition of quality characteristics is a defined way pointer concerning the content of IO MIE of CEI that support indicators descriptions for these characteristics receiving. Creating MIE of CEI requires preliminary definition of such aspects important for systematization of understanding about available information resources, finding out the need in their unification and standardization, for adding and extending existent conceptual framework (list of the works in brackets correspond to the number of data quality characteristics, that corresponded by the results of definite actions fulfilling):

– unambiguous indicators name and creating their conceptual description in correspondence to details necessary for different groups of the users. It is obligatory to define for each indicator the base that represents its essence as a complex of characteristics and peculiarities

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

of the phenomenon, process, object not mentioning time conditions and location, as well quantitative meaning of characteristics; (1, 4, 5)

– indicators connection with the same name, definitions of which are received out of different sources and/or are created by different algorithms, explanations concerning possible fluctuations in meanings, possibility to compare data by indicators with the same names in various forms of submitting/transfer/presenting (hereinafter submitting) of the information by the results of performing various types of activity (statistic observations, compilation data out of various sources, preparing publications, submitting information to the Internet and others) and for different periods of research. The latter envisages storing “the history” of indicators concerning the changes in methodology of its creating or in its characteristics (as it is recommended in [5]), as well storing indicator description by terminating its action, if correspondent to it data are available; (1, 4, 5)

– indicators content, their concurrent meta-information considering provision of information requirements of all users, including evaluation of the level of the meanings correspondence to the needs and details of the inquired information; (1, 3, 5)

– content and structure of time series with relevant explanations concerning creating these rows and providing continuity of time series (for example, data as for the algorithms of recalculation); (1, 4, 5)

– metadata hierarchy and categories as means of navigation providing in MIE of CEI as topic catalogue, that comprises the categories corresponding to the defined list that is included in MIE of CEI type IO and provides the opportunity of further detailing concerning definite samples of IO. The categories list should become starting point for the user to perform navigation and search of necessary information in the MIE of CEI as sampled by the decisions submitted in [3]; (5)

– content of methodology documents that submits full picture concerning creating, controlling and evaluating indicators quality. Primary and secondary indicators meaning of which are received from outside sources should have descriptions that available for the user together with the descriptions of the tools set of information collecting (for example, inquiries, questionnaires, reporting documents) and in forms of administrative data submitting, data of companies-partners and other secondary indicators (for example, data of the results of various statistic and marketing observations; information received from the Internet; analytical tables of scientific research institutions), derivative indexes meaning of which should be settled in IS by definite algorithms should be followed by the descriptions of these algorithms and references to the documents concerning methodologic settlement; (1, 2, 4, 5)

– content and infrastructure of classifiers, inquiries and other normative-reference information (hereinafter – SRI) that is used in production process and/or is necessary for MIE of CEI, including for creating the descriptions of data content as a set of classifying and/or other qualitative features under which data are grouped by collecting, processing, extending; (1, 4, 5)

– infrastructure of supporting MIE of CEI as a complex of software means, information providing and organizational structure of MIE of CEI servicing to provide the policy of resources controlling, access and confidentiality, providing for the user clear and comfortable interface (considering experience submitted in [7]). (5)

The first turn measure by elaborating the scheme of the MIE of CEI is creating the structure of meta-information indicator components, under which it is possible to perform implementing its description. Grounded on the definition of GSIM Specification and considering [2] the extension offered by SBS [6], we can define three levels of meta-information description concerning indicators and suggest the following their content:

– conceptual level, that corresponds to indicators description base with reference to the type of the object of economic analysis that represents indicator essence, provides unambiguous meaning of the base and includes such attributes of the index:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- index code;
- name that in brief appearance provides detailed information concerning the index essence;
- conceptual definition as descriptive information referring indicator under which it will be possible to define criteria of the attributes determining for other levels of meta-information description;
  - object type of economic analysis: population, household, enterprise, territory, etc.;
  - character of settlement: absolute average with correspondent details (average arithmetic, harmonized, etc.), relative (including nominal one), other derivatives;
  - type of the metering unit: natural, conditional-natural, cost, share, etc.;
  - maximal extended cutting of data in input sources (connecting to the classifiers and references);
    - representative level, that can be oriented for definite group of objects of one type, includes conceptual level and is added by the attributes:
      - indicator code description on a representative level that comprises indicator code as a component;
      - sphere type of indicator meaning: range of the meanings, nominal scale, ordinal scale, etc.;
      - associated with the type of the meaning sphere definitions for discreet or continuous value;
      - used measurement unit;
      - comments/explanations concerning indicator description on the representative level;
    - contextual level, that comprises representative level and is added by the attributes:
      - indicator code description on the contextual level that comprises indicator code description on a representative level as a component;
      - class of data submitting (data type, form and/or data mask);
      - indicator typology that includes means of calculations (primary, secondary, derivative), character concerning researched phenomenon (interval, moment), synthesis level (generalized, partial/share, additional/not direct), definition in space (general territorial, local), means of creating (normative, plan/predicted, contractual, accounting, statistic, analytical, etc.);
      - specifying definition that makes impossible double interpretation of the indicator essence concerning the measured phenomenon, process of characteristic of the objects under economic analysis and defines indicator measurement on the contextual level to make easier the procedure of decision making referring use of its meanings in definite situations;
      - extended definition that includes detailed explanations important for using the tools of data collecting;
      - determinations of the source of data receiving for indicators settlement/creating as a list of references for indicator descriptions on the contextual level that are used by settlement of the descriptive indicator;
      - description of reference to the description of the algorithm of indicator calculation/creating;
      - definition of the location of indicator meanings as a reference for definite positions in general list of data sources (hereinafter – location);
        - multiplier of the measurement units in location (for example, by submitting data in thousands of measuring units);
        - used in location view of data submitting;
        - extended/detailed or shortened name that is used for indicator by location (for example, indicator name in publication).

On the contextual level, there can be defined as well determined other attributes that correlate indicator with the definite tool of data collecting and produced good/information.

Thus, semantic aspect defined by the conceptual level was separated from the description of the means of data submitting that, in its turn, was separated from description of the means of indicator submitting, that in its turn, was separated from the details connected with its use. This approach allows to separate context of indicator from its submitting, that provides efficient base for implementing contextual search in connection with the researched issue/problem.

Information of the contextual level shall have considerably higher level of dynamics in comparison with the conceptual and representative ones, that's why all meanings of the attributes should have period of action within which they are actual. In IS, indicator description is feasible to submit as a set of attributes: code, name and definitions in available type, the rest of the attributes if possible should be submitted in coded type with the connection to correspondent IO. With this purpose, MIE of CEI should be included in IO that supports the indicators descriptions and provide receiving of the characteristics of indicators quality. On the scheme 1, such scheme of connection is presented as a reference of IO support of the indexes description to the relevant level of meta-information description referring indicator, where MIE of CEI includes the following blocks: CEI, description of data source, SRI, administrative information, algorithms description, IO of the navigation mechanisms support and search. The following notes should be made that are to be necessary taken into consideration as from the experience of their implementing in NSO, in particular, analogue systems.

1. CEI in reality can have more complicated structure as it is presented on scheme 1 (for example, it can include the catalog where indicators are distributed by definite categories).

2. On the contextual level, equal indicators define its location of its meaning in definite source, that are connected to the tools of data collecting, or description of the form of secondary indicators submitting or produced product/information (to which there will be included as well intermediary results), that are defined on scheme No. 1 with the relevant referring to the list of these sources that is combined with their description. By detailed considering, these descriptions shall have complicated structure combined between each other by IO of the lower level of detailing, under which it is necessary to make the following notes:

- descriptions of the sources should be based on CEI that means connection of the determined in the source indicators to definite sample of the contextual level;
- descriptions of the goods/information should have on that level connection with the algorithms of their creation, and descriptions of the forms of providing can have secondary indicators and tools of data collecting. For all sources, there should be established connections with the their control description, and for the results received from BD – relevant explanations;
- each source should be connected with IO, that provide data concerning its description (source structure, data forms), responsible performers (persons/departments responsible for the source and its meta-information components), conditions of data receiving, evaluation of these data quality;
- a set of tools for data collecting may have the type of questionnaire that shall complicate the structure of MIE of CEI, since indicator is created by definite algorithm by processing the answers for the questions, and that will require the definition of the question sources for the answers with the connection of the answer to the index and description of the algorithm of its creating from this answer;
- evaluation of the results quality are connected to the definite data source, but since they are made on definite PC, then there are errors of collecting and other deviations are fixed and documented, the estimations, corrections and results of the analysis of these actions are to be connected to the relevant PC.

Since scheme on Figure has general character, the latter two aspects are not submitted on it.

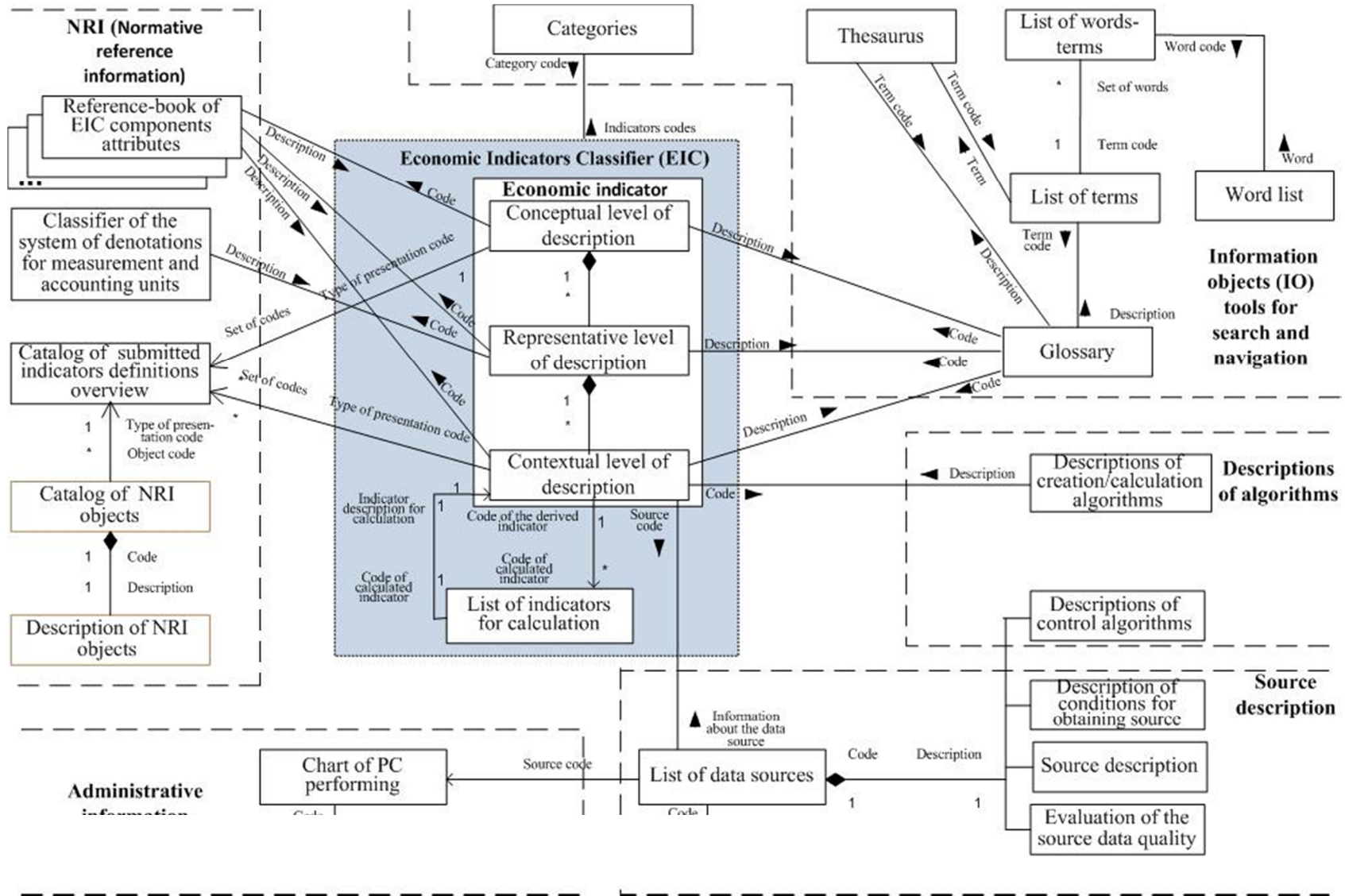

Figure. Scheme of IO support of the descriptions in MEI of CEI

1. Block of SRI for MIE of CEI includes references of the attributes meanings as the components of CEI and descriptions of the overview of the meanings submitting of indicators. In the descriptions, there is a catalog creating envisaged for the SRI objects as a list of classifiers and references of use ones in IS to update data of the SRI objects with provided definitions and structure, as well as the catalogue to overview the submitted meanings. Overview catalog can be created as group of the lists of the SRI objects out of relevant catalog considering opportunities to give the detailed level for the classifiers coding and classifiers and references of hierarchic structure. The amount of submitted indicators meaning for the definite source will be fixed as well for the indicator contextual level and can be limited in comparison with the conceptual level by means of data aggravating in the process of processing. Changes in overview of data submitting should be fixed, that means that this component should have the period of validity. CEI should have the connection with the Classifier of the system of the units meanings with the purpose of measuring and accounting (CSUMA) that is used for coding the units of measurement of indicators meanings. To demonstrate its connection with presenting the level, there is on Figure its separate description.

2. Administrative information on the scheme of Figure is presented by the chart of performing by the PC and connected with it list of responsible performers that should provide contacts with the performer. That envisages structure definition of this list considering information capacity for inside and outside users and relevant actions on distributing the access of the users' groups to MDR. PC Chart performing should be connected with the list of sources for defining input information of PC by the results of fulfilling. Implementing of the same scheme of IO with PC connecting is considered in [4] in context of supporting the results of PC performing by additional information for the user. Opportunity to track the actions on the indexes data processing under the chart of PC performing provides the availability of different descriptions of the contextual level on various stages of processing connected with the single description of the contextual level of indicators level.

3. Descriptions of the algorithms of the sources controlling: the outside one by the components (indicators, questions, answers, etc.) pass-through concerning the sources in general, cross with the other sources; and algorithms of creating/settlement of indicators should be presented as formal and/or wording descriptions with references for correspondent methodological document, also to they should have period of validity, that shall allow to input new and specify the existent algorithms together with storing the previous descriptions.

4. Categories, glossary, thesaurus and IO of their supporting belong to IO supporting, in particular mechanisms of navigation and search. On the scheme of Figure it can be seen that connection of the categories only with CEI is established, since establishing the connections with other IO groups that should be presented by correspondent parts (SRI, tools for data collecting, data sources and other IO, that arise by practical implementing of MIE of CEI) shall considerably complicate the scheme of acceptance. The tool to assist the user in specifying the terms, evaluating data relevance, forming the inquiry and analysis the results of search is presented by glossary that includes definitions and explanations concerning the categories, indicators, classifiers, directories, catalogs and other information concerning the context of metadata and other data. Glossary should present itself collection of terminological definitions that do not allow double interpretation, cover the presented in informational base of IS objective sphere, and in separate issues have references to correspondent methodological documents and meta-informational indicators descriptions. It is feasible to be created as hierarchic structure where the terms can be detailed in the process of search of necessary indicators by their sense, introducing to the definite source of data with the purpose of providing clear and accurate evaluation of the correspondence of searched indicators to the expected one from the user. To implement this opportunity, connection of the glossary with CEI is established. Tools

and products can also require definition in the glossary and combination with relevant descriptions, methodological documents and recommendations, including with quality estimation. Thus, by practical estimation, the glossary shall have more complicated structure and more connections with MIE of CEI, than it is presented on the scheme of Figure.

To avoid data redundancy, providing the opportunities to recognize existing connections between indicators, as well integrity of new definitions and terms, there should exist connection between the users with the IS through one of two of the interrelated references of the components – glossary and thesaurus. Thesaurus is used as system vocabulary of the terms names and classification of their interrelations and is meant for single unified formed information submitting and supporting the user's interface, providing by that opportunity to search by means of complete or partial terms input, that are indirectly connected with the glossary definitions. Thesaurus has the following components: list of words-definitions to ease the search operations of necessary term, list of the words to organize compact storing of the word-definitions list, list of the terms for their connection with the given in the glossary definitions and performing sampling and search of definitions by definite set of the terms.

5. There are no descriptions of IO on the scheme of Figure connected with documenting and supporting time rows, since these aspects require separate deepened consideration in the context of practical implementing.

Conclusions and propositions. Proposed within the article structure of MIE of CEI shall provide creating of comprehensive information concerning indicators and shall submit: informational base for sequential harmonization of the methods and concepts for all types of work on preparing and performing economic analysis; support for the users by analyzing sources quality, sources of their receiving and analytical products according to the descriptions and specifies quality demands, as well, by evaluating the efficiency of methods of data collecting and processing; infrastructure for supporting the researches on the issues of conceptual search, specifying the level of indicators relevance concerning the researched issue, data harmonization by using various informational sources. Besides, this structure shall allow to continuously create MIE of CEI, track the whole process of definitions creating from the very beginning (receiving input data) until the end (results creation for extension), shall provide multiple use of metadata. Analysis of the index structure is an important one for its identification and classification by organizing storing, search. Integral processing of data in IS, here-with, each structural element of indicator can be considered as a peculiarity of classification of the definite indicator amount. Perspective of further development in this direction lays in deepening the details of the suggested MIE of CEI to cover all necessary for practical use indicators aspects.

References

1. Generic Statistical Information Model (GSIM): Communication paper for a general statistical audience. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/2): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9–11 April 2014). *www.unece.org*. Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_2-Generic_Statistical_Information_Model.pdf [in English].
2. Generic Statistical Information Model (GSIM): Specification (Version 1.1, December 2013). *www.unece.org*. Retrieved from http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/97356610/GSIM%20Specification%201__1.pdf?version=3&modificationDate=1388474373573&api=v2 [in English].
3. Daniel W. Gillman. Terminologies and Standards. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5 – 7 May, 2015). *www.unece.org*. Retrieved from <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421>

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

/Topic%20IV%20-%20United%20States%20of%20America%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138677010&api=v2 [in English].

4. Mauro Scanu, Cecilia Casagrande. GSIM and the Sistema Unitario dei Metadati: State of application of the standard / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop on Implementing Standards for Statistical Modernisation (Geneva, Switzerland, 21 - 23 September 2016). *www.unece.org*. Retrieved from [http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/120980906/Italy%20-%20The%20Generic%20Statistical%20Information%20Model%20\(GSIM\)%20and%20the%20Sistema%20Unitario%20dei%20Metadati%20state%20of%20application%20of%20the%20standard.pdf?version=1&modificationDate=1469612609059&api=v2](http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/120980906/Italy%20-%20The%20Generic%20Statistical%20Information%20Model%20(GSIM)%20and%20the%20Sistema%20Unitario%20dei%20Metadati%20state%20of%20application%20of%20the%20standard.pdf?version=1&modificationDate=1469612609059&api=v2) [in English].

5. Magnus Eriksson The Register Utilisation Tool: A Practical implementation of GSIM as support in register-based research / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop on Implementing Standards for Statistical Modernisation (Geneva, Switzerland, 21 - 23 September 2016). *www.unece.org*. Retrieved from <http://www1.unece.org/stat/platform/display/ImpMod2016/Home> [in English].

6. Stefan Berg, Klas Blomqvist, Eva Holm, Lars-Göran Lundell, Henrik Lundström, Thomas Nyberg and Jens Olofsson. Case Study: Use of GSIM – Statistics Sweden's model for a Central Metadata Repository. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5–7 May, 2015). *www.unece.org*. Retrieved from <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421/Topic%20II%20-%20Sweden%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138197744&api=v2> [in English].

7. Julija Kuti, Tina Šijanec. Harmonizing reference metadata in SURS. Working paper 2. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5 – 7 May, 2015). *www.unece.org*. Retrieved from <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421/Topic%20II%20-%20Slovenia%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138170382&api=v2> [in English].

8. ESS Handbook for Quality Reports. 2014 Edition. Eurostat. *www.ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6651706/KS-GQ-15-003-EN-N.pdf> [in English].

Список використаних джерел

1. *Generic Statistical Information Model (GSIM): Communication paper for a general statistical audience*. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/2): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9–11 April 2014). – 37 p. – [Electronic resource]. – Access mode : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_2-Generic_Statistical_Information_Model.pdf.

2. *Generic Statistical Information Model (GSIM): Specification (Version 1.1, December 2013)* – 236 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/97356610/GSIM%20Specification%201__1.pdf?version=3&modificationDate=1388474373573&api=v2.

3. *Daniel W. Gillman. Terminologies and Standards* [Electronic resource] / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5 – 7 May, 2015). – 9 p. – Access mode : <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421/Topic%20IV%20-%20United%20States%20of%20America%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138677010&api=v2>.

4. *Mauro Scanu, Cecilia Casagrande. GSIM and the Sistema Unitario dei Metadati: State of application of the standard* / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop on Implementing Standards for Statistical Modernisation (Geneva, Switzerland, 21–23 September 2016). – 12 p. – [Electronic resource]. – Access mode: [http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/120980906/Italy%20-%20The%20Generic%20Statistical%20Information%20Model%20\(GSIM\)%20and%20the%20Sistema%20Unitario%20dei%2](http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/120980906/Italy%20-%20The%20Generic%20Statistical%20Information%20Model%20(GSIM)%20and%20the%20Sistema%20Unitario%20dei%2)

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

0Metadata%20state%20of%20application%20of%20the%20standard.pdf?version=1&modificationDate=1469612609059&api=v2.

5. *Magnus Eriksson*. The Register Utilisation Tool: A Practical implementation of GSIM as support in register-based research / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop on Implementing Standards for Statistical Modernisation (Geneva, Switzerland, 21 - 23 September 2016). – 11 p. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.unece.org/stat/platform/display/ImpMod2016/Home>.

6. *Stefan Berg*, Klas Blomqvist, Eva Holm, Lars-Göran Lundell, Henrik Lundström, Thomas Nyberg and Jens Olofsson. Case Study: Use of GSIM – Statistics Sweden’s model for a Central Metadata Repository. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5 – 7 May, 2015). – 18 p. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421/Topic%20II%20-%20Sweden%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138197744&api=v2>.

7. *Julija Kuti*, Tina Šijanec. Harmonizing reference metadata in SURS. Working paper 2. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5 – 7 May, 2015). – 14 p. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/112133421/Topic%20II%20-%20Slovenia%20-%20Paper.pdf?version=1&modificationDate=1430138170382&api=v2>.

8. *ESS Handbook for Quality Reports*. 2014 Edition. / Eurostat – 166 p. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6651706/KS-GQ-15-003-EN-N.pdf>.

|| **Лумпова Тетяна Іванівна** – кандидат економічних наук, самозайнята.

|| **Лумпова Татьяна Ивановна** – кандидат экономических наук, самозанятая.

|| **Lumpova Tetiana** – PhD in Economics, freelancer.

|| **E-mail:** taivlu@meta.ua

UDC 338.22:338.4(477)

*Olena Shyshkina, Iryna Sadchykova***THEORETIC AND METHODOLOGICAL BASIS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE SUBJECTS OF ENTREPRENEURSHIP OF THE REAL SECTOR OF ECONOMY***Олена Шишкіна, Ірина Садчикова***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ***Елена Шишкіна, Ирина Садчикова***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ**

Complex theoretical and methodological research of the real sector of economy was conducted. Relevant approaches to defining the essence and content of the categories "sector of economy" and "real sector of economy" were generalized. Structural elements and components of the real sector of economy were systematized, its functional purpose was specified. Specifics of interrelation and interactions of the real and financial sectors of economy were found out.

Key words: *reals sector of economy; financial sector of economy; subjects of economy; functioning and development.*

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 26.

Проведено комплексне теоретико-методологічне дослідження реального сектору економіки. Узагальнено існуючі підходи до визначення сутності та змісту категорій «сектор економіки» та «реальний сектор економіки». Систематизовано структурні елементи і складові реального сектору економіки, уточнено його функціональне призначення. Виявлено специфіку взаємодії і взаємозв'язку реального і фінансового секторів економіки.

Ключові слова: *реальний сектор економіки; фінансовий сектор економіки; суб'єкти економіки; функціонування і розвиток.*

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 26.

Проведено комплексное теоретико-методологическое исследование реального сектора экономики. Обобщены существующие подходы к определению сущности и содержания категорий «сектор экономики» и «реальный сектор экономики». Систематизированы структурные элементы и составляющие реального сектора экономики, уточнено его функциональное назначение. Выявлена специфика взаимодействия и взаимосвязи реального и финансового секторов экономики.

Ключевые слова: *реальный сектор экономики; финансовый сектор экономики; субъекты экономики; функционирование и развитие.*

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 26.

JEL Classification: D2

Problem setting. The key role in the development of any country is played by the real sector, that is among the other things, acts as the foundation of its stable social-economic development. That fact requires more grounded theoretical-applied research of this phenomenon, that acquires the peculiar urgency in conditions of social-economic and financial crisis, deepened in conditions of military actions and temporary occupations of the territory part of Ukraine, loss due to that party of the real sector accompanied by the gap/transforming of the economic relations, including those that connected the suppliers product producers and consumers and were made within two and half decades.

Analysis of the recent researches and publications. Problems of researching essence and structure of the real sector of economy are in the focus of numerous domestic and foreign scholars. We'd like to note, that scientific interpretations of this phenomenon are connected with definition of the real capital and can be met as well in the works of John Law, John James Macleod, J. Shumpeter, K. Marx. The latter considered capital from two positions: as production, real capital that creates real amount in the production process and artificial capital that does not participate in creating social product.

Scientists of the present time consider the real sector in different contexts. In particular, theoretical-applied aspects of the industrial complex forming, as a key component of the real

sector of the economy were researched by V.O. Alymov, O.I. Amosha [1; 2; 3], B.M. Danylyshyn [4], N.V. Karmazina [5], M.G. Chumachenko [6] and other scholars.

Development of the industrial enterprises, tactical and strategic aspects of their functioning are manifested in the scientific works of I.A. Blank, B.G. Kleiner [7], R.A. Fatkhutdinov, V.P. Savchuk and others.

Defining of not solved before parts of general problem. Analysis of published researches in the defined sphere allows to cancel, notwithstanding the fundamental works in the sphere of the real sector of economy, number of issues is left to not fully worked out. In particular, in our point of view, in current conditions of the national economy development, arise of new technologies that stipulates arise of new industries and types of activity and require using cardinally new reproductive and not reproductive resources, demand specifying the economic category “real sector of economy”, as well aspects of its financial support and conditions of reproduction.

Role and place of the real sector of economy and the development of the state put on the first position issues of its functioning efficiency, that in great extent is defined by the peculiarities of its financial support.

The defined aspects stipulate the choice of the topic of the scientific research and allow to formulate its aim and the main tasks.

The aim of this research is complex theoretical-methodological grounding of the conceptual principles of essence, functional purpose, structure of the real sector of economy, its components and indexes of the development.

Statement of the main material of the research. Achieving the targeted purpose needs using system approach that shall comprise some stages, namely:

- generalizing of the existent approaches to define the essence and context of the categories “sector of economy” and “real sector of economy”;
- defining the essence of the peculiarities and components of the real sector of economy and specifying its functional purpose;
- finding out specifics of interrelations and interactions of the real and financial sectors of economy.

1. Generalization of the existent approaches to defining the essence and content of the categories “sector of economy” and “real sector of economy”. That stage of our research has the purpose to specify functional content of the defined categories and shall give impetus for specifying its structural elements.

Research of the category essence “sector of economy” allowed to find out significant number of this term interpretations that differ by their content, level of detalisation and approaches to its components classification.

Thus, directory dictionary on Economics defines sector of economy as “a part of economic activity that is characterized by definite peculiarities, that allow to separate it from other parts of economic activity for analytical purposes and purposes of state regulating” [8].

Financial dictionary interprets sector of economy as “a big part of economy that has same general characteristics allowing to separate it from other parts of economy for theoretical or practical purposes” [9].

Modern economic dictionary under the sector of economy understands “big, significant part of the economy” [10].

Big economic dictionary gives the following definition of the sector of economy: “sector of economy – is a complex of institutional units –residents that have same economic targets, functions and behavior” [11]. L.P. Kurakov interprets sector of economy as “a big, considerable part, industry of economy” [12].

As we can see, interpretation of this economic category in different scientific sources is characterized by different criteria that differ essentially. To our pint of view, the most detailed is defi-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

inition of the sector of economy in such interpretation. Sector of economy is a big part of economy that is characterized by the same general characteristics, targets, functional purpose and behavior.

Taking into consideration the chosen criteria, they define different subtypes of the economy sectors. For example, depending on the form of ownership we can define state and private sectors, and depending on the definite types of activity – real and financial sectors.

State sector presents itself complex of the enterprises, establishments, companies that are in state ownership and are managed by state authorities or authorized by state persons [11]. Private sector presents itself part of economy that is not under the state controlling [11].

Financial sector – is a part of economy connected with the financial institutions activity [9].

Concerning the term of the real sector of economy, than there arise numerous discrepancies in interpret this term. Let's consider them in details (Table).

Table

*Approaches to essence and content definition of the category
“real sector of economy”*

Source / author	Category essence “real sector of economy”
Modern economic dictionary (Reizberg B.A., Lozovskyi L.Sh., Starodubtseva Ye.B.) [10]	Branches of economy that produce material-product goods, non material wealth and services, excluding the operations in financial-credit and stock exchange spheres not related to this sector
Brief dictionary of an economist (Zaitsev N.L.) [13]	Production of competitive and highly technological products that allows to satisfy the consumers' interests on the external and internal markets
Financial-credit encyclopedia dictionary (Griaznova A.G. and others) [14]	Sector, in which gross domestic product is formed; comprises industrial production that includes enterprises of mining and processing industries, agriculture, sphere of industrial, consumer services providing and others
Financial dictionary Finam [9]	Sector of economy connected directly with the material production, profit receiving and pumping up the budget
Abramov O. K. [15]	The totality of big, medium and small enterprises, focused on the recognized territory, activity of which is oriented for products producing and service submitting
Kobyld K. [16]	Sector that covers activity of economy connected with total demand and total offer, gross domestic and national product, consuming and capital aggravation
Mascull B. [17]	Sector, in which products and services are produced with the help of combined use of raw materials and other factors of production (working force, land, capital) or with the help of production process
Mieshkov V.O. [18]	Economic system that provides development of the whole system of markets of the individual territory including total potential of this territory in material-goods manifestation, and the whole complex of economic relations connected with the activity of the market subjects
Semenog A.U. [19]	Branches of material production, trade, sphere of non material services, non financial enterprises, households, sector of state authorities in part of non financial services providing, sphere of culture, science, education
Sergiienko Y.V. [20]	Totality of business entities , the main activity of which is goods production and providing non financial services on the market base
Pshyk B.I. [21]	Is represented by non financial corporations (big, small and medium enterprises), the main activity of which is goods production or providing non financial services. Accordingly, the real sector of economy includes both branches of material production and a sphere of services
Ukrainska O.A. [22]	Totality of the economy branches that produce material and non material products and services, excluding financial – credit and stock exchange operations
Shabalin A.M. [23]	A sector directly connected with material production and profit receiving, as well with the state budget pumping up
Yurkiv N.Y. [24; 25]	Complicated multi element system with a big amount of external and internal factors that define it, as well with significant totality of interrelations (inner branch, inner sectoral, inner regional, international, etc.) both inside this system (on all its levels), and with the elements of the systems of the higher levels

Source: compiled by the authors on the grounds [8–25].

As we can see, some scientific sources consider the real sector of economy exclusively as a production one, the others consider this definition to be wider and relate to the real sector of economy not only production sphere, but as well services providing sphere, that in our point of view is more grounded.

To our point of view, the real sector of economy is a key sector of economy that combines subjects of entrepreneurship, producing material and non material benefits, activity of which leads to creating gross domestic and gross national product, as well national profit.

2. Defining essential features and components of the real sector of economy and specifying its functional purpose.

Understanding the essence of the economic category “real sector of economy” allows to approach in more details defining its content, purpose functions and components.

The real sector of economy performing its political-legal, organizational-economic, financial and social-cultural functional purpose, supports state livelihood, its national security and integrity; creates conditions for economic levelling of the territories development on account of supporting stable profits of legal and physical entities, flavors solving social-cultural problems of the society, etc. (Figure 1).

Political-legal purpose of the real sector of economy lies in creating conditions for forming, functioning and development of the subjects of entrepreneurship of different organizational-legal forms and performing inner regional and international cooperation, flavoring the increase of technical-technological security and the country’s defense, supporting equal opportunities for regional development of the economic subjects development, etc.

Technical-technological purpose of the real sector of economy is connected with: creating and accelerating of industrial, transport, infrastructural, investment potential, forming new technologies and types of the products, diversification of productive activity etc.

Organizational-economic and financial purpose of the real sector of economy is connected with:

- functioning and development of the subjects of entrepreneurship of different types of activity;
- level of concentration and limits of the production specialization;
- creating productive, transport and other infrastructure;
- supporting the state’s livelihood, its national, financial-economic security and integrity,
- forming and development of economic potential (including: objective component: industrial, transport, infrastructural, financial, investment and informational potential and subjective component: scientific-technical, marketing, personnel and organizational-management potentials);
- creating opportunities and conditions for local state authorities, development of local finances, as well establishment of the local and national levels of the products and etc.

Social and cultural purpose of the real sector of economy is personified in supporting necessary level of the populations profits, increasing the level of living standards, flavoring solving social-cultural problems of the population involved in the real sector of production and members of their families and, as a result, the society in general; decreasing the level of social tension in the society etc.

Key functions that are performed by the real sector of economy are connected with its purpose and structural elements (Figure 1).

To evaluate the real sector of economy development is possible with the help of such main indexes as: gross product (domestic and national), national profit. Besides the defined indexes, it is possible to use such indexes as national wealth and net economic welfare.

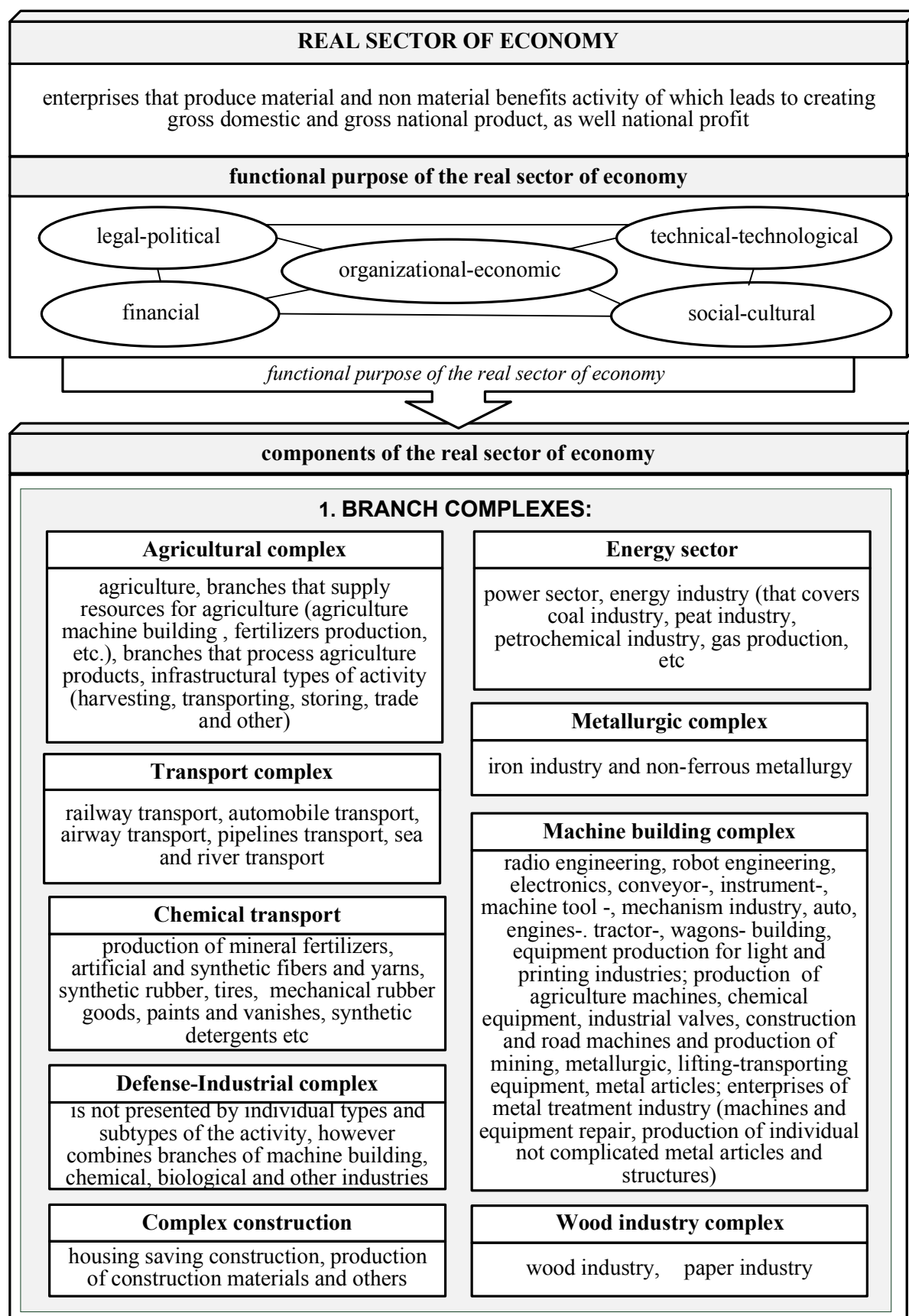

Figure 1. Essence, functionality of purpose for the components of the real sector of economy
 Source: compiled by the authors.

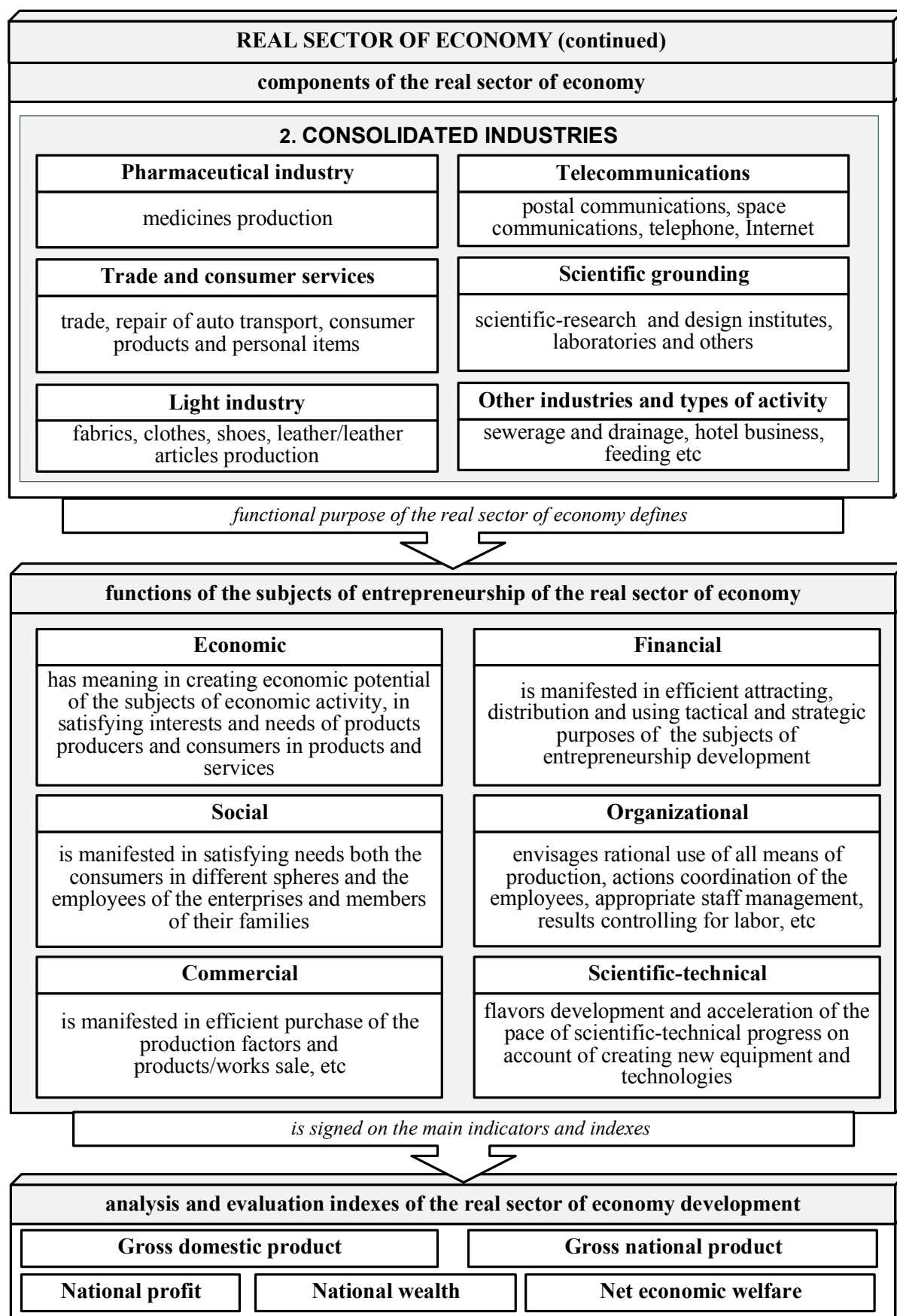

Figure 1. Essence, functional purpose for the components of the real sector of economy (ending)
Source: compiled by the authors.

Gross domestic product (GDP) – one of the most important indexes of the real sector of economy development that characterizes the final result of the production activity of economic entities-residents in sphere of material and non material production. It presents itself amount of the final product (goods and services) produced by the residents of Ukraine within the definite period of time [8; 9; 26].

Gross national product (GNP) – presents itself totality of all produced in the country products and submitted services for the year independently from national enterprises location [8; 9; 26].

National profit – an important index of the impact of the social reproduction that presents itself total profit in economy that is received by all owners of the production factors (labor, capital, land): salary, profit, rent, interest [8; 9; 26].

National wealth – is a totality of material profits and spiritual values accumulated by the society within its history that have market value and can be changed for money and other profits [8; 9; 10; 26].

Net economic welfare – index of corrected GNP received after withdrawal from it value estimation of negative factors of issuing and accounting of not declared and not market profits [8; 9; 10; 26].

3. Finding out the specifics of interrelations of the real and financial sectors of economy. Financial sector of economy is directly connected with the development of the real sector of economy of Ukraine (Figure 2), however, between the paces of these sectors development, definite disproportions can be observed stipulated by instability of social-economic development, military actions on the east of the country, development of the shadow market and as a result active rise of speculative operations performed in the defined sectors of economy.

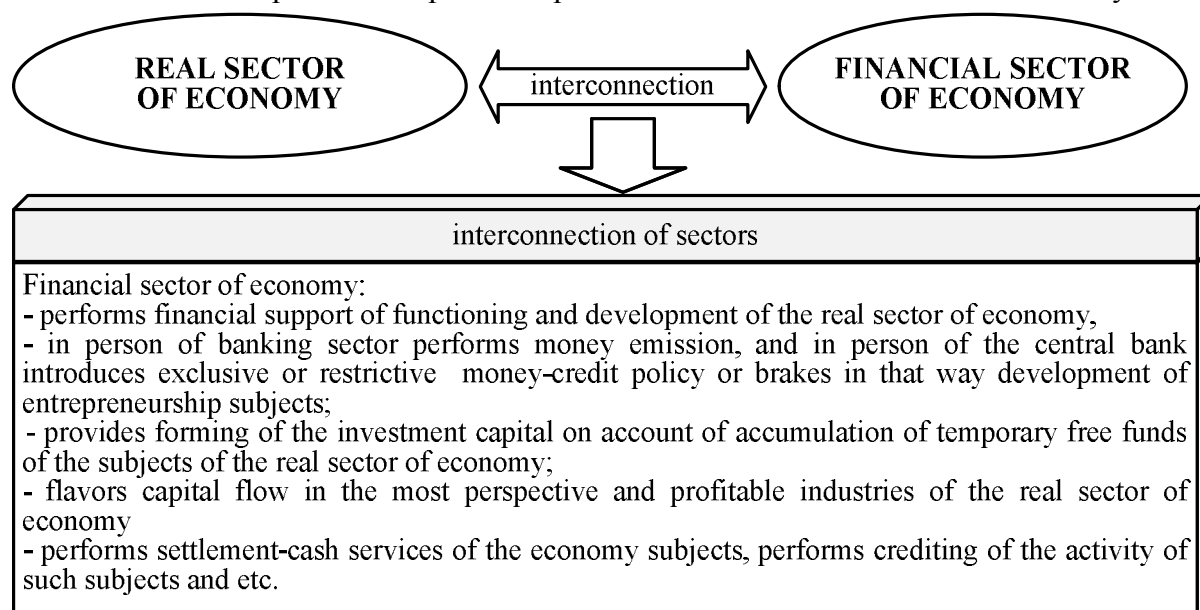

Figure 2. Interaction of the real and financial sectors of economy

Source: compiled by the authors.

In its turn, increasing the resource potential by the financial sector of economy in combination with the active spreading of speculative operations stipulate sharp prices fluctuations on the commodity and financial markets, that increases the value of the loan capital (including, credit resources) and breaches distribution of the financial resources in the real sector of economy and is manifested for some enterprises in the financing deficit, and for others - insolvency and business insolvency. Thus, processes of production deindustrialization are strengthened that finds its manifestation in shortening the production volumes. These phenomena are followed by slowing the speed of money circulation, are manifested in inflation processes and support of high interests rates for credit resources that give rise to next round of financial crisis.

Conclusions and results. Thus, within our research complex theoretical-methodological research of essence, structure and functional purpose of the real sector of economy was performed, peculiarities of its interaction with other sector of economy, in particular, with the financial sector was made. It was proved, that efficient functioning and development of the real sector of economy depends on the development of the financial sector – supplier of the financial resources and investment capital.

References

1. Amosha, A.I. (ed.) (1997). *Sotsialno-ekonomicheskie aspekty regionalnoi promyshlennoi politiki [Social-economic aspects of the regional industrial policy]*. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-sti [b.v.] (in Russian).
2. Amosha, A.I. & Ivanov, E.T. (1998). *Kanony rynku i zakony ekonomiki [Canons of the market and laws of economy]*. Vol. 1: Metodolohiia ekonomiko-matematicheskogo analiza. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-sti (in Russian).
3. Amosha, A.I. (ed.) (1998). *Investitsionnoe proektirovaniie ustoichivogo regionalnogo razvitiia [Investment designing of stable regional development]*. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-sti, Kramator. ekon.-gumanit. In-t [b.v.] (in Russian).
4. Tarasova, N.V., Danilishin, B.M. (ed.) et al. (2005). *Promislovii kompleks Ukraini: ekonomichni transformatsii i prioriteti rozvitku [Industrial complex of Ukraine: economic transformations and priorities of development]*. Kyiv: Naukovyi svit (in Ukraine).
5. Karmazina, N.V. (2014). *Realnyi sektor regionalnoi ekonomiki: makroekonomichne rehulirovaniie rozvytku [Real sector of regional economy: macro economic regulating of the development]*. Kyiv; Kherson: Akad. munitsip. Upr. (in Ukraine).
6. Chumachenko, M.G. et al. (1997). *Aktualni problemy zabezpechennia ekonomichnoi nezalezhnosti Ukrainy (Rezultaty analizu ta prppozytsii po vyrishenniu) [Urgent problems of economic freedom guaranteeing]*. Donetsk: [s. n.] (in Ukraine).
7. Panova, S.A. & Kleyner, G.B. (eds.) et al. (1997). *Predpriiatie v nestabilnoi ekonomicheskoi srede: riski, strategii, bezopasnost [Enterprise in unstable economic environment – risks, strategies, safety]*. Moscow: Ekonomika (in Russian).
8. Sipols, O.V. (2011). *Novyi anglo-russkii slovar-spravochnik. Ekonomika [New English-Russian dictionary-reference book. Economy]*. Moscow: Flinta: Nauka (in Russian).
9. Finansovyy slovar Finam [Site of Financial Dictionary Finam]. www.finam.ru/dictionary/.../. Retrieved from www.finam.ru/dictionary/.../.
10. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.Sh., Starodubtseva, E.B. (1999). *Sovremennyyi ekonomicheskii slovar [Modern economic dictionary]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).
11. Azriliyan, A. N. (ed.) (1998). *Bolshoi ekonomicheskii slovar [Big dictionary on Economy]*. Moscow: Institut novoi ekonomiki (in Russian).
12. Kurakov, L.P., Kurakov, V.L., Kurakov, A.L. (2004). *Ekonomika i upravlenie; finansy i pravo: slovar-spravochnik [Economy and management: Finances and law: dictionary-reference-book]*. Moscow: Vuz i shkola (in Russian).
13. Zaitsev, N.L. (2000). *Kratkii slovar ekonomista [Brief economic dictionary]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).
14. Griaznova, A.G. (ed.) (2004). *Finansovo-kreditnyi entsiklopedicheskii slovar [Financial-credit encyclopedia dictionary]*. Moscow: Finansy i statistika (in Russian).
15. Abramov, O.K. (2008). Sintez opredeleniia termina “realnyi sektor ekonomiki” [Synthesis of the term definition “real sector of economy”]. *Realnyi sektor – Real Sector*, no. 2, pp. 11–12 (in Russian).
16. Cobuild, C. (2011). *Business Vocabulary in Practice*. Collins Cobuild (in English).
17. Mazut, B. (2010). *Business Vocabulary in Use*. Cambridge University Press (in English).
18. Meshkov, V.A. (2007). Vliianie razvitiia realnogo sektora na ustoichivoe razvitie ekonomiki regiona [Influence of the real sector development on stable development of the region economy]. *Candidate's thesis*. Izhevsk (in Ukraine).
19. Semenog, A.Yu. (2010). Vzaiemodiia bankivskoho i natsionalnogo sektoriv ekonomiki Ukrainy: osnovni tendentsiitsii [Interaction of banking and national sectors in the economy of Ukraine – Finances,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

accounting, banks]. *Finansy, uchet, banki – Finance, accounting, banks*, no. 16, pp. 181–188 (in Ukraine).

20. Sergienko, Ia.V. (2004). *Finansy i realnyi sektor [Financial and real sector of economy]*. Moscow: Finansy i statistika (in Russian).

21. Pshyk, B.I. (2013). Vzaiemodiia finansovoho i realnoho sektoriv ekonomiky: teoretyko-metodolohichni aspekty [Interaction of the financial sector with the economic one: theoretical-methodological research]. *Visnik universitetu bankivskoi spravi Natsionalnoho banku Ukrainy – Journal of University of Banking of National Bank of Ukraine*, no. 3, pp. 3–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VUbsNbU_2013_3_3.pdf.

22. Ukrainskaia, O.A. (2011). Osnovnye aspekty investitsionnoi privlekatelnosti subektov realnogo sektora ekonomiky Ukrainy [Main aspects of the investment attractiveness of the subjects of the real sector of economy of Ukraine]. *Ekonomika i organizatsiia upravlinnia – Economics and Organization Management*, no. 1 (9), pp. 105 (in Russian).

23. Shabalin, A.N. (2004). *Investitsionnoe proektirovaniie [Investment designing]*. Moscow: MFPA (in Russian).

24. Yurkiv, N.Ya. (2014). Prostorovo-sektoralnii analiz realizatsii potentsiala rozvitku realnogo sektoru ekonomiky [Space-sector analysis of potential development of the real sector of economy]. *Finansovii prostir – Financial space*, no. 2, pp. 166–172. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2014_2_23.

25. Yurkiv, N.Ya. (2012). Ekonomichni i institutsiini peredumovy ekonomichnoi bezpeki v realnom sektore ekonomiky [Economic and institutional prerequisites of economic security in the real economy]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management and production development*, no. 1, pp. 44–50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2012_1_6.

26. Honcharov, S.M. (ed.) & Kushnir, N.B. (2009). *Tlumachnii slovnyk ekonomista [Dictionary on Economics]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukraine).

References (in language original)

1. Социально-экономические аспекты региональной промышленной политики : сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти ; отв. ред. А. И. Амоша [и др.]. – Донецк : [б. в.], 1997. – 193 с.

2. Амоша А. И. Каноны рынка и законы экономики / А. И. Амоша, Е. Т. Иванов ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк : [б. и.], 1998. – Кн. 1: Методология экономико-математического анализа. – [Б. м.] : [б. и.], 1998. – 419 с.

3. Инвестиционное проектирование устойчивого регионального развития : сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти, Краматор. экон.-гуманит. ин-т ; отв.ред. А. И. Амоша [и др.]. – Донецк : [б. в.], 1998. – 263 с.

4. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку / Н. В. Тарасова [та ін.] ; ред. Б. М. Данилишин ; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України (РВПС України НАН України). – К. : Науковий світ, 2005. – 183 с.

5. Кармазіна Н. В. Реальний сектор регіональної економіки: макроекономічне регулювання розвитку : монографія / Н. В. Кармазіна ; Акад. муніцип. упр. – Київ; Херсон : Акад. муніцип. упр., 2014. – 391 с.

6. Актуальні проблеми забезпечення економічної незалежності України (Результати аналізу та пропозиції по вирішенню) / М. Г. Чумаченко [та ін.] ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк : [б. в.], 1997. – 68 с.

7. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер [и др.] ; под общ. ред. д-ра техн. наук, проф. С. А. Панова и д-ра экон. наук, проф. Г. Б. Клейнера. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.

8. Сиполс О. В. Новый англо-русский словарь-справочник. Экономика / О. В. Сиполс. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 712 с.

9. Финансовый словарь Финам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.finam.ru/dictionary/...](http://www.finam.ru/dictionary/)

10. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

11. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1998. – 864 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. *Экономика и управление; финансы и право: словарь-справочник / авт.-сост. : Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1288 с.]*
13. *Зайцев Н. Л. Краткий словарь экономиста / Н. Л. Зайцев. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 145 с.*
14. *Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А. Г. Грязновой. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 1168 с.*
15. *Абрамов О. К. Синтез определения термина «реальный сектор экономики» / О. К. Абрамов // Реальный сектор. – 2008. – № 2. – С. 11–12.*
16. *Cobuild C. Business Vocabulary in Practice / C. Cobuild. – Collins Cobuild, 2011. – 256 p.*
17. *Mascull V. Business Vocabulary in Use / V. Mascull. – Cambridge University Press, 2010. – 176 p.*
18. *Мешков В. А. Влияние инфраструктуры реального сектора на устойчивое развитие экономики региона : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / В. А. Мешков. – Ижевск, 2007. – 200 с.*
19. *Семенов А. Ю. Взаємодія банківського і реального секторів економіки України: основні тенденції / А. Ю. Семенов // Финансы, учет, банки. – 2010. – Вып. 16. – С. 181–188.*
20. *Сергиенко Я. В. Финансы и реальный сектор / Я. В. Сергиенко. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 384 с.*
21. *Пшик Б. І. Взаємодія фінансового і реального секторів економіки: теоретико-методологічні аспекти [Електронний ресурс] / Б. І. Пшик // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 3–8. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VUbsNbU_2013_3_3.pdf.*
22. *Украинская О. А. Основные аспекты инвестиционной привлекательности субъектов реального сектора экономики Украины / О. А. Украинская // Экономика і організація управління. – 2011. – № 1 (9). – С. 105.*
23. *Шабалин А. Н. Инвестиционное проектирование / А. Н. Шабалин. – М. : МФПА, 2004. – 139 с.*
24. *Юрків Н. Я. Просторово-секторальний аналіз реалізації потенціалу розвитку реального сектору економіки / Н. Я. Юрків // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 166–172. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2014_2_23.*
25. *Юрків Н. Я. Економічні та інституційні передумови економічної безпеки в реальному секторі економіки / Н. Я. Юрків // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2012. – № 1. – С. 44–50. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2012_1_6.*
26. *Гончаров С. М. Тлумачний словник економіста / С. М. Гончаров, Н. Б. Кушнір ; за ред. проф. С. М. Гончарова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.*

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Financial and Economic Security Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 347.7

*Наталія Барабаш, Юрій Баранюк***АУДИТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ:
НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ***Наталія Барабаш, Юрій Баранюк***АУДИТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ: НЕОБХОДИМОСТЬ
И ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ***Nataliia Barabash, Yurii Baraniuk***AUDIT OF ECONOMIC SECURITY OF TRADE ENTERPRISES:
NECESSITY AND FEATURES OF CARRYING OUT**

Досліджено динаміку кількості підприємств торгівлі, обсягу їхнього товарообороту та структури, доведено необхідність вжиття заходів суб'єктами економіки для переходу від процесу стагнації до економічного розвитку. Встановлено групи економічних показників, які характеризують стан економічної безпеки підприємств, оцінено їх зміни. Розглянуто кількісні результати контрольних заходів, що здійснюються суб'єктами аудиторської практики, встановлено взаємозв'язок між скороченням кількості підприємств торгівлі – об'єктів аудиторської перевірки та погіршенням макроекономічної ситуації. Побудовано модель аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі з урахуванням системи аналітичних показників та складових економічної безпеки.

Ключові слова: аудит; економічна безпека; підприємство торгівлі; аудиторські заходи; аналітичні показники; складові економічної безпеки.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 18.

Исследованы динамика количества предприятий торговли, объема их товарооборота и структуры, доказана необходимость принятия мер субъектами экономики с целью перехода от процесса стагнации к экономическому развитию. Определены группы экономических показателей, характеризующих состояние экономической безопасности предприятий, дана оценка их изменения. Рассмотрены количественные результаты контрольных мероприятий, осуществляемых субъектами аудиторской практики, установлена взаимосвязь между сокращением количества предприятий торговли – объектов аудиторской проверки и ухудшением макроэкономической ситуации. Построена модель аудита экономической безопасности предприятий торговли с учетом системы аналитических показателей и составляющих экономической безопасности.

Ключевые слова: аудит; экономическая безопасность; предприятие торговли; аудиторские мероприятия; аналитические показатели; составляющие экономической безопасности.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 18.

The article examines the changes in the number of trade enterprises, the volume of their turnover and structure, the necessity of taking measures by economic subjects for the purpose of transition from the stagnation process to economic development is proved. Groups of economic indicators characterizing the state of economic security of enterprises are established, their changes are estimated. The quantitative results of the control activities carried out by the subjects of the audit practice are considered, the relationship between the reduction in the number of enterprises that were subject to audit and the deterioration of the macroeconomic situation among trading enterprises was established. A model for conducting an audit of the economic security of trade enterprises is constructed, taking into account the system of analytical indicators and components of economic security.

Key words: audit; economic security; a trading enterprise; audit activities; analytical indicators; components of economic security.

Fig.: 4. Tabl.: 2. Bibl.: 18.

JEL Classificatoin: F14, M42, M20

Постановка проблеми. Нестабільність сучасного ринкового середовища, обумовлена численними соціально-економічними факторами, посилює ступінь невизначеності у функціонуванні вітчизняних підприємств та особливо актуалізує поняття їхньої економічної безпеки. Необхідність проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі зумовлена завданнями забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання як єдиного господарського механізму організаційної підсистеми національної економіки. Останніми роками в Україні спостерігаються кризові явища окремих секторів економіки, причому торгівля є одним із них. Часткове проведення аудиту підприємств торгівлі ставить під загрозу як національну економіку загалом, так і кожного суб'єкта господарювання зокрема. Неволодіння достовірною інформацією про фінансово-господарську діяльність, показники економічного розвитку, ефективності використання

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ресурсів чи економічної незалежності – шлях до загрози економічній безпеці підприємств, їх банкрутства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретико-практичних аспектів економічної безпеки підприємства, контролю та аудиту були присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них: О. В. Орлик [1], Т. Г. Логутова, Д. І. Нагаєвський [2], О. О. Хворост [3], О. С. Шуміло [4], Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук [5], С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк [6], Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна [7], Ю. О. Ярова, Л. П. Артеменко [8], О. Д. Тімченко [9] та інші. У переважній більшості публікацій детально проаналізована економічна безпека підприємства, її складові, структура, методи забезпечення та здійснено її оцінювання. Окремі автори зазначених праць акцентують увагу на економічній безпеці саме підприємств торгівлі, здійснюють спроби надати оцінку причинно-наслідкових зв'язків змін макроекономічних показників із діяльністю окремого підприємства. Позитивно оцінюючи зміст останніх досліджень, присвячених проблемам аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі, слід зазначити, що питання особливостей його проведення в цій галузі залишається недостатньо дослідженим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної теоретичної бази з досліджуваного питання, у вітчизняній науковій практиці недостатньо розкриті питання, пов'язані з аудитом економічної безпеки підприємств торгівлі, що характеризується зростаючим рівнем зацікавленості в суспільстві останніми роками. Причиною цього є різкий спад підприємницької активності, зростання рівня банкрутства підприємств, негативні показники розвитку торгівлі в Україні.

Мета статті. Дослідження полягає у доведенні необхідності проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі та визначенні специфіки його проведення, базуючись на вітчизняному та закордонному досвіді. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати динаміку розвитку торговельної галузі України;
- встановити та розрахувати аналітичні показники, що характеризують економічну безпеку підприємства торгівлі, оцінити їх зміни;
- оцінити стан зовнішнього приватного та державного фінансового аудиту підприємств торгівлі;
- побудувати модель економічної безпеки підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток торгівлі в Україні перебуває в постійному реформаційному процесі під впливом девальвації національної грошової одиниці та полівекторності зовнішньоекономічної політики. Останні роки, які характеризуються євроінтеграційними процесами в нашій державі, створюють нові можливості для підприємств торгівлі. Західноєвропейські ринки збуту диктують нові умови для національного товаровиробника, сертифікація якості стає невід'ємною складовою в боротьбі за покупця. Транснаціоналізація у глобалізаційних процесах відіграє визначальну роль у забезпеченні успішного просування продукції.

Підприємницька активність в Україні останніми роками перейшла з пікового періоду в поступове її скорочення (рис. 1). Світова фінансово-економічна криза спричинила глибоку рецесію у 2009 році (-15 % приросту реального ВВП), яка змінилася періодом економічного застою у 2012–2013 роках. У 2014 році обсяг реального ВВП скоротився на 6,8 % [10], а в 2015 році – на 5,5 % [11, с. 5]. Більш того, зміни показників підприємницької активності відбулися і в кількості підприємств торгівлі, які аналогічно скоротилися з іншими сферами економіки, що актуалізує необхідність аудиту економічної безпеки суб'єктів господарювання сфери торгівлі як комплексного явища. Торгівля на сучасному етапі економічного розвитку забезпечує основну частину ма-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

теріальних благ та послуг, що використовуються для особистих потреб суспільством. Торгівля, як форма товарного обміну, пов'язана з кожною фазою суспільного відтворення. З одного боку, кожна фаза впливає на розвиток торгівлі, з іншого – торгівля сприяє розвитку всіх фаз процесу відтворення. Саме торгівля, впливаючи на споживача, визначає місце й роль конкретного товару, задовольняючи потреби споживача в ньому. Вона сприяє розвитку конкурентоспроможності у сфері товарного обігу та впливає на зміни у структурі споживання [9, с. 162].

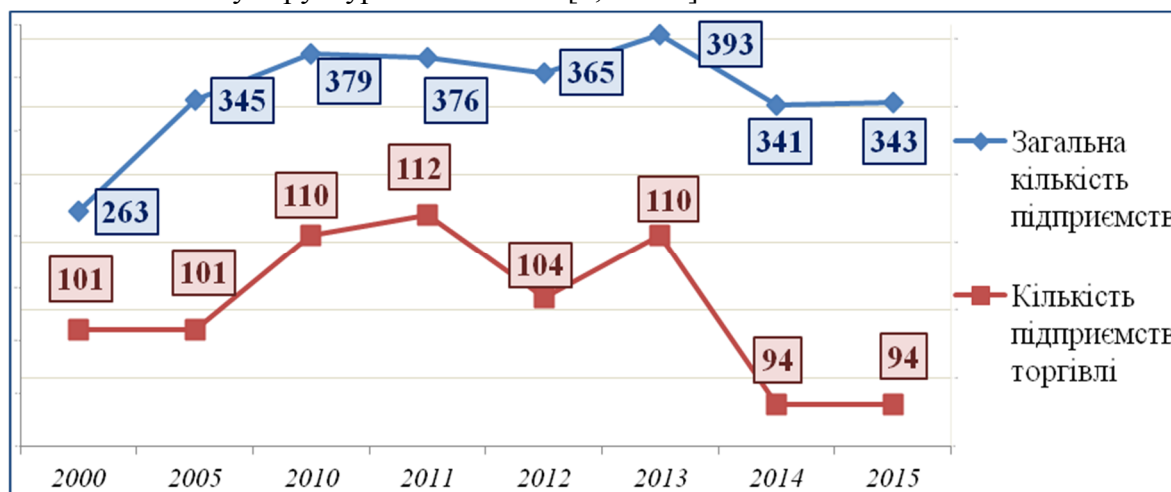

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств в Україні у період 2005–2015 рр., тис. одиниць

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [12].

Як зазначає автор праці [13], у дослідженні кількісних змін структури підприємств за обсягами діяльності, динаміка кількості суб'єктів господарювання останніми роками є нестабільною, що обґрунтовується скороченням кількості середніх підприємств на понад 24,0 %, у той час як кількість малих підприємств зменшилась на 9,0 %, а кількість великих підприємств на 15,0 %. Однією з головних причин скорочення кількості підприємств є їхня збитковість і неспроможність утримати в конкурентному середовищі відповідні позиції на ринку. Частка збиткових підприємств сфери торгівлі у 2016 році становила 28,7 % [14], що ставить під загрозу подальший розвиток цього сектору економіки.

Однією з причин збитковості підприємств торгівлі є скорочення обсягу їхнього товарообороту. Номінальне зростання показників оптового (25,0 %) та роздрібного (74,0 %) товарообороту у період 2010–2015 рр. (табл. 1) не може компенсувати рівень інфляції, а також зміну економічних умов функціонування, зміст яких полягає у зростанні рівня постійних витрат, що складаються з транспортних, енергетичних, комунікаційних, маркетингових тощо.

Таблиця 1

Співвідношення оптового та роздрібного товарообороту підприємств торгівлі України за період 2005–2015 рр.

Показник	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Валовий внутрішній продукт, млн грн	441 452	1 082 569	1 408 899	1 454 931	1 566 728	1 979 458
Оптовий товарооборот, млн грн	492 506	993 696	1 093 291	1 074 753	987 957	1 244 221
Співвідношення оптового товарообороту з ВВП, %	111,57	91,79	77,6	73,9	63,06	62,86
Роздрібний товарооборот, млн грн	94 332	280 890	405 114	433 081	438 343	487 558
Співвідношення роздрібного товарообороту з ВВП, %	21,37	25,95	28,75	29,77	27,98	24,63

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [12].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Негативним явищем на сучасному етапі розвитку торгівлі в Україні є випереджаючі темпи зростання ВВП над темпами зростання товарообороту підприємств торгівлі. Зокрема, темп зростання номінального ВВП за період 2010–2015 років становив 83,0 %, а товарообороту підприємств торгівлі – 36,0 %. Результати аналізу, представлені в табл. 1, свідчать, що за останні 10 років роль торгівлі в економіці України зменшилася. Варто відзначити, що за умов, коли товарооборот перевищував обсяг валового внутрішнього продукту, торгівля в Україні була у стані розвитку, окремі товари могли проходити через кількох суб'єктів торгівлі перед тим, як були реалізовані кінцевому споживачу. Щодо умов, які склалися останніми роками, то частина товарів від національного товаровиробника попадає до споживача без підприємства торгівлі чи експортується безпосередньо виробником. Також слід враховувати, що окремі операції купівлі-продажу здійснюються з економічної території України виключно з закордонними контрагентами, тобто національний ринок не виступає ані виробником, ані споживачем. А це означає, що частковість проведення аудиту фінансово-господарської діяльності підприємств торгівлі створює умови, які негативно впливають на національну економіку, наслідком чого є зростаючий рівень дефіциту публічних фінансів.

У глобалізаційних умовах функціонування національних економік важливе місце у скороченні офіційного обсягу товарообороту посідає тінізація економіки, а також функціонування значної частини підприємств з іноземним капіталом, які здійснюють економічну діяльність на території України, а зареєстровані в офшорних країнах. Мінімізацію податкових витрат ці суб'єкти господарювання розглядають як можливість отримання додаткових економічних вигід, що у свою чергу негативно відображається на доходах бюджету. Більш того, у структурі власного капіталу окремих підприємств основними бенефіціарами є офшорні компанії. Скорочення реальних обсягів товарообороту через торгові мережі відбувається за рахунок оптового товарообороту, а групами товарів, які щорічно зменшують обсяг реалізації, є непродовольчі товари, які останніми роками вже досягають мінімальних історичних значень для нашої економіки (рис. 2). Проведення аудиту дозволить ідентифікувати причини скорочення оптового товарообороту непродовольчих товарів і забезпечить фінансовою інформацією зацікавлених осіб, чий рішення позитивно вплинуть на зростання обсягів діяльності. Адже і власники торговельних підприємств, і менеджмент, і органи державної влади зацікавлені у виявленні тих чинників, які негативно впливають на результати господарської діяльності.

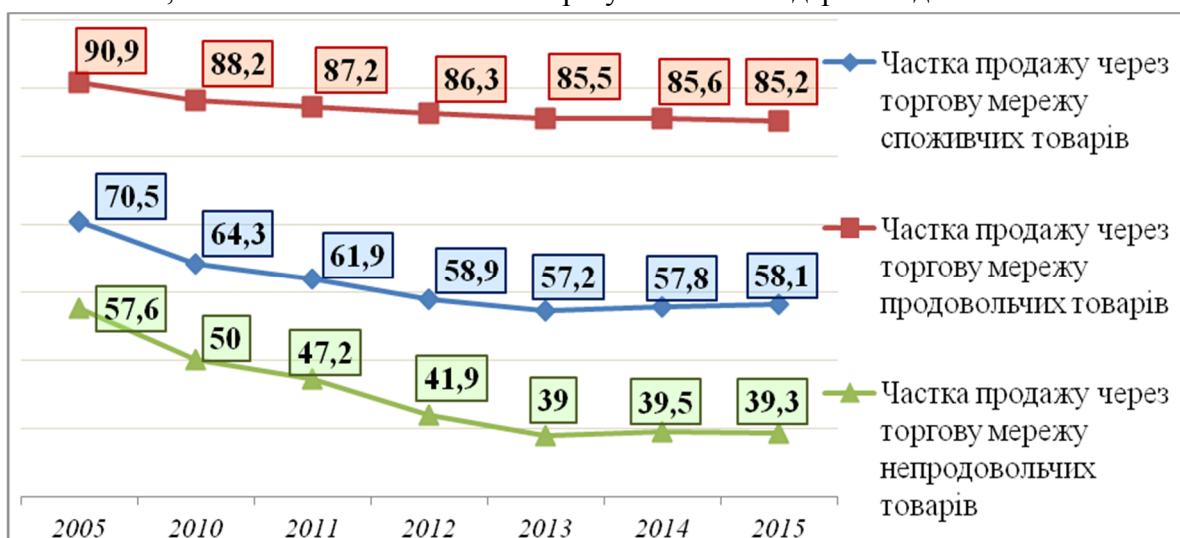

Рис. 2. Частка продажу українських споживчих товарів (%) через торгову мережу в період 2005–2015 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [12].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Скорочення обсягів торгівлі в Україні створює умови для актуалізації питання пошуку нових можливостей для підприємств галузі. Першочергові завдання, які стоять перед підприємствами торгівлі, – це антикризове управління і забезпечення надійності економічної безпеки суб'єкта господарювання. На думку автора праці [1], сутність економічної безпеки підприємства полягає в забезпеченні його поступального економічного розвитку для виробництва необхідних благ та надання послуг, що задовольняють потреби підприємства та суспільні потреби [1, с. 177]. Ми повністю погоджуємося з таким твердженнями, адже задоволення потреб підприємства та суспільства – головна мета створення та функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, а ресурси, що забезпечують досягнення цієї мети, знаходяться під постійним впливом навколишнього середовища, що містить як можливості, так і загрози.

Встановлення особливостей проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі забезпечує дослідження системи показників, які її характеризують. У сучасній економічній літературі, на думку авторів праць [5; 6; 7], пропонуються підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємництва як сектору економіки (на макrorівні), відповідно до яких оцінюється безпека за такими групами показників:

- 1) фінансова незалежність, яку оцінюють за показниками ліквідності та платоспроможності, фондоозброєності, ступінь зносу матеріально-технічної бази та ін.;
- 2) ефективність використання ресурсного забезпечення – показники продуктивності праці, фондовіддача, витрати на одну гривню товарообороту, коефіцієнт оборотності оборотних активів та ін.;
- 3) здатність до розвитку, що передбачає розрахунок темпів приросту товарообороту, приріст капіталовкладень, темпів зростання кількості підприємств та ін. [5, с. 105].

Суб'єкти економічної діяльності, служби внутрішнього аудиту чи уповноважені органи державної влади у процесі проведення фінансового аудиту підприємств торгівлі повинні першочергово звертати увагу на балансові статті, які є складовими економічної безпеки, тому що подальше функціонування та розвиток суб'єкта господарювання є інтересом як власника, так і аудиторської компанії чи держави. На жаль, останні роки для підприємств торгівлі є періодом скорочення розвитку галузі, причому відбувається скорочення кількості підприємств, зміна обсягу капітальних інвестицій, скорочення торгової площі, що підтверджують розраховані показники здатності до економічного розвитку, які фактично зменшилися у досліджуваній групі протягом останніх семи років (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників економічної безпеки підприємств торгівлі України за період 2010–2015 рр.

Показник	Роки						Темп зростання 2015 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Показники економічної незалежності:							
Товарооборот у розрахунку на одне підприємство, млн грн	11,57	13,05	14,44	13,66	15,2	18,49	159,8
Товарооборот у розрахунку на одну гривню власного капіталу*, грн	17,32	16,34	14,52	14,32	14,2	141,9	819,3
Фінансовий результат до оподаткування на одне підприємство, млн грн	0,13	0,19	0,09	-0,05	-1,36	0,36	276,9
Фінансовий результат до оподаткування на одну гривню власного капіталу*, грн	20,22	24,2	9,31	-5,7	-128	36,3	179,5
Коефіцієнт відношення кредиторської заборгованості до оборотних активів	1,31	1,22	1,31	1,19	1,5	1,67	127,5

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 2

Показники ефективності використання ресурсного забезпечення:							
Рентабельність операційної діяльності, %	9,8	15	12,2	10,2	-12,8	-0,9	-9,2
Частка збиткових підприємств, %	39,7	35,4	36	34,1	34,4	24,3	61,2
Товарооборот у розрахунку на одного працівника, тис. грн	1 027	1 169	1 256	1 304	1405	1 871	182,2
Фондовіддача**, тис. грн	8,19	8,85	9,31	7,98	8,33	8,91	108,8
Товарооборот у розрахунку на 1 кв. м площі***, тис. грн	57,4	64,6	66,8	67,1	74,6	91,1	158,7
Показники здатності до економічного розвитку:							
Валові капітальні інвестиції на одне підприємство, тис. грн	336	389	555	469	490	444	132,1
Ланцюгові темпи росту кількості підприємств, %	-	101,3	93	106,4	85,1	99,6	85,0
Ланцюгові темпи росту торгової площі***, %	-	101,6	99,5	100	85,2	99,4	85,6

* при розрахунку враховувався обсяг власного капіталу на 1 січня року наступного за звітним, у зв'язку зі зростаючим обсягом нерозподіленого капіталу на 31 грудня поточного року, що б унеможливило об'єктивне відображення значення розрахованих показників;

** при розрахунку середньої вартості основних засобів нами використаний показник середнього значення необоротних активів на початок та кінець відповідного року;

*** при розрахунку обсягу торгової площі додавалися дані торгової площі магазинів та торгової площі ринків.

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України [12].

Отримані аналітичні дані з табл. 2 свідчать, що окремі показники торгівлі мають і позитивні зрушення, але фактично період 2013–2014 рр. особливо негативно вплинув на економічну безпеку підприємств галузі. Зростання товарообороту в порівнянні з власним капіталом у 2015 році є результатом впливу обраних облікових політик підприємств, зокрема, зростання відбулося за рахунок скорочення обсягу власного капіталу, що спричинено зростанням обсягу нерозподіленого прибутку, який фактично занизив показники. Разом з цим слід відзначити, що носієм загрози економічній безпеці є зростаюча частка збиткових підприємств, а також рівень рентабельності операційної діяльності. Тобто підприємства галузі покривають недоотримані економічні вигоди фінансовою чи інвестиційною діяльністю.

До позитивних наслідків аналізу економічної безпеки підприємств галузі слід віднести зростаючі фінансові результати як і в розрахунку на одне підприємство, так і порівняно з власним капіталом, причому також варто враховувати зміну економічних умов у країні, тобто рівень інфляції та девальваційні наслідки зміни курсу національної грошової одиниці. Зросли показники товарообороту на одного працівника і на одиницю торговельної площі. Темп приросту фондовіддачі на рівні 8,8 %, що характеризує зростання ефективності використання необоротних активів.

Особливість зазначених вище груп показників, які об'єктивно характеризують стан економічної безпеки на підприємствах торгівлі, полягає в необхідності врахування впливу суб'єктивних факторів у процесі проведення аудиту конкретного підприємства, що ускладнює процес визначення реальних загроз фінансовому стану. Варто зазначити, що автор праці [2] вважає, про що згадується і в колективній монографії [1], що «зовнішні і внутрішні чинники можуть нанести загрозу економіці підприємства в чотирьох випадках:

1) система економічної безпеки побудована таким чином, що не може передбачати загрозу до її виникнення;

2) загроза виникла, але службові особи, відповідальні за економічну безпеку підприємства, неспроможні її побачити;

3) загрозу виявлено, але менеджмент підприємства неспроможний попередити її негативні наслідки;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4) керівництво підприємства намагається вирішити проблему, але його дії не призводять до позитивного результату» [2, с. 205].

Проведення фінансового аудиту підприємства торгівлі стає необхідною умовою мінімізації загроз та покращення макроекономічної ситуації, в якій опинилася галузь. На думку автора праці [3], аудит економічної безпеки полягає в оцінці відповідності системи економічної безпеки підприємства меті, завданням і місії бізнесу, а також визначення її здатності превентивно діагностувати можливість отримання збитку від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Дуже важко вести мову про аудит економічної безпеки, коли його наявність обмежується законодавчим зобов'язанням групи підприємств до його проведення, а у випадку, коли аудит ініціативний чи завдання з надання впевненості, то здебільшого його проведення обумовлене отриманням відповідних економічних вигід – чи отримання кредиту, чи пролонгація зобов'язання, чи вимоги закордонного інвестора.

Визначаючи особливості функціонування системи аудиту підприємств в Україні, варто зазначити, що результати зовнішнього аудиту, які проводяться як приватними аудиторськими компаніями, окремими фізичними особами-підприємцями, так і державними установами, зокрема Державною аудиторською службою України та Рахунковою палатою України, мають частковий характер, причому останніми роками їх обсяг все скорочується (рис. 3). Більш того, обсяг контрольно-аудиторських заходів навіть не охоплює кількості підприємств торгівлі, частка яких менше 30 % у структурі усіх підприємств України (рис. 1).

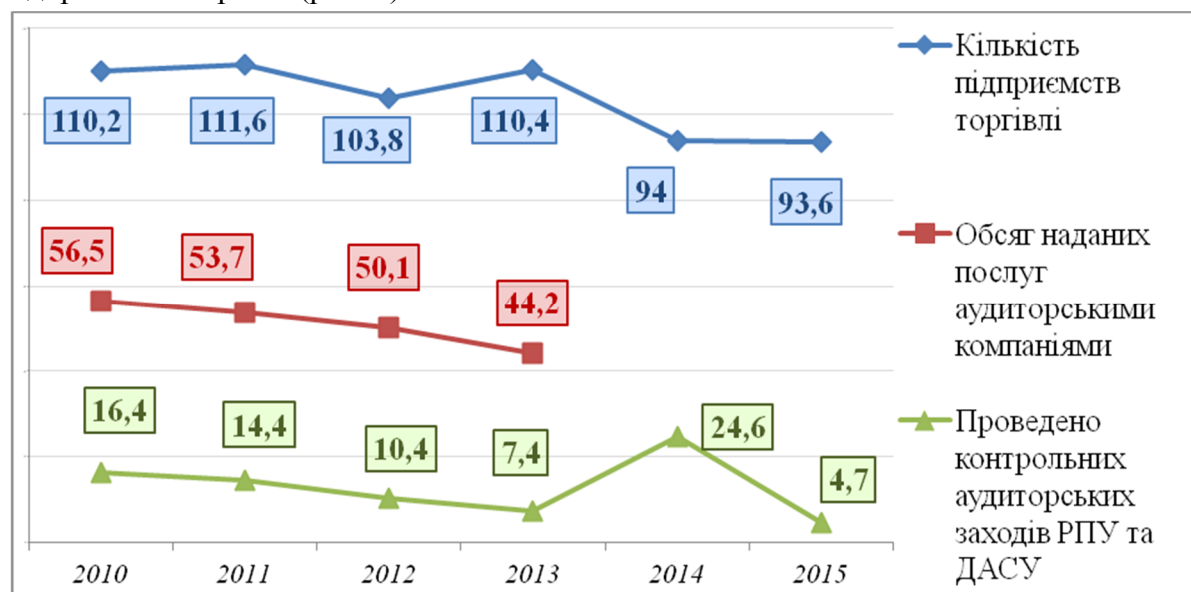

Рис. 3. Кількісні показники обсягу аудиторських заходів та підприємств торгівлі в Україні у період 2005–2015 рр., тис. одиниць

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [12], Рахункової палати України [15], Державної аудиторської служби України [16] та Аудиторської палати України [17].

Варто зазначити, що достатньо часто має місце факт, коли група компаній замовляє аудит одним договором, тобто цілком ймовірно, що кількість підприємств, які зареєстровані, може перевищувати обсяг замовлень, але ситуація, за якої підприємства, що проводять аудит, включаючи всі його види, становить менше 15,0 %, цим же зменшуються можливості забезпечити підприємство стабільним фінансовим станом. Разом з тим і скорочується діяльність органів державного фінансового аудиту, які також позитивно впливають на діяльність суб'єкта господарювання. Дуже цікавим є той факт, що результати заходів державного фінансового аудиту скорочуються, а обсяги публічних фінансів для його цілей зростають [18, с. 458].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дедалі часто різноманітність послуг, що надають аудиторські компанії, зростає, а для забезпечення надійності економічної безпеки підприємствам слід узагальнити її функціональні складові, які можуть бути об'єктами фінансового аудиту і впливати на його проведення. В науковій літературі немає єдиного підходу до бачення складових економічної безпеки, зокрема, на думку автора статті [4], розрізняють такі її складові: фінансову, ринкову, інтерфейсну, товарну, інтелектуально-кадрову, інтелектуально-технічну, політико-правову, інформаційну [4, с. 208]. Автори праці [8] виокремлюють дві групи складових, а саме: внутрішньовиробничі та позавиробничі, які у свою чергу поділяються на окремі складові, згадані у статті [4], та соціальну, технологічну, енергетичну, силову, екологічну та інноваційну складові економічної безпеки.

Виходячи з різноманітності складових економічної безпеки та розглядаючи її як багатофакторну категорію, враховуючи дослідження основних показників, що характеризують кількісно-якісні зміни галузі торгівлі, нами встановлено, що економічна безпека – це такий стан підприємства торгівлі, за якого забезпечується захист всіх інтересів економічного суб'єкта. У свою чергу аудит економічної безпеки є одним із інструментів отримання інформації, яка ідентифікує недоліки, відкриває шляхи до пошуку нових можливостей розвитку та забезпечує впевненість у поточному стані.

На нашу думку, проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі повинно базуватися на системі економіко-аналітичних показників з урахуванням структури економічної безпеки, що відображено у моделі проведення аудиту підприємства торгівлі (рис. 4), та, як очікується, призведе до покращення макроекономічних показників галузі торгівлі.

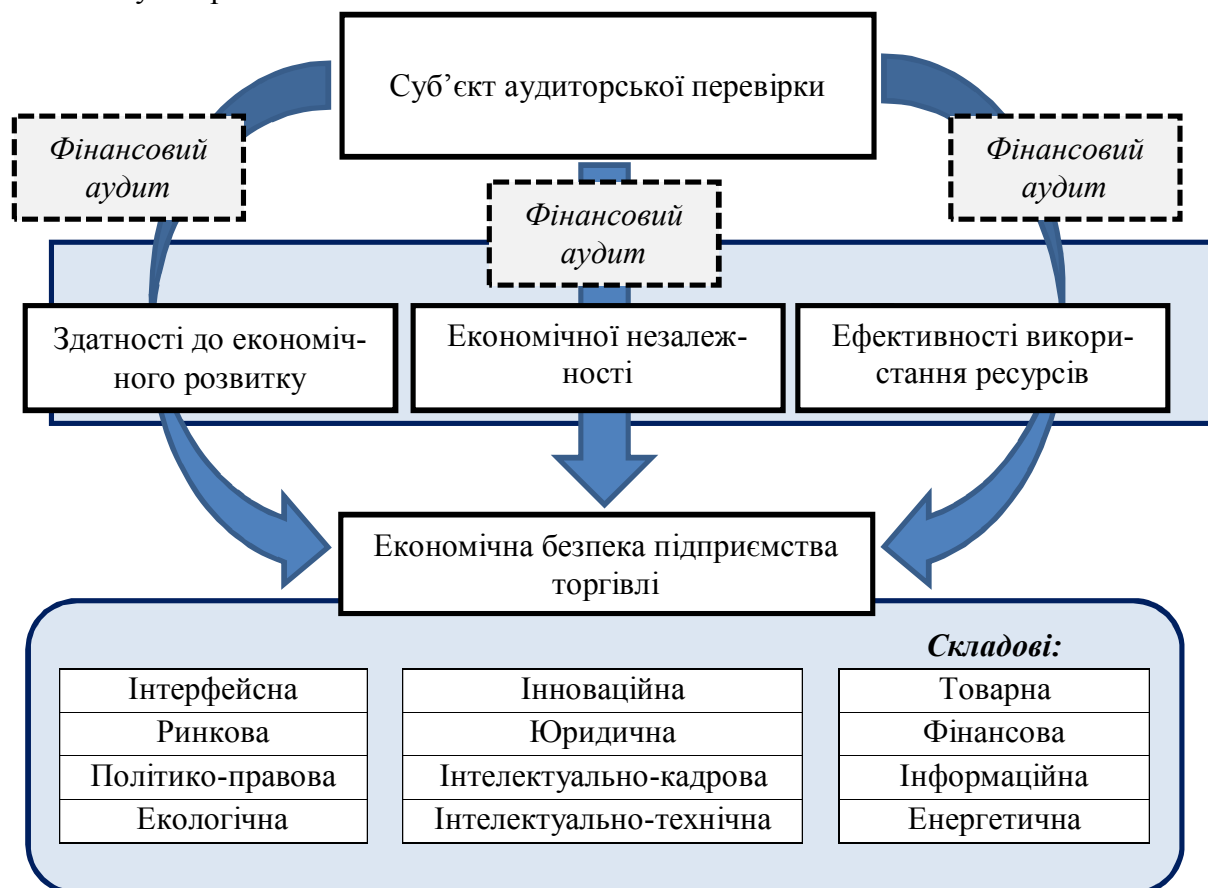

Рис. 4. Модель проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі
Джерело: розроблено авторами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В умовах скорочення вартісно-кількісних показників, які характеризують економічний стан підприємств торгівлі в Україні, суб'єктам підприємництва, зокрема торговельним, варто розвиватися з одночасним пошуком нових ринків купівлі-продажу продукції, а також постійно приділяти увагу на стан економічної безпеки. Аудит, як дієвий і ефективний механізм оцінювання економічної безпеки та виявлення відхилень від очікуваних результатів чи вимог законодавства, повинен стати інструментом стабілізації та подальшого розвитку як окремого підприємства торгівлі в Україні, так і галузі в цілому. Проведення фінансового аудиту через систему аналітичних показників та врахування всіх складових економічної безпеки мінімізує негативний вплив на фінансовий стан підприємства загроз, а також позитивно впливатиме на зростання цінності аудиторської перевірки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані результати дослідження надають підстави стверджувати, що галузь торгівлі розвивається у тісному взаємозв'язку з національною економікою України, але незважаючи на реальне скорочення обсягу валового внутрішнього продукту, темпи зниження показників, що характеризують галузь торгівлі, вищі, ніж темпи зниження валового внутрішнього продукту. Разом з цим євроінтеграційні процеси, прийняття безвізового режиму з країнами ЄС сприяють розвитку галузі, його орієнтації на західні ринки збуту.

Основні результати макроекономічного аналізу економічної безпеки підприємств торгівлі свідчать, що відбувається зростання тільки окремих показників ефективності використання ресурсного забезпечення на фоні девальвації гривні, скорочення чисельності працівників торгівлі, а також скорочення торговельних площ магазинів та ринків. Водночас існує тенденція до зростання показників економічної незалежності, які пов'язані власним капіталом, що обумовлено зростаючою часткою нерозподіленого прибутку, який має від'ємне значення у структурі власного капіталу.

За результатами дослідження встановлено, що проведення зовнішнього аудиту фактично не відбувається, а його наявність має в основному законодавчо-зобов'язувальний характер. Зокрема, скоротилася кількість замовлень в аудиторських компаніях України, а державний аудит унаслідок законодавчих змін, які супроводжувалися реорганізацією Державної аудиторської служби, скороченням чисельності працівників Рахункової палати України, призвів фактично до його відсутності як на підприємствах торгівлі, так і загалом в Україні.

Визначено, що в умовах скорочення обсягів контрольно-аналітичної діяльності, економічного спаду, зростаючої частки підприємств-банкрутів необхідне здійснення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі. Це забезпечить державі поступове економічне зростання, надасть можливості до збалансування бюджетів, забезпечить поступову активізацію підприємницької активності з трансформацією до цивілізованого фінансового ринку.

Для зменшення впливу економічного спаду на економіку України та її торгівлю потрібні політична воля, узгодженість дій влади, бізнесу та суспільства в цілому. Дуже важливим є стимулювання торговельної діяльності, оскільки вона найбільше постраждала від наслідків системної трансформації. Скорочення податкового навантаження не є найкращим кроком на шляху до підтримки підприємницької активності, а забезпечення розвитку інструментів субсидіювання та запровадження податкових канікул – перспективний шлях розвитку державної фіскальної політики. А вибір підприємства, яке отримає пільгу, – одне із ключових завдань аудиту економічної безпеки.

Аудит економічної безпеки підприємств торгівлі повинен базуватися на системі економічних показників, які поділяються на три групи: здатності до економічного розвитку, економічної незалежності та ефективності використання ресурсів. Інформаційним забезпеченням проведення фінансового аудиту повинні виступати складові економічної безпеки.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Перспектива подальших досліджень полягає в дослідженні організаційно-методологічних аспектів проведення аудиту економічної безпеки підприємств торгівлі, визначення ролі внутрішнього аудиту та ідентифікації об'єктів, які є складовими облікових даних, що характеризують економічну безпеку та розкриті у фінансовій звітності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. Орлик О. В. Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення / О. В. Орлик // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія : у 2 т.]. – Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С.І., 2014. – Т. 2. – С. 176–182.
2. Логутова Т. Г. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення / Т. Г. Логутова, Д. І. Нагаєвський // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Т. 2. – С. 204–207.
3. Алексеєва Д. Методи забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства / Д. Алексеєва // Актуальні проблеми правової системи України : матеріали науково-технічної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету, Суми, 11 травня 2012 р. / відп. за вип. М. І. Логвиненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 63–66.
4. Шуміло О. С. Складові економічної безпеки підприємств роздрібної торгівлі / О. С. Шуміло // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 205–217.
5. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук ; [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
6. Васильчак С. В. Розвиток аграрної економіки як основа продовольчої безпеки країни / С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.
7. Євдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр. ДонНТУ. Серія економічна. – 2002. – Вип. 47. – С. 6–12.
8. Ярова Ю. О. Структура економічної безпеки підприємства в умовах кризи [Електронний ресурс] / Ю. О. Ярова, Л. П. Артеменко // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2016. – № 13. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua>.
9. Тімченко О. Д. Роздрібний товарооборот у системі показників діяльності підприємств торгівлі / О. Д. Тімченко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2014. – № 2. – С. 160–166.
10. ЄБРР (2015). Прогнози, макродані, перехідні показники, база даних [Електронний ресурс]. – Лондон : Європейський банк реконструкції та розвитку. – Режим доступу : www.ebrd.com/whatwedo/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html.
11. ОЕСР (2016). Індекс політики щодо МСП: Країни Східного партнерства, 2016 рік: Хід реалізації Акта з питань малого бізнесу для Європи [Електронний ресурс]. – Париж : Видавництво ОЕСР. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/globalrelations/Ukraine-chapter.pdf>.
12. Аналіз стану та динаміки підприємницької активності та товарообороту підприємств торгівлі за 2000–2015 рр. на основі даних Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Георгіаді Н. Г. Сучасний стан підприємницької активності в Україні [Електронний ресурс] / Н. Г. Георгіаді // ЕНФВ «Ефективна економіка». – 2016. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4818>.
14. Держстат склав рейтинг прибутковості підприємств України [Електронний ресурс] // Українська платформа інововлення України «Укрінформ». – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua>.
15. Аналіз стану та динаміки результатів діяльності Рахункової палати України у період 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua>.
16. Аналіз стану та динаміки результатів діяльності Державної аудиторської служби України у період 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

17. *Аналіз стану та динаміки результатів діяльності Аудиторської палати України у період 2010–2015 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua>.

18. Баранюк Ю. Р. Публічні фінанси: поняття та склад в контексті державного аудиту / Ю. Р. Баранюк // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів; Харків, 21 квітня 2016 р. – Х. : РВВ ХІФ КНТЕУ, 2016. – С. 456–459.

References

1. Orlyk, O.V. (2013). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vlastyvoli, stratehiia ta metody zabezpechennia* [Economic security of the enterprise: properties, strategy and methods of providing]. *Ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky – Economic security in a globalizing world economy* (Vols. 2), vol. 2, pp. 176–182 (in Ukrainian).

2. Lohutova, T.G. & Nahaievskiy, D.I. (2011). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, zavdannia ta metody zabezpechennia* [Economic security of the enterprise: essence, tasks and methods of maintenance]. *Teoretychni ta praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, vol. 2, pp. 204–207 (in Ukrainian).

3. Aliksieieva, D. (2012). *Metody zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky torhovelnoho pidpriemstva* [Methods for ensuring the economic security of a trading enterprise]. Proceeding from “*Aktualni problemy pravovoi systemy Ukrainy: materialy nauково-tekhnichnoi konferentsii vykladachiv, aspirantiv ta studentiv yurydychnoho fakultetu*” – “*Actual problems of the legal system of Ukraine: materials of scientific-technical conference of teachers and students of the Law Faculty*” (Sumy, May 11, 2012) (ed. M.I. Lohvynenko). Sumy: SumDU, pp. 63–66 (in Ukrainian).

4. Shumilo, O.S. (2015). *Skladovi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv rozdribnoi torhivli* [Components of economic security of retailers]. *Ekonomichnyi prostir – The economic space*, no. 100, pp. 205–217 (in Ukrainian).

5. Vasylytsiv, T.G., Voloshyn, V.I., Boikevych, O.R. & Karkavchuk V.V. (2012). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms for ensuring]. Lviv: Liha-Pres (in Ukrainian).

6. Vasylychak, S.V. & Zhydiak, O.R. (2009). *Rozvytok ahrarynoi ekonomiky yak osnova prodovolchoi bezpeky krainy* [Development of the agricultural economy as a basis for food security]. Poltava : RVV PUSKU (in Ukrainian).

7. Yevdokymov, F.I., Mizina, O.V. & Borodina, O.O. (2002). *Uzahalniuiucha otsinka finansovoi skladovoi rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Generalizing the assessment of the financial level of the economic security of the enterprise]. *Ekonom. pr. DonNTU – Econ. works DonNTU*, issue 47, pp. 6–12 (in Ukrainian).

8. Yarova, Yu.O. & Artemenko, L.P. (2016). *Struktura ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v umovakh kryzy* [The structure of economic security of an enterprise in crisis conditions]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “KPI” – The Economic Herald of NTUU “KPI”*, no. 13. Retrieved from <http://ev.fmm.kpi.ua>.

9. Timchenko, O.D. (2014). *Rozdribnyi tovarooborot u systemi pokaznykiv diialnosti pidpriemstv torhivli* [Retail trade turnover in the system of indicators of trade activities enterprises]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and development prospects of trade and services*, no. 2, pp. 160–166 (in Ukrainian).

10. *EBRD (2015) Forecasts, Macro Data, Transition Indicators, database*, European Bank for Reconstruction and Development, London. Retrieved from www.ebrd.com/what-wedo/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html.

11. *OECD (2016), SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2016: Progress in the Implementation of the Small Business Act for Europe*, OECD Publishing, Paris. Retrieved from <https://www.oecd.org/globalrelations/Ukraine-chapter.pdf>.

12. *Analiz stanu ta dynamiky pidpriemnytskoi aktyvnosti ta tovaroobrotu pidpriemstv torhivli za 2000-2015 rr. na osnovi danykh Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Analysis of the state and dynamics of entrepreneurial activity and turnover of trade enterprises for 2000-2015. Based on data from the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Heorhiadi, N.H. (2016). Suchasnyi stan pidpriemnytskoi aktyvnosti v Ukraini [The current state of entrepreneurial activity in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, no. 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4818>.

14. *Derzhstat sklav reitynh prybutkovosti pidpriemstv Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine made a rating of profitability of Ukrainian enterprises] / Ukrainska platforma inomovlen-nia Ukrainy “Ukrinform” [Ukrainian platform of foreign broadcasting of Ukraine “Ukrinform”]*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua>.

15. *Analiz stanu ta dynamiky rezultativ diialnosti Rakhunkovoi palaty Ukrainy u period 2010–2015 rr. [Analysis of the state and dynamics of the results of the activities of the Accounting Chamber of Ukraine in the period 2010–2015]*. Retrieved from <http://www.ac-rada.gov.ua/>

16. *Analiz stanu ta dynamiky rezultativ diialnosti Derzhavnoi audytorskoi sluzhby Ukrainy u period 2010–2015 rr. [Analysis of the state and dynamics of the results of the activities of the State Audit Service of Ukraine in the period 2010–2015]*. Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua>.

17. *Analiz stanu ta dynamiky rezultativ diialnosti Audytorskoi palaty Ukrainy u period 2010–2015 rr. [Analysis of the state and dynamics of the results of the activities of the Audit Chamber of Ukraine in the period 2010–2015]*. Retrieved from <http://www.apu.com.ua>.

18. Baraniuk, Yu.R. (2016). Publichni finansy: poniattia ta sklad v konteksti derzhavnoho audytu [Public finance: concept and composition in the context of state audit]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv KhIF KNTEU – Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of young scientists and students*. Kharkiv: KhIF KnUTE, pp. 456–459 (in Ukrainian).

Барабаш Наталія Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансового аудиту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото 19, м. Київ, 02156, Україна).

Барабаш Наталия Степановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансового аудита, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото 19, г. Киев, 02156, Украина).

Barabash Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Financial Audit, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: barabash_n@ukr.net

Баранюк Юрій Романович – здобувач магістратури кафедри міжнародного публічного права, голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото 19, м. Київ, 02156, Україна).

Баранюк Юрий Романович – соискатель магистратуры кафедры международного публичного права, председатель Научного общества студентов, аспирантов, докторантов и молодых ученых, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото 19, г. Киев, 02156, Украина).

Baraniuk Yurii – Researcher MA, Department of Public International Law, chairman of the Scientific Society of Students, Graduate Students, Doctoral Students and Young Scientists, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto Str., 02156, Kyiv, Ukraine).

E-mail: baraniukyurii@gmail.com

УДК 658.87:330.341.1

Вікторія Лісиця

**ОМНІКАНАЛЬНІ ПРОДАЖІ: ТЕНДЕНЦІЇ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНСЬКОМУ РИТЕЙЛІ**

Викторія Лисица

**ОМНИКАНАЛЬНЫЕ ПРОДАЖИ: ТЕНДЕНЦИИ,
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В УКРАИНСКОМ РИТЕЙЛЕ**

Viktoriia Lisitsa

**OMNICHANNEL SALES: TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS
IN UKRAINIAN RETAIL**

Розглянуто основні тенденції, проблеми та перспективи розвитку омніканальної торгівлі у світовому та українському ритейлі. Досліджено поняття моно-, мульти- та омніканальної торгівлі, акцентована увага на їхніх відмінностях. Визначено фактори, що сприяють розвитку омніканальної торгівлі у світовому ритейлі. Охарактеризовано основні напрями трансформації бізнес-процесів роздрібних компаній за умов впровадження омніканальної торгівлі. Визначено переваги та ризики запровадження омніканальної торгівлі у діяльність вітчизняних ритейлерів.

Ключові слова: торговельна мережа; роздрібна торгівля; offline-торгівля; online-торгівля; омніканальна торгівля.
Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 15.

Рассмотрены основные тенденции, проблемы и перспективы развития омниканальной торговли в мировом и украинском ритейле. Исследованы понятия моно-, мульти- и омниканальной торговли, акцентировано внимание на их сравнительной характеристике. Определены факторы, влияющие на развитие омниканальной торговли в мировом ритейле. Охарактеризованы основные направления трансформации бизнес-процессов розничных компаний в условиях внедрения омниканальной торговли. Очерчены преимущества и риски внедрения омниканальной торговли в деятельность отечественных ритейлеров.

Ключевые слова: торговая сеть; розничная торговля; offline-торговля; online-торговля; омниканальная торговля.
Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 15.

The article considers the main trends, problems and prospects for the development of omnichannel trade in the world and Ukrainian retail. The concepts of mono-, multi- and omnichannel trade are studied; attention is focused on their comparative characteristics. The factors influencing the development of omnichannel trade in the world retail are determined. The main directions of the transformation of business processes of retail companies in the context of the introduction of omnichannel trade are described. The advantages and risks of introducing omnichannel trade into the activities of domestic retailers are outlined.

Key words: retail network; retail trade; off-line trade; on-line trade; omnichannel trade.

Fig.: 4. Tabl.: 1. Bibl.: 15.

JEL Classification: L81

Постановка проблеми. Зміни на глобальному ринку відбуваються безпрецедентними темпами, і для того щоб досягти успіху, ритейлери повинні враховувати швидкість цих змін. Завдяки технологіям сектор роздрібної торгівлі набув іншої форми і, відповідно, змінився підхід до продажу товарів та послуг.

Зміни в поведінці споживачів сприяють розвитку багатоканальних, крос-канальних продажів, e-commerce, mcommerce, fcommerce, scommerce тощо. Але разом з тим формується нова парадигма щодо процесу продажу, яка має назву «omnichannel retailing» (роздрібна торгівля через універсальні канали), суть якої полягає у можливості покупки практично будь-яких товарів незалежно від місця, часу та підключеного устрою. Як наголошують фахівці, однією з перспективних споживчих груп є омніканальні споживачі, обов'язковою характеристикою яких є активне використання Інтернету та наявність вільних коштів після задоволення базових потреб. Омніканальні споживачі переважно належать до вікової категорії 21–35 років, є міськими жителями, активно використовують технології в усіх сферах життя та відрізняються більш високою впевненістю у власному майбутньому. У 2015 р. у світі нараховувалося понад 1,5 млрд таких споживачів, а до 2025 р. за прогнозами їх кількість подвоїться [1]. Як показують дослідження компанії Deloitte, показники продажу omnichannel у світі перевищують показники offline-продажу на 208 %, а показники популярності продажу omnichannel перевищують показники online-продажу більше ніж на 93 %. Експерти відзначають, що присутність ри-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тейлера в каналах online-продажу стимулює покупців збільшувати витрати на 25 % до попередньо запланованих та підвищує лояльність на 75 % [2].

Останні дослідження компанії Nielsen свідчать, що в Україні частка споживачів, які купують певні категорії товарів online, також зросла за останні п'ять років у понад два рази [3]. Поступово змінюється і поведінка споживачів щодо пошуку та купівлі товарів. Тому для зростання обсягів продажу роздрібним компаніям необхідно не тільки знати власних клієнтів, історію їхніх купівель та запитів, уподобання, соціальний статус, а й ефективно використовувати цю інформацію на всіх етапах спілкування з ними, комплексно поєднуючи offline та online канали продажу та забезпечувати єдиний та зручний споживчий досвід купівлі в них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду окремих аспектів діяльності торговельних підприємств, їх інноваційного розвитку, трансформації каналів продажу товарів відповідно до сучасних змін у поведінці споживачів присвячено праці учених та практиків, серед яких необхідно відзначити публікації О. Зозульова, О. Жегус, М. Михайлюка, О. Чорної та ін. Водночас недостатньо розкритими залишаються питання впровадження у діяльність роздрібних компаній мульти- та омніканальної моделі продажу, що базуються на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нові технології поступово розчиняють межу між offline та online бізнесом. Все це актуалізує дослідження щодо аналізу наявного досвіду діяльності роздрібних компаній, що вже є активними учасниками омніканальної торгівлі, з метою визначення переваг, недоліків та проблем запровадження такої торгівлі в реалії українського ритейлу, а також забезпечення клієнту єдиного високого стандарту обслуговування незалежно від точки входу та виходу в процесі купівлі.

Мета статті полягає у дослідженні сутності омніканальності в ритейлі, визначенні тенденцій, проблем та перспектив запровадження такої торгівлі в діяльність вітчизняних роздрібних компаній.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у зовнішньому середовищі ритейла відбулись суттєві зміни. Основними проявами цих змін є поступово трансформуюча роль магазинів; широке розповсюдження соціальних мереж; стрімкий розвиток мобільних технологій та їх використання у процесі продажу товарів, а також глобальні демографічні зрушення. Якщо раніше в центрі уваги провідних торговельних мереж було кількісне їх зростання (хоча екстенсивне зростання мереж залишається актуальним напрямком у їх стратегіях розвитку), то нині в результаті посилення конкуренції, кризових явищ в економіці, розвитку технологій актуалізувалися проблеми якісного зростання мереж та формування відносин з клієнтами, від яких залежить стійкий розвиток компаній у перспективі.

Експерти у сфері ритейлу зазначають, що в майбутньому перевагу отримають ті канали продажу, які здатні забезпечити неповторний, характерний для конкретного бренду споживчий попит, завдяки якому покупці здійснятимуть повторні купівлі [4].

Поняття омніканальності (omnichannel) з'явилося в українському ритейлі відносно нещодавно й іноді ототожнюється з мультиканальністю. Разом з тим ці поняття не є тотожними, хоча і спрямовані на створення зручностей покупцеві у процесі купівлі товарів та надання послуг.

Зазначимо, що мультиканальність розглядають як стратегію розвитку компанії, яка передбачає придбання клієнтом товарів чи послуг через різні канали (offline та online), що не взаємодіють між собою. Відповідно, омніканальність являє собою стратегію розвитку компанії, що об'єднує різні канали взаємодії з клієнтом (веб-сайти, мобільні додатки, магазини, інтернет-магазини тощо), забезпечуючи цілісність offline та online комунікації, дизайну, клієнтської підтримки та якості сервісу [5]. Отже, омніканальність передбачає «безшовний» перехід між offline та online каналами комунікації з клієнтом і

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

є реакцією на зміни в його уподобаннях, вимоги здійснювати купівлі та отримувати необхідну інформацію про товар/послуги швидко і в реальному часі («у будь-якому місці, у будь-який час») (рис. 1).

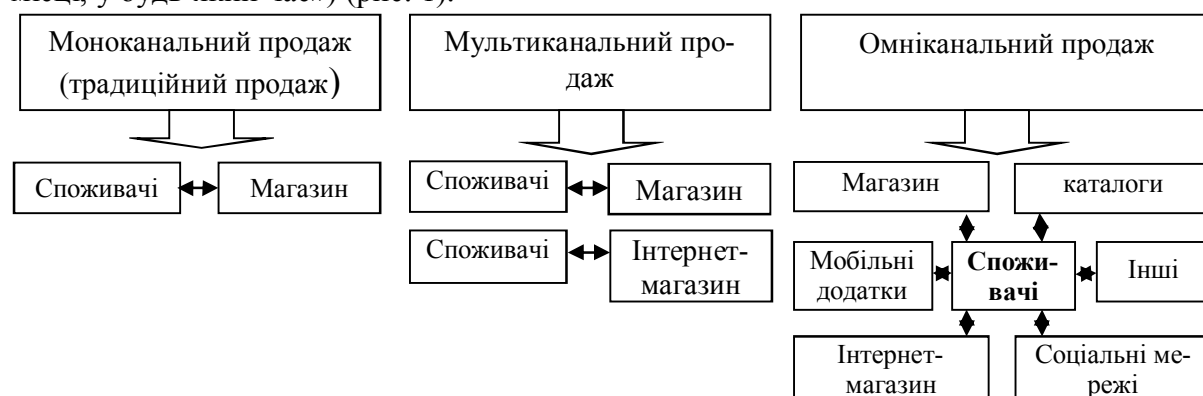

Рис. 1. Канали продажу при моно-, мульти- та omnіканальній торгівлі та їх взаємозв'язок
Джерело: складено автором на основі [5].

Основним поштовхом щодо розвитку omnіканальної торгівлі у світовому ритейлі є зміни, що відбуваються за такими напрямками:

1. Зміни в поведінці покупців. Експерти відзначають, що глобальна економіка увійшла в період «Споживача» (рис. 2, 3).

	Age of manufacturing 1900-1960	Age of distribution 1961-1990	Age of information 1991-2010	Age of the customer 2011 по тепер
Sources of dominance	Mass manufacturing makes industrial power houses successful	Global connections and transportation systems make distribution key	Connected PCs and supply chains those who control information flow dominate	Empowered buyers demand a new customer
Successful companies	Ford, P&G, Sony	Wal-Mart, Toyota, UPS	Amazon.com, Google, Intuit	Facebook, Apple, Best Bay

Рис. 2. Періодизація етапів розвитку ринку щодо ролі споживача у глобальній економіці
Джерело: [6].

Покупці перестали діяти лінійно та прогнозовано щодо вибору товару. Їхній вибір ґрунтується на множинності джерел інформації та споживчого досвіду (пошукові системи, відзиви, огляди у блогах, ролики в YouTube, сторінки/групи у соціальних мережах, мобільні додатки, рейтинги тощо). Поява так званих «мобільних (цифрових)» покупців, які більше витрачають, менше потребують консультацій з боку продавців (35 % використовують смартфон замість консультанта); краще обізнані (82 % використовують «пошук», знаходячись всередині магазину); більш «досяжні» (90 % використовують смартфон у процесі підготовки до шопінгу), обумовлюють застосування нових стратегій роздрібного продажу. Характерним також є те, що покупці не стають лояльними до ритейлера – 43 % покупців, що використовують різні канали пошуку інформації про товар та місце його купівлі, у разі виникнення нової потреби не шукають необхідний товар, в першу чергу, у ритейлера, у якого купували раніше [2].

Відповідно, ці зміни в поведінці споживача, його попиті обумовлюють формування більш персоніфікованої та індивідуалізованої пропозиції з боку роздрібних компаній.

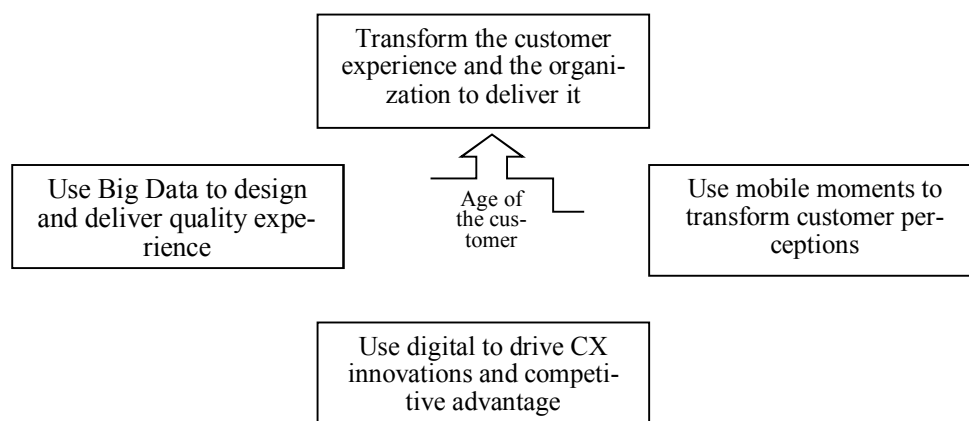

Рис. 3. Трансформація ролі споживача у глобальній економіці

Джерело: [6].

2. Протягом останніх років загострилась конкуренція ритейла з іншими індустріями в боротьбі за увагу споживачів, їхні кошти, вільний час та лояльність. Це пов'язано з тим, що відбувається поступовий перерозподіл витрат споживача та його вільного часу в бік інших напрямів, а саме на: здоров'я, навчання, відпочинок та інші форми розваг.

Як відомо, в межах споживчого стандарту виживання, що ґрунтується на купівлі товарів повсякденного попиту та послуг низького цінового сегмента, правила диктують переважно виробники і цим обумовлені їх стратегії розвитку та стратегії розвитку інших учасників ринку. За умови перевищення межі стандартів виживання, домогосподарства починають самостійно обирати альтернативні та пріоритетні для себе напрями використання грошових доходів, як правило, на основі відповідального споживчого вибору та інвестиційної активності. Внаслідок цього компанії мусять корегувати власні ціннісні пропозиції та канали їх просування відповідно до актуальних напрямів використання грошових коштів споживачів.

3. Активний розвиток online-торгівлі сприяв загостренню конкуренції між online та offline роздрібними каналами продажу, прояву демпінгу цін з боку online-каналу, перетіканню покупців з offline в online канал продажу. Тому провідні «традиційні» ритейлери перестають розглядати online-торгівлю лише як додатковий канал продажу. При цьому ритейлери розуміють, що незважаючи на зростання online-торгівлі та кількості джерел інформації про товари, магазин залишається найбільш важливим каналом для прийняття рішення щодо купівлі товарів повсякденного попиту. Але в міру розвитку технологій та збільшення кількості використовуваних online-пристроїв, у покупців зростають вимоги щодо досвіду, який вони отримують у магазині, і вони, відповідно, очікують від ритейлерів рішень, які зможуть задовольнити їхні потреби та надати нові враження. Тому саме гібридні моделі роздрібної торгівлі – мультиканальні (multichannel) та інтегровані (omnichannel) – надають ритейлерам суттєву перевагу в умовах зростаючої боротьби за споживача. Отже, все це стимулює опанування нових та удосконалення існуючих каналів комунікації зі споживачем та їх комбінування.

4. Розвиток технологій у сфері комунікації зі споживачем. Експерти виділяють декілька важливих трендів, які беззаперечно впливають на поведінку та конкурентоспроможність бізнесу. Один з них – прискорений розвиток мобільного зв'язку. Між появою перших смартфонів у 1997 р. та Wi-Fi в 1999 р. минуло менше п'яти років до появи Skype (2003) та Facebook (2004). У 2011 р. обсяг продажу смартфонів перевищив обсяги продажу стільникових телефонів, у 2015 р. 80 % користувачів мобільного зв'язку вже мали смартфони, а глобальний мобільний трафік у 2015 р. становив понад 17 % від усього інтернет-трафіку [7].

Одночасно відбувається здешевлення різноманітних програмних продуктів та додатків, розширення їх можливостей та зручності користування, персоналізація комунікації та інформаційних запитів, вподобань та емоцій споживачів продукції.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У цьому аспекті суттєвий вплив на зміни у сфері комунікації зі споживачем, бізнес-процеси, конкуренцію та привабливість брендів має розвиток соціальних мереж. Сукупність технологій масової комунікації формує *залученість* споживачів до певних процесів, надає можливість людям спілкуватися за допомогою спеціальних інтернет-додатків, створювати на їх основі персональний контент та обмінюватися ним. Таке спілкування набуває різноманітних форм: споживачі можуть ділитися думками, досвідом, знаннями, новинами, відеоматеріалами, фото, аудіофайлами, посиланнями на інші сайти, налагоджувати контакти та взаємодіяти з метою організації та проведення спільних дій, підвищуючи емоційне сприйняття ними окремих компаній, продуктів та брендів. За таких умов торговим компаніям необхідно суттєво змінювати власні стратегії розвитку, які б відповідали очікуванням сучасного «цифрового» споживача та забезпечували йому унікальний цілісний споживчий досвід (рис. 4).

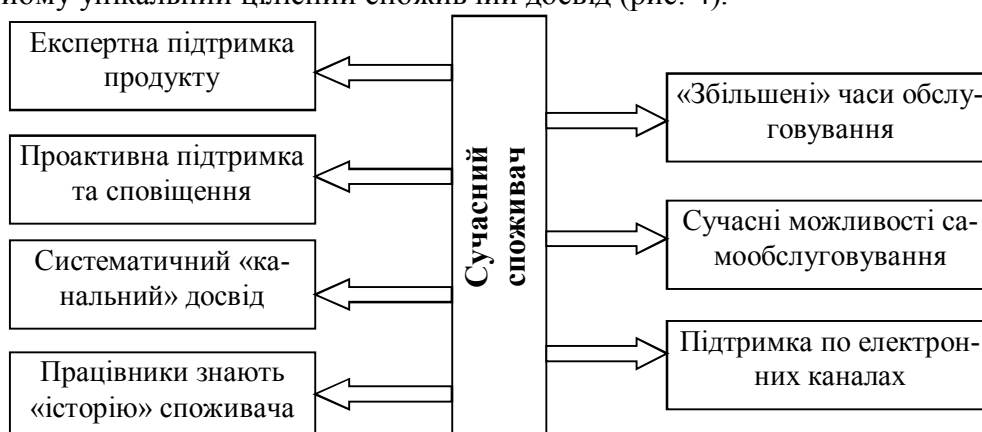

Рис. 4. Вимоги сучасного споживача у процесі купівлі товарів/послуг

Джерело: [14].

Українські ритейлери, незважаючи на падіння платоспроможного попиту, кризові явища в економіці, поступово долучаються до процесу трансформації власних каналів продажу та організації бізнес-процесів відповідно до світових тенденцій. Переважна більшість вітчизняних ритейлерів на сучасному етапі запроваджують мультиканальну стратегію продажу, як відповідь на активний розвиток online-середовища в Україні. Так, за даними компанії Gemius, станом на липень 2016 р., мережею Інтернет в Україні з усіх видів пристроїв хоча б раз на місяць користувалися 26,2 млн користувачів (з ПК або планшету – 18,3 млн осіб, з мобільного телефону або смартфона – 6,1 млн осіб, з планшету – 1,8 млн осіб). За оцінками Factum Group Ukraine, загальний рівень проникнення Інтернет в Україні в II кварталі 2016 р. становив 66 % (на кінець 2015 р. – 58 %). Відповідно, 67,3 % інтернет-користувачів (понад 12,3 млн осіб) відвідували сайти інтернет-магазинів та приблизно 17 % здійснили покупки в них [8].

Разом з тим лідери ринку ставлять собі за мету побудову дієвої омніканальної стратегії продажу в середньостроковій перспективі (наприклад, компанія «Intertop»). Ці зміни вже нині спостерігаються в «преміум» сегменті ринку (ринок Fashion & Lifestyle) і поступово поширюються на інші сегменти ринку («технологічний» ритейл). Швидкість, з якою це відбувається, залежить від обсягу інвестицій, які готові вкладати ритейлери, особливостей нормативно-правової бази, рівня платоспроможності та зворотної реакції цільових груп споживачів роздрібних компаній на запроваджені процеси.

Рішення про перехід ритейлера до омніканальності (навіть, до мультиканальності) повинно бути прийнято після ґрунтовної оцінки стратегічних та операційних ризиків стосовно таких аспектів діяльності компанії:

- обсягів інвестицій у технологічну інфраструктуру, що підтримує омніканальні продажі, надає можливість підключати додаткові канали продажу та партнерів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- визначення організаційних, процесних та технологічних правил синхронізації між каналами продажу;

- формування підходів до ціноутворення в різних каналах продажу (в ідеальній омніканальній моделі продажу покупець не повинен бачити різні ціни в різних каналах, хоча структура та величина витрат у них відмінна) та програми лояльності.

Такий аналіз дозволяє визначити, які елементи омніканальної моделі необхідно впроваджувати, а від яких відмовитися, які канали продажу використовувати зараз, а які через певний проміжок часу, оскільки від цього залежать розмір витрат на інвестиції, формування конкурентних переваг, складові програм лояльності клієнтів (ПЛК).

Отже, у процесі організації ритейлорами омніканальної торгівлі основні трансформації відбуваються, насамперед, у бізнес-процесах, пов'язаних із забезпеченням безшовного переходу клієнта з одного каналу в інший протягом всього процесу купівлі товару/послуги та післяпродажного сервісу.

Акцентуємо увагу на такі основні з них:

1. Омніканальні продажі базуються на нових інформаційних технологіях, еквайрінгу всіх видів, касових та мобільних додатках, сучасному касовому обладнанні, відповідних програмах лояльності, які спрямовані на максимізацію зручностей для споживача та його задоволення від процесу купівлі в будь-якому каналі продажу, що використовує ритейлер. Це передбачає запровадження кас з фіскальним реєстратором, що приймає оплату як пластиковими картками, так і SMS-платежі; самообслуговування за допомогою терміналів з модулем cash-in, інтеграції ERP та CRM систем з інтернет-магазином у напрямку синхронізації залишків, замовлень, даних про клієнтів, нарахованих та витрачених бонусів у межах програм лояльності та ін. Особливої актуальності набувають мобільні технології, застосовуючи які, ритейлери мають можливість налагодити стійкий канал зв'язку з клієнтом, пропонуючи йому зручні сервіси.

Процесний підхід, який лежить в основі омніканальності, передбачає застосування однакових класифікаторів товарних категорій (єдиний опис товарів), маркетингових атрибутів та мерчандайзингу для всіх використовуваних каналів продажу.

Експерти відзначають, що вибір «місця» здійснення покупки визначається категорією товару (наприклад, при купівлі категорії товарів із сервісною підтримкою та товарів тривалого користування перевагу віддають online-каналу). І хоча більшість покупок здійснюється в offline-каналі (понад 82%), «цифровий» досвід споживачів обумовлює зміни у підходах до використання торгового простору, який залишається епіцентром інновацій, отримання реального, тактильного контакту та створення унікального досвіду відносин споживача та бранда. Як показали дослідження GfK «Global Youth Retail Survey 2015», покупці у віці від 16 до 21 року, що сформувалися в епоху діджиталізації (так звані digital natives), вважають, що фізичні торгові точки за певних умов можуть відігравати значно більшу роль у процесі прийняття рішень щодо купівлі товарів за рахунок емоцій та впевненості, яку вони можуть отримати в магазині [9].

Отже, в новій «економіці споживчого досвіду» важливо задіяти емоції споживачів, адаптувати торговельний простір до різних їх потреб за рахунок створення відповідної атмосфери в магазині, інтегрованої викладки різноманітних товарів, що відображає їхній стиль життя. Відповідно до концепції омніканальності, характеристики торгового простору повинні забезпечувати багатofункціональність його використання для задоволення різноманітності досвіду та переваг відвідувачам; високу пропускну здатність та синергію від різних видів діяльності споживачів; гнучкість та адаптованість до соціально-економічних змін; враховувати мобільність споживачів, забезпечувати комунікацію з ними та їх залученість до процесу купівлі через застосування digital-технологій [5].

2. Зміни в поведінці споживачів та їхня лояльності актуалізують нові підходи до застосування омніканального маркетингу та запроваджуваних роздрібними компаніями програм лояльності клієнтів (ПЛК) у процесі розвитку їх омніканальної торгівлі. Якісна про-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

грама лояльності є важливим фактором, що впливає на задоволеність та наміри клієнтів продовжувати взаємовідносини з компанією. Зазвичай, лояльність розглядають як регулярне придбання та споживання продуктів/послуг через систему відносин з клієнтом, що позитивно впливає на операційні показники бізнесу [6]. В умовах традиційного ведення роздрібногo бізнесу, роль запроваджуваних ПЛК, як правило, зводиться лише до заохочення частоти та обсягу закупівель, що не завжди формує та розвиває лояльність. При цьому більшість програм створені у відповідь на дії конкурентів, а не на основі глибокого та систематичного аналізу поведінки та переваг власної цільової аудиторії.

Разом з тим, розвиток омніканальності передбачає формування та встановлення відносин з клієнтами, підтримку ціннісної пропозиції компанії на основі вивчення клієнта, виявлення його особливостей та потреб, встановлення з ним зворотного зв'язку для покращення ціннісної пропозиції та заохочення взаємодії з компанією. Споживачу надається можливість отримати необхідні дані, що впливають на вибір товару, в одному каналі, уточнити їх через інший канал, здійснити купівлю через третій. Все це дозволяє підвищити лояльність покупців до конкретної торгової компанії та забезпечити їх перебування в межах багатьох каналів у межах однієї компанії.

Переваги омніканального маркетингу та омніканальних ПЛК роздрібної компанії (ритейлера) полягають у формуванні системи комунікації для донесення цінності ПЛК та її відмінностей (диференціації) щодо пропозиції конкурентів; підвищенні персоналізації пропозиції на основі результатів роботи інформаційно-аналітичної системи; удосконаленні комбінації технік щодо взаємодії з клієнтами ПЛК тощо.

3. Розвиток традиційної стаціонарної торгівлі (насамперед, мережевої) стимулювало та продовжує стимулювати посилення магістральної логістики, формування логістичних складів, оскільки наявність товару в каналі продажу та прискорена його доставка із забезпеченням високого рівня сервісу є базовою конкурентною перевагою [11; 12]. Разом з тим поява багатоканального збуту поступово трансформує ланцюг поставок, системи управління ним у розрізі окремих каналів збуту. Перехід до омніканальності формує нову еволюційну фазу операційної трансформації логістики. Споживчий досвід та модель поведінки споживачів в омніканальному просторі виступають детермінантами ускладнення управління логістикою омніканального збуту з погляду інтегрованості та взаємозалежності окремих ланок у ланцюгу постачань.

Традиційно, до факторів, які впливають на логістичний процес, відносяться: постачальники, частота та кількість закупівель, режим перевезення, розподільчий центр, транспортування, маршрутизація та порядок замовлення/доставки товарів. Постачання товарів до споживача потребує часу (1-5 діб залежно від віддаленості пункту призначення), витрат (у містах 5–12 % від вартості товару, в сільській місцевості – до 20 % у загальній сумі замовлення) та використання послуг різноманітних служб постачання [10]. Але запровадження омніканальної моделі потребує вирішення певних проблем, а саме:

- наявність багатьох комбінацій отримання товару та його повернення призводить до зростання логістичних витрат;

- управління запасами та «fulfillment» (комплекс операцій, які виконує продавець з моменту оформлення замовлення покупцем до моменту доставки цього замовлення покупцю) залишаються дезінтегрованими в розрізі різних каналів збуту;

- різна інтенсивність споживання в каналах продажу та слабо формалізовані зміни попиту в них потребує підвищеної частоти поставок та скорочення їх обсягу, що також призводить до зростання логістичних витрат;

- зростання вимог клієнтів щодо максимального зниження вартості доставки товару незалежно від віддаленості точки замовлення та точки доставки товару;

- джерела резервування запасів не диференційовані за каналами, а сам процес прийняття рішення про резервування є багатофакторним;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- ризики відсутності координації click-and-connect з операціями offline-каналу, необхідність співпраці з 2-3 партнерами для організації доставки в регіони, а також існування обмежень для деяких категорій товарів [11; 12].

Отже, омніканальна модель продажу потребує значних змін у бізнес-процесах, без реалізації яких неможливо утримувати покупців в інтегрованих каналах продажу (таблиця).

Таблиця

Порівняльна характеристика моно-, мульти- та омніканальних каналів продажу

Параметри порівняння	Моноканальний продаж	Мультиканальний продаж	Омніканальний продаж
Кількість каналів продажу всередині торгової компанії, од.	1	2-5	всі можливі
Ступінь взаємодії між каналами	низька, практично відсутня	середня, насамперед пов'язана з передпродажним та післяпродажним сервісом	висока, всі канали в сукупності розглядаються як єдина система
Ціноутворення	ціна визначається для конкретного каналу; спосіб оплати встановлюється конкретно для каналу	ціна визначається для кожного окремого каналу; часто ціна в online-каналі є нижчою у порівнянні з offline-каналом; спосіб оплати визначається для кожного окремого каналу	динамічне ціноутворення; переважно єдина система ціноутворення в усіх каналах, що використовуються; оплата будь-яким способом у будь-якому каналі
Асортимент	асортимент формується конкретно для каналу; враховує особливості локального ринку	асортимент може відрізнятися залежно від каналу; можуть встановлюватися обмеження на продаж окремих товарних категорій	єдиний асортимент в усіх каналах, що використовуються; єдина класифікація та опис товарних категорій в усіх каналах
Програми лояльності клієнтів (ПЛК)	створюються та управляються однією компанією; визначаються для конкретного каналу; часто ПЛК представлені у вигляді стандартних накопичувальних дисконтних карток	можуть створюватися як однією компанією, так і пулом компаній-партнерів; застосовуються як для кожного окремого каналу, так і для декількох каналів; передбачають бенефіти за використання як власних, так і партнерських продуктів; часто додаткові бонуси отримуються через online-канал; часто розрізнена база даних про клієнта та його уподобання	можуть створюватися як однією компанією, так і пулом компаній-партнерів; єдина карта лояльності, що діє в усіх каналах; єдина база даних про клієнта та його уподобання; єдина база історії звернень клієнта через різні канали; перехід з одного каналу комунікації в інший без втрати історії запитів (контекст-ту)
Логістика	Визначається для конкретного каналу: offline <u>чи</u> online. Offline канал – постачання великими партіями за традиційною методикою обробки вантажів. Online канал – продукція відвантажується не партіями, а поштучно, з відповідним маркуванням, оформленням замовлення та документів, поверненням (fulfillment). Застосовування аутсорсингу	Ланцюг поставок потребує узгодженості між каналами та логістичними процесами offline <u>та</u> online. Застосовування аутсорсингу	трансформований ланцюг поставок, що здатний обслуговувати всі канали продажу з багатьма комбінаціями отримання товару та його поверненням; важливість побудови відносин з партнерами, що забезпечують трансформований ланцюг поставок

Джерело: складено автором на основі [10–15].

Отже, перехід ритейлерів на омніканальне обслуговування споживачів призводить до таких позитивних ефектів в їхній діяльності:

- збільшення ступеня охоплення ринку за рахунок розширення кількості каналів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- розробки персоніфікованих ПЛК на основі потужних баз даних про клієнтів (Big Data) з більшою кількістю критеріїв, які беруться до уваги у процесі формування цієї пропозиції;

- зростання обсягів продажу та лояльності, оскільки споживачі часто залишаються в межах компанії за рахунок «безшовного» переходу між каналами;

- підвищення якості прогнозування поведінки споживачів за рахунок встановлення більш тісного контакту з ними;

- зростання швидкості виходу на нові ринки за рахунок використання дистанційної торгівлі як одного з каналів продажів, що використовує роздрібна компанія;

- зростання пізнаваності компанії за рахунок використання єдиних маркетингових інструментів в усіх каналах продажу;

- мінімізації витрат за рахунок досягнення синергії оперативного управління компанією.

Але разом з тим зростають інвестиційні та ринкові ризики, пов'язані з наступним: необхідністю додаткових інвестицій у створювану інноваційну систему продажу; запровадженням нових інформаційних продуктів, які дозволяють в режимі реального часу отримувати дані про купівлі в різних каналах продажу та їх синхронізацію; необхідністю переоснащення торгових об'єктів, що входять до складу роздрібної компанії, та модернізацією інфраструктури, яка забезпечує «безшовний» перехід між каналами; трансформацією логістичної системи, в тому числі ланцюга поставок з метою оптимізації постачань у будь-який канал продажу роздрібної компанії; залученням нових кваліфікованих фахівців та проведенням заходів з підготовки та перепідготовки кваліфікованого персоналу.

Висновки і пропозиції. Омніканальність – це стратегія, що ґрунтується на глибоких знаннях про потреби власних покупців, яка потребує реструктуризації існуючих бізнес-процесів, впровадження інформаційних та інноваційних технологічних рішень. Досвід західних роздрібних компаній свідчить, що омніканальність позитивно впливає на зростання обсягів попиту, досягнення фінансових цілей компаній, створення додаткових зручностей для покупців.

Специфіка економічної ситуації в Україні визначає загальну ситуацію в ритейлі та впливає на стратегії, які використовують роздрібні компанії у процесі їхньої операційної діяльності та у відносинах з клієнтами. На цьому етапі ритейлери переважно концентруються на забезпеченні ефективності власної діяльності за умов падіння платоспроможного попиту. Але водночас вітчизняні ритейлери продовжують оптимізувати бізнес-процеси в пошуку нових методів збуту товарів, поступово переходять до використання мультиканальних рішень, а провідні компанії – до омніканальної моделі, хоча її ступінь проникнення на ринок незначна. Зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі діяльності ритейлерів, надто суттєві для того, щоб їх ігнорувати або діяти за традиційними методами. Прогнозується, що за умови покращення загальної економічної ситуації в Україні, посилення конкуренції між професійними ритейлерами, розвиток вітчизняного ритейлу в напрямку омніканальності прискориться і буде здійснюватися в контексті світових трендів.

Список використаних джерел

1. *Явление омниканального потребителя* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nielsen.com/ru/ru/insights/reports/2017/connected-spender.html>.

2. *Омниканальный ритейл в России: мифы и реальность* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/about-deloitte/ru/ru_omni_ispr_article.pdf.

3. *Онлайн- и офлайн-торговля: грани стираются. Опыт совершения покупок в эпоху омниканальности* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nielsen.com/content/dam/niensglobal/eu/docs/reports/OmnichannelShopping-Brochure.pdf>.

4. *Тотальные продажи. 2015* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pwc.ru/ru/retail-consumer/publications/assets/total_retail_russian_2015_eversion.pdf.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. *Шопинг* впечатлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/RU/Documents/Reports/2016/GfK_Rus_Report_Shopping_of_Impressions.pdf.
6. *Карта* клиентского опыта: теория, практика, глобальные тренды [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://loyalty-world.ru/wp-content/uploads/2015/04/110935.pdf>.
7. *Все в Сеть*: как украинский ритейл адаптируется к европейским новациям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forbes.net.ua/opinions/1406169-vse-v-set-kak-ukrainskij-ritejl-adaptiruetsya-k-evropejskim-novaciyam>.
8. *Онлайн-торговля* в Украине показывает существенный рост [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://trademaster.ua/ryinki_food/312280.
9. *Global Youth Retail Survey 2015* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gfk.com/landing-pages/young-shopper>.
10. *Михайлюк М.В.* Перспективные направления и особенности развития цепей поставок многоканального ритейла на потребительском рынке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ecsn.ru/files/pdf/201611/201611_32.pdf.
11. *Гаспарян В.* Цепочка поставок в рамках omnichannel-ритейла [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www2.deloitte.com/ru/ru/pages/consumer-business/articles/2016/online-offlinetail-forum.html>.
12. *Исследование* LCP Consulting: как в Европе и США переходят к омниканальному ритейлу? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-pepper.ru/articles/lcp-consulting-the-omni-channel-journey-research.html>.
13. *Какие* бизнес-процессы меняются в компании при переходе на омниканальную бизнес-модель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://retailers.ua/news/management/5785-kakie-biznes-protsessyi-menyayutsya-v-kompanii-pri-perehode-na-omnikanalnuyu-biznes-model>.
14. *Эволюция* в торговле: OMNI-CHANNEL. Часть I [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://trademaster.ua/dir_logistik/1765.
15. *Ритейл* и технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://digitalvender.com.ua/riteil-i-tehnologii/>.

References

1. *Iavlenie omnikanalnogo potrebitelya [The phenomenon of an omnichannel consumer]. nielsen.com*. Retrieved from <http://www.nielsen.com/ru/ru/insights/reports/2017/connected-spender.html>.
2. *Omnikanalniy riteil v Rossii: mify i realnost [Omnichannel retail in Russia: myths and reality]. www2.deloitte.com*. Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/about-deloitte/ru/ru_omni_ispr_article.pdf.
3. *Onlain- i oflain-torgovlia: grani stiraiutsia. Opyt soversheniia pokupok v epokhu omnikanalnosti [Online and offline trading: edges are erased. Experience in shopping in the era of omnichannel]. nielsen.com*. Retrieved from <http://www.nielsen.com/content/dam/niensenglobal/eu/docs/reports/OmnichannelShopping-Brochure.pdf>.
4. *Totalnye prodazhi. 2015 [Total retail. 2015]. pwc.ru*. Retrieved from http://www.pwc.ru/ru/retail-consumer/publications/assets/total_retail_russian_2015_eversion.pdf.
5. *Shopping vpechatlenii [Shopping experiences]. gfk.com*. Retrieved from https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/RU/Documents/Reports/2016/GfK_Rus_Report_Shopping_of_Impressions.pdf.
6. *Karta klientskogo opyta: teoriia, praktika, globalnye trendy [Map of client experience: theory, practice, global trends]. loyalty-world.ru*. Retrieved from <http://loyalty-world.ru/wp-content/uploads/2015/04/110935.pdf>.
7. *Vse v Set: kak ukrainskiy riteil adaptiruetsia k evropeiskim novatsiiam [All on the Web: how Ukrainian retail adapts to European innovations]. forbes.net.ua*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/opinions/1406169-vse-v-set-kak-ukrainskij-ritejl-adaptiruetsya-k-evropejskim-novaciyam>.
8. *Onlayn-torgovlia v Ukraine pokazyvaet sushchestvennyi rost [Online trade in Ukraine shows significant growth]. trademaster.ua*. Retrieved from https://trademaster.ua/ryinki_food/312280.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. *Global Youth Retail Survey 2015*. *gfk.com*. Retrieved from <http://www.gfk.com/landing-pages/young-shopper>.

10. Mikhailiuk, M.V. (2016). *Perspektivnye napravleniia i osobennosti razvitiia tsepei postavok mnogokanalnogo riteila na potrebitelskom rynke [Prospective directions and features of development of chains of deliveries of multichannel retail in the consumer market]*. *ecsn.ru*. Retrieved from http://ecsn.ru/files/pdf/201611/201611_32.pdf.

11. Gasparyan, V. (2016). *Tseepochka postavok v ramkakh omnichannel-riteila [Supply chain within omnichannel-retail]*. *www2.deloitte.com*. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/ru/ru/pages/consumer-business/articles/2016/online-offlinereail-forum.html>.

12. *Issledovanie LCP Consulting: kak v Evrope i SSHA perekhodiat k omnikanalnomu riteilu? [Research LCP Consulting: how in Europe and the US go to omnichinal retail?]*. *e-pepper.ru*. Retrieved from <http://www.e-pepper.ru/articles/lcp-consulting-the-omni-channel-journey-research.html>.

13. *Kakie biznes-protsessy meniaiutsia v kompanii pri perekhode na omnikanalnuuu biznes-model [What business processes are changing in the company when switching to a business model?]*. *retailers.ua*. Retrieved from : <http://retailers.ua/news/menedjment/5785-kakie-biznes-protsessyi-menyayutsya-v-kompanii-pri-perehode-na-omnikanalnuyu-biznes-model>.

14. *Evoliutsiia v torgovle: OMNI-CHANNEL. Chast I [Evolution in trade: OMNI-CHANNEL. Part I]*. *trademaster.ua*. Retrieved from https://trademaster.ua/dir_logistik/1765.

15. *Riteil i tekhnologii [Retail and Technology]*. *digitalvender.com.ua*. Retrieved from <http://digitalvender.com.ua/riteil-i-tehnologii>.

Лісіца Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014, Україна).

Лісіца Вікторія Вікторівна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры коммерческой деятельности и предпринимательства, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалю, 3, г. Полтава, 36014, Украина).

Lisitsa Viktoriia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Business and Entrepreneurship, Poltava University of Economics and Trade (3 Koval Str., 36014 Poltava, Ukraine).
E-mail: vvlisitsa@gmail.com

УДК 330.341.2:334.722

*Ольга Сич, Ирина Нитман***АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК
МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА***Ольга Сыч, Ирина Нитман***АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА***Olga Sych, Iryna Nitman***ANALYSIS OF THE IMPACT OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT
ON THE DEVELOPMENT OF SME**

Розглянуто вплив інституційного оточення на активізацію діяльності малого та середнього бізнесу (МСП). Проведено аналіз динаміки основних показників інституційного середовища та кількості МСП. Охарактеризовано залежність між рівнем розвитку оточення бізнесу та динамікою розвитку малого і середнього підприємництва, розраховано коефіцієнти кореляції між динамікою створення інституцій підтримки бізнесу та кількістю зареєстрованих суб'єктів МСП. Виокремлено найбільш дієві інституційні механізми підтримки та напрями удосконалення інституційного середовища МСП – поширення світової практики створення бізнес-інкубаторів та технопарків з одночасним розширенням спектра послуг, що надаються суб'єктам МСП.

Ключові слова: сектор МСП; інституційне середовище; оточення бізнесу; інституційна підтримка; бізнес-інкубатори; технопарки.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Рассмотрено влияние институционального окружения на активизацию деятельности малого и среднего бизнеса (МСБ). Проведен анализ динамики основных показателей институциональной среды и количества МСБ. Охарактеризована зависимость между уровнем развития окружения бизнеса и динамикой развития малого и среднего предпринимательства, рассчитаны коэффициенты корреляции между динамикой создания институтов поддержки бизнеса и количеством зарегистрированных субъектов МСБ. Выделены наиболее действенные институциональные механизмы поддержки и направления совершенствования институциональной среды МСБ – распространение мировой практики создания бизнес инкубаторов и технопарков с одновременным расширением спектра услуг субъектам МСБ.

Ключевые слова: сектор МСБ; институциональная среда; окружение бизнеса; институциональная поддержка; бизнес-инкубаторы; технопарки.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 8.

The article discusses the impact of the institutional environment for the activation of small and medium enterprises (SMEs). The analysis of the dynamics of the main indicators of institutional environment and the number of SMEs is given. In the article it is characterized the relationship between the level of development of business environment and the dynamics of SME, calculated the correlation coefficients between the dynamics of creating of institutions for business support and registered number of SMEs. The most effective institutional support mechanisms and ways of improvement of the institutional environment of SMEs are singled out - spreading the international practice of creating business incubators and technology parks, expanding the range of services provided to SMEs.

Key words: SME sector; institutional environment; business environment; institutional support; business incubators; technology parks.

Fig.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: O18

Постановка проблеми. На сьогодні, попри позитивну кількісну динаміку, малі та середні підприємства в Україні розвиваються досить повільно і менш інноваційно в порівнянні з підприємствами інших європейських держав. Вагому роль у цій ситуації відіграє інституційне середовище МСП, що не повною мірою задовольняє потреби та сприяє вирішенню проблем суб'єктів підприємництва. Сприятливе інституційне середовище підприємництва через вплив на інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність МСП може бути істотним чинником стратегії стійкого розвитку МСП та економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню загальних аспектів розвитку малого підприємництва в Україні, проблематики інституційного середовища підприємницької діяльності присвячені праці вітчизняних науковців, серед них А. І. Бутенко, З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, С. Г. Дрига, М. Г. Пивоваров, Я. В. Бережний, Д. В. Ляпін, Д. С. Покришка, М. В. Заплатинський, А. В. Антонов та інші [1–5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз взаємозалежного впливу між рівнем розвитку МСП та розвитком інституційного забезпечення МСП висвітлюється побіжно і потребує ґрунтовного дослідження для формування ефективних моделей стимулювання малого підприємництва та сприяння його економічному розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення залежності між рівнем розвитку інституційного середовища та рівнем розвитку МСП, а також характеристика об'єктів інституційного середовища, які мають визначальний стимулюючий та організаційний вплив на розвиток малого та середнього підприємництва.

Виклад основного матеріалу. В суспільно-економічних змінах, що відбуваються в Україні, налагоджена робота інституційного середовища підприємницької діяльності є важливим чинником національного зростання. Розвиток інституцій оточення підприємництва повинен бути невід'ємною частиною державної підтримки як загалом, так і на регіональному рівні. Така державна політика має об'єднувати дії органів влади різних рівнів у напрямку стимулювання підприємницької діяльності. Адже розвинена та ефективна мережа сектору малого та середнього бізнесу може бути основним чинником розвитку та конкурентоспроможності як регіону, так і держави в цілому.

Інституції, покликані підтримувати МСП, формують інституційне середовище цього сектору і відіграють важливу роль у підприємницькій активності. З одного боку, їхня діяльність є залежною від динаміки розвитку економіки, оскільки при низьких темпах економічного зростання та в умовах кризи інституції МСП також не розвиваються і більшою мірою залежать від рішень державних органів чи органів місцевого самоврядування, державного фінансування тощо. З іншого боку, існує залежність між якістю інституційного середовища МСП та розвитком такого підприємництва, насамперед, через надання інституціями консультаційних, інформаційних, посередницьких, навчальних послуг, які сприяють ефективній діяльності суб'єктів підприємництва.

Важливість формування дієвого інституційного середовища діяльності МСП відображена у програмних документах державного рівня. Так, дві з трьох цілей «Стратегії розвитку МСП в Україні до 2020 року» [6] стосуються інфраструктурних рішень. Згідно зі Стратегією її успішна реалізація сприятиме досягненню таких цілей: по-перше, це створення найкращих умов для ведення бізнесу; по-друге, побудова інституційної спроможності держави ефективно формувати та реалізовувати політику розвитку підприємництва; і по-третє, розвиток сектору МСП. Перша мета передбачає позиціонування підприємництва як основи економічного розвитку українського суспільства, проведення реформи дерегуляції, створення конкурентного середовища, забезпечення доступу суб'єктів МСП до фінансових, майнових, природних ресурсів, ліквідація бар'єрів виходу МСП на зовнішні ринки. Досягнення мети неможливе без формування мережі інституцій, що сприяють залученню фінансових ресурсів, здійснюють інформаційну підтримку щодо виходу МСП на зовнішні ринки.

Друга мета включає такі складові: можливості навчання підприємству відкриті протягом всього життя, компетенція «підприємливість» інтегрована в освітні програми, забезпечення конструктивного діалогу органів державної влади з МСП, забезпечення широкого доступу МСП до участі в державних закупівлях, підвищення рівня статистичної та аналітичної обізнаності органів державної влади щодо сектору МСП. Результатом досягнення третьої мети стане підвищення конкурентоспроможності українських МСП та зростання рівня доданої вартості, що генерують МСП.

На нашу думку, трансформацію інституційного забезпечення МСП для досягнення стратегічних цілей розвитку можна зобразити схематично (рис. 1).

Рис. 1. Трансформація інституційного забезпечення МСП для досягнення стратегічних цілей розвитку

Джерело: розроблено автором.

Для реалізації Стратегії необхідно перейти від існуючого інституційного середовища підтримки МСП до ефективного. За результатами експертного опитування Центру громадської експертизи [7] стало відомо, яким є бачення ефективної інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва в Україні.

Погляди експертів щодо органу, який повинен нести відповідальність за реалізацію державної стратегії у сфері МСП, розділились: 54 % опитаних вважають за необхідне передати всі повноваження спеціалізованому державному агентству з розвитку малого та середнього підприємництва (тобто створити нову інституцію на зразок європейських), а 43 % – залишити відповідні повноваження Міністерству економічного розвитку і торгівлі. Очевидно, що в обох варіантів є свої прихильники, переваги та недоліки, тому вибір державного регулятора у цій сфері вимагає більш широкого обговорення та усесторонніх консультацій для досягнення консенсусу.

Найбільш ефективними інституціями підтримки бізнесу, на думку експертів, стали об'єднання підприємців (89 %), бізнес-інкубатори (65 %), кластерні об'єднання (60 %) і професійні асоціації (57 %).

Існуюча в Україні інфраструктура підтримки МСП [8] станом на 2015 рік включає в себе бізнес-центри (447 од.), бізнес-інкубатори (82 од.), технопарки (58 од.), лізингові центри (447 од.), небанківські фінансові установи (2812 од.), фонди підтримки підприємництва (216 од.), інвестиційно-інноваційні фонди і компанії (2825 од.), інформаційно-консультативні установи (4054 од.) (рис. 2). Загалом існує близько 11 тисяч установ та організацій різного рівня, форми власності, джерел фінансування, структури засновників і, відповідно, цілей діяльності. Певні інституції лише частково стосуються підтримки МПС (такі як небанківські фінансові установи та лізингові центри), інші – створені виключно для реалізації проектів у середовищі малого та середнього підприємництва (бізнес-інкубатори, фонди підтримки підприємства). Однак значна кількість установ не свідчить про стабільність їхньої роботи, а також про ефективність тієї підтримки, яку вони надають МСП. На думку опитаних, існуючі об'єднання під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

риємців, бізнес-інкубатори, інші типи закладів потребують зміцнення і розвитку, а також стимулювання створення нових організацій на усіх рівнях. У таблиці відображені темпи приросту кількісних показників у розрізі видів інституцій. Більшість інституцій демонструють нестабільні, а в останньому періоді від'ємні темпи приросту кількості – відбувається скорочення мережі відповідних установ та організацій.

Якщо порівнювати з кількістю створених суб'єктів малого та середнього підприємництва (включаючи фізичних осіб-підприємців), то можна побачити такі тенденції:

- загалом приріст кількості зареєстрованих суб'єктів МСП супроводжувався приростом кількості інституцій, що сприяють розвитку МСП до 2015 року;

- за 2014 рік відбулось значне скорочення кількості інституцій на тлі зростання кількості суб'єктів малого підприємництва;

- коефіцієнти кореляції динаміки кількості інституцій та суб'єктів МСП дозволяють поділити об'єкти інфраструктури на три групи: такі інституції, чия поява слабо корелює з кількістю суб'єктів МСП, коефіцієнт кореляції від -0,3 до +0,3 (небанківські фінансові установи, інвестиційні компанії, бізнес центри), інституції, що демонструють від'ємну кореляцію (лізингові центри, фонди підтримки підприємництва), та інституції з високим ступенем кореляції від +0,88 до +0,91 (технопарки, бізнес-інкубатори).

Таблиця

Динаміка розвитку об'єктів інфраструктури МСП за 2011–2015 роки

Об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва	2011	2013	2014	2015	Темпи приросту			Коефіцієнт кореляції
					2013/2011	2014/2013	2015/2014	
Бізнес-центри	438	531	480	447	0,212	-0,096	-0,069	-0,27
Бізнес-інкубатори	69	76	79	82	0,101	0,039	0,038	0,88
Технопарки	43	46	50	58	0,070	0,087	0,160	0,91
Лізингові центри	761	535	538	447	-0,297	0,006	-0,169	-0,74
Небанківські фінансові установи	2420	3964	4 148	2 812	0,638	0,046	-0,322	0,16
Фонди підтримки підприємництва	245	242	226	216	-0,012	-0,066	-0,044	-0,98
Інвестиційно-інноваційні фонди і компанії	2892	3031	3034	2825	0,048	0,001	-0,069	-0,24
Інформаційно-консультативні установи	3168	3902	4 238	4 054	0,232	0,086	-0,043	0,76
Всього інституцій	10036	12327	12 793	10 941	0,228	0,038	-0,145	0,28
Кількість суб'єктів МСП, тис. одиниць	1700,9	1721,4	1931,7	1973,9	0,012	0,122	0,022	1

Джерело: розраховано на основі [8].

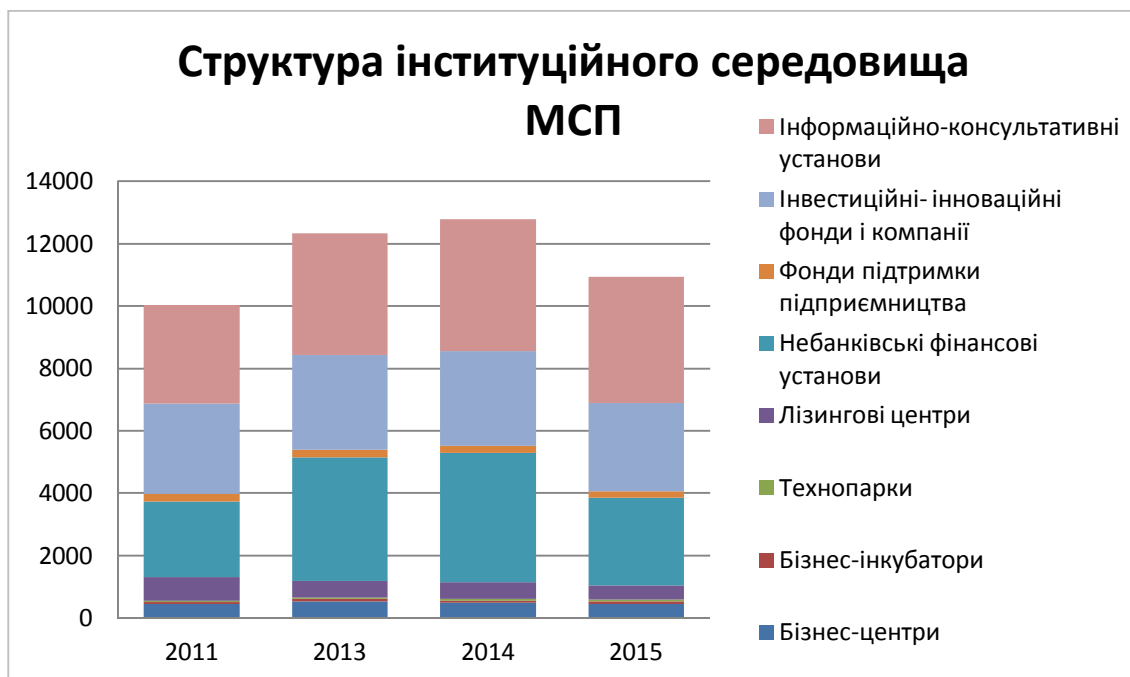

Рис. 2. Динаміка та структура інституційного середовища малого та середнього підприємництва в Україні 2011–2015 роки

Джерело: побудовано на основі таблиці.

Отже, існує залежність між створенням інституцій, що підтримують розвиток МСП, та кількістю створених МСП. Згідно зі статистикою, наведеною в таблиці та рис. 3, позитивну тенденцію продемонстрували лише бізнес-інкубатори та технопарки. Разом з тим саме бізнес-інкубаторам експерти віддають перевагу серед інституцій сприяння розвитку МСП. Тому вважаємо за доцільне активізувати створення бізнес-інкубаторів та технопарків з розширенням спектра послуг, що ними надаються, та здійснення наголосу на інноваційну складову.

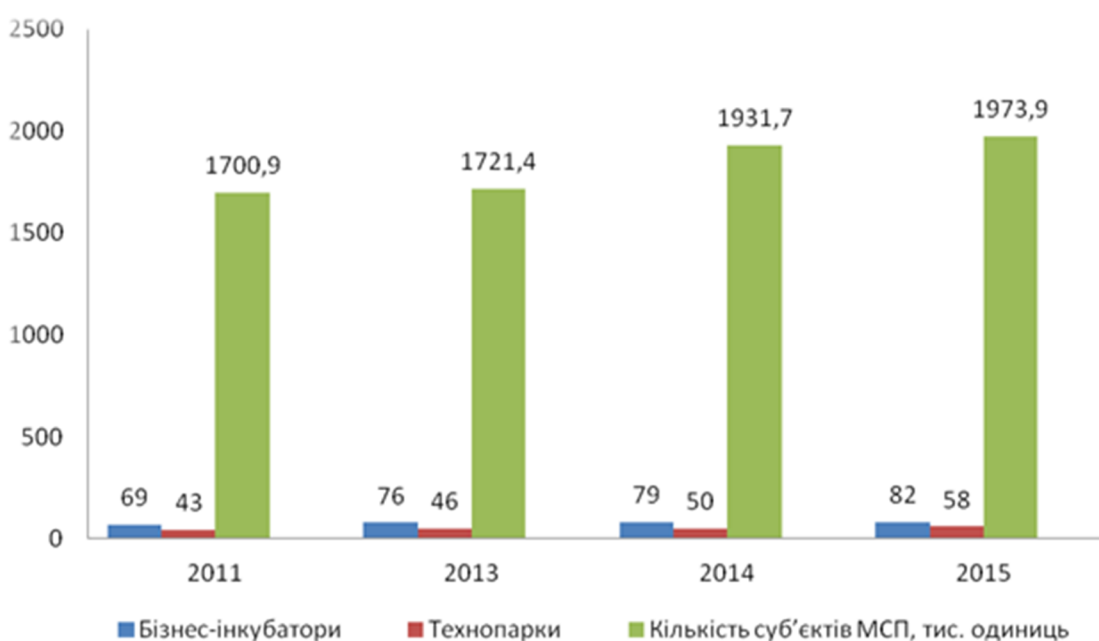

Рис. 3. Співвідношення динаміки зареєстрованих суб'єктів МСП та кількості бізнес-інкубаторів та технопарків

Джерело: побудовано на основі таблиці.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Інституції підтримки МСП повинні пропонувати широкий спектр якісних послуг, у свою чергу, портфель послуг кожної установи повинен включати в себе різні види підтримки. Найпопулярнішими послугами, на думку експертів, є захист прав підприємців у відносинах з контролюючими органами (84 %) та фінансово-кредитна підтримка (73 %). Навчання та тренінги, консультаційна підтримка, спільний маркетинг продукції (послуг) і відстоювання інтересів у відносинах із органами влади як затребуваних послуг отримали понад половину голосів (від 57 до 62 %).

Висновки і пропозиції. Виходячи з досвіду європейських країн та аналізу вітчизняного становища саме бізнес-інкубаторам та технопаркам належить чільна роль у формуванні сприятливого бізнес-середовища МСП. Так, технопарки дозволяють отримати:

- консультаційні та навчальні послуги (зокрема, у сфері правового захисту, обліку і сплати податків, комерціалізації технологій, маркетингових досліджень);
- технологічні консультації (технологічний аудит, менеджмент, стратегічне планування);
- адміністративні послуги (надання офісу, конференц-залів, паркінгу, рекреаційних зон);
- специфічні послуги технопарку (лабораторії, простір для досліджень, транспортну і комунікаційну інфраструктуру, трансфер технологій);
- співпрацю з дослідницькими інституціями (вищими навчальними закладами, науковими інститутами);
- доступ до фінансування (спрощення пошуку зацікавлених інвесторів, венчурного фінансування, грантів Євросоюзу);
- маркетингові та промоційні заходи;
- спрощений контакт з іншими МСП – потенційними партнерами.

Створення бізнес-інкубатору як відокремленої господарюючої одиниці, яка володіє власним майном та бюджетом, дозволяє МСП розпочати діяльність «у тепличних умовах» за рахунок:

- привабливих у ціновому плані умов оренди приміщення;
- адміністративно-офісного обслуговування;
- бізнес-консультування (формування профілю фірми, доступу до юридичної допомоги, патентування, інформаційного та технологічного забезпечення, ведення бухгалтерії);
- можливості “spin-off”, як новостворених МСП на основі тісної співпраці наукової інституції та бізнес-середовища;
- платформи для інноваційних стартапів та краудфандингу.

Список використаних джерел

1. *Заплатинський М. В.* Інституційна підтримка розвитку малого підприємництва в регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец.: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М. В. Заплатинський ; Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долішнього. – Львів, 2008. – 27 с.
2. *Бережний Я. В.* Проблеми та шляхи формування сприятливого інституційного середовища для підприємницької діяльності в Україні : аналітична доповідь / Я. В. Бережний, Д. В. Ляпін, Д. С. Покришка ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 80 с.
3. *Пивоваров М. Г.* Інституційні механізми державної підтримки розвитку малого підприємництва в національному господарстві й регіонах / М. Г. Пивоваров // Держава та регіони : науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5 (58). – С. 52–59.
4. *Васильців Т. Г.* Удосконалення інституційного середовища розвитку малого бізнесу в малих містах / Т. Г. Васильців // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 184–190.
5. *Dominiak J.* Rola otoczenia biznesu w rozwoju regionalnym w Polsce / Joanna Dominiak // Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. – 2013. Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. – 60 s.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. *Центр громадської експертизи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expertise.org.ua>.
7. *Стратегія розвитку МСП в Україні до 2020 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://issuu.com/mineconomdev/docs/short_sme_strategy_apr2017_revas.
8. *Офіційний сайт державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Zaplatynskyy, M.V. (2008). Instytutsiyna pidtrymka rozvytku maloho pidpryyemnytstva v rehioni [Institutional support of small business development in the region]. *Extended abstract of PhD thesis*. Lviv (in Ukrainian).
2. Berezhnyy, Y.V., Liapin, D.V., Pokryshka, D.S., Zhalila, Ya.A. (ed.) (2014). *Problemy ta shliakhy formuvannya spryiatlyvoho instytutsiinoho seredovyshcha dlia pidpryyemnytskoi diialnosti v Ukraini: analitychna dopovid [Problems and ways of creating favorable institutional environment for business activities in Ukraine: analytical report]*. Kyiv (in Ukrainian).
3. Pyvovarov M.G. (2012). Instytutsiini mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho pidpryyemnytstva v natsionalnomu hospodarstvi y rehionakh [Institutional mechanisms for state support of small business in the national economy and regions]. *Derzhava ta rehiony: naukovo-vyrobnychyy zhurnal – State and regions: scientific and practical journal*, no. 5 (58), pp. 52–59 (in Ukrainian).
4. Vasylytsiv, T.G. (2009). Udoskonalennia instytutsiinoho seredovyshcha rozvytku maloho biznesu v malykh mistakh [Improving the institutional environment of small businesses in small towns]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, no. 3 (12), pp. 184–190 (in Ukrainian).
5. Dominiak, J.(2013). Rola otoczenia biznesu w rozwoju regionalnym w Polsce [The role of the business environment in regional development in Poland]. *Prace Komisji Geografii Przemyslu Polskiego Towarzystwa Geograficznego – The work of the Committee of Industrial Geography of Polish Geographical Society*. Poznan (in Polish).
6. *Tsentr hromadskoi ekspertyzy [Center of Public Expertise]*. Retrieved from <http://expertise.org.ua>.
7. *Stratehiia rozvytku MSP v Ukraini do 2020 roku [Strategy for SME development in Ukraine by 2020]*. Retrieved from https://issuu.com/mineconomdev/docs/short_sme_strategy_apr2017_revas.
8. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Сич Ольга Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська 1, м. Львів, 79000, Україна).

Сыч Ольга Анатольевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов субъектов хозяйствования, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина).

Sych Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance of Entities, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., 79000 Lviv, Ukraine).

E-mail: olga.sych.lviv@gmail.com

Нітман Ірина Ігорівна - аспірант кафедри фінансів суб'єктів господарювання, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Нитман Ирина Игоревна – аспірант кафедры финансов субъектов хозяйствования, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина).

Nitman Iryna – PhD student, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., 79000 Lviv, Ukraine).

E-mail: i_nitman@ukr.net

УДК 631.16: 631.145:330.341.1

Тетяна Шпомер

**АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
МАШИНОБУДУВАННЯ**

Татьяна Шпомер

**АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
МАШИНОСТРОЕНИЯ**

Tetiana Shpomer

**ANALYSIS OF CONDITION FINANCIAL SUPPORT
OF INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL
ENGINEERING**

Проаналізовано сучасний стан інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування. Досліджено фінансове забезпечення інноваційної діяльності машинобудування для АПК та виявлено, що в сучасних умовах господарювання основним джерелом фінансування залишаються власні фінансові ресурси підприємств. Визначено проблеми, що стримують інноваційний розвиток, та запропоновано зосередитись на розробці ефективних схем та механізмів пошуку та залучення додаткових коштів.

Ключові слова: фінансове забезпечення; інноваційний розвиток; власні фінансові ресурси; державна фінансова підтримка; сільськогосподарське машинобудування.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 11.

Проанализировано современное состояние инновационного развития сельскохозяйственного машиностроения. Исследовано финансовое обеспечение инновационной деятельности машиностроения для АПК и выявлено, что в современных условиях хозяйствования основным источником финансирования остаются собственные финансовые ресурсы предприятий. Определены проблемы, сдерживающие инновационное развитие, и предложено сосредоточиться на разработке эффективных схем и механизмов поиска и привлечения дополнительных средств.

Ключевые слова: финансовое обеспечение; инновационное развитие; собственные финансовые ресурсы; государственная финансовая поддержка; сельскохозяйственное машиностроение.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 11.

Current state of innovative development of agricultural machine building industry was analyzed within the article. Financial support of the machine building industry innovative activity for AIC was researched and it was found out, that in current conditions of economic activity, the main source of financing are left to be own financial resources of the enterprises. Problems braking innovative development were defined, and it offered to focus on producing efficient schemes and mechanisms of searching and attracting additional funds.

Key words: financial support; innovative development; own financial resources; state financial support; agricultural machine building industry.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 11.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн світу демонструє, що рушійним фактором піднесення економіки є прискорення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства. Зокрема, на це вказує досвід Японії, Китаю, Південної Кореї та інших розвинених країн, які, сконцентрувавшись на інтенсивних технологічних змінах, зуміли за короткий проміжок часу досягти стабільного економічного зростання. Надзвичайно актуальним питанням на сьогодні для України є активізація інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування як стратегічно важливої галузі національного господарства, що здійснює значний вплив на формування обсягів та вартості виробництва сільськогосподарських товарів та забезпечує продовольчу безпеку держави.

Сучасний стан забезпечення продукцією сільськогосподарського машинобудування не відповідає потребам АПК. Протягом останніх років в аграрному секторі простежуються негативні тенденції, що змушують вітчизняні аграрні підприємства звертатись до іноземних виробників сільськогосподарської техніки з метою впровадження у виробництво продукції наукоємних технологій, які забезпечують підвищення урожайності сільськогосподарських культур, а також високу продуктивність тваринництва. Тому

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

для становлення гідної позиції на арені світової економіки вітчизняні підприємства сільськогосподарського машинобудування мають активізувати інноваційну діяльність. Це можливо за умов формування значного фінансового потенціалу та розробки ефективних механізмів його залучення для інноваційного оновлення основних засобів підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем фінансового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки представлені у працях таких науковців, як В. Геєць, А. Даниленко, Ю. Бажал [1], О. Колодізев [2], М. Диба [3] та ін. Питання фінансування інноваційної діяльності підприємств машинобудування, в т. ч. сільськогосподарського, розглядали В. Ільчук [4], П. Бездушний [5], Н. Метеленко [6], В. Корецька-Гармаш [7], І. Кулиняк [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні праці вчених-економістів у сфері фінансового забезпечення інноваційного розвитку, малодослідженими залишаються питання забезпечення фінансовими ресурсами підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Метою статті є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування та виявлення основних проблем, що сповільнюють процеси фінансування інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, які посилюють виклики щодо конкурентоспроможності національних економік, вітчизняне сільськогосподарське машинобудування має переорієнтуватися на інноваційний шлях розвитку.

Ситуація, що склалася нині в галузі, свідчить про те, що частка підприємств сільськогосподарського машинобудування, які займалися інноваціями протягом досліджуваного періоду, має тенденцію до зростання, однак залишається на низькому рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування України

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка підприємств, що займалися інноваціями (у % до кількості обстежених промислових підприємств галузі)	20,9	24	27	32	30,5	36
Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію (од.)	29	34	28	25	23	16
Кількість підприємств, що впроваджували інновації (од.):	40	43	40	31	29	17
з них:						
- впроваджували інноваційну продукцію	34	38	35	26	25	16
- впроваджували інноваційні процеси	32	29	28	18	18	6

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України [9].

Виходячи з даних табл. 1 видно, що негативним фактором у розвитку машинобудування для сільського господарства є значне скорочення підприємств, що впроваджували інновації (на 57,5 %) та підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію (на 44,8 %) у 2015 році порівняно з 2010 роком. До того ж підприємства досліджуваної галузі більшою мірою займалися впровадженням інноваційної продукції, аніж введенням нових технологічних процесів (рис. 1).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

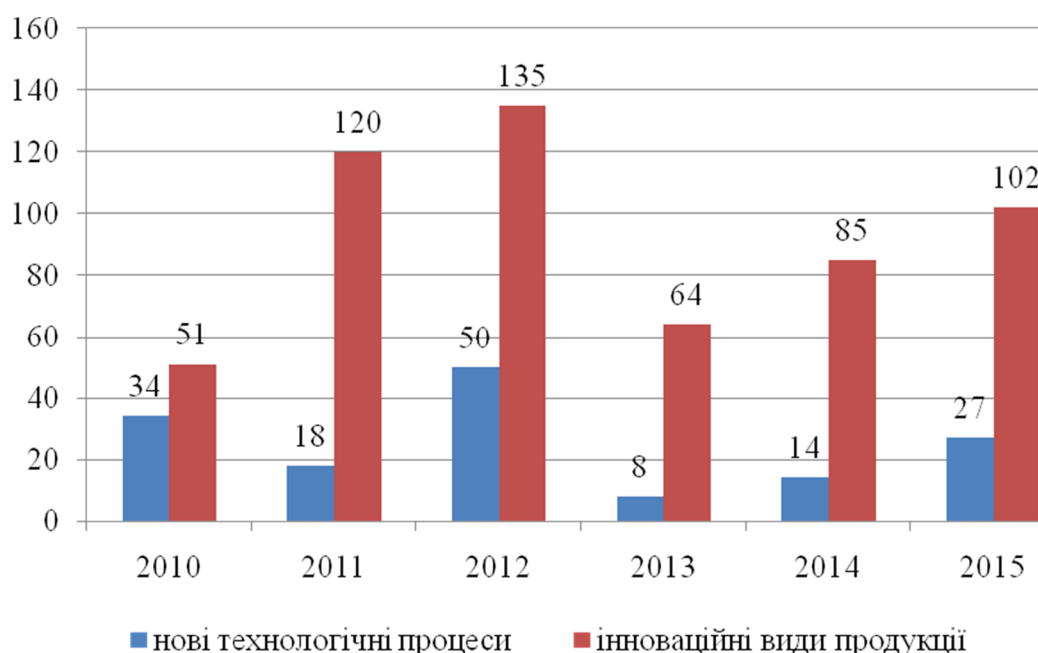

Рис. 1. Впровадження нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції підприємствами сільськогосподарського машинобудування

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [9].

Впровадження саме технологічних інновацій дає змогу підприємствам машинобудування для АПК оновити продукцію, підвищити її технічний рівень, збільшити обсяги виробництва та розширити ринки збуту. Без використання сучасних технологій, конструкційних матеріалів та елементної бази високого технічного рівня підприємства вітчизняного сільськогосподарського машинобудування неспроможні освоїти виробництво техніки, яка була б конкурентоспроможною як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках [10].

Крім того, питома вага впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих технологічних процесів у загальній їх кількості є нестабільною протягом всього досліджуваного періоду. Так, найбільша їх частка була впроваджена у 2010 році (79 %), а найменша – у 2012 році (16 %). Також слід зазначити, що у 2014 році вітчизняні підприємства сільськогосподарського машинобудування залишилися без впровадження у виробництво ресурсозберігаючих технологій.

Численні дослідження засвідчують той факт, що незадовільний стан інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств (у т. ч. і сільськогосподарського машинобудування) зумовлений низькими можливостями фінансування інновацій.

Фінансові проблеми інноваційного розвитку вітчизняних підприємств, на думку Н. Г. Метеленко [6], мають системний характер та викликані численними факторами, а саме:

- узгодженням цілей інноваційного розвитку підприємства з цілями мінливого зовнішнього середовища;
- адекватною оцінкою потреби в ресурсах та інноваційними можливостями підприємства;
- врахуванням стадій життєвого циклу підприємства та продукції, що виробляється;
- готовністю системи менеджменту до інноваційних змін підприємства.

Останніми роками фінансування інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування України здійснюється виключно за рахунок власних фінансових ресурсів підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

*Динаміка та структура джерел фінансування інновацій
сільськогосподарського машинобудування*

Роки	Усього	У т. ч. за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	кредитів	
2010	тис. грн	64 917,8	64 407,8	-	510
	у % до загального обсягу	100	99,2	-	0,8
2011	тис. грн	85 140,2	85 140,2	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2012	тис. грн	75 878,4	70 726,3	2828,1	2324
	у % до загального обсягу	100	93,2	3,7	3,1
2013	тис. грн	72 241,9	72 017,9	-	224
	у % до загального обсягу	100	99,7	-	0,3
2014	тис. грн	67 225,9	67 225,9	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2015	тис. грн	85 533,9	85 533,9	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-

Джерело: складено та розраховано на основі даних Державної служби статистики України [9].

Така структура фінансового забезпечення гальмує інноваційну активність галузі, оскільки власні кошти спрямовуються переважно на модернізацію існуючого обладнання, а не на створення нового. Підтвердженням цього є те, що найбільша частка витрат, спрямованих на інноваційний розвиток підприємств сільськогосподарського машинобудування, припадає на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (табл. 3), що ще раз засвідчує першочергове прагнення до покращення їхньої матеріально-технічної бази.

Таблиця 3

Структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності

Напрямок інноваційної діяльності	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Внутрішні науково-дослідні розробки	18,01	19,46	14,60	11,78	17,18	10,78
Придбання науково-дослідних розробок	0,19	0,09	0,04	0,00	0,38	0,05
Придбання машин, обладнання та ПЗ	71,83	64,39	68,31	68,13	70,17	81,55
Придбання інших зовнішніх знань	0,02	0,02	0,03	0,02	0,00	0,00
Інші витрати	9,95	16,04	17,02	20,07	12,27	7,63

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України [9].

Незначна частка у структурі джерел фінансування в окремі роки припадає на кошти державного бюджету (3,7 % у 2012 році) та кредитування (0,8 % – у 2010 році, 3,1 % – у 2012 році, 0,3 % – у 2013 році).

Загалом державна фінансова підтримка сільськогосподарського машинобудування представлена в Державному бюджеті України двома напрямками:

- через механізм здешевлення кредитів;
- компенсація облікової ставки НБУ, відсоткових ставок комерційних банків за кредитами на технічне переоснащення підприємств [5].

У розвинених країнах світу (Австрія, Канада, Нідерланди) однією з поширених форм державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності є податкові стимули, зокрема [1; 11]:

- податкові кредити (відстрочка по сплаті податків на певний період, який може тривати декілька років);
- прискорена амортизація устаткування, обчислювальної техніки та інших основних засобів, придбаних для виконання інноваційних проектів;
- підвищувальні коефіцієнти (у середньому 1,5) до поточних витрат на наукову та науково-технічну діяльність;
- повне або часткове звільнення від сплати окремих податків.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Залучення кредитних коштів дозволяє підприємствам розширювати інноваційно-технологічний базис виробництва. Проте низька частка фінансування за рахунок кредитування нині зумовлена взаємодією між фінансовим та реальним секторами економіки і гальмується внаслідок поглиблення нерівності у відносинах секторів і посилення домінування першого над другим [1]. В умовах високих процентних ставок за кредит малорентабельні підприємства сільськогосподарського машинобудування є неплатоспроможними позичальниками, для яких залучення довгострокового кредитування для здійснення інноваційної діяльності є практично недоступним.

У країнах – технологічних лідерах (Велика Британія, Франція, США, Німеччина) вагомим джерелом фінансування інноваційних розробок є кошти закордонних інвесторів. Однак вітчизняне сільськогосподарське машинобудування не є привабливим для зовнішніх інвесторів через певні проблеми як усередині країни в цілому, так і галузі зокрема.

Серед основних проблем, що стримують фінансування наукової та науково-технічної діяльності вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування, можна виділити такі (рис. 2):

Рис. 2. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки та пропозиції. Таким чином, на сьогодні, враховуючи низький потенціал науково-технічної сфери вітчизняних виробників, обмеженість бюджетних коштів, власних джерел фінансування інноваційного розвитку, високі кредитні ставки, нестабільність економічної ситуації у країні тощо, підприємства сільськогосподарського машинобудування мають неодмінно звертатись до нетрадиційних методів фінансового забезпечення, зокрема лізингового та венчурного фінансування.

При цьому також необхідно зосередити зусилля на розробці ефективних схем та механізмів пошуку і залучення коштів як фінансово-кредитних установ, інших інституційних інвесторів, так і дрібних інвесторів (широких верств населення), інвестиційний потенціал яких спроможний, за привабливих умов інвестування, вирішити проблему фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Список використаних джерел

1. *Інноваційна Україна 2020: національна доповідь* / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
2. *Колодізев О. М.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. М. Колодізев. – Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2010. – 44 с.
3. *Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України* : монографія / [М. І. Диба, О. М. Юркевич, Т. В. Майорова, І. В. Власова та ін.]. – К. : КНЕУ, 2013. – 425 с.
4. *Ільчук В. П.* Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку інноваційних процесів машинобудівного комплексу / В. П. Ільчук, Т. О. Романенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 4. – С. 80–86.
5. *Бездушний П. М.* Стан державної фінансової підтримки сільськогосподарського машинобудування в Україні / П. М. Бездушний // Облік і фінанси АПК : науково-виробничий журнал. – 2011. – № 2. – С. 98–101.
6. *Метеленко Н. Г.* Фінансові аспекти інноваційного розвитку підприємств машинобудування в Україні [Електронний ресурс] / Н. Г. Метеленко // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_50.
7. *Корецька-Гармаш В. О.* Характеристика венчурного інвестування на машинобудівних підприємствах / В. О. Корецька-Гармаш // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – С. 59–62.
8. *Кулиняк І. Я.* Лізингове фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств / І. Я. Кулиняк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2009. – № 1. – С. 138–144.
9. *Сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. *Концепція Державної цільової економічної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу до 2020 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.
11. *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2013*. – OECD, 2013. – Pp. 106–107.

References

1. Heiets, V.M. and other (2015). *Innovatsiina Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020]*. Kyiv: NAS of Ukraine (in Ukrainian).
2. Kolodiziev, O.M. (2010). *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Financial support of innovative development of national economy]*. *Extended abstracts of the Doctoral thesis*. Sumy: Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine (in Ukrainian).
3. Dyba, M.I., Yurkevych, O.M., Maiorova, T.V., Vlasova, I.V. and other (2013). *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [Financial support of innovative development of Ukraine]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
4. Ilchuk, V.P., Romanenko, T.O. (2012). *Problemy investytsiinoho zabezpechennia rozvytku innovatsiinykh protsesiv mashynobudivnoho kompleksu [Problems of investment support of innovative*

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

process engineering complex]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Journal of Chernihiv State Technological University*, no. 4, pp. 80–86 (in Ukrainian).

5. Bezdushnyi, P.M. (2011). Stan derzhavnoi finansovoi pidtrymky silskohospodarskoho mashynobuduvannya v Ukraini [Condition state financial support of agricultural engineering in Ukraine]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance of Agro Industrial Complex*, no. 2, pp. 98–101 (in Ukrainian).

6. Metelenko, N.H. (2015). Finansovi aspekty innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannya v Ukraini [Financial aspects of innovative engineering enterprises in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 1. Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek> 2015 1 50.

7. Koretska-Harmash, V.O. (2010). Kharakterystyka venchurnoho investuvannya na mashynobudivnykh pidpriemstvakh [Characteristics of venture investment in engineering enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytsky National University*, no. 4, pp. 59–62 (in Ukrainian).

8. Kulyniak, I.Ya. (2009). Lizynhove finansuvannya innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv [Lease financing innovation engineering companies]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu – Herald Chernivtsi Trade and Economic Institute*, no. 1. pp. 138–144 (in Ukrainian).

9. *Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The site of State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. *Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku vitchyznianoho mashynobuduvannya dlia ahropromyslovoho kompleksu do 2020 roku [The concept of the state target economic development program of domestic engineering for agriculture 2020]*. Retrieved from <http://minagro.gov.ua>.

11. OECD Science, Technology and Industry Outlook 2013. *OECD*, 2013. Pp. 106–107 (in English).

Шпомер Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шпомер Татьяна Александровна – аспірант кафедри фінансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shpomer Tetiana - PhD student Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tanya_shpomer@ukr.net

UDC 32:351.824.11

Svitlana Shastun

**THE LEGAL REGULATION OF ENERGY EFFICIENCY
OF ENTERPRISES IN UKRAINE**

Світлана Шастун

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ**

Светлана Шастун

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
ЭНЕРГОЭФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ**

Due to imperfect existing regulatory and legal framework, the level of energy efficiency in Ukraine today is extremely low. In the article based on the conducted research the basis of normative and legal regulation of energy efficiency in Ukraine was singled out and analyzed and priority directions of ensuring energy efficiency were determined. The main subjects of the regulatory and legal regulation of energy efficiency in Ukraine were identified. Based on study of analytical materials of the International Energy Agency, singled out key measures to regulate energy efficiency and investigated their use in Ukraine. The most developed control measures are considered, and it is analyzed what measures are developed less. An analysis of incentive measures for energy efficiency in Ukraine was made. The shortcomings of the existing legislation in this sphere are given and ways of their overcoming was suggested.

Keywords: energy efficiency; regulatory; measures; incentives.

Tabl.: 1. Bibl.: 21.

Унаслідок недосконалої існуючої нормативно-правової бази рівень енергоефективності в Україні сьогодні є надзвичайно низьким. У статті на основі проведеного дослідження виокремлено та проаналізовано основу нормативно-правового регулювання енергоефективності в Україні та визначено пріоритетні напрями забезпечення енергоефективності. Визначено основні суб'єкти нормативно-правового регулювання енергоефективності в Україні. На основі вивчення аналітичних матеріалів Міжнародного Енергетичного Агентства виокремлено основні заходи регулювання енергоефективності та досліджено їх застосування в Україні. Розглянуто заходи регулювання, що найбільше розвинені, та проаналізовано, які заходи розвинені найменше. Виконано аналіз заходів стимулювання енергоефективності в Україні. Наведено недоліки чинного законодавства в цій сфері та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: енергоефективність; регулювання; заходи; стимулювання.

Табл.: 1. Бібл.: 21.

Вследствие несовершенной существующей нормативно-правовой базы уровень энергоэффективности в Украине сегодня чрезвычайно низкий. В статье на основе проведенного исследования выделено и проанализировано основу нормативно-правового регулирования энергоэффективности в Украине и определены приоритетные направления обеспечения энергоэффективности. Определены основные субъекты нормативно-правового регулирования энергоэффективности в Украине. На основе изучения аналитических материалов Международной Энергетического Агентства выделены основные меры регулирования энергоэффективности и исследовано их применение в Украине. Рассмотрено наиболее развитые меры регулирования и проанализировано, какие меры развиты меньше. Выполнен анализ мер стимулирования энергоэффективности в Украине. Приведены недостатки существующего законодательства в данной сфере и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: энергоэффективность; регулирование; меры; стимулирование.

Табл.: 1. Библ.: 21.

JEL Classification: G28

Problem definition and its relationship with important practical tasks. Implementation of energy efficiency projects in Ukraine at all levels remains low. The reasons for this are the lack of interest of enterprises in implementing energy saving projects including the use of renewable energy sources, low incentives such projects by the state. At the household level to listed factors, we can add the imperfect system of subsidization that does not create incentives for efficient use of resources and energy efficiency.

Analysis of the latest researches and publications. To study of the mechanism of state regulation of energy efficiency in Ukraine dedicated works of Trofymenko O. O., Voitko S. V. [20], Podolets R. [11], Novak E. V., Pleskach B. M. [8], Struk V. O. [18], Kistynyuk T. [5], Drozhzhin D. Y. [2] and others. A detailed research of legislation of Ukraine in energy efficiency was made by the Secretariat of the Energy Charter [21].

Bold of unsolved aspects of the problem. Despite the numerous amount of publications on the subject, there is no research of international practices of regulation of energy efficiency and studies the possibility of using them in Ukrainian reality.

Purpose of the article. The main purpose of this work is to analyze the existing legislative framework on energy efficiency, the study of global regulatory practices and developing proposals of address the deficiencies regulation of energy efficiency in Ukraine.

Presenting main material. Despite the lack of the concept of energy efficiency in Ukrainian legislation and on still missed the law «On Energy Efficiency», a that project was developed else in 2009, the legal basis for the definition and regulation of energy efficiency of business entities exist.

The basis of the legal framework of regulation relations in the sphere of energy efficiency are:

1. Law of Ukraine «On energy saving» from July 1, 1994 № 74/94-VR – defined economic mechanism of energy efficiency (goals, objectives, events, incentives, etc.), and said principles of rationing and standardization in the energy saving sphere and bases for state examination and energy audit [15].

2. Law of Ukraine «On Electricity» from October 16, 1997 №5 75/97-VR – defines the principles of state regulation of activities in the energy (including general principles for setting tariffs, including the «green» tariff) [14].

3. Law of Ukraine «On alternative fuel» from January 14, 2000 № 1391-XIV – regulates the relations in manufacturing and use of alternative fuels, produced from biomass [12].

4. Law of Ukraine «On Alternative Energy Sources» from February 20, 2003 № 555-IV – regulates relations in the field of alternative energy sources [13].

5. Law of Ukraine «On the introduction of new investment opportunities, guaranteeing the rights and legal interests of businesses for major energy modernization» from April 9, 2015 № 327-VIII - regulates relations in energy service [16].

6. The Technical Regulation of construction products, buildings and constructions from December 20, 2006 – establishes requirements for the energy efficiency of new buildings [19].

7. State targeted economic program for energy efficiency and the development of energy production from renewable energy sources and alternative fuels for 2010–2017 years from March 1, 2010 № 243 – which identifies ways to reduce energy intensity of Ukraine's GDP by 20 % until 2020 [1].

8. Energy Strategy of Ukraine till 2030 from July 24 2013 № 1071-r – that defines the development strategy of fuel and energy sector, the principles of state policy in the sphere of energy efficiency, evaluates potential of alternative and renewable energy sources and alternative fuels [3].

9. Strategy for Sustainable Development «Ukraine-2020» from January 12, 2015 - in part of determination energy independence and energy efficient one of priority development directions. The strategy defines the goals of the state policy in this sphere the main ones are: reducing the energy intensity GDP by 20 % by 2020, implementation of projects with using renewable energy sources, switching to energy efficient technologies, reforming energy pricing, a departure from the system of subsidization and subsidies and others [17].

10. “National Action Plan for Energy Efficiency for the period until 2020” from November 25, 2015 – defines energy efficiency measures in the household sector, industry, transport and services sectors and principles of an estimation these measures [7].

Especially important in the legal provision of energy efficient development of Ukrainian enterprises plays State Standard ISO 50001:2014 «Energy Management Systems. Requirements and guidelines on how to use», which is identical to international standard ISO 50001:2011 Energy management systems - Requirements with guidance for use [4]. This standard contains specific measures whose implementation will improve the energy efficiency of a particular company. They cover the following areas: energy planning, energy diagnosis, energy policy, the implemen-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

tation of energy efficiency measures, energy monitoring and analysis. At present, this standard is a single normative document in Ukraine, which tie to the practice management companies.

Having performed an analysis of the current legislation, we can conclude the main directions of energy efficiency in Ukraine is defined the following [1; 7]:

- Thermal modernization of existing residential buildings (warming of walls, windows, roofs, basements);
- Energy certification of new buildings;
- Implementation of European standards for fuels used in the transport sector; stimulate purchases of energy-efficient types of transport (including city) and energy efficient equipment in the industrial sector;
- Implementation of energy audit and energy management;
- introduce energy labeling of industrial equipment and household electrical appliances; popularization of energy-saving measures among the population.

In the legal regulation of energy efficiency in Ukraine, involving more than 15 institutions of different levels. The main ones are the Ministry of Economic Development and Trade (regarding provision of formation of public policy and legal regulation in the sphere of energy efficiency and energy saving), State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (regarding implementation of the state policy and control in areas of energy efficiency, energy saving, renewable energy), The National Commission for state regulation in the energy (conducting tariff and price policies on energy, regulation of monopolies).

International Energy Agency has made a detailed analysis of international practices of energy efficient, resulting in a number of analytical materials prepared in which examples and specific actions to provide for development energy efficiency [9]. Study of these materials has enabled us to prepare a list of regulatory measures that are most advisable in energy efficiency (Table).

Table

The main measures of state regulation in energy efficiency

Measures	Essence	Presence in Ukraine
Tariff policy	The use of differentiated tariffs depending on the amount of energy consumed	Partially existing
Control measures	The requirement of mandatory energy audit and energy management and decision of energy standards	Partially existing
Incentive measures	Subsidies, grants, tax exemptions for investment in energy efficient projects, the introduction of "green" tariff	Existing
Measures to market development	Conducting information campaigns, labeling of household appliances and certification of buildings, formation of energy efficient thinking, including by the inclusion of issues of energy efficiency in the school curriculum	Partially existing
Measures for technological development	Design and demonstration (in the form of exhibitions, presentations, flyers, etc.) achievements in energy efficiency technologies (materials)	Existing
Measures for capacity building	Creating favorable conditions for transition of energy service companies to the national market or forming own companies, training experts in the field, creating opportunities for exchange of experience (including via the Internet), the formation of educational and scientific programs	Practically absent
Financial measures	Creating the funds for financing energy efficient measures, granting credits to low or zero interest rates	Under Construction

As you can see from the Table, from the specified list of state regulation measures in Ukraine partially existing are measures for market development, control measures and tariff policy. Measures to market development in Ukraine limited legal framework for labeling of household appliances and a number of DSTU and GOST. Tariff policy that meets the re-

---

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

---

quirements of the International Energy Agency, applies only in relation to electricity. In the sphere of thermal power, similar tariff policy today in Ukraine cannot be used due to lack the counters of heat and their expensive for households. Controlling measures in Ukraine fixed DSTU ISO 50001:2014 and series of energy DSTU; at the same time, being developed the draft law “On energy efficiency of buildings”. At the stage of development and implementation financial measures are (a bill “On creation the energy efficiency Fund”). Practically absent in Ukraine are measures aimed at capacity building energy efficiency in Ukraine (of all list are existing only training centers for energy managers). Therefore, we believe that regulatory agencies is these measures should be give the most attention.

The most widespread in Ukraine measures of state regulation of energy efficiency are incentive measures. Principles of incentives energy efficiency in Ukraine are now fully concentrated in the Law of Ukraine “On Electricity” (by imposing green electricity tariff that was produced completely or partially from renewable energy sources) [14] and the Tax and Customs Code of Ukraine. For companies that use energy technology (equipment, materials) or using energy from renewable energy incentives established on payment of profits tax, customs duties and value added tax.

1) Benefits on payment of customs duty - benefits obtains if the goods imported used the taxpayer for its own manufacture and identical products with the same quality characteristics are not produce in Ukraine. Operations of import energy efficient equipment into Ukraine are exempt from tax (Article 282 of Custom Code of Ukraine) [6];

2) Benefits on payment of tax on profit of enterprises – the Tax Code of Ukraine provides two benefits variants (Art. 158) [10]:

a) tax exemption of 50 % of profit derived from the implementation of energy efficiency measures and energy efficiency projects of enterprises included in the State Register of enterprises, institutions and organizations engaged in the development, implementation and use of energy efficiency measures and energy efficiency projects;

b) tax exemption 80 % of profit derived from the sale of goods of own production in Ukraine which promote the development of energy efficient technologies.

3) Benefits on payment of value added tax - provides tax exemption to VAT transactions on importation into Ukraine on condition that these goods are used by the taxpayer for its own manufacture and are not produced in Ukraine identical products with the same quality characteristics (Paragraph 16 of Article 197 of the Tax Code) [10]:

a) equipment that is working on renewable energy, energy saving equipment and materials, measuring tools, control and management of fuel and energy resources, equipment and materials for the production of energy from renewable energy sources;

b) Materials, equipment and components that are used for production.

Despite the presence of preferential legislation in practice to obtain the above benefits is extremely complicates by the severity of proof by the taxpayer of the fact that Ukraine has not produced products with the same characteristics. In addition, the fact of limiting choice of place of production of energy efficient equipment (or materials) is not too stimulating to purchase.

The regulatory framework to stimulate renewable energy in Ukraine also has significant drawbacks. Tax Code of Ukraine provides a number of benefits that can be applies at implementation of renewable energy projects [10]:

1) Exemption from payment of VAT and customs duty - imports of equipment that works for renewable energy exempt from paying VAT and duty exemptions for its import to Ukraine;

2) Reduction of the land tax - land tax is payable at 25 % of the land tax rate;

3) Reduced of rent - total annual payments for land granted for placing construction, maintenance and operation of power stations for energy production from renewable sources,

---

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

---

including technology infrastructure of power stations (production facilities, bases, distribution points, power plants, electric networks) shall not exceed 3% of the normative evaluation;

4) Exemption from payment of profit tax - profit from core operations of the company, which produces electricity only from renewable sources is exempt from profit tax for 10 years;

5) «Green tariff» - a special tariff for electricity generated at the power stations that use alternative energy sources (except blast and coke gases and for hydropower – produced small hydro power stations only). Under the Law “On alternative energy sources”, such sources include: 1) renewable energy sources, which include solar, wind, geothermal energy, wave energy and tidal, hydropower, biomass, gas from organic waste, gas from sewage treatment stations, biogas; 2) secondary energy resources, which include blast and coke gas, degassing of methane gas from coal deposits and other [13].

However, legislation related to the benefits for stimulation renewable energy has a number of drawbacks. These drawbacks include:

1. Companies that generate electricity along with traditional and renewable sources, are not entitled to exemption from of Profit Tax and the establishment of "green" tariff - this reduces the possibility of a gradual transition to renewable energy does not create enough motivation for realization projects using alternative energy. Fix this problem maybe by setting a proportional or differential tariff rates (income tax), depending on the share of renewable energy.

2. The difficulty of proof that the land really been received for placing construction, maintenance and operation of power stations for the production of energy from renewable sources - the procedure of recognition of land such as that provided for the production of energy from renewable energy sources is not legally defined, its creates a possibility to delay the process of decision and to request additional documents. Possible ways to regulation this issue is to establish procedure for recognizing land for the production renewable energy and definitions exhaustive list of documents to obtain the benefit on payment of the land tax.

3. The requirement of local content - projects that will allow to use energy from renewable sources, and which may use "green" tariff necessarily must to use part of the goods and works of national origin. The share of Ukrainian component for the objects that produce energy using solar, wind, biomass and biogas, set at 50%. Since the production of parts for power stations that use renewable energy, in Ukraine is not fully established (no market as such), this requirement only creates additional barriers to entry of Ukraine and scares potential investors. In the current environment, it would be appropriate to remove this requirement or defer effect.

4. Essential modernization of power stations that use renewable energy or building of additional facilities (for an amount of more than 50 % of their original value) after 2014, 2020 and 2024 will result in lower rates "green" tariff for all power stations by 10, 20 and 30 % respectively. Since the funds are exempt from enterprise profits tax profit could being used for modernization of power companies, the introduction of new technologies, increase production, negative consequences in the form of lower rates "green" tariff looks illogical [21].

Conclusions and proposals. Based on the above stated priority measures on improve the current situation with energy efficiency in Ukraine we determine the following:

- adoption of Law of Ukraine «On energy efficiency», which aims to regulate relations associated with the use fuel and energy resources and to ensure their effective use and reduce the negative impact on the environment. This law determines public policy, mechanisms of ensuring and sources of funding for energy efficiency measures;

- adoption of Law of Ukraine "On energy efficiency of buildings", which defines the legal and organizational bases of activity in energy efficiency of buildings and aims to create conditions for reduction energy consumption in buildings;

- introduction activities to promote the energy efficiency and increasing public and enterprises awareness about advantages and action from energy efficiency;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- creating an effective financial mechanism that will allow to finance energy efficient projects involving credit facilities at reduced or zero interest rates;
- creating the possibility of publishing information of enterprises about the level of energy consumption, emissions into the environment, and realized projects in energy efficiency;
- organization of interaction between regional authorities, universities and businesses;
- introduction measures to create energy efficient thinking and public environmental responsibility through thematic lessons in schools, colleges, institutions of higher education; launch social advertisement in the media and the Internet; broadcasting of documentaries, etc.;
- the elimination of existing drawbacks of legislation.

The prospects for further research may be studies of development potential of public-private partnership in energy efficiency.

References

1. *Derzhavna tsilova ekonomichna prohrama enerhoefektyvnosti i rozvytku sfery vyrobnytstva enerhonosiiv z vidnovliuvanykh dzherel enerhii ta alternatyvnykh vydiv palyva na 2010-2017 roky vid 1.03.2010 №243* [State targeted economic program for energy efficiency and the development of energy production from renewable energy sources and alternative fuels for 2010–2017 years from March 1, 2010 № 243]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>.
2. Drozhzhyn, D.Yu. (2012). Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia enerhoefektyvnosti v Ukraini [The mechanism of state regulation of energy efficiency in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, № 2. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/db/20122/doc/2/06.pdf>.
3. *Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 r. vid 24.07.2013 №1071-r* [Energy Strategy of Ukraine till 2030 from July 24, 2013 № 1071-r]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
4. *Enerhozberezhennia. Systemy enerhetychnoho menedzhmentu. Vymohy ta nastanova shchodo vykorystannia* [Energy saving. Energy management systems. Requirements and guidelines on the use of] (2015). DSTU ISO 50001:2014 (ISO 50001:2011, IDT) from January 1, 2015. Retrieved from <http://see.org.ua/files/books/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%20ISO%2050001%202015.pdf>.
5. Kistyniuk, T. (2011). Pravove rehulivannia enerhoefektyvnosti v Ukraini [Legal regulation of energy efficiency in Ukraine]. *ESKO*, № 11. Retrieved from http://www.journal.esco.co.ua/2011_11/art138.htm.
6. *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine] (2017, May 29). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.
7. *Natsionalnyi plan dii z enerhoefektyvnosti na period do 2020 roku vid 25.11.2015* [National Action Plan for Energy Efficiency for the period until 2020 from November 25, 2015]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001824-15/paran2#n2>.
8. Novak, Ye.V. & Pleskach, B.M. (2009). Udoskonalennia normatyvnoi bazy u haluzi enerhozberezhennia ta pidvyshchennia enerhoefektyvnosti [Improvement of regulatory framework in the field of energy conservation and energy efficiency]. *Natsionalnyi portal z enerhozberezhennia – National Portal for Energy Conservation*. Retrieved from <http://www.patriot-nrg.ua/ukr/savings/view/145>.
9. Ofitsiinyi sait Mizhnarodnoho Enerhetychnoho Ahentstva [Site of International Energy Agency]. Retrieved from <http://www.iea.org>.
10. *Podatkovi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine] (2017, May 29). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?test=XX7MfyrCSgkyUzYIZiHVRKlKH14o.s80msh8Ie6>.
11. Podolets, R. (2013). *Problemy i perspektivy stvoriennia blagopriatnogo klimata dlia povyshe-niia energoeffektivnosti i energosberezheniia v Ukraine* [Problems and prospects for creating a favorable climate for improving energy efficiency and energy saving in Ukraine]. Kyiv: Institut ekonomiki i prognozuvannia NAN Ukrainy. Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/ee21/EE21_Subregional_projects/UkrainePodolets-Rus02.pdf.
12. *Pro alternatyvni vydy palyva: Zakon Ukrainy vid 14.01.2000 № 1391-XIV* [Law of Ukraine On alternative fuel from January 14 2000 № 1391-XIV]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. *Pro alternatyvni dzhherela enerhii: Zakon Ukrainy vid 20.02.2003 № 555-IV* [Law of Ukraine on Alternative Energy Sources from February 20 2003 № 555-IV]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.

14. *Pro elektroenerhetyku: Zakon Ukrainy vid 16.10.1997 № 575/97-VR* [Law of Ukraine on Electricity from October 16 1997 № 575/97-VR]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.

15. *Pro enerhozberezhennia: Zakon Ukrainy vid 1.07.1994 № 74/94-VR* [Law of Ukraine on energy saving from July 1 1994 № 74/94-VR]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.

16. *Pro zaprovadzhennia novykh investytsiinykh mozhlyvostei, harantuvannia prav ta zakonnykh interesiv subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti dlia provedennia masshtabnoi enerhomodernizatsii: Zakon Ukrainy vid 9.04.2015 № 327-VIII* [Law of Ukraine on the introduction of new investment opportunities, guaranteeing the rights and legal interests of businesses for major energy modernization from April 9 2015 № 327-VIII]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/327-19>.

17. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020» vid 12 sichnia 2015 r. № 5/2015* [Strategy for Sustainable Development «Ukraine-2020» from January 12, 2015]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

18. Struk, V.O. (2012). Normatyvno-pravove zabezpechennia polityky enerhoefektyvnosti v Ukraini [Regulatory and legal support of energy efficiency policy in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid. – Investments: practice and experience*, № 3, pp. 117–121 (in Ukrainian).

19. *Tekhnichniy rehlament budivelnykh vyrobiv, budivel i sporud vid 20 hrudnia 2006 r. № 1764* [The Technical Regulation of construction products, buildings and constructions from December 20, 2006]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF>.

20. Trofymenko, O.O. & Voitko, S.V. (2014). *Funktsionuvannia, stratehichniy rozvytok i rehuliuivannia vidnovliuvanoi enerhetyky* [Functioning, strategic development and epy regulation of renewable energy]. Kyiv: Alfa Reklama (in Ukrainian).

21. *Uhlublennyi obzor politiki i prohramm Ukrainy v oblasti enerhoefektivnosti: Sekretariat Enerheticheskoi Khartiy* [In-depth review of Ukraine's energy efficiency policies and programs from Energy Charter Secretariat]. Retrieved from http://sae.gov.ua/documents/Ukraine_EE_2013_RUS.pdf.

References (in language original)

1. *Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2017 роки від 1 березня 2010 р. № 243* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>.

2. *Дрожжин Д. Ю.* Механізм державного регулювання енергоефективності в Україні [Електронний ресурс] / Д. Ю. Дрожжин // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/db/20122/doc/2/06.pdf>.

3. *Енергетична стратегія України на період до 2030 р. від 24 липня 2013 р. № 1071-р* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.

4. *Енергозбереження. Системи енергетичного менеджменту. Вимоги та настанова щодо використання: ДСТУ ISO 50001:2014 (ISO 50001:2011, IDT).* – [Чинний від 1 січня 2015 р.] [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження в Україні. – Режим доступу : <http://see.org.ua/files/books/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%20ISO%2050001%202015.pdf>.

5. *Кістинюк Т.* Правове регулювання енергоефективності в Україні [Електронний ресурс] / Т. Кістинюк // ЕСКО. – 2011. – № 11 – Режим доступу : http://www.journal.esco.co.ua/2011_11/art138.htm.

6. *Митний кодекс України: станом на 29.05.2017* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page>.

7. *Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року від 25 листопада 2015 р.* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001824-15/paran2#n2>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. *Новак Є. В.* Удосконалення нормативної бази у галузі енергозбереження та підвищення енергоефективності / Є. В. Новак, Б. М. Плескач // Національний портал з енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.patriot-nrg.ua/ukr/savings/view/145>.

9. *Офіційний сайт Міжнародного Енергетичного Агентства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iea.org>.

10. *Податковий кодекс України станом на 29.05.2017* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?test=XX7MfyrCSgkyUzYIZiHVRKLNH4o.s80msh8Ie6>.

11. *Подолець Р.* Проблемы и перспективы создания благоприятного климата для повышения энергоэффективности и энергосбережения в Украине: нац. доклад [Электронный ресурс] / Р. Подолець // Институт экономики и прогнозирования НАН Украины. – 2013. – 49 с. – Режим доступа : http://www.unecse.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/ee21/EE21_Subregional_projects/UkrainePodolets-Rus02.pdf.

12. *Про альтернативні види палива* : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>.

13. *Про альтернативні джерела енергії* : Закон України від 20 лютого 2003 р. № 555-IV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.

14. *Про електроенергетику*: Закон України від 16 жовтня 1997 р. № 575/97-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.

15. *Про енергозбереження*: Закон України від 1 липня 1994 р. № 74/94-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.

16. *Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації* : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 327-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/327-19>.

17. *Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»* від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

18. *Струк В. О.* Нормативно-правове забезпечення політики енергоефективності в Україні / В. О. Струк // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 6. – С. 117–121.

19. *Технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд* від 20 грудня 2006 р. № 1764 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF>.

20. *Трофименко О. О.* Функціонування, стратегічний розвиток і регулювання відновлюваної енергетики: монографія / О. О. Трофименко, С. В. Войтко ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К. : Альфа Реклама, 2014. – 178 с.

21. *Углубленный обзор политики и программ Украины в области энергоэффективности* [Электронный ресурс] / Секретариат Энергетической Хартии // Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження в Україні. – Режим доступу : http://saee.gov.ua/documents/Ukraine_EE_2013_RUS.pdf.

Shastun Svitlana – Phd student of Department of Economics of Enterprise, Zhytomyr State Technological University (103 Chudnovskaya Str., 10002 Zhytomir, Ukraine).

Шастун Світлана Вікторівна – аспірант кафедри економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет (вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10002, Україна).

Шастун Светлана Викторовна – аспірант кафедри економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університета (ул. Чудновская, 103, г. Житомир, 10002, Украина).

E-mail: shastunsvetlana@gmail.com

UDC (339.13:[639.382:597.423]):005.412(045)

Mariia Bondarchuk

STATUS AND TRENDS OF THE WORLD MARKET OF CAVIAR

Марія Бондарчук

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО
РИНКУ ОСЕТРОВОЇ ІКРИ

Мария Бондарчук

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО
РЫНКА ОСЕТРОВОЙ ИКРЫ

The analysis of the development of the world market of sturgeon caviar. As the main trends of development determined the diversification of the production of sturgeon and caviar from fishing in the wild production of this product only in aquaculture conditions. Uncontrolled poaching of sturgeon and production of sturgeon caviar led to almost complete destruction of the population at the end of the last century. The great demand for caviar as a gourmet and nutritious food, has led to the inflow of investments to the development of aquaculture – the artificial rearing of sturgeon. Among the countries with the largest volume of aquaculture production of sturgeon caviar are China, Russia, Italy, Germany, Poland and the United States. 90% of the domestic market of sturgeon caviar in Ukraine is contrabandism and counterfeit. Absent purposeful activity of the state to stimulate the development of aquaculture production and protection of sturgeon.

Key words: production; trade; market; caviar; aquaculture.

Fig.: 4. Bibl.: 20.

Проведено аналіз розвитку світового ринку ікри осетрових риб. Як основну тенденцію розвитку визначено диверсифікацію видобутку осетрових риб та ікри від вилову в дикій природі до виробництва цього продукту тільки в умовах аквакультури. Неконтрольований вилов осетрових та браконьєрський видобуток ікри осетрових призвели до майже повного винищення популяції наприкінці минулого століття. Великий попит на ікру, як делікатесний та поживний продукт, обумовив приплив інвестиційних ресурсів у розвиток аквакультури – штучного виховування осетрових. До числа країн, що мають найбільший обсяг аквакультурного виробництва ікри осетрових, належать Китай, Росія, Італія, Німеччина, Польща та США. 90 % внутрішнього ринку осетрової ікри в Україні є контрабандним та контрафактним. Відсутня цілеспрямована діяльність держави зі стимулювання розвитку аквакультурного виробництва та захисту популяції осетрових.

Ключові слова: виробництво; торгівля; ринок; ікра осетрових; аквакультура.

Рис.: 4. Бібл.: 20.

Проведен анализ развития мирового рынка икры осетровых рыб. В качестве основной тенденции развития определено диверсификацию добычи осетровых рыб и икры от вылова в дикой природе к производству данного продукта только в условиях аквакультуры. Неконтролируемый вылов осетровых и браконьерская добыча икры осетровых привели к почти полному истреблению популяции в конце прошлого века. Большой спрос на икру, как деликатесный и питательный продукт, обусловил приток инвестиционных ресурсов в развитие аквакультуры – искусственного выращивания осетровых. К числу стран, имеющих наибольшие объемы аквакультурного производства икры осетровых, относятся Китай, Россия, Италия, Германия, Польша и США. 90 % внутреннего рынка осетровой икры в Украине является контрабандным и контрафактным. Отсутствует целенаправленная деятельность государства по стимулированию развития аквакультурного производства и защиты популяции осетровых.

Ключевые слова: производство; торговля; рынок; икра осетровых; аквакультура.

Рис.: 4. Библ.: 20.

JEL Classification: F14, L66

Formulation of the problem. Sturgeons are one of the most valuable food resources that people receives from the wild. For its outstanding taste and nutritional value, sturgeon caviar globally recognized as a delicacy. Localization of production of sturgeon caviar in the Caspian Sea, was the result of uncontrolled fishing of sturgeon in countries assigned to “third world” and in Russia. In XX century fishing of sturgeon and caviar production in the Soviet Union and Iran, that were the largest producers, had the character of a super-profitable areas of economic activity. While providing thousands of people work and material resources, the uncontrolled fishing of sturgeon and continuous growth of poaching, led to almost complete destruction of most species of sturgeon.

Analysis of recent research and publications. A significant importance in study of the world market of hydrobionts have scientists such as I.V. Ditrikh, M.V. Hrynzhevskiy, A.I. Hrynzhevskaya, I.Y. Hrytsyniak, T.K. Lebska, E.H. Mykhneva, T.M. Shvets. The works of

scientists devoted to analysis of global markets of seafood, aquaculture production, trends and prospects of further development of this industry.

Singling out of previously unsolved parts of the general problem. Conducted analysis of outlined scientists demonstrates a lack of review of world market of sturgeon caviar.

The aim of the article. The main purpose of this article is determination of the state and trends of the world market of sturgeon caviar.

Laying out of the main research material. Sturgeon fish species are living in big river systems, lakes, coastal waters and inland seas throughout the territory of Azerbaijan, Bulgaria, China, the Islamic Republic of Iran, Kazakhstan, Romania, Russian Federation, Turkmenistan, Turkey, Ukraine and other European countries and Northern America. The peculiarity of their life in the wild is migration for spawning to fresh waters. But such factors as pollutions, hydrogeological changes (building of dams, mining of sand and gravel, development of oil and gas reserves) made it impossible to implement the migration of fish to spawning places. At the same time overfishing, poaching, destruction of existing in Soviet Union times management have reduced the population almost in 40 times [2].

The Soviet Union and Iran were the main suppliers of caviar on the world market. The main centers of fishing of sturgeon fish species - Caspian, Black and Azov Seas. Extraction of sturgeon in the Soviet Union in the Caspian Sea amounted to 28 thousand tons, and the actual production of caviar - about 2,500 tons, that represented 90 % of world market [3]. The main share of the obtained product was exported. Significant quantities of production of caviar are stellate sturgeon, Russian sturgeon and beluga (Fig. 1).

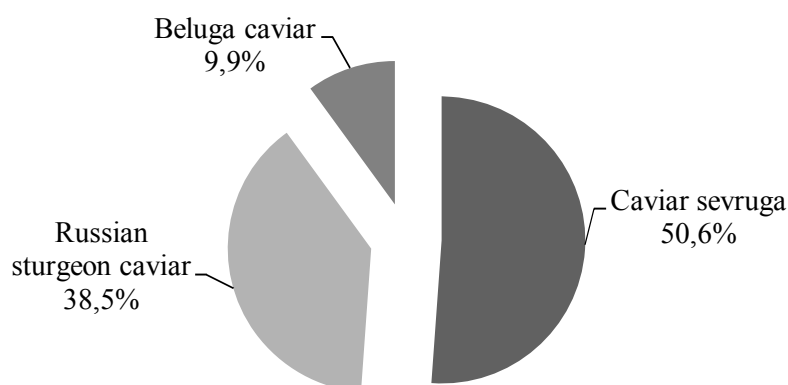

Fig. 1. The production volumes of caviar sturgeon species in the Caspian Sea

Source: [4].

In addition to receiving of caviar from the main commercial species of sturgeon in the early 90s of the last century in Europe and the United States had launched production of caviar from shovel-nosed sturgeon, paddlefish and bowfin. The quality of caviar did not differ from Caspian and Far Eastern analogs but its cost is much lower due to availability [1].

To ensure the survival of the species and subsequent recovery of the population in 1998 all sturgeon species were listed in the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES). The Convention established the size of quotas for sturgeon fishing for commercial purposes. As a result of the convention Caspian countries have significantly reduced the volume of industrial sturgeon, while in France, Germany, Italy, USA, Canada, China, Uruguay, Spain, South Korea, Saudi Arabia and other countries had established more than 136 farms for breeding sturgeon for obtained of the caviar [5].

In the United States was prohibited import and sale of sturgeon caviar obtained in the wild since 2005 due to the significant decrease of world reserves [6].

The extermination of populations of sturgeon led to the moratorium in 2011 on commercial fishing in the Caspian Sea between the coastal countries - the Republic of Azerbaijan (Azerbaijan), the Islamic Republic of Iran (Iran), Kazakhstan (Kazakhstan), the Russian Federation and Turkmenistan, the effect of which continued in 2015 for two years [7]. Acceptable remained sturgeon fishing only in research and reproductive purposes. But such "cover" made it possible to legalize criminal extraction of caviar, that led to total ban of fishing sturgeon.

In terms of 2014 legalization of caviar on the world market was approximately 350-370 tons per year, while its capacity is was estimated at 1,000-1,200 tons per year. Amount of contraband parties ranging from a few hundred grams to hundreds of kilograms. For some countries such as Russia and Iran, poaching is a whole industry of the shadow economy [4; 8]. In Iran it is punished very severely, until the cutting off of hands. But if poacher fished sturgeon and handed over it for the money to the state enterprise, then criminal responsibility for the committed action does not occur [9].

To the world market only from poachers from Russia annually supplied caviar for 400-450 mln. USD that is about 400-500 tons of caviar and is almost 40 % of smuggled fishing (Fig. 2).

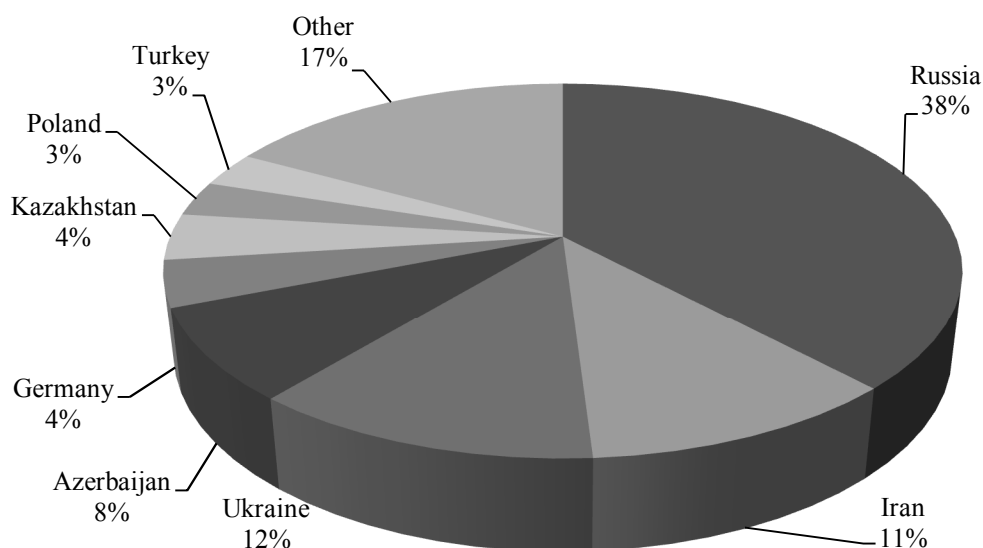

Fig. 2. The volume of illegal trade in sturgeon caviar

Source: [10; 4].

In recent years, the amount of the parties of contraband from the Caspian Sea tends to decrease, part of caviar replaced by deliveries from the Far East. It has characteristic differences in color and size of caviar. However, companies that worked with smuggling increasingly turning into legal business, that makes this area of economic activity more civilized [4].

Breeding of sturgeon in aquaculture farms is a very promising and profitable business, but it requires a large financial investments (startup is approximately 1 million USD), highly qualified staff and long time to growing adult specimens. A significant increase of the production of sturgeon in conditions of aquaculture observed since late last century and has an annual upward trend (Fig. 3) [1].

Chinese caviar obtained in the conditions of aquaculture began to arrive on the world market in the early 2000s. In China there are 12 fish farms in Jingjiang, Shandong, Heilongjiang and other cities. Currently, 10 % of the market belongs to China. The exact data on production volumes not yet, but according to experts opinion it is about 65 tons (Fig. 4) [9; 11].

In view of the prohibition of commercial fishing of sturgeon in the Caspian Sea, Russia also produced caviar in aquaculture conditions. In recent years, in this country tends to increase. In 2014 sturgeon caviar production volume amounted to 30.5 tons [13]. Over the past two years the production of caviar in Russia increased by 44 % and is 44 tons per year. By 2030 projected production increase by 1.5–2 times without changing the price of the product [12].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

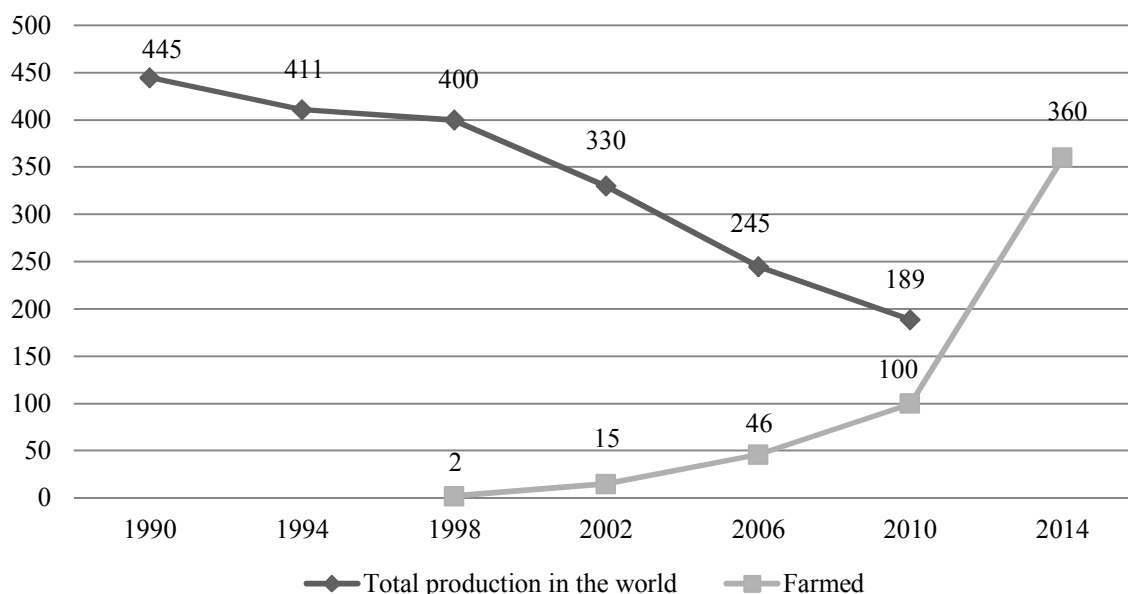

Fig. 3. World production of caviar in the conditions of aquaculture, tons

Source: [8; 4].

In the European Union the largest volume of aquaculture production observed in Italy, France, Poland and Germany.

Enterprise «Caviar Court Food Processing» – producer of Saudi Arabia, which production volumes reaches 6 tons of caviar per year. Products are exported to Russia and CIS countries [11].

Israel began to export caviar to Japan, America, Europe and Russia since 2008. Israeli caviar differs by excellent quality and very high prices – up to 5 thousand USD per kilogram, but Israelis do not consume because of their religious beliefs.

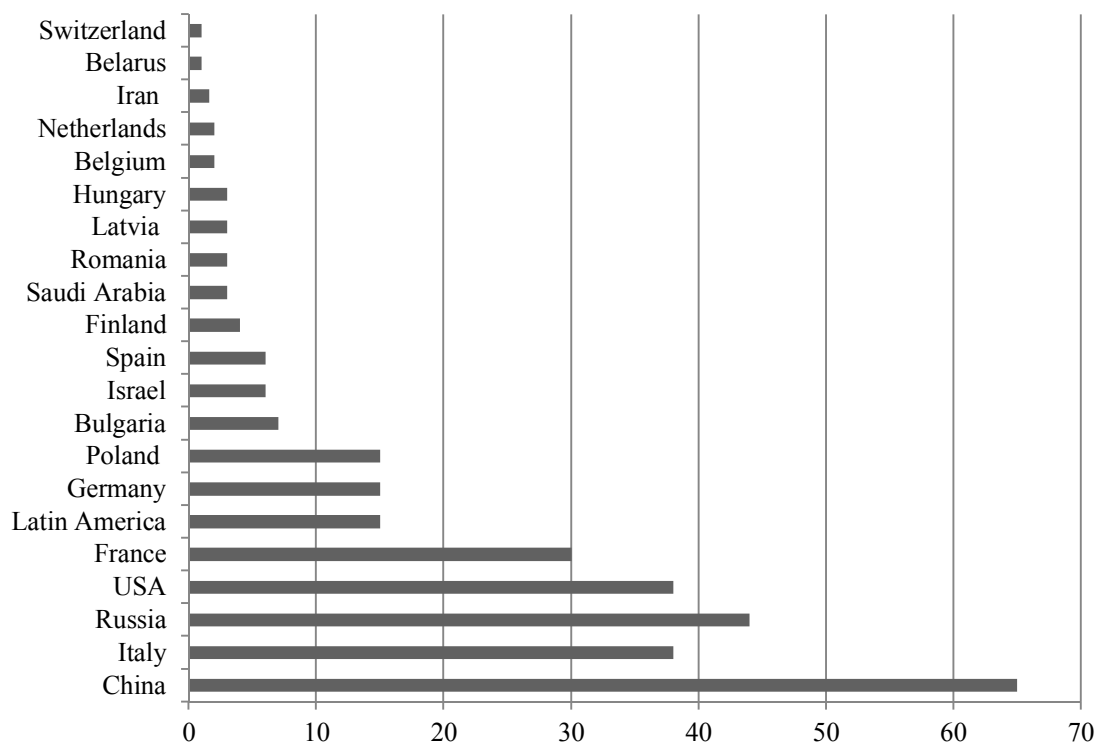

Fig. 4. World production of caviar obtained from aquaculture (tons) in 2016 (major manufacturers)
Source: [9; 12].

Also within the religious prohibition of consumption of sturgeon and sturgeon caviar to the 1970s in Iran fishing of caviar sturgeon never engaged [11]. As part of establishing quotas to the moratorium, only Iran was allowed to export caviar of Persian albino-sturgeon. This species only exists in the wild, and output amounted to 0.5 tons at a cost of not less than 30 thousand USD per kg [14]. In recent years, the Iranian government encourages the development and production of sturgeon caviar, which in 2015-2016 amounted to 1.2 and 1.6 tons respectively. In 2017 projected increase in production volume by 50% and obtain 3 tons and 1,000 tons of sturgeon caviar [15].

Uruguay also joined to the global “boom” in aquaculture production of sturgeon. Significant production growth observed in the 2012-2014 – 5.7 tons respectively, in 2015 produced only 2 tons. In terms of 2016 to 7 tons we can see again tends to increase. By 2019 the country's leadership planned to increase the volume to 11 tons [16].

At the end of 2016 in the Kazakh city Uralsk launched aquaculture complex for producing sturgeon. It is expected that annual aquaculture complex will produce up to 131 tons of sturgeon meat and 10 tons of caviar [17].

According to the National Statistics Committee of Belarus in 2016 compared to 2015, the country exported at 247.8 %, ie 721 kg of caviar worth about 285 thousand USD. Caviar importers of Belarus are Russia, Kazakhstan, New Zealand, Jordan, Moldova and Ukraine. In Belarus there are no own large aquaculture production of sturgeon. Almost all the raw materials for the production of caviar for the domestic market and for export comes from outside. In 2015 imports of caviar sturgeon in Belarus amounted to 60 kg, and the main supplier in amount of 44 kg was Russia. In 2016 Russia became virtually the only source of imported caviar. By it deliveries to the Belarusian market increased by 50 times - up to 2996 kg. According to Russian experts and traders, Belarusians bought not Russian caviar, but cheap Chinese. Belarus sold it to Russia (including like Russian brands) and to other markets. This is confirmed by the Federal Customs Service (FCS), that in 2015 Russia imported from China 743.5 kg black caviar, and in 2016 3.9 tons. Exports to Belarus stacked in this volume [18].

In the beginning of 2017, Japan became the exporter of sturgeon caviar. The first batch of caviar production company Japan Caviar exported to Hong Kong, next plans export to South-East Asia. The volume of production is now up to a ton of caviar per year [19].

Precise data of volume about the market of black caviar in the Ukraine does not have. However, according to various estimates it is about five tons a year, with at least 90 % of caviar are smuggled and often counterfeited. In the case of a legal market sales are represented caviar that produced in the USA, Russia, Europe and Ukraine [1]. Import is low, for 9 months of 2016 its volume remained at the level of 2015 - 0.1 tons, but increased its price up to 22 %. 95 % of caviar that produced in Ukraine consumed on the domestic market and the remaining test batch are exported to Europe [20].

Conclusions. The world market of sturgeon caviar has undergone rapid changes and currently redirected for manufacturing in the conditions of aquaculture. Since the late 90s of the last century marked tendency to a significant increase in production volumes aquaculture. The largest producers of caviar are China, Russia, Italy, Germany, Poland, USA. The actual problem is poaching of sturgeon that is cause of great damage to an already weakened population.

References

1. *Obzor rynku chernoi osetrovoi i ne tolko ikry v Ukraine [Overview of the market of black sturgeon and not only caviar in Ukraine]*. Retrieved from: http://xn--80apgy.od.ua/publ/news/rinok_chernoy/1-1-0-51.
2. *Kaspiiskoe more sostoianie okruzhaiushchei sredy [Caspian Sea state of the environment]*. Retrieved from http://www.tehranconvention.org/IMG/pdf/Caspian_SoE_Rus_fin.pdf.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. *Kuda ukhodit sedobnoe chernoe "zoloto" Kaspiia [Where goes the edible black "gold" of the Caspian Sea]*. Retrieved from <https://ru.sputnik.az/columnists/20161228/408262431/chernaja-ikra-kaspij-oserovye-razvedenie.html>.

4. Kitashin, Yu., Kitashin, O., Kuznetsov, A. *Obzor rynka chernoi ikry i osetriny [Black caviar and sturgeon market overview]*. Retrieved from <http://www.agbz.ru/reviews/obzor-ryinka-chernoy-ikry-i-osetriny>.

5. *Torhivlia chornoju ikroju [Black caviar trade]*. Retrieved from https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/factsheet_the_caviar_trade_ukr.pdf.

6. *Proizvodstvo chernoi ikry v SShA [Production of black caviar in the USA]*. Retrieved from <http://bigpicture.ru/?p=381172>.

7. Gasanov, V. *Prikaspijskie strany prodliли zapret na vylov osetrovyykh v Kaspiyskom more [The Caspian countries have extended prohibition on fishing sturgeon in the Caspian Sea]*. Retrieved from <https://ria.ru/world/20160629/1454462803.html>.

8. *Commercial production volume of the black caviar in the world*. Retrieved from http://sturgeon.co.th/?page_id=220.

9. Novikov, A. *Chernuiu ikru vezut iz Kitaia, pereupakovyvaiut i pishut "Sdelano v Rossii" [Black caviar is brought from China, repackaged and written "Made in Russia"]*. Retrieved from <https://www.business-gazeta.ru/article/338167>.

10. *The Illegal Caviar Trade – Countries Most Involved*. Retrieved from <http://www.worldatlas.com/articles/the-illegal-caviar-trade-top-source-countries-of-illegal-caviar-trade-seizures.html>.

11. *Proizvodstvo chernoi ikry: Rossiia, mir i "chernoe zoloto" [Production of black caviar: Russia, the world and "black gold"]*. Retrieved from <http://www.kp.ru/guide/gde-dobyvajut-chnuju-ikru.html>.

12. *Rossiia uvelichit proizvodstvo chernoy ikry k 2030 godu v dva raza [Russia will increase the production of black caviar twice by 2030]*. Retrieved from https://www.fishnet.ru/news/aquaculture_news/66445.html.

13. Rukina, N. *Rossiia uvelichila proizvodstvo krasnoy i chernoy ikry [Russia increased production of red and black caviar]*. Retrieved from <http://www.agroinvestor.ru/markets/news/18503-rossiya-uvelichila-proizvodstvo-krasnoy-i-chnoy-ikry>.

14. *Chernoe zoloto. Osetrovaya ikra [Black gold. Sturgeon caviar]*. Retrieved from <http://karifood.com/notes/chyornoe-zoloto-osetrovaya-ikra>.

15. *Iranskaya chernaya ikra vozvrashchaetsya na rynek SShA [Iranian black caviar returns to USA market]*. Retrieved from <http://polpred.com/?ns=1&cnt=62&sector=25>.

16. Parks, K. *Uruguay Is Betting Size Doesn't Matter in Global Caviar Market*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-05-13/uruguay-is-betting-size-doesn-t-matter-in-global-caviar-market>.

17. *V Kazakhstane zapustili proizvodstvo chernoy ikry i osetriny [In Kazakhstan launched production of black caviar and sturgeon]*. Retrieved from <http://fishretail.ru/news/v-kazahstane-zapustili-proizvodstvo-chnoy-ikry-i-osetriny-366187>.

18. *Kak belorusy kormiat rossiian kitaiskoi ikroi [How Belarusians feed Russians with Chinese caviar]*. Retrieved from <https://charter97.org/ru/news/2017/3/24/244712>.

19. *Yaponiia vpershe v svoii istorii stala eksporterom chernoi ikry [Japan for the first time in its history became an exporter of black caviar]*. Retrieved from <http://news.finance.ua/ua/news/-/396982/yaponiya-vpershe-v-svoyij-istoriyi-stala-eksporterom-chnoy-ikry>.

20. *Ukraina v 2 raza uvelichila import krasnoy ikry [Ukraine doubled the import of red caviar]*. Retrieved from <http://ubr.ua/market/agricultural-market/ukraina-v-2-raza-uvelichila-import-krasnoy-ikry-448408>.

References (in language original)

1. *Обзор рынка черной осетровой и не только икры в Украине [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : http://xn--80apgy.od.ua/publ/news/rinok_chnoy/1-1-0-51.

2. *Каспийское море состояние окружающей среды [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : http://www.tehranconvention.org/IMG/pdf/Caspian_SoE_Rus_fin.pdf.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. *Куда уходит съедобное черное «золото» Каспия* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.sputnik.az/columnists/20161228/408262431/chernaja-ikra-kaspij-oserovye-gazvedenie.html>.
4. *Киташин Ю.* Обзор рынка черной икры и осетрины [Электронный ресурс] / Ю. Киташин, О. Киташин, А. Кузнецов. – Режим доступа : <http://www.agbz.ru/reviews/obzor-ryinka-chernoy-ikry-i-osetrinyi>.
5. *Торгівля чорною ікрою* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/factsheet_the_caviar_trade_ukr.pdf.
6. *Производство чёрной икры в США* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bigpicture.ru/?p=381172>.
7. *Гасанов В.* Прикаспийские страны продлили запрет на вылов осетровых в Каспийском море [Электронный ресурс] / В. Гасанов. – Режим доступа : <https://ria.ru/world/20160629/1454462803.html>.
8. *Commercial production volume of the black caviar in the world* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sturgeon.co.th/?page_id=220.
9. *Новиков А.* Черную икру везут из Китая, переупаковывают и едят «Сделано в России» [Электронный ресурс] / А. Новиков. – Режим доступа : <https://www.business-gazeta.ru/article/338167>.
10. *The Illegal Caviar Trade – Countries Most Involved* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.worldatlas.com/articles/the-illegal-caviar-trade-top-source-countries-of-illegal-caviar-trade-seizures.html>.
11. *Производство черной икры: Россия, мир и «черное золото»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/guide/gde-dobyvajut-chnuju-ikru.html>.
12. *Россия увеличит производство черной икры к 2030 году в два раза* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.fishnet.ru/news/aquaculture_news/66445.html.
13. *Рукина Н.* Россия увеличила производство красной и черной икры [Электронный ресурс] / Н. Рукина. – Режим доступа : <http://www.agroinvestor.ru/markets/news/18503-rossiya-velichila-proizvodstvo-krasnoy-i-chnoy-ikry>.
14. *Чёрное золото. Осетровая икра* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://karifood.com/notes/chyornoe-zoloto-osetrovaya-ikra>.
15. *Иранская черная икра возвращается на рынок США* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polpred.com/?ns=1&cnt=62&sector=25>.
16. *Parks K.* Uruguay Is Betting Size Doesn't Matter in Global Caviar Market [Электронный ресурс] / K. Parks. – Режим доступа : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-05-13/uruguay-is-betting-size-doesn-t-matter-in-global-caviar-market>.
17. *В Казахстане запустили производство черной икры и осетрины* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fishretail.ru/news/v-kazahstane-zapustili-proizvodstvo-chnoy-ikri-i-osetrini-366187>.
18. *Как белорусы кормят россиян китайской икрой* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://charter97.org/ru/news/2017/3/24/244712>.
19. *Япония впервые в своей истории стала экспортером черной икры* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ua/news/-/396982/yaponiya-vpershe-v-svoyij-istoriyi-stala-eksporterom-chnoy-ikry>.
20. *Украина в 2 раза увеличила импорт красной икры* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/market/agricultural-market/ukraina-v-2-raza-velichila-import-krasnoi-ikry-448408>.

Bondarchuk Mariia – assistant of Department of Business and Trade, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky (13 Kurchatov Str., 50042 Kryvyi Rih, Ukraine).

Бондарчук Марія Євгенівна – асистент кафедри підприємництва і торгівлі, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (вул. Курчатова, 13, м. Кривий Ріг, 50042, Україна).

Бондарчук Мария Евгеньевна – ассистент кафедры предпринимательства и торговли, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (ул. Курчатова, 13, г. Кривой Рог, 50042, Украина).

E-mail: bondarchuk@donnuet.edu.ua

УДК 338.43.01:63

Вероніка Худолей

**НАПРЯМИ ДІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ АПК**

Вероника Худолей

**НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЙСТВИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
МЕХАНИЗМА НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ АПК**

Veronika Khudolei

**THE DIRECTION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM
FOR ENSURING THE DEVELOPMENT OF REGIONAL AIC**

Запропоновано напрями дії організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК. Під організаційно-економічним механізмом забезпечення розвитку регіональних АПК розглядається активна система певних важелів, методів, функцій, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК із гнучкими дуальними зовнішніми та внутрішніми зв'язками, що знаходиться у русі постійних змін під впливом біфуркаційних процесів середовища. Обґрунтовано, що функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК повинно ґрунтуватися на принципах холізму, гнучкості та системності, що дасть можливість підвищити ефективність використання наявних ресурсів територій та прискорить реалізацію стратегічних заходів розвитку регіональних АПК. Дії організаційно-економічного механізму щодо забезпечення розвитку регіональних АПК повинні включати: бюджетне фінансування; виділення дотацій та субсидій щодо суб'єктів регіональних АПК; регулювання земельних відносин та цін; визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку регіональних АПК та його сфер; підтримку розвитку підприємництва тощо.

Ключові слова: регіональний агропромисловий комплекс; організаційно-економічний механізм; розвиток; функціонування; принципи; забезпечення.

Бібл.: 14.

Предложены направления действия организационно-экономического механизма на обеспечение развития региональных АПК. Под организационно-экономическим механизмом обеспечения развития региональных АПК рассматривается активная система определенных рычагов, методов, функций, направленных на обеспечение развития региональных АПК с гибкими дуальными внешними и внутренними связями, которая находится в движении постоянных изменений под влиянием бифуркационных процессов среды. Обосновано, что функционирование организационно-экономического механизма обеспечения развития региональных АПК должно основываться на принципах холизма, гибкости и системности, что позволит повысить эффективность использования имеющихся ресурсов территорий и ускорит реализацию стратегических мер развития региональных АПК. Действия организационно-экономического механизма по обеспечению развития региональных АПК должны включать: бюджетное финансирование, выделение дотаций и субсидий по субъектам региональных АПК; регулирование земельных отношений и цен; определение приоритетных направлений инновационного развития региональных АПК и его сфер; поддержку развития предпринимательства и тому подобное.

Ключевые слова: региональный агропромышленный комплекс; организационно-экономический механизм; развитие; функционирование; принципы; обеспечение.

Библ.: 14.

The article proposes directions of the organizational and economic mechanism for the development of regional agro-industrial complexes. Organizational and economic mechanism for the development of regional AIC is considered as active system specific instruments, methods, features, aimed at the development regional AIC with flexible dual external and internal connections, which is in constant motion changes under the influence of bifurcation processes of the environment. It is substantiated, that the functioning of the organizational and economic mechanism for the development of regional agro-industrial complex should be based on the principles of holism, flexibility and consistency, which will enable to increase the efficiency of the use of available resources of territories and accelerate the implementation of strategic measures for the development of regional agro-industrial complexes. The actions of the organizational and economic mechanism for the development of regional agro-industrial complex should include: budget financing, allocation of subsidies and subsidies for subjects of regional agro-industrial complexes; regulation of land relations and prices; identification of priority directions of innovative development of regional agro-industrial complexes and their spheres; support for business development, etc.

Key words: regional agro-industrial complex, organizational and economic mechanism, development, functioning, principles, provision.

Bibl.: 14.

JELClassification: Q00

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс, виступаючи головною відтворюючою сферою національного господарства країни та її регіонів, не тільки виробляє конкурентоспроможні на світовому ринку сільськогосподарські товари, збільшуючи експортний потенціал економіки, а й забезпечує продовольчу безпеку країни загалом.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

За даними 2016 р. Україна посідала 7-е місце у світі серед країн за обсягом вирощування пшениці, поступаючись таким країнам-лідерам, як Китай, Індія, Росія, США, Франція та Канада, випереджаючи такі країни, як Німеччина, Пакистан та Австралія. На частку України припадає 3,7 % (27,3 млн т) від загальносвітового обсягу вирощування пшениці, який у 2016 р. становив 734,3 млн т [13]. Але при цьому необхідно зазначити, що існує багато проблем щодо розвитку регіональних АПК на різних рівнях. Для їх комплексного вирішення необхідно спрямовувати важелі дії організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку та спрямування заходів організаційного та економічного характеру на забезпечення розвитку агропромислових комплексів досліджено у працях багатьох учених-економістів та практиків, а саме, необхідно відзначити вагомий внесок у вирішенні цієї проблеми таких учених, як: В. Г. Андрійчук, Я. К. Білоусько, В. М. Бондаренко, П. П. Борщевський, М. П. Бутко, М. В. Газуда, В. П. Галушко, М. В. Гладій, М. Я. Дем'яненко, Ж. В. Дерій, В. Ф. Іванюта, М. М. Ільчук, О. А. Єрмоленко, М. Ф. Крапивко, А. С. Лисецький, М. А. Лендел, Ю. О. Лупенко, І. І. Лукінов, М. Й. Малік, Г. М. Підлісецький, В. В. Россоха, В. П. Ситник, В. М. Трегобчук, М. Й. Хорунжий, О. Ю. Чубукова, В. П. Яковенко та інших [1, с. 3; 2, с. 220; 10; 3, с. 111; 5, с. 15; 6; 7, 181; 11, с. 4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи вагомий внесок науковців та велику кількість наукових публікацій щодо питань розвитку регіональних АПК, що підкреслюють актуальність цього дослідження, напрями дії організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК залишаються недостатньо розкритими та розробленими.

Мета статті. Метою статті є розроблення заходів організаційно-економічного механізму, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК. Для досягнення поставленої мети було: надано авторське визначення організаційно-економічного механізму; визначено фактори, що впливають на функціонування організаційно-економічного механізму та повинні враховуватися при розробленні заходів, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК.

Виклад основного матеріалу. Дослідники визначають організаційно-економічний механізм як певну систему елементів, сукупності функцій, форм, методів, важелів впливу різних факторів і процесів для здійснення господарської діяльності.

Так, М. С. Віхров під організаційно-економічним механізмом вбачає «систему економічних важелів, за допомогою яких організуються як зовнішні, так і внутрішні господарські відносини» [4, с. 67].

Більш уточнююче визначення надає С. О. Тульчинська, розглядаючи під організаційно-економічним механізмом «систему основних та специфічних елементів, сукупності функцій, методів, форм, важелів державного впливу на загальнодержавному, регіональному і мікрорівні економічного, правового, організаційного характеру з метою забезпечення сталих відносин між ними, формування взаємовигідних умов для здійснення господарської діяльності» [14, с. 92].

Щодо організаційно-економічного механізму агропромислового комплексу, то Р. І. Лопатюк акцентує увагу на компонентному складу цієї економічної категорії та тлумачить її сутність як «склад компонентів, що відносяться до організаційно-економічного механізму агропромислового виробництва, а саме: до складу компонентів входить:

- створення суб'єктів ринкового типу;
- інфраструктура аграрного ринку;
- організація земельних відносин;
- система управління аграрною сферою;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- розвиток сільського підприємництва;
- розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- програми сільського розвитку;
- інвестиційно-інноваційний розвиток; система державного контролю і логістики;
- кредитування та банківські послуги;
- страхування сільськогосподарських ринків;
- підтримка держави; цінове та митно-тарифне регулювання;
- матеріально-технічне забезпечення; оподаткування; ринок цінних паперів» [9].

І. О. Крюкова виділяє організаційні та економічні заходи та наголошує на тому, що організаційно-економічний механізм агропромислового комплексу – це комплекс організаційних заходів (правових, економічних, технічних та соціальних) і заходів економічного характеру зовнішньої і внутрішньої дії, які у процесі взаємодії і взаємозв'язку здійснюють активний вплив на економічний інтерес суб'єктів господарської діяльності з метою підвищення ефективності агропромислового виробництва [8, с. 128].

П. Т. Саблук наголошує на дії організаційно-економічного механізму щодо суб'єктів агропромислового комплексу акцентуючи увагу на тому, що «організаційно-економічний механізм включає механізми, які регулюють економічну діяльність підприємств агропромислового комплексу: організаційної побудови, планування, фінансування, ціноутворення, стимулювання, кредитування, обліку та контролю, внутрішньогосподарчих і зовнішніх дій» [11, с. 4].

С. О. Тивончук та Я. О. Тивончук тлумачать організаційно-економічний механізм розвитку агропромислового комплексу як: «функції економічного механізму, методи їх здійснення, об'єкти та суб'єкти, напрями реалізації активізації інвестиційної діяльності підприємницьких структур – спрямованого на досягнення конкурентоспроможності функціонування сфер агропромислового комплексу та підвищення ефективності діяльності його галузей» [12, с. 103].

На наш погляд, організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку регіональних АПК необхідно розглядати як активну систему певних важелів, методів, функцій, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК із гнучкими дуальними зовнішніми та внутрішніми зв'язками, що знаходиться у русі постійних змін під впливом біфуркаційних процесів середовища.

Під терміном «забезпечення», на наш погляд, необхідно розуміти здатність регіональних агропромислових комплексів ефективно трансформувати як переваги та ресурси регіонів, які є в наявності, так і ті, що потенційно можливо отримати у майбутньому.

Як вже зазначалось, агропромисловий комплекс має домінуючі позиції у відтворювальному процесі суспільних благ. Якісні зміни в регіональних агропромислових комплексах характеризуються постійною динамікою раціональної пропорційності між сукупністю ресурсів та потреб у кінцевому продукті агропромислового комплексу. Стійкість відтворення в регіональних АПК як якісні зміни всього комплексу досягаються за умов забезпечення оптимальних темпів економічного зростання та розвитку АПК. Стійкість відтворення АПК залежить від здатності суб'єктів безперервно підтримувати динаміку і раціональну пропорційність між факторами відтворення в АПК та необхідними темпами її розвитку.

У процесі відтворення спостерігається синергетичний ефект від складної, взаємообумовленої взаємодії спільних та протилежних за прагненнями учасників агропромислового комплексу – виробників сільськогосподарської продукції й сировини, переробних підприємств та виробників готової продукції, виробників основних засобів для суб'єктів агропромислового комплексу, обслуговуючих, торговельних підприємств та споживачів продукції агропромислового комплексу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Синергетичний ефект проявлятиметься більшою мірою у структурованих системах взаємодії, що обумовлює виняткову необхідність впровадження організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК. Забезпечення розвитку регіональних АПК відображає особливу форму процесу взаємодії та взаємозалежності між суб'єктами регіонального агропромислового комплексу, що беруть участь у суспільному відтворенні, а також іншими суб'єктами та зовнішнім середовищем.

Отже, під забезпеченням розвитку регіональних АПК необхідно розуміти такий складний, суперечливий, динамічний процес постійних змін у регіональному АПК під дією внутрішніх та зовнішніх факторів впливу за певний проміжок часу, що змінює стан взаємозв'язків, функціонування елементів агропромислового комплексу, що призводять до отримання синергетичного ефекту.

До методів організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК слід віднести:

- планування, що включає стратегічне планування та варіативне моделювання розвитку регіонів та АПК, планування залучення та використання ресурсів та потенційних можливостей розвитку регіональних АПК;
- прогнозування результатів функціонування організаційно-економічного механізму, тенденцій розвитку регіонів, результатів діяльності суб'єктів та сфер АПК, а також розвитку регіональних АПК загалом;
- стимулювання до ефективної діяльності та використання ресурсів суб'єктів регіональних АПК;
- діагностування дії організаційно-економічного механізму та розвитку регіональних АПК;
- регулювання параметрів відтворення, координації дій суб'єктів організаційно-економічного механізму.

Важелями організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК виступають:

- інструменти залучення інвестиційних ресурсів;
- санкції та пільги щодо суб'єктів АПК;
- норми амортизаційних відрахувань;
- податки та обов'язкові платежі;
- норма прибутку;
- рівень розвитку конкуренції та ін.

Функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК повинно ґрунтуватися на таких принципах:

- холізму – стратегічні заходи розвитку регіональних АПК повинні базуватися на поєднанні національних та регіональних інтересів забезпечення розвитку АПК, супроводжуватися узгодженими скоординованими діями всіх учасників організаційно-економічного механізму, враховувати домінантність визначених завдань розвитку регіональних АПК; заходи щодо забезпечення розвитку регіональних АПК повинні мати безперервний характер, не суперечити та узгоджуватися один з одним, відбиватися у регіональних комплексних програмах;

- гнучкості – враховувати регіональні специфічні особливості щодо розвитку АПК та його сфер, базуватися на власних матеріальних, інтелектуальних та інших видах ресурсів регіону та враховувати потенційні можливості їх залучення, спиратися на процеси та закономірності розвитку регіонів, а також мати інституційне забезпечення;

- системності – заходи щодо розвитку регіональних АПК не повинні бути епізодичними та мати системний характер взаємопов'язаних організаційно-економічних процесів з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень, враховувати всі

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

складові економіки регіону як певної системи, бути одночасно спрямовані на різні сфери регіонального АПК.

На наш погляд, врахування принципів холізму, гнучкості та системності при розробленні напрямів дій організаційно-економічного механізму, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК, дасть можливість підвищити ефективність використання наявних ресурсів територій та прискорить реалізацію стратегій розвитку регіонів у цілому.

Спрямування докладання зусиль організаційно-економічного механізму, спрямованих на розвиток регіональних АПК, ґрунтується на тому, що його функціонування:

- залежить від середовища, якому притаманні флуктаційні збурення;
- обумовлюється взаємовпливом якісних характеристик суб'єктів регіональних АПК та організаційно-економічного механізму;
- базується на неоднорідності структури механізму та регіональних АПК;
- сприяє отриманню синергетичного ефекту, за якого отриманий ефект є більший за суму окремих складових та відбувається перетворення хаосу на порядок.

Метою функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК є:

- отримання конкурентних переваг на ринку збуту продукції агропромислового виробництва – врахування інтересів щодо структуризації ринку агропромислової продукції з метою забезпечення інтересів суб'єктів агропромислового комплексу, у тому числі на зовнішніх ринках збуту сільськогосподарської продукції, та суб'єктів виробників малорентабельних видів сільськогосподарської продукції;
- стимулювання підприємств агропромислового комплексу до стабільного довгострокового ефективного функціонування з урахуванням раціонального використання наявних ресурсів, у тому числі земельних;
- поліпшення якості продукції агропромислового комплексу, що сприятиме підвищенню рівня та якості життя населення регіонів, забезпеченню гарантій продовольчої, соціальної, екологічної безпеки та політичної стабільності;
- активізація процесу залучення ресурсів у розвиток регіонального АПК, у тому числі інвестиційних ресурсів, та мінімізація ризиків інвестування, диверсифікація джерел залучення інвестицій;
- розподіл пропорцій суспільного відтворення, розв'язання суперечностей між конкретними формами виробничих відносин і розвитком продуктивних сил регіонів та країни, погодження особистих і колективних інтересів суб'єктів АПК із суспільними інтересами;
- забезпечення ефективної структури галузей, підприємств регіональних АПК та їхніх підрозділів;
- стимулювання розроблення та впровадження інноваційних технологій у АПК;
- сприяння підвищенню трудового потенціалу та моральної й матеріальної зацікавленості працівників і колективів;
- створення умов для реалізації потенційних можливостей суб'єктів регіональних АПК різних форм господарювання та власності, забезпечення конкуренції та співпраці між ними, забезпечення їх інформаційною та аналітичною підтримкою та економічною безпекою їхньої діяльності.

У свою чергу, функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК сприятиме як забезпеченню розвитку регіональних АПК, так і підвищенню ефективності та темпів розвитку регіонів та країни загалом.

Дії організаційно-економічного механізму щодо забезпечення розвитку регіональних АПК повинні враховувати:

- бюджетне фінансування, виділення дотацій та субсидій щодо суб'єктів регіональних АПК;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- регулювання земельних відносин;
- визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку регіональних АПК і його сфер;
- підтримку розвитку підприємництва, формування державних замовлень та контрактів на сільськогосподарську продукцію та її переробку;
- індикативне планування розвитку регіональних АПК та його сфер;
- протекціонізм щодо вітчизняних сільськогосподарських виробників, у тому числі виробників органічної продукції та збільшення експорту продукції;
- регулювання цін, у тому числі закупівельних, на сільськогосподарську продукцію тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження щодо тлумачення сутності понять «організаційно-економічний механізм» та «організаційно-економічний механізм розвитку АПК» з урахуванням того, що забезпечення розвитку регіональних АПК необхідно розуміти як складний, суперечливий, динамічний процес постійних змін у регіональному АПК за певний період під дією внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, що змінює стан взаємозв'язків, спільної взаємодії та функціонування елементів агропромислового комплексу, що призводять до отримання синергетичного ефекту, дало можливість обґрунтувати авторське визначення поняття «організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку регіональних АПК» як – активну систему певних важелів, методів, функцій, спрямованих на забезпечення розвитку регіональних АПК із гнучкими дуальними зовнішніми та внутрішніми зв'язками, що знаходиться у русі постійних змін під впливом біфукарційних процесів середовища. Визначено методи та важелі організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК.

Спрямування напрямів дій організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК з урахуванням принципів холізму, гнучкості та системності щодо його функціонування дасть можливість отримати позитивний синергетичний ефект від дії організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК, підвищити ефективність використання наявних регіональних ресурсів та прискорить реалізацію стратегічних напрямів дій за рахунок:

- акумулювання фінансових ресурсів для спрямування їх на вирішення першочергових завдань;
- оздоровлення фінансового стану суб'єктів АПК регіонів;
- інтегрування в єдиний безперервний ланцюг виробництва, переробки, зберігання й торгівлі з найменшими витратами та виключенням посередників;
- підвищення конкурентоспроможності продукції та виходу її на нові ринки;
- зниження витрат за рахунок використання інноваційних технологій тощо.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
2. Антонюк Г. Я. Проблеми розвитку АПК на сільських територіях Львівщини / Г. Я. Антонюк, Я. Й. Панюра // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 6 (104). – С. 220–228.
3. Бутко М. П. Методологія організації та ефективного функціонування регіонального АПК / М. П. Бутко, О. В. Мазур // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2 (66). – С. 111–118.
4. Вихров М. С. Сущность организационно-экономического механизма управления агробизнесом / М. С. Вихров // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк, 2012. – Ч. 2. – С. 66–68.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5. Воробйов Є. М. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості / Є. М. Воробйов, Т. Ю. Гела // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. «Економіка». – 2010. – Вип. 2. – С. 15–20.

6. Іванюта В. Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс] / В. Ф. Іванюта // Ефективна економіка. – 2016. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5003>.

7. Коляденко С. В. Структурна трансформація в господарських комплексах АПК регіону / С. В. Коляденко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 2 (53), т. 3. – С. 181–187.

8. Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм агропромислових формувань / І. О. Крюкова // Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. – Одеса : ОДАУ, 2010. – Вип. 53. – С. 126–131.

9. Лопатюк Р. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва аграрної сфери України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Р. І. Лопатюк. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/209/1/Orhanizatsiino-ekonomichnyi%20mekhanizm%20zabezpechennia%20vyrobnytstva%20ahrarnoi%20sfery%20ukrainy%20v%20suchasn ykh%20umovakh.pdf>.

10. Регіональні агропромислові комплекси України (теорія та практика розвитку) : монографія / П. П. Борщевський, В. О. Ушкаренко, Л. Г. Чернюк, Л. О. Мармуль. – К. : Наук. думка, 1996. – 264 с.

11. Саблук П. Т. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П. Т. Саблук // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – С. 4–8.

12. Тивончук С. О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) / С. О. Тивончук, Я. О. Тивончук // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 98–106.

13. ТОП-10 стран по выращиванию пшеницы 2015 [Электронный ресурс] / Latifundist – национальной агропортал. – Режим доступа : <http://latifundist.com/rating/top-10-stran-povyashchivaniyu-pshenitsy>.

14. Тульчинська С. О. Функціонування організаційно-економічного механізму інноваційного процесу / С. О. Тульчинська // Стратегічні пріоритети : [наук.-аналітичний щоквартальний зб. НІСД при Президентові України / гол. ред. Ю. Г. Рубан]. – 2008. – № 1 (6). – С. 89–95.

References

1. Andriichuk, V.H. (2009). Nadkонтсentratsiia ahropromyslovoho vyrobnytstva i zemelnykh resursiv ta ii naslidky [Over-concentration of agricultural production and land resources and its consequences]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 2, pp. 3–9 (in Ukrainian).

2. Antoniuk, H.Ya., Paniura, Ya.J. (2013). Problemy rozvytku APK na silskykh terytoriiakh Lvivshyny [The problems of agro-industrial development in rural areas of Lviv Region]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, issue 6 (104), pp. 220–228 (in Ukrainian).

3. Butko, M.P. Mazur, O.V. (2013). Metodolohiia orhanizatsii ta efektyvnoho funktsionuvannia rehionalnoho APK [Methodology of the organization and effective functioning of the regional agro-industrial complex]. *Visnyk chernihiv'skoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economics”*, no. 2 (66), pp. 111–118 (in Ukrainian).

4. Vikhrov, M.S. (2012). Sushhnost organizacionno-ekonomicheskogo mehanizma upravleniia agrobiznesom [The essence of the organizational and economic mechanism of agribusiness management]. *Problemy razvitiia vneshneekonomicheskikh svyazei i privlecheniia inostrannykh investitsii: regionalnyi aspekt – Problems of developing foreign economic relations and attracting foreign investment*. Donetsk, part 2, pp. 66–68 (in Russian).

5. Vorobiov, Ye.M., Hela, T.Yu. (2010). Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy: suchasnyi stan ta osoblyvosti [Agro-industrial complex of Ukraine: current state and features]. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H. S. Skovorody. «Ekonomika» – Collection of scientific works of KhNPU them. G.S. Skovoroda. Economics*, issue 2, pp. 15–20 (in Ukrainian).

6. Ivaniuta, V.F. (2016). Ahropromyslovyi sektor yak osnova rozvytku ekonomiky silskykh terytorii v umovakh evrointehratsiinykh protsesiv [Agriculture sector as the basis of rural economy under european integration process]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5003>.

7. Koliadenko, S.V. (2011). Strukturna transformatsiia v hospodarskykh kompleksakh APK rehionu [Structural transformation in agricultural complexes of agrarian and industrial complex of the region]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, no. 2 (53), vol. 3, pp. 181–187 (in Ukrainian).

8. Kriukova, I.O. (2010). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm ahropromyslovykh formuvan [Organizational and Economic Mechanism of Agro-Industrial Formations]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomia. Ekonomichni nauky – Agrarian Bulletin of the Black Sea Region. Economic Sciences*, issue 53, pp. 126–131 (in Ukrainian).

9. Lopatiuk, R.I. *Orhanizatsiino-ekonomichnyy mekhanizm zabezpechennia vyrobnytstva ahrarnoi sfery Ukrainy v suchasnykh umovakh [Organizational and economic mechanism of ensuring the production of agrarian sector of Ukraine in modern conditions]*. Retrieved from <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/209/1/Orhanizatsiino-ekonomichniy%>.

10. Borschevskyi, P.P., Ushkarenko, V.O., Cherniuk, L.H., Marmul, L.O. (1996). *Rehionalni ahropromyslovi kompleksi Ukrainy (teoriia ta praktyka rozvytku) [Regional Agro-Industrial Complexes of Ukraine (theory and practice of development)]*. Kyiv : Nauk. Dumka (in Ukrainian).

11. Sabluk, P.T. (2008). Sostojanie i perspektivy razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Ukrainy [The state and prospects of the development of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 4–8 (in Russian).

12. Tyvonchuk, S.O., Tyvonchuk, Ya.O. (2013). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy v rynkovykh umovakh (kontseptualni ta metodychni polozhennia) [Economic mechanism of management and activation of innovation development of agroindustrial complex of Ukraine within the framework of market economy (conceptual and methodical issues)]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 7, pp. 98–106 (in Ukrainian).

13. *TOP-10 stran po vyrashhivaniyu pshenicy 2015*. Retrieved from <http://latifundist.com/rating/top-10-stran-po-vyrashchivaniyu-pshenitsy>.

14. Tulchynska, S.O. (2008). Funktsionuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho protsesu [Functioning of the organizational and economic mechanism of the innovation process]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities* (Ruban Yu.H. (ed.)), no. 1 (6), pp. 89–95 (in Ukrainian).

Худолей Вероніка Юрїївна – доктор економічних наук, доцент, ректор, ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (пров. Магнітогорський, 3, м. Київ, 02660, Україна).

Худолей Вероника Юрьевна – доктор экономических наук, доцент, ректор, ЧВУЗ «Международный научно-технический университет имени академика Юрия Бугая» (пер. Магнитогорский, 3, г. Киев, 02660, Украина).

Khudolei Veronika – Doctor of Economics, Associate Professor, Rector, Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (3 Magnitogorsky Ln., 02660 Kyiv, Ukraine).

E-mail: veronika_XXX@ukr.net

УДК 338.43:330.3

*Марта Дергалюк***PEST – АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ
НА РОЗВИТОК АПК РЕГІОНІВ***Марта Дергалюк***PEST – АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕГО ВЛИЯНИЯ
НА РАЗВИТИЕ АПК РЕГИОНОВ***Marta Dergaliuk***PEST – ANALYSIS OF FACTORS OF EXTERNAL INFLUENCE
ON DEVELOPMENT OF AIC REGIONS**

Розглянуто агропромисловий комплекс як системоутворююча підсистема національної економіки, яку необхідно розглядати як складну інтегровану соціально-економічну систему взаємопов'язаних галузей з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції. Як будь-яка відкрита система, АПК регіонів відчуває на себе вплив зовнішніх факторів, для з'ясування яких запропоновано проведення PEST – аналізу, що включає такі фактори впливу, як: політичні, економічні, соціальні та науково-технічні. Проведений PEST – аналіз дав можливість зіставити процеси, які відбуваються в АПК регіонів, з напрямками національних та світових економічних тенденцій розвитку. Встановлено, що існуючі загрози щодо політичних, економічних, соціальних та науково-технічних факторів не сприяють розвитку АПК регіонів, у тому числі як єдиної, цілісної, збалансованої, інтегрованої системи, що забезпечує населення продовольчими та промисловими товарами тощо, а також гальмують використання потенційних можливостей та таких існуючих переваг, як родючість ґрунтів, сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне розташування, значні сільськогосподарські угіддя, широкі експортні можливості та вимагають розроблення заходів організаційно-економічного механізму щодо їх елімінації.

Ключові слова: PEST – аналіз; АПК регіонів; фактори зовнішнього впливу; розвиток.

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Рассмотрен агропромышленный комплекс как системообразующая подсистема национальной экономики, которую необходимо рассматривать как сложную интегрированную социально-экономическую систему взаимосвязанных отраслей в контексте производства, распределения, обмена и потребления сельскохозяйственной продукции. Как любая открытая система, АПК регионов испытывает на себе влияние внешних факторов, для выяснения которых предложено проведение PEST – анализа, включая такие факторы влияния, как: политические, экономические, социальные и научно-технические. Проведенный PEST – анализ позволил сопоставить процессы, которые происходят в АПК регионов, с направлениями национальных и мировых экономических тенденций развития. Установлено, что существующие угрозы по политическим, экономическим, социальным и научно-техническим факторам не способствуют развитию АПК регионов, в том числе как единой, целостной, сбалансированной, интегрированной системы, обеспечивающей население продовольственными и промышленными товарами и т. п. А также тормозят использование потенциальных возможностей и таких существующих преимуществ, как плодородие почв, благоприятные климатические условия, выгодное географическое положение, значительные сельскохозяйственные угодья, широкие экспортные возможности и требуют разработки мероприятий организационно-экономического механизма по их элиминации.

Ключевые слова: PEST – анализ; АПК регионов; факторы внешнего воздействия; развитие.

Табл.: 1. Библ.: 11.

The article considers the agro-industrial complex as a system-forming subsystem of the national economy, which should be considered as a complex integrated socio-economic system of interconnected industries on the production, distribution, exchange and consumption of agricultural products. As any open system, the agroindustrial complex of the regions feels the influence of external factors, for the purpose of determining which PEST - analysis is proposed, that includes such factors of influence as: political, economic, social and scientific and technical. Conducted PEST - analysis made it possible to compare the processes occurring in agricultural regions, areas of national and global economic trends. It has been established that existing threats to political, economic, social and scientific and technical factors do not contribute to the development of agro-industrial complexes of the regions, including as a single, integrated, balanced, integrated system providing food and industrial goods to the population. It also inhibits the use of potential opportunities and existing benefits such as: soil fertility, favorable climatic conditions, favorable geographic location, large agricultural land, wide export opportunities and require the development of measures for the organizational and economic mechanism for their elimination.

Key words: PEST – analysis; AIC of regions; the impact factors of development.

Tabl.: 1. Bibl.: 11.

JELClassification: Q00

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс – системоутворююча підсистема національної економіки, яку необхідно розглядати як складну інтегровану соціально-економічну систему взаємопов'язаних галузей з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції. Як будь-яка відкрита система

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

АПК регіонів відчуває на себе вплив зовнішніх факторів. До таких факторів зовнішнього впливу на АПК регіонів можна віднести: зміни законодавчо-нормативного поля, політичну ситуацію у країні, інструменти макроекономічного регулювання (фіскальну, монетарну, кредитну, зовнішньоекономічну та інші види макроекономічної політики), соціальну відповідальність бізнесу, взаємодію із державними та регіональними органами влади, корупцію тощо. При цьому АПК регіонів є підсистемою вищого порядку національної економіки, регіонального комплексу тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розвиток АПК регіонів досліджено у працях багатьох учених-економістів та практиків. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили: В. Г. Андрійчук, В. М. Бондаренко, Я. К. Білоусько, П. І. Гайдуцький, М. В. Газуда, В. П. Галушко, М. В. Гладій, Ж. В. Дерій, М. Я. Дем'яненко, О. А. Єрмоленко, М. М. Ільчук, М. Ф. Крапивко, В. О. Козловський, М. А. Лендел, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, Г. М. Підлісецький, В. В. Россоха, О. Ю. Чубукова, В. П. Яковенко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак необхідно зазначити, що незважаючи на велику кількість наукових досліджень, які підкреслюють актуальність наукового пошуку щодо шляхів розвитку АПК регіонів, напрями елімінації перешкод розвитку АПК регіонів вимагають подальших розробок. Цьому також сприяє проведення PEST – аналізу факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів.

Мета статті. Метою статті є проведення PEST – аналізу факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів. Для досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати можливості та загрози розвитку АПК регіонів щодо політичних, економічних, соціальних та науково-технологічних факторів впливу тенденцій національного та світового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Проведення PEST – аналізу дає можливість зіставити процеси, які відбуваються в регіонах, з напрямками національних та світових тенденцій розвитку, врахувати їх позитивний та негативний вплив на розвиток АПК регіонів. PEST – аналіз включає такі фактори впливу, як політичні, економічні, соціальні та науково-технічні. Результати проведеного PEST – аналізу факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів представлено у таблиці.

Проведений PEST – аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів засвідчує, що існуючі загрози щодо політичних, економічних, соціальних та науково-технічних факторів не сприяють розвитку АПК регіонів, у тому числі як єдиної, цілісної, збалансованої, інтегрованої системи.

Таблиця

PEST – аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів

Фактори впливу	Можливості	Загрози
1	2	3
Політичні	<ul style="list-style-type: none"> - налагодження політичної стабільності в країні та її регіонах, зміцнення державності, консолідація суспільства, у тому числі на анексірованих територіях та територіях проведення антитерористичної операції; - налагодження співпраці інститутів влади за умов її децентралізації, зростання ролі регіональних органів влади та місцевого самоврядування; - встановлення балансу інтересів всіх регіональних суб'єктів 	<ul style="list-style-type: none"> - політична нестабільність у суспільстві, політична, територіальна та військова конфронтація; - централізація державної влади та міжбюджетних відносин, залежність регіонів від центру, у тому числі фінансова; корупція державних, регіональних та місцевих органів влади; - перерозподіл сфер впливу та влади; - нестабільність законодавчої бази; - незадовільний рівень розвитку правової та судової влади

Продовження табл.

1	2	3
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - процеси інтеграції в світову та європейську економічну системи; - розширення зовнішньоторговельних зв'язків та вихід на нові ринки збуту продукції АПК України; - сприятлива ситуація на світовому ринку для вітчизняних сільськогосподарських виробників; - розвиток міжнародних прикордонних зв'язків; - заміщення імпоротної продукції аналогами вітчизняного виробництва; - зростання сукупного попиту на вітчизняну продукцію АПК регіонів за рахунок зростання доходів населення; - підвищення конкурентоспроможності продукції та економіки загалом за рахунок інноваційної спрямованості виробництва; - залучення інвестицій в оновлення капіталу, у тому числі за рахунок державно-приватного партнерства; - розробка та впровадження державних та регіональних програм розвитку АПК регіонів 	<ul style="list-style-type: none"> - менша конкурентоспроможність продукції АПК України відносно сільськогосподарської продукції держав, що надають значну підтримку своїм виробникам; - обмеження з боку СОТ щодо входу на світовий ринок продукції АПК України; - високий рівень тінізації економічних процесів; - висока невизначеність ринкової кон'юнктури економічного середовища; - порушення структурно-виробничих міжрегіональних зв'язків суб'єктів АПК регіонів; - інфляційні процеси, обмеженість бюджетного фінансування розвитку АПК регіонів; - повільне пристосування суб'єктів АПК регіонів до мінливого середовища; - економічна дестабілізація внаслідок зростання вартості енергоресурсів; - низька інвестиційна активність кредитної системи відносно сільськогосподарських підприємств; - відсутність дієвого механізму страхування ризиків сільськогосподарських виробників; - збільшення частки імпорту в споживанні; - відтік капіталу за кордон; - зростання тарифів продукції природних монополій; - недосконала цінова політика на сільськогосподарську продукцію
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - зростання населення у світі, що породжує попит на продукти харчування; - світові процеси урбанізації, що скорочує частку населення, здатного самостійно забезпечувати себе продуктами харчування; - зростання свідомості населення, розвитку культурно-історичних цінностей та відродження релігійного життя; - підвищення освітнього рівня населення, у тому числі сільських територій, підвищення кваліфікації працівників сільськогосподарських підприємств; - покращення якості надання освітніх, медичних та інших соціальних послуг населенню; - зростання людського потенціалу як чинника економічного і соціального зростання; - інтеграційні процеси кооперації територій 	<ul style="list-style-type: none"> - старіння нації внаслідок скорочення тривалості життя населення та скорочення темпів приросту населення; - зниження соціальної захищеності населення внаслідок комерціалізації установ освіти, охорони здоров'я, культури; - поглиблення соціального та майнового розшарування верст населення; - зниження доходів та життєвого рівня населення; - міграційні процеси пересування населення з інших регіонів та з сільської місцевості в міста; - негативні соціальні процеси в житті суспільства; - зростання потреби у кваліфікованих кадрах; - зменшення рівня продовольчої безпеки через низьку продуктивність сільськогосподарського виробництва
Науково-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> - використання переваг інформаційних технологій для розвитку АПК регіонів; - інноваційна спрямованість виробництва галузей АПК регіонів; - підвищення якості виробленої продукції, у тому числі органічної сільськогосподарської продукції за міжнародними стандартами; - оновлення зношених основних засобів; - налагодження взаємодії освітньої, наукової та виробничої сфери; - підвищення науково-технічного та інноваційного потенціалу регіонів 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження питомої ваги у загальному виробництві інноваційної продукції та інноваційно активних підприємств у національній економіці; - відсутність стимулів та недостатність фінансування науково-технічного й інноваційного розвитку економіки; - зниження освітнього та наукового потенціалу; - скорочення працівників освітньої та наукової сфери; - скорочення попиту на науково-технічні та інноваційні вітчизняні розробки; - незадовільний рівень захисту інтелектуальної власності

Джерело: складено та запропоновано автором на основі [1, с. 222; 2, с. 14; 3, с. 69; 4, с. 60; 5, с. 25; 6, с. 149; 7, с. 5; 8, с. 78; 9, с. 100; 10, с. 115; 11, с. 145].

Оскільки АПК регіонів являє собою складну систему, налагодити взаємодію між усіма його сферами допоможе організаційно-економічний механізм розвитку АПК регіонів та розроблення заходів щодо елімінації перешкод розвитку АПК регіонів.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного PEST – аналізу, що дав можливість зіставити процеси, які відбуваються в АПК регіонів з напрямками національних та світових економічних тенденцій розвитку, встановлено, що існуючі загрози щодо політичних, економічних, соціальних та науково-технічних факторів не сприяють розвитку АПК регіонів, у тому числі як єдиної, цілісної, збалансованої, інтегрованої системи, що забезпечує населення продовольчими та промисловими товарами тощо, а також гальмують використання потенційних можливостей та таких існуючих переваг, як родючість ґрунтів, сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне розташування, значні сільськогосподарські угіддя, широкі експортні можливості та вимагають розроблення заходів організаційно-економічного механізму щодо їх елімінації.

Подальшого дослідження вимагають макроекономічні, екологічні, логістичні, інформаційно-аналітичні та технологічні перешкоди розвитку АПК регіонів та обґрунтування дій організаційно-економічного механізму розвитку АПК регіонів, спрямованих на їх елімінацію.

Список використаних джерел

1. *Антонюк Г. Я.* Проблеми розвитку АПК на сільських територіях Львівщини / Г. Я. Антонюк, Я. Й. Панюра // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 6 (104). – С. 220–228.
2. *Воробйов Є. М.* Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості / Є. М. Воробйов, Т. Ю. Гела // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 15–20.
3. *Гороховець Ю. А.* Теоретичні основи структурування АПК регіону / Ю. А. Гороховець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 27. – С. 69–72.
4. *Козловський С. В.* Стійкість розвитку аграрної галузі регіону як чинник економічного зростання України / С. В. Козловський, В. О. Козловський, О. М. Бурлака // Економіка України. – 2014. – № 9(634). – С. 59–73.
5. *Кравець М. А.* АПК України на сучасному етапі розвитку (стан і перспективи) / М. А. Кравець, М. С. Гріходовов, Н. А. Казакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 13, ч. 1. – С. 22–28.
6. *Марочко С. С.* Розбалансованість розвитку ключових сфер АПК: аналіз тенденцій та наслідків виникнення / С. С. Марочко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріал. IV Міжнар. наук.-пр. конф. (3-5 вересня 2013 р., м. Суми). – Суми : СДУ, 2013. – С. 146–149.
7. *Саблук П. Т.* Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П. Т. Саблук // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – С. 4–8.
8. *Семенов В. Ф.* Міжрегіональні диспропорції та регіональне зростання : монографія / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлюк, В. Д. Олійник ; за ред. В. Ф. Семенова. – Одеса : Атлант, 2011. – 150 с.
9. *Стоволос Н. Б.* Модель формування загальнодержавної системи виробництва органічної продукції / Н. Б. Стоволос // Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. – 2014. – № 4 (70). – С. 98–102.
10. *Халатур С. М.* Механізм адаптації агропромислового комплексу України в умовах глобальної продовольчої проблеми / С. М. Халатур // Вісник Дніпропетровського аграрно-економічного університету. – 2015. – № 1 (55). – С. 114–116.
11. *Шульський М. Г.* Сучасний стан сільського господарства в Україні / М. Г. Шульський, Г. І. Бодак // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. – 2011. – Том 13. – № 2 (48), ч. 3. – С. 145–148.

References

1. Antoniuk, H.Ya., Paniura, Ya.I. (2013). Problemy rozvytku APK na silskykh terytoriakh Lvivshyny [Problems of development of agroindustrial complex in rural areas of Lviv region]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, issue 6 (104), pp. 220–228 (in Ukrainian).
2. Vorobiov, Ye.M., Hela, T.Yu. (2010). Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy: suchasnyi stan ta osoblyvosti [Agro-industrial complex of Ukraine: current state and features]. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H. S. Skovorody. «Economika» – Collection of scientific works of KhNPU them. G.S. Skovoroda. Economics*, issue 2, pp. 15–20 (in Ukrainian).
3. Horokhovets, Yu.A. (2014). Teoretychni osnovy strukturuvannya APK rehionu [Theoretical basis structuring of aic region]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Economika» – Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University, series “Economics”* (eds. I. D. Pasichnyk, O. I. Demianchuk), issue 27, pp. 69–72 (in Ukrainian).
4. Kozlovskiy, S.V., Kozlovskiy, V.O., Burlaka O. M. (2014). Stiikist rozvytku ahrarynoi haluzi rehionu yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia Ukrainy [Sustainability of the agrarian sector of the region as a factor of economic growth in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 9(634), pp. 59–73 (in Ukrainian).
5. Kravets, M.A., Hrikhovodov, M.S., Kazakova, N.A. (2015). APK Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku (stan i perspektyvy) [Current development of ukraine’s agriculture sector (state and prospects)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Herald of Kherson State University*, issue 13, part 1, pp. 22–28 (in Ukrainian).
6. Marochko, S.S. (2013). Rozbalansovanist rozvytku kliuchovykh sfer APK: analiz tendentsii ta naslidkiv vynyknennia [Unbalanced development of key areas of the agroindustrial complex: analysis of the trends and consequences of the occurrence]. *Mizhnarodna stratehiia ekonomichnoho rozvytku rehionu: mat. IV Mizhnar. nauk.-pr. konf. – International Strategy for the Economic Development of the Region: Mat. IV International Sci. Conf.* (September 3-5, 2013, Sumy). Sumy: SDU, pp. 146–149 (in Ukrainian).
7. Sabluk, P.T. (2008). Sostoianie i perspektyvy razvitiia agropromyshlennogo kompleksa Ukrainy [The state and prospects of the development of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 4–8 (in Ukrainian).
8. Semenov, V.F. (ed.), Mykhailiuk, O.L., Oliinyk, V.D. (2011). *Mizhrehionalni dysproportsii ta rehionalne zrostannia [Interregional disproportions and regional growth]*. Odesa: Atlant (in Russian).
9. Stovolos, N.B. (2014). Model formuvannya zahalnoderzhavnoi systemy vyrobnytstva orhanichnoi produktsii [Model of forming system of organic production]. *Visnyk ZhDTU. Serii : Ekonomichni nauky – The journal of zhytomyr state technological university. Series: economics*, no. 4 (70), pp. 98–102 (in Ukrainian).
10. Khalatur, S.M. (2015). Mekhanizm adaptatsii ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh hlobalnoi prodovolchoi problemy [Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem]. *Visnyk Dnipropetrovskoho ahraryno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk Agrarian and Economic University*, no. 1 (55), pp. 114–116 (in Ukrainian).
11. Shulskiy, M.H., Bodak, H.I. (2011). Suchasnyj stan silskoho hospodarstva v Ukraini [The current state of agriculture in Ukraine]. *Naukovyj visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Gzhytskoho – Scientific Herald of the LNUVMBT named after S.Z.Gzhytsky*, vol. 13, no. 2 (48), part 3, pp. 145–148.

Дергалюк Марта Олексіївна – аспірантка кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (просп. Перемоги, 37, м. Київ, 030556, Україна).

Дергалюк Марта Алексеевна – аспірантка кафедри економіки и підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (просп. Перемоги, 37, г. Київ, 030556, Україна).

Dergaliuk Marta – PhD student of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky" (37 Peremogy Av., 030556 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Marta17.06@ukr.net

UDK 339.9:338.49

*Anatolii Rybchuk, Vasyl Levkivskyi***PROSPECTS FOR FORMING THE INVESTMENT POTENTIAL
OF GLOBAL INFRASTRUCTURE PROJECTS***Анатолій Рибчук, Василь Левківський***ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ГЛОБАЛЬНИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЕКТІВ***Анатолій Рыбчук, Василий Левковский***ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА
ГЛОБАЛЬНЫХ ИНФРАСТРУКТУРНЫХ ПРОЕКТОВ**

The article studies modern trends and perspective directions of attracting investment resources to the implementation of large-scale infrastructure projects. Various forms of infrastructure investments, which are effected by the state, the private sector, banking institutions, pension funds and insurance companies are analyzed.

Key words: *international production infrastructure; infrastructure projects; infrastructure investment; investment potential; public-private partnership.*

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Досліджено сучасні тенденції та перспективні напрямки залучення інвестиційних ресурсів до реалізації великомасштабних інфраструктурних об'єктів. Проаналізовано різні форми інфраструктурних інвестицій, які вкладаються державою та приватним сектором, банківськими установами, пенсійними фондами і страховими компаніями.

Ключові слова: *міжнародна виробнича інфраструктура; інфраструктурні проекти; інфраструктурні інвестиції; інвестиційний потенціал; державно-приватне партнерство.*

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Исследованы современные тенденции и перспективные направления привлечения инвестиционных ресурсов к реализации крупномасштабных инфраструктурных проектов. Проанализированы различные формы инфраструктурных инвестиций, которые вкладываются государством и частным сектором, банковскими учреждениями, пенсионными фондами и страховыми компаниями.

Ключевые слова: *международная производственная инфраструктура; инфраструктурные проекты; инфраструктурные инвестиции; инвестиционный потенциал; государственно-частное партнерство.*

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 11.

JEL Classification: F21

Problem setting. Internationalization of economic life and the process of its further globalization led to the formation of supranational reproductive systems, which cannot operate without adequate servicing system – international production infrastructure. In addition, the operation of supranational production and its infrastructure support demanded the globalization of financial sector as well, the latter being the resource that provides for effective viability of the world economy.

Implementation of large-scale infrastructure projects requires constant supply and effective use of significant investment resources that can be replenished from both national and foreign sources. As a rule, national sources tend to dominate in the total volume of world investment, and the business sector in general, is characterized by a high level of self-financed expanded reproduction. However, the lack of internal financial resources, so required for effective operation of the reproduction process, is compensated by firms entering foreign capital markets.

Globalization of capital markets stems mainly from cross-border merge of securities markets, and to a lesser extent of direct investment, bank loans and deposits markets. Constant capital flows beyond national borders have caused deepening internationalization of production, turned international credit relations into an integral part of economic relations, and therefore, now in the third millennium international credit markets have become a funding source for supranational reproductive system and complex of servicing industries, i.e. international production infrastructure.

Analysis of the recent researches and publications. The issue of studying the prospects of formation and use of investment potential in the creation and modernization of large-scale infrastructure projects is the subject of scientific debate among domestic and foreign scientists. Thus, in particular, B. Holovash notes that among the main EU investment funds one should name: European Regional Development Fund (ERDF), which supports measures

aimed at reducing regional disparities, as well as regional industry restructuring and solving structural problems in backward regions; European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF), which finances a number of projects under the Common Agricultural Policy; Cohesion Fund (CF), which finances large projects of individual states related to investment in ecology and transport infrastructure [1, p. 96].

T. Cryshtal, in studying countries' investment policies, stresses that investment policy should be developed at all levels of economic activity. At the micro level, – for enterprises, financial-industrial groups, holding companies, banks and other economic agents implementing investment projects. Investment policy at regional and municipal levels of government is equally important. It should take into account the prospects of development of territorial units and their features, serve as a basis to elaborate special-purpose programs, and strategy to support the most promising projects, including the development of infrastructure sector. Investment policy should be formed not only based on the development strategy of a region, but also the priorities and resources of the state center, volume of its funds, as well as potential capacity of regional and international markets for consumer products and services [4, p. 314].

K. Karoyan draws attention to the fact that historically infrastructure projects were financed primarily by debt instruments (60–80 %), with the most commonly used tool for project funding being syndicated loans without recourse or with the right of partial recourse. Analysis of the database on infrastructure projects funding for 2015 of IJ Global Project Finance and Infrastructure showed that the share of banks amounted to almost 60 %, banks for development – 16 %, bonds – 9 % and equity – 15 %. Hereby, there was a markable trend of increasing share of bond financing, including special bonds to finance infrastructure projects [3, p. 29].

A. Godunova notes that public investment comprises about 65 %, however, the possibility of its further increase is limited by high debt load and state budget deficits. The role of private investment, accounting for 35 % of the infrastructure investment, is significantly increasing. Governments of different countries are developing incentives to attract investors and find a reasonable balance of risk and return of infrastructure projects [2].

A. Shevchenko, in analyzing investment in infrastructure facilities, indicates that infrastructure investment is attractive to institutional investors in times of economic downturn and decline in market interest rates, as it then offers comparable (and sometimes big) in terms of profitability and reliability investment tools. In terms of developed financial markets, infrastructure bonds and hybrid securities can be adapted to the needs of specific types of institutional investors, which have exclusive requirements to liquidity and profitability of securities [5].

Purpose of the article. The purpose of the article is to ground the necessity of attraction of private investment to finance industrial infrastructure facilities, development of public-private partnership.

Statement of the main material. The relationship and interdependence of the world's financial resources and international industrial infrastructure goes through forms of interaction between infrastructure elements and sources funding their development. The high level of globalization of financial resources is explained by the fact that the most mobile their part is capital, in particular. The positive result of globalization of financial means is that in modern conditions the relative “hunger” to respective resources has disappeared, therefore, in developed and developing countries capital (primarily in monetary form) is not a scarce resource. In addition, globalization also increases competition in the domestic financial markets and thereby reduces the cost of financial services. In terms of the abovementioned, is important to note that financial resources, particularly capital in monetary form, is the main condition for functioning of supranational reproduction processes and simultaneously the means to realize functions of the global economic servicing system, i.e. international production infrastructure.

The existing forms of investment and industrial cooperation, which are the foundation of global economic reproduction process, provide for the presence of such elements of global industrial infrastructure (Internet, information technologies) that at the same time ensure global financial flows. Considering the global economy as a system, it can be argued that means of communication, ensuring global financial flows, serve as global industrial infrastructure elements.

The development, expansion and modernization of the objects of global industrial infrastructure depend on investment volumes that may emerge at the expense of both state budget and private equity. Hereby, the development of science-based investment strategy in a country makes it possible to establish certain relationships between different sources of finance for infrastructure projects. Direct financing of industrial infrastructure objects from the state budget and attraction of private investment allows detecting positive and negative consequences of this process. The latter arise when a state displaces private investment, i.e. increase in public spending on the development of infrastructure objects leads to adequate cost reductions in private sector. Hereby, the effect of displacement occurs when a state finances infrastructure projects that are attractive to private equity (specific industries, oil and gas, etc.).

Foreign expertise of formation of the investment potential witnesses the use of advanced forms of cooperation between public and private sectors. The so-called types of partnerships, taking place in developed countries, help to attract possible investments for the development and modernization of production infrastructure in time. The main types of partnerships include government contracts, leases, joint ventures and concessions. Thereby, the state delegates its rights to the private sector. In recent decades, concessions have become the most widespread. This form of partnership enables adequate cooperation between the state and private equity. The latter is free in making various types of decisions on the implementation of infrastructure projects, and thus, a real possibility of sharing risks between the parties when investing into industrial infrastructure objects is created.

The minimum requirement for infrastructure investment to support economic growth is 3.5 % of global GDP or USD 57 trillion. However, in most countries infrastructure is under-financed by 20–40 %. Public investment comprises about 65 %, however, the possibility of its further increase is limited by high debt load and state budget deficits. The role of private investment, accounting for 35 % of the infrastructure investment, is significantly increasing. Governments of different countries are developing incentives to attract investors and to find a reasonable balance of risk and return of infrastructure projects [8].

For decades, many countries have not invested enough in infrastructure. This led not only to a sort of discomfort in everyday life, but (which is even worse) to emergence of barriers to economic growth. To address the infrastructure deficit requires significant cash injections; however, their search is only part of the issue facing governments. It is also necessary to reform the planning process of infrastructure facilities and supervision of their implementation. Society cannot afford to put up with projects which cost is rapidly getting out of control.

Only in order to ensure globally projected growth rates the volume of annual investment in transport, energy, telecommunication and water supply systems is necessary to be increased from USD 2.5 to 3.3 trillion and maintained at this level until 2030 [6]. However, despite the obvious need for such actions, investment in infrastructure has reduced in reality – after the 2008 global financial crisis, this phenomenon has been witnessed in 11 countries of the “Big Twenty”.

The countries’ governments could more actively attract private investment, starting with ensuring certainty in regulation and allowing investors to set tariffs that provide reasonable returns taking account of all the risks. In general, governments should take up creation of a market that would efficiently connect institutional investors seeking stable long-term income with projects that require funding.

These investors manage assets worth of about USD 120 trillion, so the issue is not in the lack of capital, but in the lack of well-prepared projects. One possible solution to this problem

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

would be to create the regulatory and institutional framework needed to ensure consistent flows of funds from institutional investors from developed countries into projects of developing countries, where a huge number of people still needs affordable basic infrastructure [9].

Institutional investors have significant potential for investment in infrastructure, and infrastructure assets are the most suitable for investment by pension funds and insurance companies, as they are not dependent on the economic cycle and do not correlate with other asset classes, as well as have long-term and stable operating cash flow.

Increase of investment in infrastructure is a proven and reliable way to stimulate economic growth. In the short term, increased investment in infrastructure creates jobs, in the medium term, it stimulates economic growth, and in the long term, – reduces transportation costs of businesses and improves the quality of life. According to experts from the OECD, with the doubling of world GDP by 2035, the volumes of passenger air traffic for the same period will have increased by 2.5 times, cargo air traffic – three-fold, and transportation of containers – four-fold [10]. At the same time, the capacity of existing transport corridors between Asia and Europe will enable to increase cargo turnover on average by another 50 %, which will be utilized within 6–8 years. Given that the design, construction and expansion of large infrastructure facilities will take years, decisions on funding mechanisms should be made anon. According to McKinsey, an additional 1 % of GDP of infrastructure investment will create 3.4 million new jobs in India, 1.5 million jobs in the USA or 1.3 million jobs in Brazil [6].

Credit financing is a primary source of infrastructure development, particularly in the least developed countries (Table), due to the unfavorable factors of external economic and legal environments. The share of equity finance in projects of infrastructure development ranges from 1 to 30 %, with about 20 % being the most frequent. Bond financing is the most attractive for the purpose of implementation of public-private partnership (PPP) projects and is almost never used in the least developed countries. This is due to the following reasons: municipal and subfederal bonds issued in public-private partnership projects have a higher credit rating and investment attractiveness, which is particularly important in terms of developing economies; developing countries and countries with emerging financial markets cannot ensure favorable conditions for investors.

Trends in global economic development demand to create sustainable infrastructure that produces controlled effects for the three interrelated systems: economy (promote economic growth, job creation, fiscal and tax efficiency), environment (resistance to environmental risks, meet high efficiency and environmental standards) and social sector (best meet the needs of all population groups, elimination of social inequality).

Table

Financial structure of project financing and PPP in developing countries and least developed countries in 2007–2015, %

Sources of finance	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Project financing agreements, developing countries									
Credit	64,11	58,13	69,06	74,94	79,40	77,89	72,41	81,77	89,04
Bonds	1,41	0,52	2,06	1,24	1,46	5,92	5,71	3,70	3,65
Equity	17,90	24,55	19,38	18,90	19,76	21,61	25,82	14,61	7,24
Own sources	16,57	16,79	9,50	4,93	-0,61	-5,42	-3,94	-0,08	0,07
Project financing agreements, least developed countries									
Credit	68,24	53,64	82,24	97,70	77,94	82,72	81,69	66,34	98,84
Bonds	0,00	0,91	0,00	0,00	0,00	0,00	9,09	8,40	0,00
Equity	31,91	22,78	21,66	2,03	21,15	19,83	9,07	25,28	1,16
Own sources	-0,14	22,67	-3,90	0,27	0,91	-2,56	0,16	-0,02	0,00
Public-private partnership, developing countries									
Credit	61,37	49,08	72,31	69,60	75,02	71,37	67,35	78,80	63,56
Bonds	2,39	2,15	0,00	2,54	2,47	5,23	10,07	3,99	8,14
Equity	11,95	15,22	25,35	26,23	19,47	25,25	29,60	17,31	9,07
Own sources	24,29	33,56	2,34	1,63	3,05	-1,84	-7,02	-0,11	19,23

Source: [5].

IJ Global Project financing and infrastructure Journal global overview reflects the dominance of bank credit, in broad terms (Fig.). In particular, it refers to various credit schemes for different purposes (primary, extra investment, refinancing debt, etc.) and stages of projects development. It is noteworthy that the volume of loans from financial development institutions in recent years has decreased and in 2015 slightly exceeded volumes of project bonds. The decline may be due to quality of the loan portfolio. Within some development institutions, the share of good loans does not exceed 30 % [7].

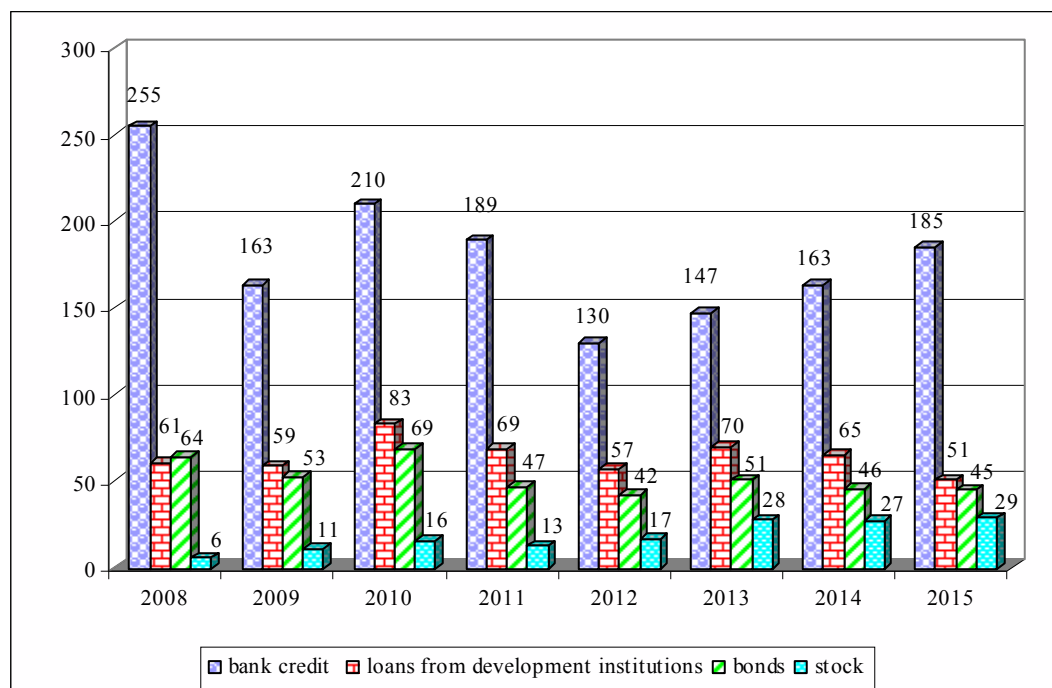

Fig. Financial instruments of global internal and external infrastructure investment, million USD
Source: [3, p. 29].

Projects usually do not necessarily have a good and predictable yield, which leads to bad debts and reduces opportunities for further expansion of the bank's credit portfolio. Another important aspect is the cycle of economic development and the corresponding risk appetite of institutional investors. For example, after the financial crisis of 2008-2009, the general trend shift of investment of pension savings from risky shares into alternative sources with less risk, including investment in infrastructure, has been traced. Such situation is more peculiar to economic nature of risk management by institutional investors that are focused on long planning horizons due to the long-term structure of their liabilities.

The study from the Bank for International Settlements (BIS) [11] also compares the volumes of syndicated project loans and infrastructure bonds. In particular, the BIS experts show that for the last 20 years syndicated lending to infrastructure projects has significantly increased both in developed and developing countries. The leaders in volume terms are countries from the Asia-Pacific region. The sharp increase in syndicated loans may be associated with post-crisis period of loose monetary policy in the analyzed countries. In this case, as well as the OECD, the BIS shows the prevalence of loans over project bonds in all the studied regions. For the purpose of more detailed analysis of proportions between tools of financing of infrastructure projects, data on more than 270 transactions in Australia, Brazil, India, Indonesia, Mexico, Peru, Turkey, Chile, actually concluded (i.e. with a signed agreement) in 2015, were analyzed. The sample of countries was formed with respect to the index of attractiveness for private infrastructure investment (Risk/Reward Index). The exception is Australia, which

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

was chosen as the benchmark country for infrastructure investment, as being one of the centers of the use of best practices [3, p. 33].

Conclusions. Thus, globalization poses new requirements for establishment, operation, forms of financing and utilization of infrastructure facilities that meet high standards of productivity, environmental and socio-economic efficiency. State budget deficit, rising public debt and lack of efficiency of public investment spending have cut infrastructure funding from the state and promoted involvement of private equity into projects. Initially, corporate finance was a popular form of private sector participation in infrastructure projects, where infrastructure assets are recorded on the balance sheet of a private commercial organization. This financing scheme is popular in construction of utilities, pipelines, etc. Debt capital instruments – loans and bonds – are the most significant sources of infrastructure financing and ensure the ability to take into account the characteristics of infrastructure assets.

References

1. Holovash, B.E. (2016). Investytsiynyi potensial intehratsii Ukrainy v Yevropeyskyi Soiuz [Investment potential of Ukrainian integration to the EU]. *Naukovi pratsi Poltavskoi DAA. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific studies of Poltava SAA. Series: Economic sciences*, issue 4, vol. 2, pp. 94–99 (in Ukrainian).

2. Hodunova, A.O. Infrastruktura Rossii v kontekste novykh finansovykh institutov [Russian infrastructure in terms of new financial institutions]. Retrieved from http://sisupr.mrsu.ru/2016-1/PDF/Godunova_A_O_2016-1.pdf.

3. Karoian, K.E. (2016). Tendentsii razvitiia mekhanizmov finansirovaniia infrastrukturykh proektov: osobennosti investytsionnykh strategii v razlichnykh stranakh [Development trends of finance mechanisms of infrastructure projects: peculiarities of investment strategies in different countries]. *Problemy rynochnoi ekonomiki – Problems of market economy*, no. 4, pp. 28–34 (in Russian).

4. Kryshal, T.M. (2013). Teoretychni osnovy ta osoblyvosti zdiisnennia investytsiinoi polityky v infrastrukturnii sferi rehionu [Theoretical grounds and peculiarities of investment policy in the regional infrastructure area]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats – Theoretical and practical aspects of economy and intellectual property: collection of scientific studies*. (Vols. 1-2), issue 1, vol. 2, pp. 314–317 (in Ukrainian).

5. Shevchenko, A.A. (2016). Istochniki i riski finansirovaniia infrastruktury [Sources and risks of financing infrastructure]. *Internet-zhurnal “NAUKOVEDENIE” – Internet-journal “Science of science”*, vol. 8, no. 6. Retrieved from <http://naukovedenie.ru/PDF/153EVN616.pdf>.

6. *Global Infrastructure: How To Fill A \$500 Billion Hole*. Retrieved from www.standardandpoors.com/ratingsdirect.

7. *IJ Global Project Finance and Infrastructure Journal*, 2015. Retrieved from <https://ijglobal.com>.

8. Infrastructure Financing Instruments and Incentives, *OECD*, 2015. Retrieved from <http://www.oecd.org/pensions/private-pensions/Infrastructure-Financing-Instruments-and-Incentives.pdf>.

9. *Infrastructure fundraising and deals first IQ 2014*. Prequin Retrieved from <https://www.prequin.com/docs/reports/Q1-2015-Infrastructure-Factsheet.pdf>.

10. *OECD Development Cooperation Report 2016: The Sustainable Development Goals as Business Opportunities*. Paris: OECD Publishing, 2016 (in English).

11. *OECD Pooling of Institutional Investors Capital - Selected Case Studies in unlisted equity infrastructure*. Paris: OECD Publishing, 2014 (in English).

References (in language original)

1. Головаш Б. Е. Інвестиційний потенціал інтеграції України в Європейський Союз / Б. Е. Головаш // Наукові праці Полтавської ДАА. Серія: Економічні науки. – 2016. – Вип. 4, т. 2. – С. 94–99.

2. Годунова А. О. Инфраструктура России в контексте новых финансовых институтов [Электронный ресурс] / А. О. Годунова. – Режим доступа : http://sisupr.mrsu.ru/2016-1/PDF/Godunova_A_O_2016-1.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Кароян К. Е. Тенденции развития механизмов финансирования инфраструктурных проектов: особенности инвестиционных стратегий в различных странах / К. Е. Кароян // Проблемы рыночной экономики. – 2016. – № 4. – С. 28–34.

4. Кришталь Т. М. Теоретичні основи та особливості здійснення інвестиційної політики в інфраструктурній сфері регіону / Т. М. Кришталь // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2 вип. – Маріуполь, 2013. – Вип. 1, Т. 2. – С. 314–317.

5. Шевченко А. А. Источники и риски финансирования инфраструктуры / А. А. Шевченко // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2016. – Т. 8, № 6. – Режим доступа : <http://naukovedenie.ru/PDF/153EVN616.pdf>.

6. Global Infrastructure: How To Fill A \$500 Billion Hole [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.standardandpoors.com/ratingsdirect.

7. IJ Global Project Finance and Infrastructure Journal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ijglobal.com>.

8. Infrastructure Financing Instruments and Incentives, OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/pensions/private-pensions/Infrastructure-Financing-Instruments-and-Incentives.pdf>.

9. Infrastructure fundraising and deals first 1Q 2014 [Електронний ресурс] // Preqin. – Режим доступу : <https://www.preqin.com/docs/reports/Q1-2015-Infrastructure-Factsheet.pdf>.

10. OECD Development Cooperation Report 2016: The Sustainable Development Goals as Business Opportunities. – Paris : OECD Publishing, 2016. – 316 p.

11. OECD Pooling of Institutional Investors Capital - Selected Case Studies in unlisted equity infrastructure. – Paris : OECD Publishing, 2014. – 64 p.

Rybachuk Anatolii – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (24 I. Franko Str., 82100 Drohobych, Ukraine).

Рибчук Анатолій Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна).

Рыбчук Анатолий Васильевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой теоретической и прикладной экономики, Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко (ул. И. Франко, 24, г. Дрогобыч, 82100, Украина).

Levkivskiy Vasyl – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Socio-Economic Branches of Science, Chernihiv Taras Shevchenko National Pedagogical University (53 Hetmana Polubotka Str., 14013 Chernihiv, Ukraine).

Левківський Василь Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Левковский Василий Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой социально-экономических дисциплин, Черниговский национальный педагогический университет имени Т. Г. Шевченко (ул. Гетьмана Полуботка, 53, г. Чернигов, 14013, Украина).

E-mail: vasy_levkovsky@mail.ru

UDC 336.71

*Yadviga Zharii, Yuliia Krasnianska***PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEPOSIT BASE
MODERNIZATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE***Ядвіга Жарій, Юлія Краснянська***ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ДЕПОЗИТНОЇ БАЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ***Ядвиг Жарий, Юлия Краснянская***ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ
ДЕПОЗИТНОЙ БАЗЫ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ**

Deposit portfolio of the banking system of Ukraine was researched: its position in complex of the banking resources was determined, residents' structure and dynamics were considered, comparison of the key quantitative parameters with the EU countries-members was conducted, problem of involving deposit resources were shown. Diagnostic of the current state of the investment activity of the banking system of Ukraine was conducted, its correlations with the volume and ageing structure of the deposit portfolio was analyzed. World experience on deposit resources mobilization and activation by the banking investing were studied, recommendations of its use in Ukraine were elaborated.

Key words: deposit portfolio; deposit resources; investment activity of the banking system.

Fig.: 8. Bibl.: 23.

Досліджено депозитний портфель банківської системи України: визначено його місце у складі банківських ресурсів, розглянуто динаміку та структуру вкладів резидентів, здійснено порівняння ключових кількісних параметрів з країнами – членами ЄС, висвітлено проблеми залучення депозитних ресурсів. Проведено діагностику сучасного стану інвестиційної діяльності банківської системи України, проаналізовано її взаємозв'язок з обсягом та строковою структурою депозитного портфеля. Вивчено світовий досвід з мобілізації депозитних ресурсів та активізації інвестування банками, розроблено рекомендації його використання в Україні.

Ключові слова: депозитний портфель; депозитні ресурси; інвестиційна діяльність банківської системи.

Рис.: 8. Бібл.: 23.

Исследован депозитный портфель банковской системы Украины: определено его место в составе банковских ресурсов, рассмотрены динамика и структура вкладов резидентов, проведено сравнение ключевых количественных параметров со странами – членами ЕС, показаны проблемы привлечения депозитных ресурсов. Проведена диагностика современного состояния инвестиционной деятельности банковской системы Украины, проанализирована ее взаимосвязь с объемом и срочной структурой депозитного портфеля. Изучен мировой опыт по мобилизации депозитных ресурсов и активизации инвестирования банками, разработаны рекомендации его использования в Украине.

Ключевые слова: депозитный портфель; депозитные ресурсы; инвестиционная деятельность банковской системы.

Рис.: 8. Библ.: 23.

JEL Classification: G29

Problem setting. At the present moment, in the period of acute social and economic crisis, the issue of searching potential sources of financial resources for implementing strategically important investment projects with the purpose of national economy of Ukraine transformation, is urgent. Studying the experience of the leading countries of the world states that the strong cluster of the subjects of the investment activity can be the banking system. In case if appropriate number of financial resources is available, especially long term ones, is finances actively such projects, flavoring economy development and receiving stable profits.

In other words, banking system and financial-credit establishments of Ukraine could not only provide efficiency of its functioning, but stimulate renewal of the state economy. Diagnostics of the resource base of the banking system of our country states about its limiting that brakes investment activity and processes of extended renewal. One of the main reasons of the monetary funds deficit in comparison with highly developed countries of the world is volume of their deposit portfolio, especially funds of long term character.

Under these conditions, need to conduct system investigation of the client deposit data base of Ukraine rises: dynamics of its volume, share in the structure of the banks' financial resources, finding the reasons and problems of the deposits attracting. Studying the world experience concerning spreading deposit portfolio and stimulating physical and legal entities to perform bank deposits with the purpose of their adapting to the Ukrainian realities, are considered to be urgent.

Analysis of the recent researches and publications. To the issues of involving deposit resources by the banking system domestic and foreign scholars constantly pay attention. Problematic aspects of the deposits attracting in Ukraine are lightened in the works of U.S. Shvets [2], O.V. Koshonko [3], O.I. Bereslavskaya [8], O.M. Ignatova and other authors. To the search of the newest managerial tools for improvement of such resources management, the works of N.I. Volkova [1], L.A. Avramchuk [4], V.P. Gmyria [5], P. Vruusk [6], M. Vahrenburg and B. Kaffenberg are devoted [7].

Defining of not solved before parts of the general problem. Notwithstanding considerable number of the scientific works devoted to the problems and prospects of attracting deposit resources by the banking system of Ukraine, a lot of issues are left to be not fully revealed.

In particular, that concerns complex diagnostics of the client deposit data base as a potential sources of the investments in the national economy. Comprehensive profile analysis of the leading countries of the world have not been conducted, including the states – members of the EU on issues of stimulating the monetary deposits in the banking establishments. Insufficient study of these aspects stipulates urgency of performing investigations in these directions with the purpose of propositions producing concerning deposit processes upgrading in Ukraine.

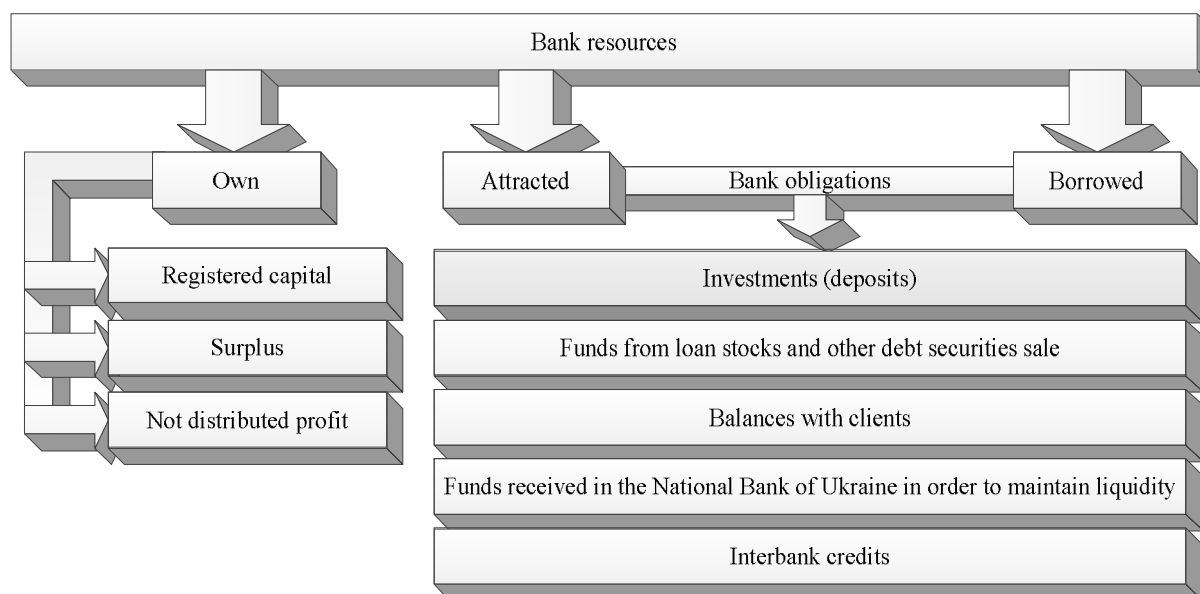
Purpose of the article. The purpose of the article is investigation of the volumes and structure of the client deposit data base of the banking system of Ukraine as a possible source of investing strategically important for the economy of the state projects, finding out the problems of attracting the deposits and search and basing of the ways of the problem solving considering the experience of the countries – the EU members.

Statement of the main material. According to the Strategy of the banking system development for 2016–2020: “Synergy of banks development and economy industrialization”, the process of the banking sector of Ukraine reforming is considered in close connection with the new economic course of the state directed for the development of highly technological and competitive industry [9].

It is envisaged by the document, that by successful functioning of the production in the state and accelerated economic growth, sufficiently stable of the banking system shall favor – the chief creditor of the national economy in future. One of the biggest obstacles on the way of achieving this purpose is the deficit of the attracted deposit resources as an important source of the monetary base of the banks for investing strategical projects of the state economy (Scheme 1).

Researches of the dynamics of the client deposit portfolio of the domestic banking system (time deposits and balances on demand) state about fluctuations of its total amount within 2010–2016 (Scheme 2). At the end of 2010, funds share of the legal and physical entities in structure of obligations made 54.6 %, and further increased to 75.9 % at the end of 2016 (though in 2014 the decrease was observed) [10–16]. The main share in complex of the banks’ deposit portfolio take term deposits of the individuals, positive dynamics of which (within 2010–2013) is connected with gradual economic growth of the country, rate stability of the national currency and trust return of the population to the activity of the domestic banking system.

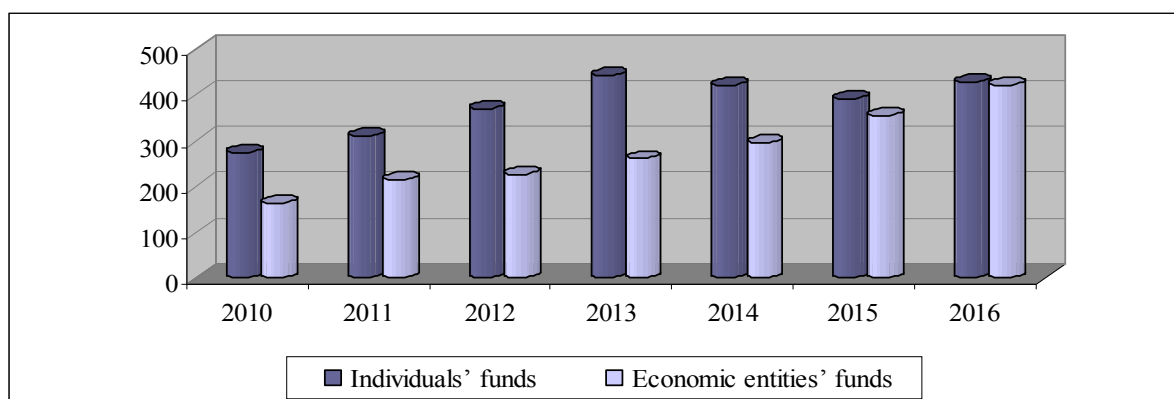
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Scheme 1. Main structure of the banking resources

Source: compiled on the grounds [20].

In 2014 in connection with complicated social and economic situation and financial crisis in Ukraine, amount of the term deposit of the individuals (in comparison with 2013) was shortened for 10.6 %. Within 2015, further decrease of the term deposits took place (more than for 13.0 %), connected with decreasing the level of the living standards of the population, with inflation processes and deterioration of the banking system state. Within 2016, positive moment already appeared for investment activity of the banks when the amount namely the term deposits of the individual increased nearly for 26.5 billion UAH [16].

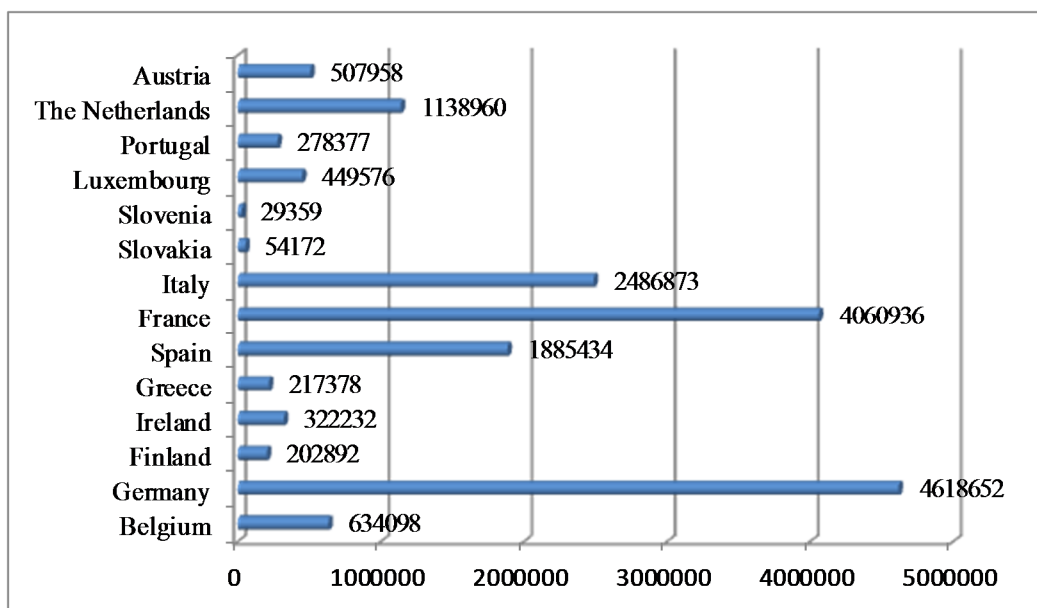

Scheme 2. Dynamics of the attracted by the banks deposit resources (billion UAH)

Source: compiled on the grounds [10–16].

With the purpose to increase monetary amount of the deposit portfolio of Ukraine, search of the ways of the problem of attracting deposit resources of the individuals outside the banking system, etc., are urgent. In our country, this direction of deposit portfolio forming is practically not developed, while in the countries – the EU members significant share of such resources is in non banking financial establishments [17].

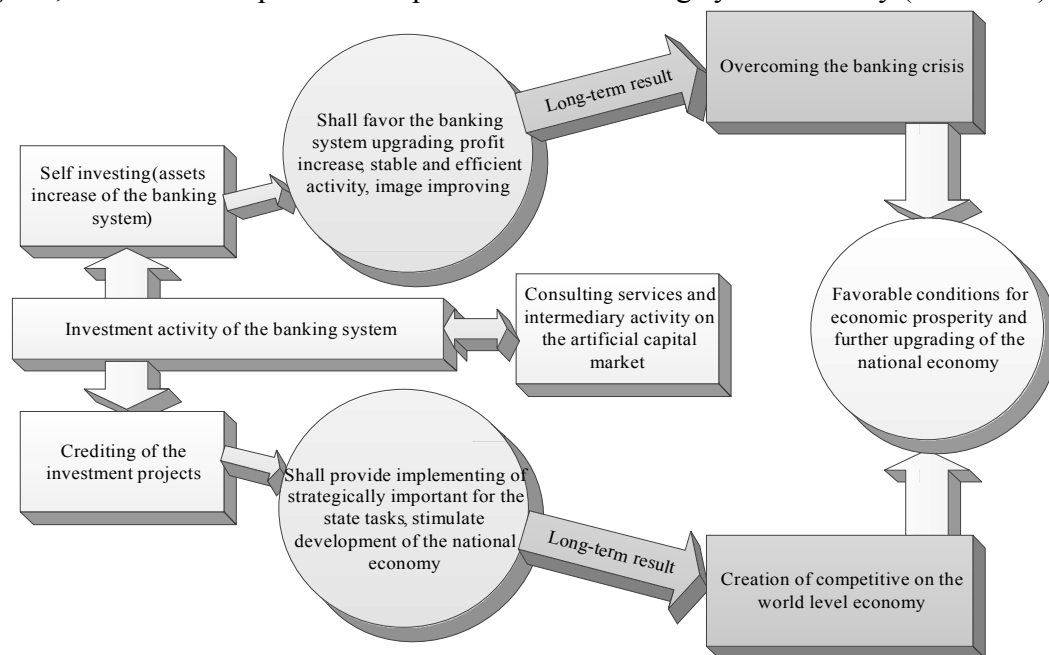
In the period of our country integration to the European Union, comparison of the amount of the deposit obligations in the context of separate countries, is urgent (Scheme 3).

Scheme 3. Amount of deposit obligations in the countries – the EU members as of December 2016 (million EURO)

Source: compiled on the grounds [17].

By the NBU data, the deposit portfolio (all funds of the legal entities and the individuals) in the banking system of Ukraine at the end of 2016 made 849.9 billion UAH, in other words only 29.9 billion EURO (by the official NBU rate as of 31.12.2016 1 EURO = 28.42 UAH). Notwithstanding the tendency to the portfolio growth within the recent period, it is considerably lower than in majority of the EU countries. Such situation brakes the development of the national economy, since it negatively influences the amount of crediting of the investment projects, which is an important component of the banking system activity (Scheme 4).

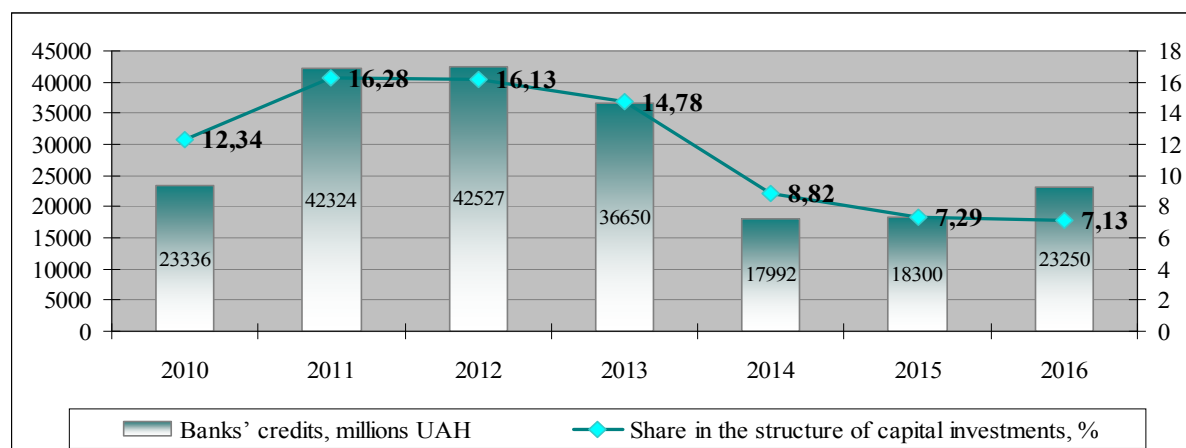

Scheme 4. Directions of the investment activity of the banking system

Source: compiled by the authors.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Among the directions of the investment activity, the banks should special attention to the projects crediting that flavor the development of the real sectors of the economy. If to conduct diagnostics of the capital investments figures made on account of the banking credits issued to the economic entities within the recent seven years (Scheme 5), then the conclusions are quite interesting.

Scheme 5. Dynamics of the capital investments of the banks (million UAH) and their share in general structure of the investments in Ukraine (%)

Source: compiled on the grounds [19].

Within the investigation period, amounts of the capital investments have got significant fluctuations that are clearly connected with the general state of the national economy of Ukraine, periods of the financial crisis and social-political situation in the state. Nowadays, attracted in investment of the real sector of the economy resources of the banking system of Ukraine are scarce in comparison with the projects of the EU countries. Herewith, starting from 2014, tendency to sharp decrease of the capital investments weight of the banking establishments can be observed. To a large extent, it is due to the decrease of the banking system activity and withdrawal from the market many insolvent banks.

Except the amounts of the attracted by the banks funds, with the purpose of successful use of the deposit portfolio as a potential investment source, an important factor is term structure of the portfolio. By official data as of the end of December 2016, deposits share of the individuals for the term more than 6 months made less 40.0 % [18], and the deposits share of the residents for the term for more than 2 years made only 3.0 % by the results of 2015. Thus, the strategy of the banking system development of Ukraine for the period: “Synergy of the banks development and economy industrialization” had a part of long term deposits and is considered of the urgent obstacle to strategically important projects implementing [9].

Studying the experience of the EU countries states about the opportunity to implement scale programs of the social-economic development only on condition of stable long term crediting. For instance, with the purpose of these aims of the European Union achieving, the European investment bank was founded, that conducts long term investment crediting, consulting and aegis.

To activate the processes of attracting deposit resources to the banking system of Ukraine, we should determine the problems that brake that process and need to be solved:

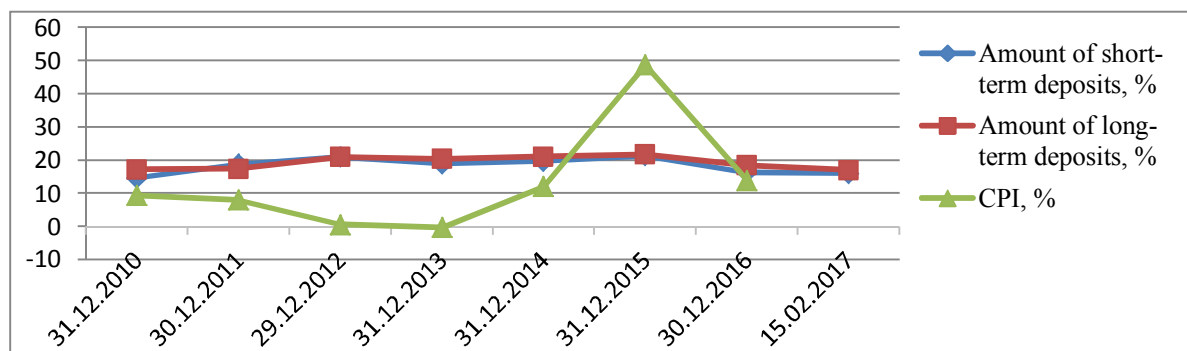
- lack of perfect legal framework and low level of the population trust to the banking system;
- inappropriate development of the relations with the society, low public awareness;
- comparatively narrow assortment of the deposit services;
- lack of the practice of the deposit programs elaboration individually for the client;
- small amount of the clients deposits guaranteeing, the lowest in Europe (except Moldova).

According to the Directive 94/19/EU, the sum of the deposits insurance makes 100 000 EURO,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

and in Ukraine - 200 000 UAH. By official data, only 54.0 % of all deposits in Ukraine are insured (to compare, in Romania – 91.0 %, in Croatia – 83.0 %);

– inflation process in Ukraine that make impossible to conduct optimal interests policy oriented for decreasing interest rate by the deposits. By official data, within 2014–2016 CPI was significantly higher the amount of the deposit resources, that explains unreasonableness to invest by the clients funds to the banking system of Ukraine (Scheme 6).

Scheme 6. Dynamics of the amount of short and long term deposits and CPI (%)

Source: compiled on the grounds [21, 22].

Decrease of the inflation level could callow on practice implement strategy of gradual decrease of interest rate by the deposits. That might potentially flavor to decrease the amount of lending resources, activating the crediting processes (in particular, for the enterprises and individuals), to increase credit quality of the clients. The situation is somewhat mitigated by quite high interest rates by the deposits in USD [22], that stimulates their investing in the banks.

Research of the EU countries experience concerning solving the analogous problems and recommendations elaboration for elaborations of these countries adapting to the Ukrainian realities, are urgent. The researches state that the important condition for successful functioning of the banking system are efficient PR-company – constant relations with the population, increasing the public awareness, grounded agitation work, monitoring conducting on some necessary issues, image improving of the banking establishments, advertising of the banking products and services, etc.

Currently, connections with the public in Ukraine are implemented due to periodical conducting topic measures, participation in which take mostly specialists in economics, and functioning of continuously upgraded NBU site, on which only small part of information is generally understandable and can be quickly accessed. Creation of Internet-source with clearly produced data and interestingly presented for mass perception, is feasible. The same measures can be implemented in periodicals for older people. As it can be shown from the experience, active official information increases the population trust to the banking system, flavors to increasing the part of informed citizens.

Spreading the deposit services nomenclature is possible on account of implementing in Ukraine technological innovations, one of which is electronic trade using bank cards on the Internet organized by the credit establishment (Internet-acquiring). This process implementing does not require big capital investments, elaboration of relevant software can be made by local specialists. Easing settlement operations could stimulate the clients attracting. One more innovation could be spreading the use of “premier accounts” – complex accounts with wide range of services for rich clients [23].

A big number of the Ukrainian, temporarily working abroad and accumulating significant savings, keep monetary funds in cash or make their transaction to the relatives due to impossibility and the procedure complication of deposit opening. Signing the agreements by the banking establishments of Ukraine with foreign banks on execution of orders of deposit opening on their behalf, as on practice of the EU countries, is feasible [7].

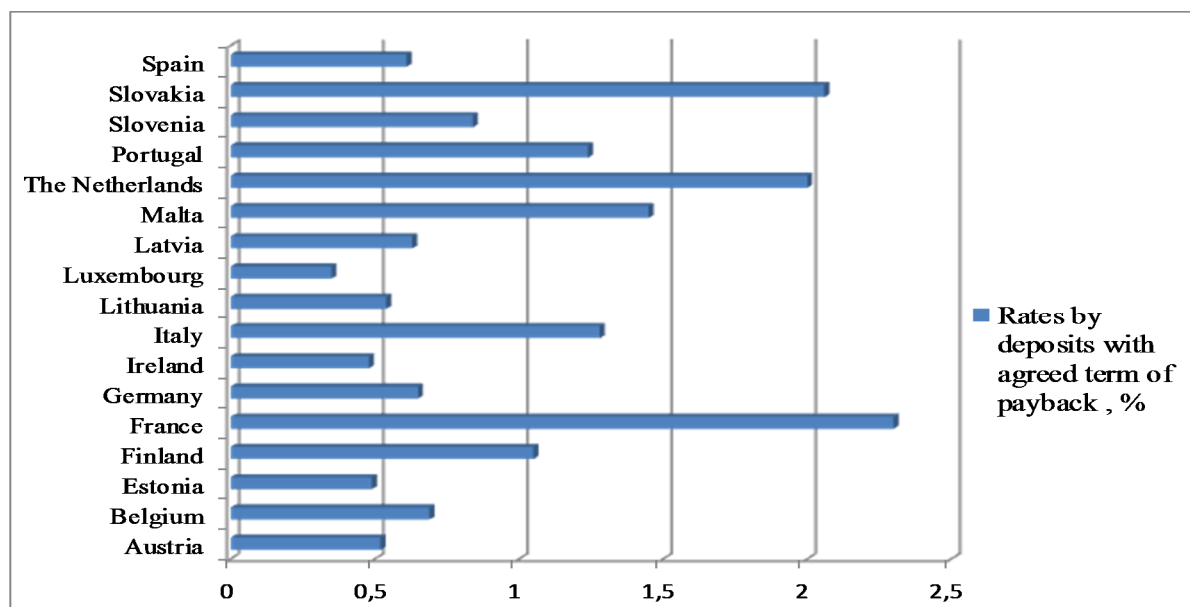
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

To promote funds depositing of the citizens with high profit, producing of special programs on conditions of higher deposits insurance and loyal terms of money withdrawal, is urgent.

To upgrade the system of the deposit insurance considering the European experience, it is necessary to perform the following measures [6]:

- extending the spectrum of the insured clients (non profitable companies and small enterprises, etc.);
- increasing the insured deposit amount;
- reforming the Fund of the individuals deposits insurance to increase their paying capacity;
- information explaining to the clients receiving written confirmation about information acquiring to avoid number of conflict situations.

Quite disputable, especially among the investors, is the issue of low interest rate in Ukraine. In our point of view, increasing the deposit rate is feasible, since it shall immediately influence on credit rates increase, in Ukraine they are too high. To compare, we'd like to submit deposit rates in the EU countries (Scheme 7).

Scheme 7. Rate by the deposits in the EU countries as of 2015 (%)

Sources: compiled on the grounds [7]

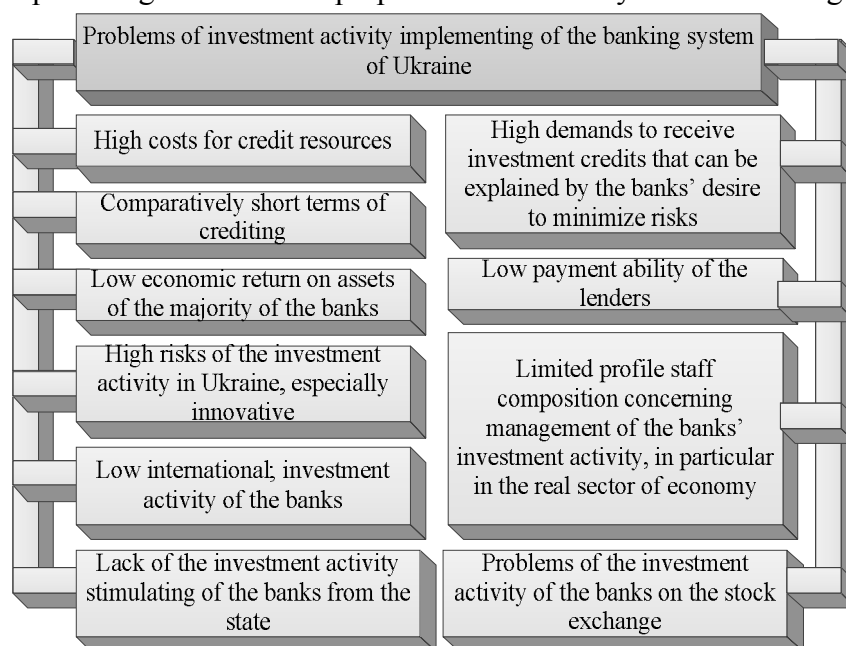
The researches show that deposit rates in Ukraine are significantly higher than in the EU countries. Not big payments for deposits allocation in the European banks is explained by low inflation level, stability of the banking system operation and minimal risks. Interest rate by the deposits in these countries is considered as decent pay for safe money keeping [18]. Citizens of the European Union, that are seeking to receive bigger profits from their deposits, invest money in shares and debt securities, that are more risked operations.

Currently in Ukraine, there are many problems that should be solved – high inflation level and not stable operation of the banking sector. Thus, it is feasible, to improve normative-legal providing with adopting separate legislation act concerning the deposit processes to unify and standardize them on the whole territory of Ukraine, as well the number of requirement to the norms of the banking establishments.

Extending the deposit portfolio opens wide opportunities for the banking system of Ukraine allowing to invest attracted funds in active and financial assets. However, positive result of the banks' investment activity for the state economy and the banking sphere itself can be achieved only on condition of efficient use of these resources, Currently in Ukraine, there are a lot of

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

problems (Scheme 8), that brake development of the banking investment and require conducting separate deep investigation with the purpose to find the ways of their solving.

Scheme 8. Main problems of investment activity of the banking system of Ukraine

Source: compiled by the authors.

At the present moment, the main type of the investment activity of the bank in Ukraine in the real sector of economy crediting of the economic entities is considered. Gradual decrease of the interest rates and change of the deposit portfolio structure (in direction of the long term resources increase) shall allow to optimize credit-investment banks' activity: to decrease the credits amount; to decrease the risks of not returning the loans; to activate long term crediting for financial scale and strategically important programs of the national economy.

Ukraine, investments of the banking system in serious projects or direct financing of the innovating programs are not developed, that can be explained by: unfavorable social-economic situation and imperfect legislation framework, complicated procedure and high risks of the projects implementation; insufficient level of the industrial-financial groups development and lack of free economic zones; weak connection of the real and financial sectors of the economic system of the state.

Thus, stimulating of the investment processes of the banking system of Ukraine can be made by: flexible tax policy of the state with providing incentives by investment operations; conducting by the National Bank of Ukraine long term refinancing of the banks; review of the normative requirements and limits of investing.

As well solving of the problem of profile staff providing of the banks will favor to receiving maximally efficient banks providing, that shall allow to create perfect management system by the investment projects, to assist the client-lenders to choose the objects of investing, to manage the investment projects, etc.

Conclusions. In the developed countries, the banks are not the creators of the additional problems in economy, but strong financial subjects and active participants of the processes of extended renewal. Analysis of the EU countries experience with comparing important financial indexes in context of separate state (monetary amount of the deposits and their interest rate) allowed to elaborate practically grounded recommendations concerning solving important issues for the domestic banking sector.

Even in the problematic conditions, to slow down economic fall of the domestic banking system, it is necessary to consider experience of the EU countries and to improve own development with activating forming of internal deposit and investment flows. Researches of the deposit resources of the banking system of Ukraine state the availability of significant portfolio potential in case of solving the above mentioned problems and creating necessary conditions for investments attracting of the perspective clients.

An important aspect that influences the state of the deposit data base of the banking system of Ukraine is investigation of the inflation process in the country that does not stimulate funds investing to the banks by the clients, especially by the population. Considerable inflation level does not allow to introduce on practice strategy of gradual decrease of the deposit interest rate that are the prerequisites of the banking loans costs. High interest rates by the credits only brake the processes of long term crediting that does not allow to implement the projects of social-economic development of the country and increase payment ability of the clients – legal entities and individuals.

Our country can implement the measures concerning stimulating the processes of funds investing to the banking system to overcome financial crisis and activate investing of strategically important projects, to improve business climate and start creating of competitive policy only on condition of price and financial stability.

References

1. Volkova, N.I. (2016). Udoskonalennia upravlinnia zaluchenymy depozytnymy resursamy banku [Improvement of the management of funds on the bank's resources]. *Ekonomika i organizaciia upravlinnia – Economics and organization of management*, no. 1 (21), pp. 53–59 (in Ukrainian).
2. Shvec, U.O. & Cykalo K.S. (2016). Problemy zaluchennia vkladiv fizychnykh osib komerciyntymy bankamy Ukrainy ta shliahy ich vyrishennia [The problem of attraction of commercial banks deposits of Ukraine and their solutions]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, issue 18, pp. 136–139 (in Ukrainian).
3. Koshonko, O.V. (2016). Tendentsii rozvytku vitchyznianogo depozytnogo rynku v suchasnykh umovah [Development trends of the domestic deposit market in modern conditions]. *Groshi, finansy ta kredyt – Money, finance and credit*, no. 3, pp. 399–405 (in Ukrainian).
4. Avramchuk, L.A. & Siomka I.S. (2013). *Innovatsiini pidhody do zaluchennia depozytiv bankamy yak osnovnogo dzherela finansuvannia [Innovative approaches to attract deposits by banks as the main sources of funding]*. Retrieved from <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/274>.
5. Gmyria, V.P. (2014). Napriamy vdoskonalennia depozytnoi polityky bankiv Ukrainy [Directions of perfection of deposit policy of the banks banks in Ukraine]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova – Bulletin of I.I. Mechnikov ONU*, no. 5-6, pp. 103–106 (in Ukrainian).
6. Patricia Wruuck (2014). Deposit guarantee reform in Europe: A systemic perspective. Printed by: *HST Offsetdruck Schadt & Tetzlaff GbR, Dieburg*. – December 19.
7. Suggested Citation: Wahrenburg, Mark; Kaffenberger, Bijan (2015). Fragmentation in the European retail deposit market and implications for loan availability in the European member states. *White Paper Series*, no. 31. Retrieved from <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hebis:30:3-391162>.
8. Bereslavska, O.I. & Ovsyanyk V.A. (2014). *Depozytni operacii bankiv Ukrainy: suchasnyi stan ta napriamy rozvytku [Deposit transactions of the banks of Ukraine: current state and trends of development]*. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/view/25073>.
9. *Strategiia rozvytku bankivskoi systemy 2016–2020: «Synergiiia rozvytku bankiv ta industrializacii ekonomiky» [Strategy of development of the banking system in 2016-2020: «Synergy development and industrialization of the economy»]*. Retrieved from http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.
10. *Pokaznyky bankivskoi systemy stanom na 01.01.2011 [Indicators of the banking system as of 01.01.2011]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84853.
11. *Pokaznyky bankivskoi systemy stanom na 01.01.2012 [Indicators of the banking system as of 01.01.2012]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=87472.
12. *Pokaznyky bankivskoi systemy stanom na 01.01.2013 [Indicators of the banking system as of 01.01.2013]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=359492.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

13. *Pokaznyky bankivskoi systemy stanom na 01.01.2014* [Indicators of the banking system as of 01.01.2014]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=5802143.

14. *Pokaznyky bankivskoi systemy stanom na 01.01.2015* [Indicators of the banking system as of 01.01.2015]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=13771481.

15. *Pokaznyky finansovoi diialnosti bankiv Ukrainy stanom na 01.01.2016* [Indicators of financial performance of the banks of Ukraine as of 01.01.2016]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.

16. *Pokaznyky finansovoi diialnosti bankiv Ukrainy stanom na 01.01.2017* [Indicators of financial performance of the banks of Ukraine as of 01.01.2017]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.

17. *Aggregated balance sheet of Euro area monetary financial institutions, excluding the Eurosystem* (2016). Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/escb/html/table.en.html?id=JDF_BSI_MFI_BALANCE_SHEET.

18. *Oglyad bankivskogo sektoru. Liutyi 2017* [A review of the banking sector. February 2017]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.

19. *Struktura kapitalnyh investytsii v Ukraini za dzherelamy finansuvannia* [The structure of capital investment in Ukraine by sources of financing]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ibd/kindj/infin_u/infin02_15_u.htm.

20. *Bankivski resursy* [Banking resources] (2016). Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124577.

21. *Indeksy spozhyvchyh cin na tovary ta posludy u 2002–2016 rokah* [Consumer price indexes for goods and services in 2002–2016 years]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

22. *Vartist strokovykh depozytiv za danymy statystychnoi zvitnosti* [The cost of term deposits according to the statistical reporting] (2016). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

23. Rumiancev, A. (2006). *Private banking – eksklyuziv dlya millionerov* [Private banking – exclusive for millionaires]. Retrieved from http://gaap.ru/articles/private_banking_nbsp_ndash_nbsp_eksklyuziv_dlya_millionerov.

References (in language original)

1. Волкова Н. І. Удосконалення управління залученими депозитними ресурсами банку / Н. І. Волкова // Економіка і організація управління. – 2016. – № 1 (21). – С. 53–59.

2. Швець Ю. О. Проблеми залучення вкладів фізичних осіб комерційними банками України та шляхи їх вирішення / Ю. О. Швець, К. С. Цикало // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – Вип. 18. – С. 136–139.

3. Кошонько О. В. Тенденції розвитку вітчизняного депозитного ринку в сучасних умовах / О. В. Кошонько // Гроші, фінанси та кредит. – 2016. – № 3. – С. 399–405.

4. Аврамчук Л. А. Інноваційні підходи до залучення депозитів банками як основного джерела фінансування [Електронний ресурс] / Л. А. Аврамчук, І. С. Сьомка. – Режим доступу : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/274>.

5. Гмиря В. П. Напрями вдосконалення депозитної політики банків України / В. П. Гмиря // Вісник ОМУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – Вип. 5-6. – С. 103–106.

6. Patricia Wruuck. Deposit guarantee reform in Europe: A systemic perspective. – Printed by: HST Offsetdruck Schadt & Tetzlaff GbR, Dieburg. – December 19, 2014.

7. *Suggested Citation*: Wahrenburg, Mark; Kaffenberger, Bijan (2015) : Fragmentation in the european retail deposit market and implications for loan availability in european member states, White Paper Series, No. 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hebis:30:3-391162>.

8. Береславська О. І. Депозитні операції банків України: сучасний стан та напрями розвитку [Електронний ресурс] / О. І. Береславська, В. А. Овсяник. – Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/view/25073>.

9. *Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. *Показники* банківської системи станом на 01.01.2011 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84853.
11. *Показники* банківської системи станом на 01.01.2012 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=87472.
12. *Показники* банківської системи станом на 01.01.2013 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=359492.
13. *Показники* банківської системи станом на 01.01.2014 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=5802143.
14. *Показники* банківської системи станом на 01.01.2015 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=13771481.
15. *Показники* фінансової діяльності банків України станом на 01.01.2016 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
16. *Показники* фінансової діяльності банків України станом на 01.01.2017 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
17. *Aggregated balance sheet of euro area monetary financial institutions, excluding the Eurosystem* : December 2016 [Електронний ресурс] / ЕЦБ. – Режим доступу : https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/escb/html/table.en.html?id=JDF_BSI_MFI_BALANCE_SHEET.
18. *Огляд* банківського сектору. Лютий 2017 [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.
19. *Структура* капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ibd/kindj/infin_u/infin02_15_u.htm.
20. *Банківські ресурси* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124577.
21. *Індекси* споживчих цін на товари та послуги у 2002–2016 роках [Електронний ресурс] / Держслужба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. *Вартість* строкових депозитів за даними статистичної звітності [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
23. *Румянцев А. Private banking – ексклюзив для мільйонерів / А. Румянцев // Финансовый директор. – 2006. – № 5. – С. 75–80.*

Zharii Yadviga – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Жарій Ядвіга Вікентіївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Жарий Ядвига Викентьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: yavizhar@gmail.com

Krasnyanska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Краснянская Юлия Валерьевна – студент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

UDC 330.322.12(477)

*Sergey Zelensky, Dariya Kovinko, Daria Pedorenko***VENTURE FINANCING IN UKRAINE***Сергій Зеленський, Дарія Ковінько, Дар'я Педоренко***ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ***Сергей Зеленский, Дария Ковинько, Дарья Педоренко***ВЕНЧУРНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ В УКРАИНЕ**

This paper serves to describe key theoretical basises of venture financing. The venture investments market of Ukraine has been analysed, main problems and negative factors, restraining development of venture finance investments, were investigated, and solutions for their handling have been proposed. The study of the domestic market of venture investments outlined its tendencies for the recent years. Venture financing characteristic features and weaknesses have been determined. The structure of the assets of venture funds have also been investigated and noted that most of them do not focus on high-tech development.

Key words: *innovation; venture; venture capital; venture financing; joint investment institutions; asset management companies.*

Fig.: 1. Tabl.: 3. Bibl.: 7.

Розглянуто ключові теоретичні основи венчурного фінансування. Проаналізовано ринок венчурного інвестування в Україні, досліджено основні проблеми і негативні чинники, які стримують розвиток венчурного фінансування та запропоновані шляхи їх вирішення. У процесі дослідження вітчизняного ринку венчурного інвестування були окреслені його тенденції за останні роки. Визначено характерні особливості та недоліки венчурного фінансування. Досліджено структуру активів венчурних фондів та відзначено, що більша їх частина спрямована не на високотехнологічні розробки.

Ключові слова: *інновації; венчур; венчурний фонд; венчурне фінансування; інститути спільного інвестування; компанії з управління активами.*

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 7.

Рассмотрены ключевые теоретические основы венчурного финансирования. Проанализирован рынок венчурного инвестирования в Украине, исследованы основные проблемы и негативные факторы, которые сдерживают развитие венчурного финансирования и предложены пути их решения. В процессе исследования отечественного рынка венчурного инвестирования были очерчены его тенденции за последние годы. Определены характерные особенности и недостатки венчурного финансирования. Исследована структура активов венчурных фондов и отмечено, что большая их часть направлена не на высокотехнологичные разработки.

Ключевые слова: *инновации, венчур; венчурный фонд; венчурное финансирование; институты совместного инвестирования; компании по управлению активами.*

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 7.

JEL Classification: G24

Articulation of the problem. Innovation activity is thought to be a key component of economic growth and science and technological development in the country. Most developed countries have a strategy of long-term economic growth that is built on the move towards the innovation-based development. Venture investment is one of the most important sources for innovative processes. Venture activity is a significant form of financing the innovation sector targeted at stimulation of innovative progresses both at the individual enterprise and on the innovation market, in general. It helps to reach a higher level of goods and services competitiveness, improve occupational attainment of the personnel and increase technical level.

Analysis of recent researches and publications. The problem of innovational activity venture financing is nothing new for our scientists. L. Antoniuk, Yu. Bazhal, Z. Varnalii, S. Hlaziev, V. Heets, I. Hroznii, V. Lokshyn, P. Zavlyn, A. Peresada, A. Porychnyk, P. Fedorovych and others were involved in studying its various aspects. However, the issue of venture investment requires further researches.

Outlining of the parts of the general problem that remained unresolved. Developed countries use venture industry in order to ensure faster usage of advanced technologies and improvement of the goods and services competitiveness. Domestic enterprises are now unable to modernize and reconstruct industrial processes, as well as develop and introduce innovative products at own expense. The need of financial resources in times of crisis is extremely noticeable in Ukrainian economics. That's why the venture capital should be used as a target investment in the innovative solutions, becoming a driving force for the introduction of the innovative technologies at the domestic enterprises.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

This article is **aimed** at evaluation of innovative activity venture financing condition in Ukraine and prospects for further development.

Discussion of the basic material. The concept “venture” in English means “risk”, “risky start”, “risky enterprise” etc. Some venture financing schemes were used back in the first half of the 20th century, although an onrush of venture capital took place only after World War II in the United States of America. Tom Perkins, Eugene Kleiner, Frank Cofield and other citizens of the USA back in the 50-60s of the 20th century were the founding fathers of this kind of business, creating new fundamental concepts for financing organization: creation of venture funds partnerships; fund raising from the limited liability partnerships and setting up the rules for interest defense; usage of the status of a prime sponsor [1].

The meaning of venture business is as follows:

- results in creation of new capable enterprise units;
- supports technical re-equipment of traditional economic sectors;
- is a generator of the brand new ideas, that will become fundament for scientific and technological breakthrough;
- requires creation of a special credit and financial system, basically the venture capital [3].

Currently venture business is both the most efficient and the most risky part of innovative financing. According to the Law of Ukraine “On institutions of mutual investment (share and corporate investment funds)”, venture fund is a non-diversified mutual investment institution of closed type working only with the private placement of own production securities whose assets amount to more than 50 percent of corporate rights and securities, that are forbidden for trades at stock exchange or trade and informational system [4].

Generally speaking venture financing is long-term financial investments with a high risk in shares of newly created, small innovative firms that are focused on the development and production of high-tech products, in order to develop and expand them thus receiving income from the growth of invested money [2].

Ukraine’s ventures are created like institutions of mutual investment and their development have a back story.

Depending on their occurrence, Ukraine’s venture funds development can be divided into 2 phases. The first phase covers 1992-2001 and may be characterized by creation and functioning of 7 venture funds owing to foreign investments. Throughout the period, common investments of these funds were calculated to be 127.5 million USD. However, the targets of investments were different from those being regular for venture funds towards less risky traditional brunches. The second phase started in 2001, after the Law of Ukraine "On institutions of mutual investment (share and corporate investment funds)" was adopted and still remains effective. Creation of some part of venture funds by the citizens of Ukraine is to be its main feature [7].

Activity of professional participants of CIS is continued to be shutting down in Ukraine. Thus, in 2015 the amount of venture funds was 992 that’s 4 % less than in 2013 (Table 1) [6].

Table 1

Venture capital funds in Ukraine

Year	The number of AMC	The number of CIS	Venture capital funds	Net asset value venture capital funds, million UAH
2010	339	1095	827	86 439
2011	341	1125	867	103 656
2012	353	1222	973	129 498
2013	347	1250	1031	149 880
2014	336	1188	1006	170 038
2015	313	1147	992	189 908

Source: compiled by the authors according to official data of the Ukrainian Association of investment business [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

The value of venture funds net assets in the period of 2010–2015 is constantly increasing and it is calculated to be 189 908 millions UAH in 2015, that's 103 469 millions UAH more (or by 119 %) than in 2010. Portfolio structure of the CIS venture assets shows that main share, that constantly grows during 2010–2015, is occupied by other assets. The part of debt securities, particularly exchange bills and bonds of the enterprises, during the period being studied, decreases and shows only 5,8 % and 3,8 % in 2015, correspondingly (Table 2).

Table 2

The structure of assets in the portfolio of venture CIS in 2010-2015

Assets, %	Year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Other assets	59,6	62,6	64,1	66,8	69,1	75,6
Real estate	2,2	2,6	2,5	2,5	1,9	2,1
Cash and bank deposits	2,8	3,6	2,2	2,3	1,8	2,2
Bills	15,9	13,1	12,6	10,6	8,0	5,8
Stock	10,3	10,1	11,5	11,5	15,2	10,5
Corporate bonds	9,2	8,0	7,1	6,3	4,0	3,8

Source: compiled by the authors according to official data of the Ukrainian Association of investment business [6].

Today venture funds in Ukraine have found their place on the market ensuring good profits, as confirmed by the analytic data of Ukrainian association of investment business on their profit-making capacity for 2015. Table 3 has 10 most profitable venture funds in Ukraine.

Ukrainian venture capital is more likely to release middle risk investment projects. The most attractive spheres for investments still are building, real estate, agriproduct processing, food industry, retail business, while Western Europe and USA invest in innovations. According to the data of Ukrainian association of investment business, venture funds that invest in real estate are 60 % of mutual investment institutions total amount, while the share of invested money in innovative technologies is 1 % [5].

Table 3

The yields of some Ukrainian venture funds in 2015

№	The name CIS	The name of AMC	The yield for the current year, %	The yield for the previous year, %	The average annual yield since inception of the fund, %
1	PJSC "Closed Investment Fund "STANDARD'OLÉRON"	LLC "AMC "BUTCEPT"	545,81	0,00	-1,08
2	SUNPP "Fund Delta Venture projects"	LLC "AMC "SKY CAPITAL MANAGEMENT"	469,03	7,89	-2,68
3	Venture "INDEX CAPITAL"	LLC "AMC "INTER Capital GROUP"	456,73	-0,93	-2,13
4	PNWRS "Central Park"	LLC "AMC "Alprim"	391,99	34,00	25,71
5	Mutual venture investment fund "Omega"	PrJSC "AMC "NATIONAL RESERVE"	374,79	-47,56	11,26
6	PSENVIP "BNK"	LLC "AMC "CITYMANAGEMENT"	368,81	-70,17	-27,04
7	PSENVIP "Investment standard"	LLC "AMC "West invest"	336,79	-4,02	0,36
8	VPIF NC "Treasury-invest"	PrJSC "PRINCOM"	320,69	-0,30	2,57
9	PWSF "Ficus"	LLC "AMC "EMERG"	313,62	0,00	-0,55
10	PJSC "CNVCIF "Glass-Invest"	LLC "AMC "OLIMP ESSET INVESTMENT"	307,04	833,03	79,02

Source: modified by the authors [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Some Ukrainian venture funds own significant financial resources, that is proved by the value of net assets of top 10 venture funds at the end of 2015 (Figure 1). The highest value of the net assets is owned by the VCNCIF "Unibudinvest" (7.59 billion UAH), the second place goes to the Investment Fund "Development Agro" (6.95 billion UAH), and PVIF "Integral-BudInvest" takes the third place (4.5 billion UAH).

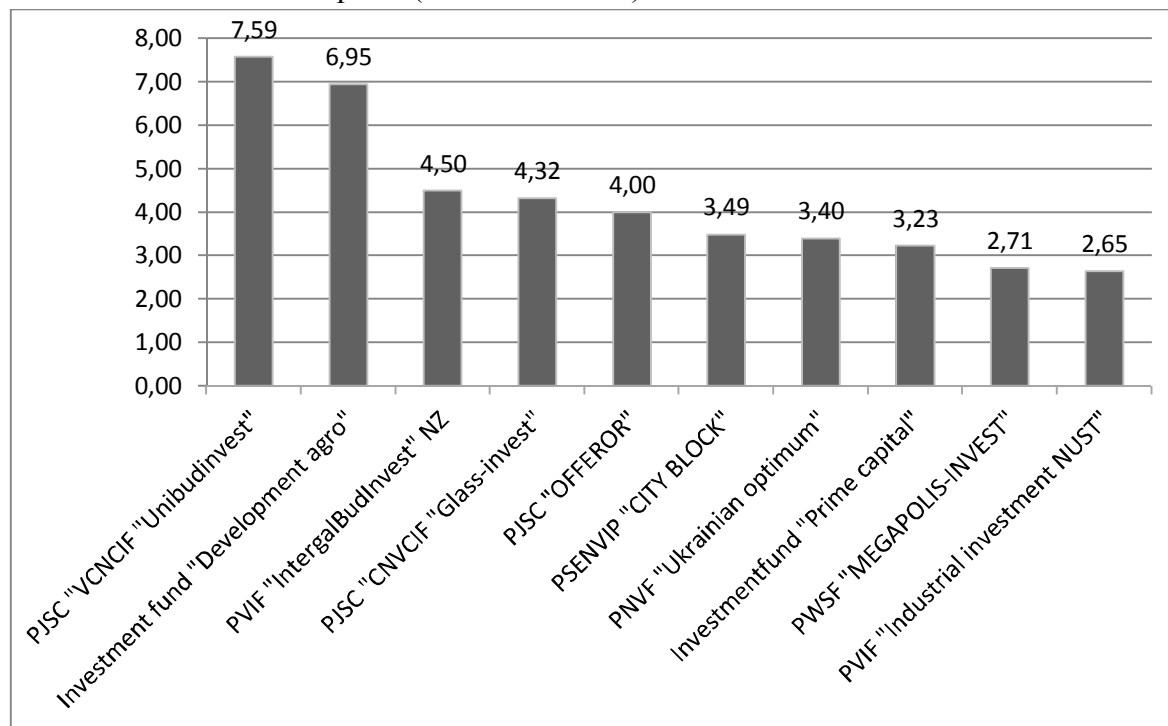

Fig. The net asset value of the most powerful Ukrainian venture capital funds in 2015, UAH billion
Source: [6].

One of the main problems of Ukrainian venture funds activity is that financing doesn't go to the innovative development of the economy of the country. The difference in main indexes of venture funds development confirms the low level of theoretical development of the issue and the lack of required attention from the state.

The development of venture funds is limited by the following negative factors:

- weak legislative framework. The concept of “venture business” can be noticed through some legislation acts of Ukraine during many years, but there's still no given explanation of aim, functions and principles of venture funds and firms;
- lack of venture financing sources and restrictions on money attraction from different participants (individuals, for example);
- science knowledge generating sector worsening;
- lack of quality projects having powerful marketing strategy and significant potential capacity of the market;
- lack of the skilled professionals in venture management sphere, being aware of the technologies of detection and selection of promising innovative projects, as well as estimation of their future efficiency with a high enough level of probability;
- developed shadow economy [5].

The main obstacles of venture financing development are weakness of venture infrastructure, low liquidity of venture innovation investments due to underdevelopment of the fund market, insufficient information support and lack of transparency in business.

Conclusions and suggestions. In order to solve the problems mentioned, it is necessary for Ukraine to provide attractive terms for the development of a high-risk investment, develop a special system of motivation from the state for the creation of venture funds and companies. Constant monitoring of innovation sphere conditions, improvement of the defense of intellectual property rights, as well as ensuring the necessary informational support of venture investors with a high level of legitimacy and transparency of information are required. Propaganda of the appropriate venture business culture is an important issue, that's why highly qualified specialists should be trained and positive image of venture financing should be created.

References

1. *Venchurne finansuvannia innovatsiinoi diialnosti (teoretychnyi aspekt) [Venture financing innovation (theoretical aspect)]*. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2013/5.pdf.
2. Kovalyshyn, P.V. (2009). *Formuvannia ta rozvytok rynku venchurnoho investuvannia Ukrainy [Formation and development of venture capital Ukraine]*. Mykolaiv: MDAU (in Ukrainian).
3. Medynskii, V.G., Sharshukova, L.G. (1997). *Innovatsionnoe predprinimatelstvo [Innovative entrepreneurship]*. Moscow: INFRA–M (in Russian).
4. *Pro instytuty spilnogo investuvannia (korporatyvni ta paiovi investytsiini fondy): Zakon Ukrainy vid 15.03.2001 r. № 2299-III [On joint investment institutions (corporate and unit trusts): Law of Ukraine of 15.03.2001 p. № 2299-III]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>.
5. Savchenko, V.F., Shatyрко, D.V. (2013). Problemy venchurnoho investuvannia v Ukraini [Problems venture investment in Ukraine]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific journal of ChSIEM*, no. 2 (18), pp. 7–13 (in Ukrainian).
6. *Ukrainska asotsiatsiia investytsiinoho biznesu [Ukrainian Association of Investment Business]*. Retrieved from <http://www.uaib.com.ua>.
7. Ulianytska, O.V. (2009). Osoblyvosti finansuvannia pidpriemnytstva biznes-yanholamy [Features finance business business angels]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 7 (97), pp. 155–160 (in Ukrainian).

References (in language original)

1. *Венчурне фінансування інноваційної діяльності (теоретичний аспект) [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2013/5.pdf.
2. *Ковалишин П. В. Формування та розвиток ринку венчурного інвестування України : монографія / П. В. Ковалишин. – Миколаїв : МДАУ, 2009. – 302 с.*
3. *Медынский В. Г. Инновационное предпринимательство : учебное пособие / В. Г. Медынский, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА–М, 1997. – 240 с.*
4. *Про інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди) [Електронний ресурс] : Закон України від 15.03.2001 р. № 2299-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>.*
5. *Савченко В. Ф. Проблеми венчурного інвестування в Україні / В. Ф. Савченко, Д. В. Шатирко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 2 (18). – С. 7–13.*
6. *Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
7. *Ульяницька О. В. Особливості фінансування підприємництва бізнес-янглами / О. В. Ульяницька // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С. 155–160.*

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Zelensky Sergey – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Зеленський Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Зеленский Сергей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kovinko Dariya – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Ковінько Дарія Миколаївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ковинько Дария Николаевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: dasha210194@ukr.net

Pedorenko Daria – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Педоренко Дар'я Олександрівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Педоренко Дарья Александровна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

UDC 005.8:330.341:330.322.5

Svitlana Povna

**INSTITUTIONAL FOUNDATIONS FOR SUCCESSFUL
IMPLEMENTATION OF INNOVATION AND INVESTMENT PROJECTS**

Світлана Повна

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ УСПІШНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ**

Светлана Повная

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УСПЕШНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ**

The article considers and classifies the institutional factors of successful implementation of innovation-investment project with their separation into formal and informal, as well as external and internal ones. Clarified that the complexity of the external institutional environment for the implementation of projects in Ukraine makes it necessary to have additional motivators for the development and implementation of a large number of innovation and investment projects that would concern a wide range of enterprises, primarily small and medium-sized enterprises. Internal institutional foundations for successful implementation of innovation and investment projects are the organization of interaction between project participants, among which methods are distinguished by subjective and objective forms, and the difficulty lies primarily in the fact that soft (subjective) methods are in fact decisive.

Key words: innovation-investment project; project management; institutions; institutional analysis; institutional factors; interaction of project participants; coordination of goals.

Fig.: 1. Bibl.: 16.

Розглянуто та класифіковано інституційні фактори успішності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів з поділом їх на формальні та неформальні, а також зовнішні і внутрішні. З'ясовано, що складність зовнішнього інституційного середовища реалізації проектів в Україні робить необхідним наявність додаткових мотиваторів для розробки та впровадження великої кількості інноваційно-інвестиційних проектів, які б стосувалися широкого кола підприємств, насамперед малих та середніх. Внутрішні інституційні засади успішності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів полягають в організації взаємодії учасників проектів, серед методів яких виділяють суб'єктивні та об'єктивні форми, причому складність полягає насамперед у тому, що м'які (суб'єктивні) методи насправді є визначальними.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційний проект; проектний менеджмент; інститути, інституційний аналіз; інституційні фактори; взаємодія учасників проекту; узгодження цілей.

Рис.: 1. Бібл.: 16.

Рассмотрены и классифицированы институциональные факторы успешности реализации инновационно-инвестиционных проектов с разделением их на формальные и неформальные, а также внешние и внутренние. Выяснено, что сложность внешней институциональной среды реализации проектов в Украине делает необходимым наличие дополнительных мотиваторов для разработки и внедрения большого количества инновационно-инвестиционных проектов, которые бы касались широкого круга предприятий, прежде всего малых и средних. Внутренние институциональные основы успешности реализации инновационно-инвестиционных проектов заключаются в организации взаимодействия участников проектов, среди методов которых выделяют субъективные и объективные формы, причем сложность заключается прежде всего в том, что мягкие (субъективные) методы на самом деле являются определяющими.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционный проект; проектный менеджмент; институты; институциональный анализ; институциональные факторы; взаимодействие участников проекта; согласование целей.

Рис.: 1. Библ.: 16.

JEL Classification: D230, O220

Problem Formulation. Implementation desired innovative changes and structural changes in the economy is nothing but the realization aggregate of large, medium and small projects of entities connected with new technologies, products, developing new markets and raw materials, organizational changes. The absence of real (related to the development and improvement of enterprises and organizations) projects, the term "innovative development" gets just a linguistic value.

Ukraine today is not characterized by massive implementation of projects, because investments in the country basically are insufficient, as evidence of dangerous dynamics fixed assets depreciation: this index is increasing every year, and if in 2000 amounted to 43.7 % [1], in 2014 - already 83.5 % [2]. The main reason for lack of investment is a significant increase of its risk [3] due to the instability and unfavorable political and legal environment, as well as the inability to force contractors to fulfill the obligations (related to both unfair and ineffective courts) that in general is an institutional problem. Thus, consideration of institutional founda-

tions for the effectiveness of implementation of innovative investment projects as an example of global and domestic experience is relevant.

Analysis of the recent research and publications. Among the authors of publications of foreign and domestic scientists devoted to problems of institutional framework of economic development we can highlight the following authors: A. Gumenyuk, D. North, A. Krysovaty, M. Olson, V. Polterovych and others. Development of the theory of project management is reflected in the works of these scientists: W. Berens, M. Butko, S. Bushuev, W. Verba, A. Zagorodny, S. Moskvina, G. Tarasyuk, G. Tian, P. Havranek and others.

Allocation of previously unresolved parts of a common problem. Relevance of the research institutional framework effectiveness of the implementation of innovation and investment projects in terms of both global and domestic experience of Ukraine due to the complexity of the institutional environment and the problem of lack of conformity in the mass implementation of innovation and investment projects, leading to the destruction of the country's economic potential.

Purpose of the article. The purpose of the article is to study and classify the institutional factors of the effectiveness of the implementation of innovative and investment projects and develop the necessary measures to improve the institutional framework of Ukraine for mass implementation of innovation and investment projects.

Basic material. Development and implementation of investment projects is the main and only method for ensuring the investment development of the enterprise, region, industry, country. According to M.P. Butko [4], there are no other methods of structural transformation of the economy, except for a clear system of organization and management of investment and innovation processes through project management.

A national model for managing of innovation and development projects at all levels, from corporation to state, is the most effective tool in combating crises, this is the value of the project approach [5], an effective combination of western management techniques to national governance culture in accordance with the rational strategy the development of the country leads to prosperity, but mechanical copying of the western and eastern models and management standards reduces the effectiveness of project management, innovation and the national economy as a whole. Project management in modern conditions should include three components: crisis management, project management and innovation management.

The implementation of projects envisages using a project methodology, the feature of which is the requirement achieving the goals taking into account limitations, primarily time and cost. And in developed countries, project management is not always successful in terms of achieving the goal with the initial estimate and in due time. For Ukraine, international financial organizations generally made amendments to these criteria in 2 and 3 times more than declared by the developers.

According to World Finance, the situation when only 10 % of the projects do without delays and overspendings have been observed for at least 70 years, and there are no trends to change this percentage [6]. Specialists from the School of Management of the University of Lancaster and the business school of Manchester University identify the following main reasons for the violation of deadlines and the excess of planned expenditures: the information on which the project is based is false or misinterpreted; the rejection of the experience of previous difficulties and failures; distortion of information. They also highlight the key components of the success of megaprojects: honesty and information openness, a realistic view of things; a team representing all major participants takes on the direct management of the project and all responsibility; quality of communications, prompt and unhindered mutual exchange of information between all project participants.

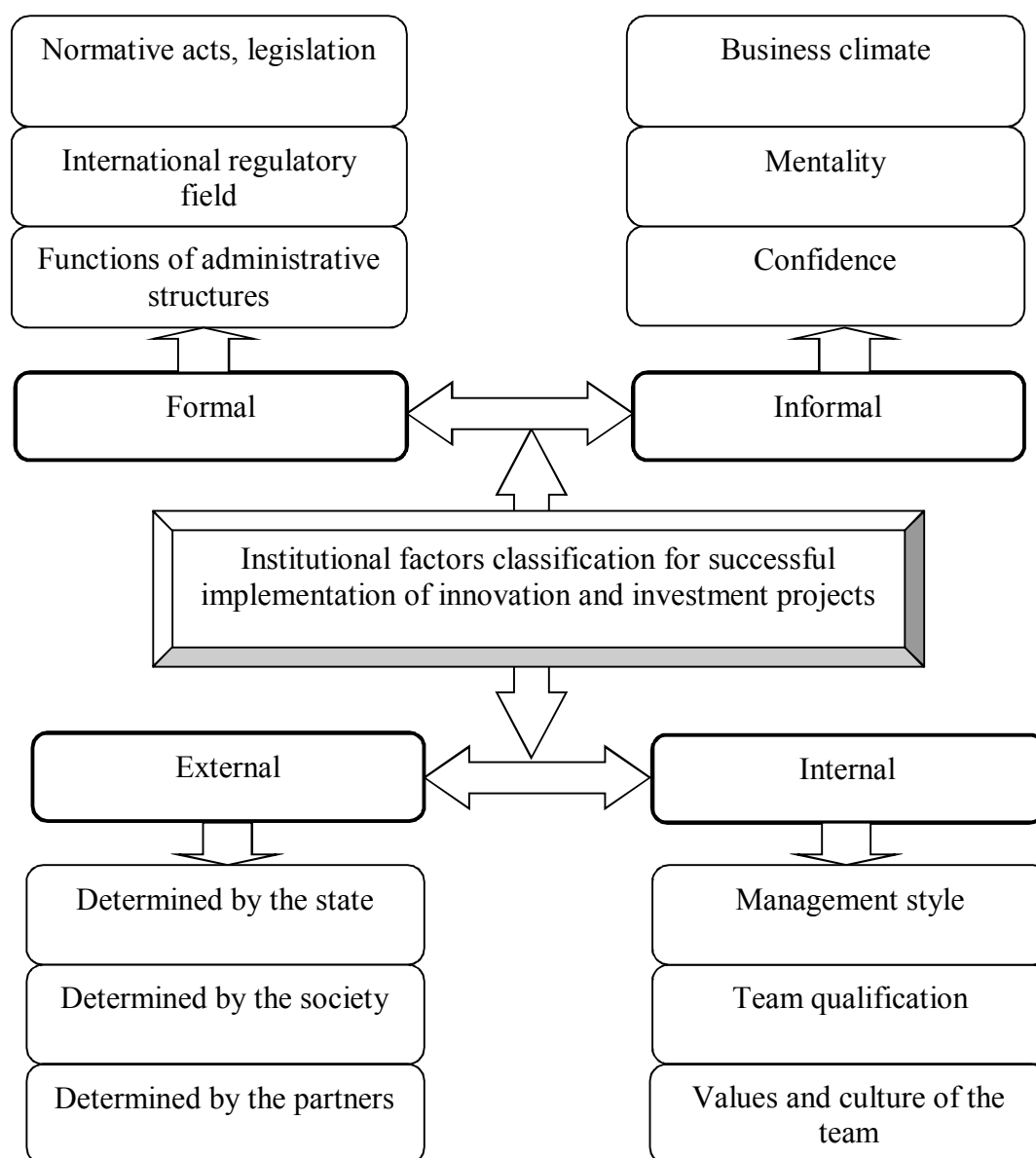
All these factors of project success and failure are institutional factors, therefore the project analysis contains one the institutional analysis as main component, which takes on the task of qualitative characterization of the impact on the project of its external environment, the possibil-

ity of successful implementation under given conditions. Determination of the impact of external factors (economic, political, legal, sociocultural, etc.) and internal factors (the level of qualification of the project personnel, the management of the organization, the project, etc.) on the possibility of successful project implementation is the main purpose [7]. We have highlighted the institutional factors of success of the implementation of innovation and investment projects on the basis of two criteria: formal and informal, as well as internal and external (Figure).

The institutions are singled out in a narrow and broad sense [8]: yes, in narrow - these are the rules of economic interaction established by law and structures that ensure compliance with these rules by all economic entities, using incentives of reward and punishment; In the broad - is (1) the rules provided by custom or law; (2) legislative and regulatory standards protecting the interests of economic entities and the state; (3) administrative structures that ensure the satisfaction of the economic needs of society from the government and state financial bodies to commercial banks and commodity exchanges; (4) market culture and mentality.

V. Polterovich notes [9] that reforms often negatively affect production, increase uncertainty and thereby make it difficult for investors to choose rational investment directions due to the fact that they are the engine of redistribution processes, diverting resources from production and not increasing the effectiveness of their use. The way out of the "trap of institutional backwardness" is possible is the rational combination of institutional reforms and policies to stimulate economic growth. The possible way out of the "trap of institutional backwardness" is the rational combination of institutional reforms and policies to stimulate economic growth. This strategy is based on the bilateral dependence between the quality of institutions and economic growth. In a fast-growing economy, many types of redistributive activity lose their attractiveness, production investments become more profitable. In a growing economy, it becomes possible to change the proportions of the distribution of a national product while raising the living standard of all social groups, not necessarily associated with high costs. The rapid growth of the countries of the "economic miracle" began with relatively weak institutions, their quality gradually improved. To solve the coordination problems, the governments of these countries used a wide range of instruments, including indicative planning, preferential tariffs, partial exemption of export production from taxes, the creation of government reserves to cover unforeseen losses in exports, accelerated depreciation of fixed capital, soft loans, preferential tariffs for electricity, etc.

Other developed countries (USA, Germany, Great Britain, Japan, and Canada) also used a significant range of benefits for the development of innovative activities of enterprises [10]. In Ukraine, for a while, tax methods of stimulating innovative investment projects have been used, but since 2004, they began to be replaced by direct competitive public lending or investment, while the share of state and local budgets in capital investments fell from 9.2% in 2010. Up to 7.7% in 2015, in our opinion, does not provide significant incentives for expanding the implementation of investment projects. Through a poor investment climate and the practical absence of indirect benefits for Ukraine is not typical of the massive implementation of projects.

Figure. Institutional factors classification for successful implementation of innovation and investment projects

The organization of internal interaction of the project participants is a big problem, because of the exchange of information between all project participants is a significant factor in the success of the project, therefore the project manager usually spends about 90% of the time in the project on communication. Through inefficient communications, 20% of projects are unsuccessful, and bad communications have always been identified as a critical factor in failed projects [11]. Good communication in the project, on the contrary, allows identifying and resolving conflicts, understanding even complex circumstances, and the common understanding leads to joint actions.

The emergence of the virtual projects market provided opportunities for an end-to-end information partnership "supplier-producer-customer". In the conditions of direct contacts via the Internet, these links can be turned into cooperation within the framework of individual projects, aimed at collective search for ways to increase efficiency along the entire demand-to-consumption chain, as well as sharing benefits. For example, the activities of Cisco System, General Electric,

Dell, Ford, Visa and others [12] are organized. Already there is a transition from competition to cooperation of the divisions of various organizations, because of which the "unified information field of the project" is formed, a collective of like-minded developers of a joint project that provides for a significant reduction in costs. The main threats to the formation of such an environment are: the problem of security of the information project environment, because of the incompleteness of legislation in the field of information technology and the uncertainty of the status of project participants, especially external ones; the level of informational, organizational and corporate culture of the project participants is not the same (sometimes insufficient).

Many methods are used for organizing the interaction, concerning both objective forms (tree of works, organizational structure, network graphs, resource tree) and subjective (or soft) - the coordination of values, culture, goals, communications. Note that the complexity lies primarily in the fact that soft forms are determining, since in management (as in the theory of systems) it is known that the existence of any organization (system) depends on its mission and set goals. The loss of goals entails the destruction or reformatting of the organization (system). To clarify and agree on the goals of all participants is a rather difficult task, especially if state authorities are joining the participants. Clarifying and agreeing the goal of all participants is a rather difficult task, especially if state authorities are joining the participants.

R. Akoff pointed out the importance of coordinating goals and tasks [13]. He suggested do the following at the stage of formulating goals and tasks: 1) define goals and translate them into the language of tasks, resulting in a schedule of tasks; 2) provide a clear description of all tasks and develop measures to assess progress in each of them; 3) exclude conflicts (or develop means to solve them) between tasks, that is, decide what to do if the fulfillment of one task hinders the performance of the other. So, they were asked to eliminate possible conflicts based on the assessment and harmonization of performance indicators. The need for the team to have a project success metric is defined as their main KPI (Key Performance Indicators), is justified in foreign sources [14]. So, in this methodical approach is the intersection of both objective and subjective methods.

The complexity of formulating the target orientation of the consulting project is due, in the opinion of V.A. Verba [15], to the uniqueness and originality of the tasks of the project and the properties of the modern enterprise (client) as an open system, functions and develops, within and outside which there are various dynamic (cyclical or chaotic) processes, to fix the parameters of the changes which are not possible. In addition, observance of the parameters for the result of the consulting project is difficult to forecast because of the emergence of new initiatives generated already during its implementation. For consulting projects aimed at the development of client organizations, it is expediently for the project participants to coordinate the results of the consultation as a state of the economic system with a clear traffic vector clarifying the qualitative and quantitative parameters of the tasks of the individual phases of the project, can significantly influence the timing of its implementation and determine the amount of resources for implementation project, which should be determined by the stages of implementation of specific works, according to the achieved results of previous project stages.

A.N. Medvedeva draws attention to the stage of coordinating the objectives of the project, but from the point of view of values [16]. Thus, she believes that the most relevant task of managing stakeholder interaction appears in the project milestones, when the project management, together with all interested parties, has to make decisions on further development of the project taking into account actual significant changes in the environment. The existing practices of managing interactions in similar situations are typical for flexible project management methods that are applied in the IT field. Typically, such practices emphasize the subconscious creation of an enabling environment for stakeholder interaction and can only be effective with the consistency of their values, and determines their compliance with the concept of partnership in the context of the existing project culture. The maximum permissible level

of heterogeneity of stakeholders in terms of value indicators serves as a consistency criterion. In cultural environments that do not meet these requirements, the implementation of interaction becomes problematic, causes project failures and requires purposeful value-oriented management not in an intuitive manner, but with the help of specific effective methods.

One of the important factors of the management team success is the correspondence of the goals and values of management to the organizational culture of the company where the project is being implemented, or the companies participating in the project. Since the formation of the production climate, corporate spirit, and the creation of values is a long process, the possibility of changing the philosophy of the organization, its ethical norms and traditions in the process of project implementation is practically absent. Therefore, the integration of the goals and beliefs of project management with the organization culture, that implement the project, the value system of investors can become a pledge of successful preparation and operation of the project. In the case that all the participants in the project share the same system of values and priorities, it is easy to build cooperation relationships. Involvement in the project management executives, style and motivation of which are significantly different from the conditions prevailing in the organization of the project is a mistake. It should be remembered: the implementation of similar projects, but in a different entrepreneurial environment (a small high-tech company, a large, stable company, a state enterprise) requires the relevant experience of the team and management style [7].

As individuals, people tend to make their behavior adapt to the prevailing culture. If this culture promotes communication and encourages high standards, and translates failures into learning opportunities, the potential of a communication culture is high. The converse is also true. It is necessary to eliminate communication problems systematically in the organization in order to reduce the risk of failure. In an open communication environment, people can have a difficult conversation, otherwise they could handle badly, and then achieve the most effective results. Knowing that failing is good, because there is a culture of learning - one in which people can recognize that they do not know – and this provides the necessary platform for mastering the skills needed to expand the boundaries, and achieve success [14]. Differences in views, expectations, values and personalities can contribute to the good or conflict situation. Conflicts develop when individual interests become more important than broader organizational goals, and the involved people forget the essence of the overall goals and results of the team. It is extremely important for employees, especially for senior positions, to be active and determined to identify real problems and bottlenecks. This otherwise leads to a deterioration in the quality of work, communication problems and commercial losses.

Conclusions and offers. In the article we classified and examined the institutional factors of the success of the innovative investment projects implementation with their separation into formal and informal, as well as external and internal. The complexity of the external institutional environment for the implementation of projects in Ukraine makes it necessary to have additional motivators for the development and implementation of a large number of innovation and investment projects that concerned a wide range of enterprises, primarily small and medium-sized enterprises. Internal institutional foundations for successful implementation of innovative investment projects are the organization of interaction between project participants, among which methods are distinguished by subjective and objective forms, and the difficulty lies primarily in the fact that soft (subjective) methods are in fact decisive.

References

1. Osaulenko, O.H. (ed.) (2013) *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).
2. Zhuk, I.M. (ed.) (2016). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Butko, M.P. (ed.) (2016). *Ekonomichniy prostir rehionu v intehratsiinii stratehii rozvytku [Economic space in the region of integration strategy]*. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo (in Ukrainian).
4. Butko, M.P. (2005). *Rehionalni osoblyvosti ekonomichnykh transformatsii v perekhidnii ekonomitsi [Regional features of economic transformation in transition economies]*. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukrainian).
5. Zatonatska, T.H., Shymanska, O.A. (2011). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannya proektnoho menedzhmentu u sferi derzhavnogo upravlinnia [Foreign experience of project management in public administration]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 2, pp. 106–116 (in Ukrainian).
6. Tarnavskii, V. (May 12, 2014). Omega proektirovaniia [Omega Design]. *Biznes*, no. 18-19, pp. 61–63 (in Russian).
7. Verba, V.A., Zahorodnikh, O.A. (2000). *Proektnyi analiz [Project analysis]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
8. Krysovati, A.I., Koshuk, T.V. (2011). Instytutsiine seredovyshche fiskalnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnykh protsesiv [The institutional environment of fiscal regulation of social and economic processes]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 9, pp. 18–32 (in Ukrainian).
9. Polterovich, V.M. (2010). *Dvadsat let rossiiskoi transformatsii [Twenty Years of Russian Transformation]*. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/16/1214863333/Polterovich.pdf>.
10. Povna, S.V. (2016). Ekonomichni metody stymuliuвання innovatsiino-investytsiinoho rozvytku [Economic stimulation methods of innovation and investment development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia –Problems and prospects of economics and management*, no. 3 (7), pp. 205–213 (in Ukrainian).
11. M. Daud Alam, Uwe F. Guhl (2016). *Project-Management in Practice. A Guideline and Toolbox for Successful Projects*. Springer – Verlag GmbH Germany (in English).
12. Novakivskiy, I.I. (2009). *Proektno oriientovana orhanizatsiina sistema upravlinnia yak tsil evoliutsii proektnoho menedzhmentu [Design-oriented organizational management system as the goal of the evolution of project management]*. Retrieved from ena.lp.edu.ua.
13. Akoff, R.L. (1972). *Planirovanie v bolshikh ekonomicheskikh sistemakh [Planning in large economies]*. Moscow: Sovetskoe radio (in Russian).
14. Gupta Poornima. (2017). The Right Words at The Wrong Time! *Human Capital*, no. 9 (February), pp. 56–60 (in English).
15. Verba, V.A. (2010). *Konsaltnyhovi proekt: sutnist, oznaky ta peredumovy uspishnoi realizatsii [Consulting projects: the nature, characteristics and prerequisites for successful implementation]*. Retrieved from nbuv.gov.ua.
16. Medvedieva, O.M. (2012). *Tsinnisno-oriientovane upravlinnia vzaemodiieiu v proektakh yak naukovyi napriam v upravlinni proektamy ta prohramamy [Value-oriented relationship management projects as a scientific field in Program and Project Management]*. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua.

References (in language original)

1. *Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. Осауленка О. Г. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 552 с.*
2. *Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. Жук І. М. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.*
3. *Повна С. В. Проблемні аспекти залучення інвестицій в технологічну модернізацію регіону / С. В. Повна // Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку : колективна монографія / під заг. ред. М. П. Бутка. – К. : Кондор-Видавництво, 2016. – С. 151–159.*
4. *Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.*
5. *Затонацька Т. Г. Зарубіжний досвід застосування проектного менеджменту у сфері державного управління / Т. Г. Затонацька, О. А. Шиманська // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 106–116.*
6. *Тарнавський В. Омега проєктирования / В. Тарнавський // Бизнес. – 2014. – № 18-19 (12 травня). – С. 61–63.*
7. *Верба В. А. Проектный анализ : підручник / В. А. Верба, О. А. Загородніх. – К. : КНЕУ, 2000. – 322 с.*

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Крисоватий А. І. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // *Фінанси України*. – 2011. – № 9. – С. 18–32.

9. Полтерович В. М. Двадцать лет российской трансформации [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/16/1214863333/Polterovich.pdf>.

10. Повна С. В. Економічні методи стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку / С. В. Повна // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2016. – № 3 (7). – С. 205–213.

11. M. Daud Alam, Uwe F. Guhl. *Project-Management in Practice. A Guideline and Toolbox for Successful Projects*. Springer. – Verlag GmbH Germany, 2016. – 183 p.

12. Новаківський І. І. Проектно орієнтована організаційна система управління як ціль еволюції проектного менеджменту [Електронний ресурс] / І. І. Новаківський. – Режим доступу : ena.lp.edu.ua.

13. Акофф Р. Л. Планирование в больших экономических системах. Нью-Йорк, 1970 / Р. Л. Акофф ; пер с англ. Г. Б. Рубальского ; под ред. И. А. Ушакова. – М. : Советское радио, 1972. – 224 с.

14. Gupta Poornima. *The Right Words at The Wrong Time!* // *Human Capital*, 2017. – No. 9 (February). – Pp. 56–60.

15. Верба В. А. Консалтинговий проект: сутність, ознаки та передумови успішної реалізації [Електронний ресурс] / В. А. Верба // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2010. – № 4. – С. 274–280. – Режим доступу : nbuv.gov.ua.

16. Медведєва О. М. Ціннісно-орієнтоване управління взаємодією в проектах як науковий напрям в управлінні проектами та програмами [Електронний ресурс] / О. М. Медведєва // *Управління проектами та розвиток виробництва*. – 2012. – № 3 (43). – С. 124–136. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua.

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Повная Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: SPovna@bigmir.net

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) *подаються повністю*;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В);
- повний переклад статті англійською мовою.

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: mvdubyna@gmail.com. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

У разі подання статті українською або російською мовою *обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою* (відповідно до п. 2.9. Наказу “Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України” від 17.10.2012 р. № 1111).

За потреби редакція надає послуги з перекладу анотацій, статей.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. **Ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. **Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. **Анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

– порожній рядок

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

Примітка: після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterationsia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція надає послуги з підготовки References.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;
- місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку Г.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

mvdubyna@gmail.com

maksim-32@ukr.net

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: 099-37-63-287

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

*Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці **Facebook**:*

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. С. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. С. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine On Cross-Border Cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaevych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnogo spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел**Книга**Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтєв, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.**Багатотомне видання**Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).
--	---

Частина книгиАвтор (и) (рік видання). Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]</i> . <i>Interventsionnaya kardiologiya. Koronarneya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).
---	---

Перекладні виданняАвтор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернетe: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Дialeктика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).
---	--

Перероблені та доповнені виданняАвтор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (^{nd/th} ed., rev.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-те вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketynh menedzhment [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).
--	---

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стаття

– з періодичного видання:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Транслітерована назва періодичного видання – Назва періодичного видання англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovatsiinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).
---	---

– у збірнику конференцій:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції – Назва конференції англійською мовою (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). Marketynh znan: rol i zavdannia [Marketing of knowledge: the role and tasks]. Proceedings from MIIM'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu» – The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing». (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).
--	---

Електронні ресурси

– періодичне видання:

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. Джерело – Джерело англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайту.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .
---	---

– книга:

Автор(и) (рік видання). Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайту.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .
---	--

– сайт:

Транслітерована назва сайту [Site of (назва сайту англ. мовою)]. Адреса сайту. Retrieved from адреса сайту.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	<i>Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]</i> . mmi.fem.sumdu.edu.ua. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/	<i>Dokumentarni operatsii [Documentary operations]. Ofitsiynyi sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]</i> . www.eximb.com. Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Автореферати дисертацій та дисертації

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Iliashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви *законодавчого акта* англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinuu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40–IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40–IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolnist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (10)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 06.06.2017. Формат 60x84/8. Друк різнографія.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 22,78.

Тираж 100 пр. Замовлення № 382/17.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.